

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORG A A N

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

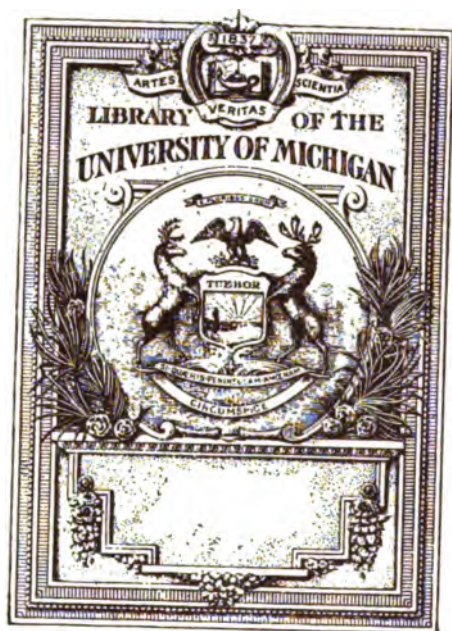
IN NEDERLAND.

Tiende jaargang.
1901—1902.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.
1902.

CD
5
N4

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

www.libtool.com.cn

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

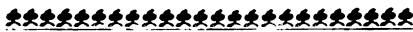

ORG A A N

VAN DE

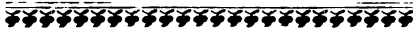
VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

Tiende jaargang.

1901—1902.

www.libtool.com.cn

Handwritten text: *Library
Ref-pt.*

I N H O U D.

	Bls.
Ledenlijst van de Vereeniging van archivariissen in Nederland . .	1.
De tiende jaarvergadering, gehouden te Nijmegen op 8 Juni 1901 . .	4.
Toespraak van den Voorzitter, Mr. S. MULLER Fz.	7.
Iets over den jaarstijl in kloosterorden gebruikt, door Dr. M. SCHOENGES. Met naschrift, door Mr. R. FRUIN	18.
Polemiek tusschen de heeren WILDEMAN en FRUIN over het depo- neeren van de archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk in de rijksdepôts	26.
Het in bewaring geven van kerkelijke archieven in de rijksdepôts, door Mr. R. FRUIN	30.
Een laatste woord aan de heer WILDEMAN, door Mr. R. FRUIN	75.
De polemiek over de quae.	161.
Italiaansche archieven, door Dr. P. J. BLOK	63.
Eene aanwinst voor het classie.	71.
De Roermondsche archiefquaestie, door Mr. S. GRATAMA en Dr. E. WIEBESUM	125.
Nog iets over de wetgeving van 1800 op de oude rechterlijke archieven, door Mr. P. A. N. S. VAN MEURS	157.
De oude gemeente-archieven, door Mr. P. A. N. S. VAN MEURS	197.
De provinciale atlas van Utrecht, door Mr. S. MULLER Fz.	160.
Het rijksarchiefgebouw in Drente, door Mr. J. G. CH. JOOSTING	231.
Un étrange procès à Louvain, door Prof. E. HUBERT	234.
Een woord van verweer, door Mr. R. FRUIN	242.
Kleinere bijdragen	34 en 168.
Vrijdom van briefport voor archivariissen	36.
De gemeentearchieven in 1900, door Mr. J. G. CH. JOOSTING	38.
De archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk in 1901	77.
Boekbespreking.	
Dr. L. A. KESPER. Inventaris van de archieven van de St.-Janskerk te Gouda, dateerende van vóór de Hervorming, door Mr. J. G. CH. JOOSTING	50.
Inventaires des archives de la Belgique. Tome I. A. GAILLARD. Inventaire des mémoires du grand conseil de Malines. I, door Mr. S. MULLER Fz.	53.
Verbetering	181.

Inventare des Groszherzoglich Badischen General-Landes-	
archivs, Erster Band, door Mr. R. FRUIN	55.
P. J. BLOK. Verslag van onderzoekingen naar archivalia	
in Italië, door Dr. H. T. COLENBRANDER	110.
Mr. J. A. FEITH. Catalogus der inventarissen van de archieven	
der voormalige zijlvestenijen en dijkrechten in de provincie	
Groningen, door Mr. J. G. CH. JOOSTING	112.
JAMES DE FREMERY. Oorkondenboek van Holland en Zeeland.	
Supplement, door Dr. J. S. VAN VEEN	169.
Literatuur-kroniek, door Mr. J. G. CH. JOOSTING en Dr. E.	
WIERSUM	114, 181 en 248.
Berichten	57, 119, 192 en 248.
Correspondentie	62 en 196.

1901/1902.

No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

LEDENLIJST

van de

Vereeniging van Archivarissen in Nederland.

BESTUUR:

Mr. S. Muller Fz., voorzitter.
Mr. A. Telting, secretaris.
Mr. J. A. Feith, penningmeester.
Mr. R. Fruin, redacteur van het tijdschrift.
Mr. A. C. Bondam.

EERELID:

Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, lid van de Tweede kamer der Staten-Generaal, te 's-Gravenhage.

GEWONE LEDEN:

Acquoy, Mr. J., archivaris der gemeente Deventer.
Bakker, G. Murray, archivaris der gemeente Zaandam.
Bartstra, D., archivaris der gemeente Bolsward.
Been, J. H., archivaris der gemeente Brielle.
Berns, Mr. J. L., rijksarchivaris in Friesland, te Leeuwarden.
Bondam, Mr. A. C., rijksarchivaris in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.
Bos, P. G., adjunct-commies aan het rijksarchief in Groningen, te Groningen.
Breen, Dr. J. C., adjunct-archivaris aan het gemeentearchief van Amsterdam.

- Bruggen, L. van, archivaris der gemeente Goes.
- Bruinvis, C. W., archivaris der gemeente Alkmaar.
- Colenbrander, Dr. H. T., adjunct-archivaris aan het Algemeen rijksarchief, te 's-Gravenhage.
- Dommissie, C. P. J., archivaris der gemeente Vlissingen.
- Doppler, Dr. P., commies-chartermeeester aan het rijksarchief in Limburg, te Maastricht.
- Ebell, Mr. C. C. D., adjunct-commies aan het rijksarchief in Noord-Brabant, te 's-Hertogenbosch.
- Fabius, A. N. J., archivaris der gemeente Naarden, te Amsterdam.
- Feith, Mr. J. A., rijksarchivaris in Groningen, te Groningen.
- Flament, A. J., rijksarchivaris in Limburg, te Maastricht.
- Fruin, Mr. R., rijksarchivaris in Zeeland, te Middelburg.
- Gelder, Dr. H. E. van, adjunct-archivaris aan het gemeentearchief van Alkmaar.
- Gimberg, J., ambtenaar aan het gemeentearchief van Zutphen.
- Gonnet, C. J., rijksarchivaris in Noord-Holland en archivaris der gemeente Haarlem.
- Heeringa, Dr. K., archivaris der gemeente Schiedam.
- Heshuyzen, A. J., adjunct-archivaris aan het gemeentearchief van Haarlem.
- Hezenmans, J. C. A., archivaris der gemeente 's-Hertogenbosch.
- Hoefer, F. A., archivaris der gemeente Hattem.
- Hullu, Dr. J. de, adjunct-commies aan het rijksarchief in Utrecht, te Utrecht.
- Joosting, Mr. J. G. C., rijksarchivaris in Drente, te Assen.
- Kernkamp, W. J., archivaris der gemeente Edam.
- Kesper, Dr. L. A., archivaris der gemeente Gouda.
- Meurs, Mr. P. A. N. S. van, adjunct-archivaris aan het Algemeen rijksarchief, te 's-Gravenhage.
- Moquette, Mej. Dr. H. C. H., adjunct-archivaris aan het gemeentearchief van Rotterdam.
- Morren, Th., commies aan het Algemeen rijksarchief, te 's-Gravenhage.
- Muller Fz., Mr. S., rijksarchivaris in Utrecht en archivaris der gemeente Utrecht.
- Overvoorde, Mr. J. C., archivaris der gemeente Leiden.
- Philips, Mr. H., tijdelijk ambtenaar aan het gemeentearchief van Deventer.
- Rutgers, Mr. C. P. L., rijksarchivaris in Overijssel, te Zwolle.
- Schevichaven, H. D. J. van, archivaris der gemeente Nijmegen.

- Schoengen, Dr. M., commies aan het rijksarchief in Friesland, te Leeuwarden.
- Schuylenburg, Mr. W. C., rechtskundig ambtenaar aan het gemeentearchief van Utrecht.
- Sloet, Mr. J. J. S. baron, commies-chartermeester aan het rijksarchief in Gelderland, te Oosterbeek.
- Snouckaert van Schauburg, A. C. baron, directeur van het huisarchief van H. M. de Koningin, te 's-Gravenhage.
- Swaving, W. O., adjunct-archivaris aan het gemeentearchief van Middelburg.
- Telting, Mr. A., adjunct-archivaris aan het Algemeen rijksarchief, te 's-Gravenhage.
- Unger, J. H. W., archivaris der gemeente Rotterdam.
- Veder, Mr. W. R., archivaris der gemeente Amsterdam, te Bussum.
- Veen, Dr. J. S. van, adjunct-commies aan het rijksarchief in Gelderland, te Arnhem.
- Visvliet, M. H. van, commies-chartermeester aan het rijksarchief in Zeeland en archivaris der gemeente Middelburg.
- Wiersum, Dr. E., adjunct-commies aan het rijksarchief in Zeeland, te Middelburg.
- Wildeman, M. G., archivaris van het hoogheemraadschap Delfland, te 's-Gravenhage.

BUITENGEWONE LEDEN:

- Bussy, Dr. I. J. Cosquino de, hoogleeraar te Amsterdam, oud-archivaris der gemeente Deventer.
- Enschedé, J. W., bibliothecaris van de bibliotheek der gemeente Haarlem, oud-adjunct-archivaris dier gemeente.
- Gratama, Mr. S., lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-rijksarchivaris in Drente.
- Heeres, Mr. J. E., hoogleeraar te Delft, oud-adjunct-archivaris aan het Algemeen rijksarchief.
- Mulder, Mr. J. W., lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-archivaris der gemeente Zwolle.
- Sassen, A., notaris te Helmond, oud-archivaris dier gemeente.

CORRESPONDEERENDE LEDEN:

- Goovaerts, A., algemeen archivaris van België, te Brussel.
- Keussen, Dr. H., adjunct-archivaris aan het stedelijk archief te Keulen.
- Stein, H., „archiviste-paléographe” aan de „Archives nationales” te Parijs.

Gerlache, Baron A. de, ambtenaar aan het „Archivio di stato” te Rome. www.libtool.com.cn

Westrin, Dr. Th., archivaris te Stockholm.

Grove, G. L., ambtenaar aan het rijksarchief te Kopenhagen.

De tiende jaarvergadering, gehouden te Nijmegen op 8 Juni 1901.

De vergadering, die door 15 leden bezocht was, werd geopend met eene boeiende rede van den Voorzitter, die hierachter in haar geheel is opgenomen. Wij kunnen dus volstaan met er op te wijzen, dat in die rede de lotgevallen van het afgelopen jaar werden herdacht en een werkprogram voor de toekomst werd ontvouwd. Hierop hadden de gewone werkzaamheden plaats. Het Bestuur deelde mede, dat als leden tot de vereeniging waren toegetreden mej. dr. H. C. H. MOQUETTE, adjunct-archivaris aan het gemeentearchief te Rotterdam, dr. H. E. VAN GELDER, adjunct-archivaris der gemeente Alkmaar, en mr. H. PHILIPS, tijdelijk ambtenaar aan het gemeentearchief te Deventer, terwijl tot corresponderend lid voor Denemarken de heer G. L. GROVE, ambtenaar aan het rijksarchief te Kopenhagen, werd benoemd. In verband met deze benoemingen werd door het Bestuur medegedeeld, dat het gebruik om nieuw benoemde archivarissen of archiefambtenaren uit te noodigen lid der vereeniging te worden, had afgeschaft; ieder, die in de termen meent te vallen om lid te worden, kan zich bij het Bestuur aanmelden, dat over de toelating beslist. De commissie, belast met het nazien der rekening, bestaande uit de heeren VAN SCHEVICHAVEN en VAN VEEN, concludeerde tot goedkeuring en décharge van den penningmeester. Opgemerkt werd, dat het voordeelig saldo, in vorige jaren opgespaard, aanzienlijk was geslonken. De oorzaak was de uitbreiding, die het Archievenblad had ondergaan. De Voorzitter drong er echter op aan den omvang van het Archievenblad daarom niet te beperken, maar veeleer bezuiniging te zoeken in het verminderen van het getal platen en plattegronden.

Op voorstel van het Bestuur werd besloten dit te machtigen zich met drieërlei verzoek tot de regeering te wenden: het eerste betreft de journalen en het brievenboek van den vice-admiraal Witte Cornelis'zoon de With uit de jaren 1652—1658, die in den zeeslag, waarin deze sneuvelde, door de Zweden werden buitgemaakt, en door dr. KERKAMP te Stockholm zijn teruggevonden (zie blz. 189 en 190 van den vorigen jaargang); de regeering zal worden verzocht stappen bij de Zweedsche regeering te doen om die handschriften terug te verkrijgen. De beide andere punten, waaromtrent het Bestuur zich tot de regeering wenden

zal, betreffen eene betere regeling van het uitleenen van archiefstukken uit rijksdepôts aan andere rijksarchieven, aan bibliotheken en aan gemeentearchieven (zie blz. 211 en 212 van den voorgaanden jaargang) en van den portvrijdom, aan rijks- en gemeentearchivarissen voor hunne correspondentie over dienstzaken verleend (aldaar blz. 209—211).

Ten slotte werd mededeeling gedaan omtrent de onderhandelingen tusschen het bestuur der Vereeniging voor gemeentebelangen en dat van de Vereeniging van archivarissen; goedgekeurd werd, dat de laatste vereeniging zich verbond van het te ontwerpen Handboek der Nederlandsche palaeographie 75 exemplaren te plaatsen.

Als plaats van bijeenkomst voor het volgende jaar werd na eenige discussie Groningen aangewezen. Tot leden der commissie, belast met het nazien der volgende rekening, werden mrs. JOOSTING en BERNIS benoemd. De vijf afgetreden bestuursleden werden in hunne functiën herkozen. De plaats van mr. DOZY werd niet vervuld. Het Bestuur had daaromtrent gepraadviseerd, dat er voor aanvulling van het Bestuur alleen in zooverre aanleiding bestond, als wellicht de gemeentearchieven er niet naar verhouding in waren gerepresenteerd.

Daarna verkreeg mr. VAN MEURS het woord tot toelichting zijner stelling: „Het is wenschelijk, dat de oude rechterlijke stukken hereenigd worden met de archieven, waaruit ze afkomstig zijn, en dat de hereenigde verzamelingen worden geborgen op de plaatsen van bewaring van die rechterlijke stukken”. Zijn betoog, door tal van voorbeelden opgehelderd, zal op verzoek van vele leden in ons orgaan worden opgenomen, en behoeft hier dus niet te worden weergegeven. Het door hem ontwikkelde denkbeeld vond algemeen instemming. Alleen vreesden sommigen, dat bij onveranderde aanneming der stelling de indruk zou worden gewekt, alsof men de gemeentearchieven zonder meer wilde overbrengen naar de elf rijksdepôts. Daaromtrent wilde men niets præjudiciëren. Niet alleen dat men algemeen inzag, dat de gemeenten, die de rechterlijke archieven in bruikleen hebben verkregen, in elk geval de administratieve archieven behooren te behouden, ook het door mr. OVERVOORDE ontwikkelde denkbeeld van Kreits-archiefdepôts, waarin de archieven van een aantal omliggende gemeenten zouden worden bijeengebracht, vond veel instemming. Om aan die bezwaren tegemoet te komen werd aan de stelling eene zinsnede toegevoegd, luidende: „Die plaatsen kunnen zijn de rijksarchieven, de gemeentearchieven, die daarvoor voldoende waarborgen leveren, of andere daartoe nieuw op te richten depôts”. De stelling, aldus aangevuld, werd met algemeene stemmen aangenomen.

Besloten werd het door mr. VAN MEURS ingediende voorstel:

„Deze vereeniging wende zich tot de regeering met het verzoek: 1°. om personeel en ruimte beschikbaar te stellen voor de bewaring van de archieven, die bij zulk eene regeling onder de hoede van het Rijk zouden komen; 2°. om de tegenwoordige bezitters van oude archieven, waarvan de rechterlijke stukken in een rijksarchief berusten of behoorden te berusten, te verzoeken die archieven ook daarheen te zenden”, wegens het vergevorderd uur — het was over vijfen geworden — aan te houden tot de volgende vergadering. Om dezelfde reden moesten ook de door mr. BONDAM aangekondigde mededeelingen over „eene vondst van vergeten archieven” achterwege blijven.

Nadat de vergadering gesloten was, verfrischten de leden zich eenige oogenblikken in de te lang ontbeerde buitenlucht om ten slotte voor het meerendeel de dagtaak met een gezelligen maaltijd te besluiten.

In vele opzichten mag deze bijeenkomst wel geslaagd worden genoemd. Toch zij het den verslaggever veroorloofd op een paar punten de aandacht te vestigen. Vooreerst is ditmaal bij vernieuwing gebleken, dat de gewone werkzaamheden zooveel tijd in beslag nemen, dat voor eene breedvoerige discussie over eenig onderwerp ternauwernood tijd over blijft. Het zal daarom gewenscht zijn, dat in het vervolg, zoo een onderwerp, dat stof tot discussie oplevert, aan de orde wordt gesteld, die quaestie reeds van te voren door den inleider in het Archievenblad besproken wordt, zoodat de discussie in de vergadering al den tijd in beslag kan nemen, die anders aan de inleiding wordt gewijd. Geldt het een onderwerp, waarover geene discussie te verwachten is, zooals b.v. dat wat mr. JOOSTING in de vergadering te Rotterdam behandelde, dan is er natuurlijk geene aanleiding tot eene voorafgaande bespreking in het Archievenblad.

Een ander punt, waarop de verslaggever de aandacht wenscht te vestigen, geldt de lokalen, waar de vergadering gehouden wordt. Men had ten vorigen jare Nijmegen gekozen, omdat de fraaie natuur tot een bezoek aan die stad scheen uit te lokken, maar wat hebben wij van dat natuurschoon gezien? Wij hebben vergaderd in een lokaal midden in de stad, een soort broeikas zonder lucht, en gedineerd in eene zaal met bovenlicht. Hoeveel aangenamer zou onze bijeenkomst zijn geweest, zoo wij waren saamgekomen in een vertrek, waaruit men iets van de omgeving van Nijmegen gezien, iets van den geur der bloemen bespeurd had! Nu is het waar, dat niet gerekend was op eene zoo langdurige vergadering, maar de ondervinding leert, dat de jaarlijksche bijeenkomst nooit voor vier uren eindigt, en dat het vergaderen in een bedompt vertrek zonder lucht en zonder uitzicht nooit tot verhooging van het genot bijdraagt.

Toespraak van den Voorzitter.

www.libtool.com.cn

Beginnen wil ik met een welkomstgroet, toegeroepen aan het jongste lid van ons bestuur, nu MR. FRUIN zich voor het eerst in zijne nieuwe qualiteit in uw midden bevindt. Een hartelijk woord van welkom, dat in de eerste plaats zijn persoon geldt, maar dat toch ook zekeren nadruk ontleent aan het feit, dat gij in hem voor het eerst kunt welkom heeten een zelfstandigen redacteur van ons orgaan, het *Archievenblad*. Tot nog toe was deze betrekking als het ware een toevoegsel tot de ambtetaak van den secretaris, die toch reeds het meest van ons allen met werkzaamheden is beladen: toen onze secretaris zich ten vorigen jare voor geruimen tijd naar het buitenland moest begeven, konden twee van onze medeleden de ondervinding opdoen, dat zelfs het waarnemen van de helft van zijn werk wel eenig bezwaar leverde. Zoo was dus de wensch naar splitsing van het ambt volkomen gerechtvaardigd en het is geen wonder, dat de nieuwe toestand eene bepaalde verbetering is gebleken.

Ons orgaan ondervindt van deze verstandige arbeidsverdeeling de goede gevolgen: het verheugt zich in eene opluiking van frische kracht, nu het zich een overvloed van belangrijke bijdragen ziet toevloeien. Op één punt heeft de nieuwe redacteur ook eene verandering in de inrichting van het tijdschrift voorgesteld, die onze goedkeuring heeft weggedragen. De *Literatuurkroniek* zal zich voortaan bepalen tot uitgaven, die speciaal het archiefwezen raken, en de gewone historische literatuur niet meer vermelden. Door deze doelmatige beperking zal het mogelijk worden, om, waar dit gewenscht schijnt, wat meer in bijzonderheden te treden; ook de buitenlandsche literatuur over het archiefwezen zal voortaan besproken worden, al zal volledigheid daarbij wel niet te bereiken zijn.

Naast deze kleine hervorming van ons orgaan (stellig geen feit van groote beteekenis!) heb ik u nog slechts ééne zaak mede te deelen. Uw bestuur heeft eene commissie ingesteld voor het samenstellen eener lijst van stukken, die bij de geregelde opruimingen op de provinciale griffiën en de gemeente-secretariën zonder schade kunnen worden vernietigd, — een stuk, dat de vroeger van regeeringswege gepubliceerde lijst van dergelijke stukken, alleen betrekking hebbende op de provinciale griffiën, zal kunnen vervangen. Naast de bestuursleden BONDAM en FEITH heeft de Utrechtsche gemeentesecretaris MR. J. BOOL zich bereid verklaard de nieuwe lijst samen te stellen. Uw bestuur zal later overwegen, hoe het mogelijk zal zijn aan dit stuk algemeene bekendheid te verschaffen.

Ziehier alle feiten, die ik te vermelden heb. Overigens ging het jaar kalm en onbewogen voorbij: geene twisten, geene krakeelen, geene moeilijkheden! Ook de twee questies, die ik u ten vorigen jare als nog aanhangig signaleerde, zijn bevredigend opgelost. De Zwolsche

gemeenteraad heeft zich bereid verklaard het reglement op het uitleenen van archiefstukken, dat ik u als bedenkelijk signaleerde, in te trekken: voor het uitleenen der stukken van het gemeentearchief gelden daar voortaan dezelfde bepalingen, die door de regeering voor de rijksarchieven zijn vastgesteld. Ik verheug mij natuurlijk daarover van harte; met eene beleefde buiging wil ik de heeren tevens danken voor de eer, aan onze vereeniging gedaan, toen men het aan haar wilde toeschrijven, dat het initiatief is genomen tot deze voortreffelijke verandering. Wie had gedacht, dat wij met den gemeenteraad van Zwolle nog eenmaal zouden komen op zoo vriendschappelijken voet!

Bij zóó groote verandering in enkele jaren mag men ook hoop koesteren op nog verdere verbetering in de Zwolsche archieftoestanden. Eene verbetering, die nog niet volkomen onnoodig schijnt: immers hetgeen in de vergadering zelve, waarin het nieuwe reglement werd vastgesteld, is opgemerkt en niet minder hetgeen daarna is voorgevallen, geeft wel eenige aanleiding tot vrees. Het Zwolsche gemeentebestuur begint werkelijk in te zien, dat zijn archief een waardevol bezit is. Maar het verradst tevens zekere bedenkelijke neiging, om van dat bezit wel de lusten maar niet de lasten te aanvaarden, en het schijnt zich meer bewust te zijn van de rechten, die dit bezit verleent, dan van de plichten, die het oplegt.

Niet alles dus is te Zwolle nog in orde. Maar waar het gemeentebestuur reeds begonnen is goeden wil te toonen, wil ik vertrouwen, dat ook de overige bezwaren zich allengs zullen oplossen. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd, en met den tijd komt alles terecht! Met te meer overtuiging kan ik dit ditmaal zeggen, nu ook de geruchtmakende Roermondsche archiefzaak eindelijk geschikt is. De gemeenteraad, het eindelooze gehaspel moede, heeft het hoofd gebogen en toegegeven aan de rechtmatige eischen van de Regeering. Voor de verdeeling der verwarde massa archieven zijn verstandige regelen gesteld; eene commissie van twee door partijen aangewezen deskundigen met een onpartijdigen superarbiter zal belast worden met de uitvoering der overeenkomst. Met vertrouwen mogen wij dus aannemen, dat ook deze treurige archiefquestie weldra voor goed tot het verledene zal behooren en dat het eerlang zelfs op het Roermondsche archief zal kunnen heeten:

't Is alles boter tot den bôom,

't Is alles pays en vree!

Terwijl wij dus op het oogenblik ons bevinden in een toestand van vrede, zooals die in de laatste jaren, misschien zelfs sedert het oprichten onzer vereeniging niet is voorgekomen, schijnt het oogenblik geschikt om eens rond te zien en na te gaan, of de archieftoestanden van het oogenblik, die gedeeltelijk niet zonder strijd verkregen zijn, ons bevredigen, — of wij tevreden mogen zijn over het bereikte resultaat. Bij dien blik om

ons heen vervult ons een gevoel van dankbaarheid over vooruitgang in vele opzichten. Maar voldaan zijn wij toch niet!

Wij verheugen ons van harte over grootere belangstelling van de zijde der Regeering, hier en daar ook van de zijde der stedelijke besturen, eenigszins zelfs van de zijde van het publiek. Er is meer. Steeds grooter wordt ons arbeidsveld; gedurig vermeerderd worden de werkzaamheden, aan de rijksarchivarissen opgedragen. Overneming van rechterlijke archieven, toezicht op de gemeentearchieven, inspectiën van andere archieven in ons ressort, dit alles neemt een steeds grooter deel van onzen tijd in. Een wetsontwerp over de regeling der vicariegoederen is sedert lang aanhangig; bedriegen wij ons niet, dan zullen in de nieuw op te richten vicarieraden aan de archivarissen plaatsen worden aangewezen, die zeker niet de minst belangrijke zullen zijn. Overbrenging van de oude notariële protocollen naar de archief-depots is door de Regeering voorgesteld en door de afdeelingen der Tweede Kamer met groote instemming ontvangen. De hulp der rijksarchivarissen is door de Regeering aangeboden aan de synode der Nederlandsche Hervormde kerk voor de regeling der kerkelijke archieven. Het is waar, dit aanbod is niet met veel voorkomendheid aanvaard. Mag men een inzender in ons eigen orgaan gelooven, dan zou men moeten vreezen, dat de gevaarlijke ziekte, die men papophobie noemt, dreigt epidemisch op te treden ook onder de beheerders van archieven. Doch voorshands koester ik daarvoor nog geene vrees; uw bestuur heeft aan de synode beleefdelijk gevraagd, waarom zij het opnemen van kerkelijke archieven in de rijksdepots meende te moeten ontraden, en men mag vertrouwen, dat een hooggeplaatst college, zooals de synode, zich niet zal laten influenceeren door een onberedeneerde, ongemotiveerde vrees. Waar prof. BLOK na zijne archiefreis getuigen kon, dat de welwillendheid ook der kerkelijke autoriteiten te Rome en elders er ten zeerste toe heeft medegewerkt om zijn arbeid gemakkelijk en aangenaam te maken, daar zal de synode niet door moeilijkheden op te werpen, den schijn op zich willen laden, alsof de Hervormde kerk iets voor andersdenkenden te verbergen had, waarvoor men zich schamen moest. En nu die kerk zelve, zooals steeds duidelijker blijkt, onmachtig schijnt om een goed beheer harer schatten te waarborgen, zullen dus de eerstvolgende jaren allicht het arbeidsveld der rijksarchivarissen althans hier en daar zien uitbreiden ook tot de kerkelijke archieven.

Hoe dit zij, vermeerdering van werk, uitbreiding van bemoeiingen in meer dan eene richting staat voor de archivarissen voor de deur. Is dit eene klacht? In het minst niet! Ik zal mij verheugen, als de kerkbesturen onze hulp inroepen, in welken vorm dan ook. Wij zelve waren de eersten, die aandrongen op de overbrenging der notaris-archieven, die

eene nieuwe schaar van (niet altijd wetenschappelijke!) bezoekers naar onze leeskamers zullen lokken. En als men ons eene plaats aanwijst in de vicarieraden, dan zal ik daarin met vreugde het bewijs zien, dat de Regeering terecht begrijpt, het in dergelijke zaken niet te kunnen stellen zonder onze voorlichting.

Voortreffelijk dus! Maar als de Regeering ons meer en meer belast, wat doet zij dan om ons te steunen, ons te helpen om dien steeds zwaarder last te dragen? Ik bedoel nu niet de vervelende questie der lage tractementen, al werkt deze in niet geringe mate mede, om zelfs jongelieden, van aanleg tot archiefwerk geneigd, te drijven naar de rechterlijke loopbaan, die hun zooveel betere vooruitzichten opent. Ik heb het oog op iets anders. Nog altijd zijn er enkelen, die trots alles de loopbaan verkiezen, die overeenkomt met hunne neiging. Wat wordt voor deze braven gedaan, om het hun mogelijk te maken, deze zoo sterk sprekende roeping te volgen? In den laatsten tijd werd (en niet voor het eerst) geklaagd over de gebrekkige voorbereiding der kandidaten voor de betrekking van archivaris. En die klacht was een stil verwijt aan de Regeering, die haren toekomstigen ambtenaren de gelegenheid niet verschaft om zich behoorlijk voor te bereiden.

Een stil verwijt, maar meer waagde men niet. Want, wij weten het, de aandrang van jonge lieden naar het ambt van archivaris is in den laatsten tijd gering, en het is niet te voorzien, dat in dien toestand duurzame verandering zal komen, zoolang de vooruitzichten van het archiefpersoneel zoo bescheiden blijven als tot nog toe. Kon men het dan der Regeering euvel duiden, zoo zij, nog doof voor de eischen, wier voldoening alleen verbetering kan brengen, niet dacht aan de oprichting eener Nederlandsche archiefschool? Immers hoe zou die school leerlingen trekken, wier aandrang toch alleen de niet onbelangrijke kosten harer oprichting zou kunnen rechtvaardigen?

Zou het dan niet mogelijk zijn, dat wij ons zelven hielpen in deze moeielijkheid? De zaak ligt op den weg onzer vereeniging. Met dankbare voldoening las ik in het laatste nummer van ons tijdschrift, hoe onze gewezen ambtgenoot Mr. GRATAMA van de oprichting onzer vereeniging het begin dagteekent van een nieuw leven van het Nederlandsche archiefwezen. En met instemming. Want het is zoo: de zes oprichters hebben eer van hun werk. Er is werkelijk iets tot stand gebracht. Eene communis opinio over de inrichting van ons werk heeft zich (niet zonder strijd en niet zonder bezwaren) gevormd. Wij weten thans wat wij willen; wij weten wat wij moeten doen. En de verschijning onzer Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven heeft aan het resultaat onzer overleggingen een tastbaren vorm gegeven. Zou het dan niet mogelijk zijn, nog iets verder te gaan

en ook de wetenschappelijke voorbereiding onzer aankomende broeders ter hand te nemen zonder den lastigen en voor ons kleine land wellicht niet praktischen omslag eener archiefschool? Eene hachelijke onderneming, veel zwaarder dan de vorige, en niet zonder bedenking voor een klein corps als het onze! Doch hoe ook, enkelen onzer hebben in het afge-loopene jaar besloten eene proef te nemen. Eene proef, of niet in onzen kleinen kring kracht genoeg schuilen zou voor het samenstellen eener serie handleidingen, die te zamen een volledig handboek zouden vormen voor den archiefleerling, voldoende om hem voor te bereiden voor zijn moeielijk werk, althans voor zoover die voorbereiding mogelijk is zonder ernstige oefening in de praktijk.

Het kwam ons voor, dat wellicht de voorbereidende werkzaamheden het verst gevorderd waren voor de samenstelling van een *Handboek der Nederlandsche chronologie*, en zoo besloten wij dus, met de bewerking daarvan het eerst eene proef te nemen. Doch het scheen raadzaam bij die bewerking een anderen weg in te slaan, als vroeger gekozen was bij de voorbereiding van de *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*. Toen heeft uwe vergadering zelve de personen aangewezen, die belast zouden worden met de samenstelling van het boek. Die keus is gebleken gelukkig geweest te zijn, althans in zooverre als zij werkelijk geleid heeft tot het tot standkomen der gewenschte handleiding. Maar toch konden wij ons niet ontveinzen, dat in een geval als dit, waar het zéér moeielijk zou zijn de noodige krachten bijeen te krijgen, het niet wenschelijk mocht heeten, de samenstelling der commissie van redactie over te laten aan de altijd min of meer onberekenbare resultaten eener stemming. Wij besloten liever uit te gaan van de commissie van redactie, die de vorige handleiding had samengesteld en wier samenwerking in de beste onderlinge verstandhouding geleid had tot een resultaat, dat sommigen bevreemdigd heeft.

Tot ons leedwezen heeft Mr. FEITH wegens gezondheidsredenen gemeend, zich aan verdere samenwerking te moeten onttrekken. Doch Mr. FRUIN heeft zich gaarne belast met de behandeling der chronologie van Holland en Zeeland, terwijl ik zelf die van het Neder- en Oversticht voor mijne rekening genomen heb. De plaats van Mr. FEITH, aan wien de behandeling der drie noordelijke provinciën was toegedacht, is gelukkig vervuld door Mr. GRATAMA, die door zijne werkzaamheden voor het *Oorkondenboek van Groningen* daarvoor aangewezen was. En voor de bewerking der chronologie van Gelderland waren wij zoo gelukkig de medewerking te verkrijgen van Dr. VAN VEEN, die door zijne betrekking tot het Geldersche rijksarchief in staat is het noodige

materiaal te verzamelen voor de bearbeiding van dit nog vrij wel onontgonnen terrein.

Wij hopen over eenigen tijd de resultaten van onzen arbeid aan u te kunnen aanbieden, en wij verzoeken u daarbij het noodige geduld te oefenen, want zeer spoedig zullen wij niet gereed zijn. Van zelf spreekt het trouwens, dat die aanbieding u tot niets binden zal; gij zult natuurlijk volkomen vrij zijn het werk, dat buiten uwe opdracht tot stand komen zal, aan te nemen of af te wijzen. Onze commissie geeft er zich volkomen rekenschap van, dat de wijze van haar ontstaan haar tot uwe vergadering in eene geheel andere betrekking plaatst als hare voorgangster; intusschen vleit zij zich, dat hare bemoeiingen u niet onaangenaam zullen zijn, en dat het resultaat daarvan, indien het haar zelve bevredigt, ook uwe goedkeuring zal mogen wegdragen.

Zeker had ik niet verwacht, toen ik eenigszins aarzelend mijne medewerking verleende tot het zetten van deze eerste schrede op een nieuwen weg, dat ik u bij de kennisgeving daarvan tegelijk reeds mededeeling zou hebben te doen van een tweeden stap in dezelfde richting. Het kan overmoedig schijnen, dat eene kleine, uit haren aard weinig krachtige vereeniging tegelijkertijd de bewerking onderneemt van twee handboeken. En zeker, had de keus aan ons gestaan, wij zouden gewacht hebben met het doen van een tweeden stap, totdat het slagen eener eerste poging ons het recht gegeven zou hebben om eene tweede te wagen. Maar wij hebben moeten zwichten voor omstandigheden, die zich buiten ons toedoen hebben voorgedaan.

Nauwelijks had zich de commissie voor het samenstellen van een Handboek der Nederlandsche chronologie geconstitueerd, of geheel buiten onze vereeniging om werd eene poging gedaan tot het verkrijgen van een Handboek der Nederlandsche palaeographie. Het was de heer MIJS, burgemeester van Middelharnis, die deze zaak ter sprake bracht in eene vergadering der Nederlandsche vereeniging voor gemeentebelangen, en wel met het oog op de gemeentesecretarissen, die door de gemeentewet belast worden met de zorg voor de gemeentearchieven en op wie in de groote meerderheid der gemeenten die zorg ook feitelijk drukt, geheel alleen drukt. De heer MIJS verklaarde terecht, dat de gemeentesecretarissen tot het dragen van deze verantwoordelijkheid geheel niet in staat waren, en hij wenschte althans de toekomstige secretarissen eenigszins voor te bereiden, om ook in dit opzicht aan hunne wettelijke verplichtingen te kunnen voldoen. Tengevolge van deze bemoeiingen heeft het bestuur der genoemde vereeniging zich bereid verklaard de hand te bieden tot het uitvoeren van het plan door het uitgeven van een Handboek der Nederlandsche palaeographie. En terecht heeft het begrepen, dat het zich daartoe de

medewerking moest verzekeren van onze vereeniging, tot wier gebied het samenstellen van een dergelijk handboek eigenaardig behoort. Uw bestuur heeft gemeend, dit beroep op zijne medewerking eershalve niet te mogen weigeren. Het heeft zich aanstonds verzekerd van de medewerking van eenige personen, die haar de noodige waarborgen schenen aan te bieden, om het werk tot een goed einde te brengen. Deze pogingen zijn gelukkig geslaagd. Mr. FRUIN, die met het voeren der voorloopige onderhandelingen met de Vereeniging voor gemeentebelangen belast was geweest, heeft zich bereid verklaard, als voorzitter der nieuwe commissie, de leiding van het gansche werk op zich te nemen. Hem is als secretaris toegevoegd ons medelid SWAVING, die aanvankelijk belast zal worden met de correspondentie over de verzending der talrijke handschriften, die men zal behoeven, later met de redactie van het werk. De bewerking van het oorkondenschrift heeft gaarne op zich genomen ons medelid Mr. RUTGERS; terwijl wij voor de behandeling van het boekenschrift, dat wij, hoewel het ons vreemd was en buiten ons terrein lag, niet meenden te mogen voorbijgaan, genoodzaakt waren ons de medewerking te verzekeren van iemand buiten onzen kring: wij achten ons gelukkig, dat wij Dr. H. BRUGMANS bereid gevonden hebben, de bewerking van dit deel op zich te nemen.

Onderwijl was door de Vereeniging voor gemeentebelangen eene raming der kosten gemaakt. En toen wij gereed waren met de samenstelling onzer commissie, hebben wij op dezen grondslag met het bestuur der vereeniging eene voorloopige overeenkomst aangegaan, waarbij ieder der beide vereenigingen aanneemt den verkoop van een zeker aantal exemplaren van het handboek te garandeeren, welke garantie evenwel door intekening grootendeels gedekt zal moeten zijn, voordat het werk ondernomen zal worden.

Zoo straks zal deze overeenkomst aan uwe goedkeuring onderworpen worden. Wij gevoelen ons onbezwaard, om tot het verleenen der verlangde garantie te adviseeren, omdat, als het handboek in de praktijk voldoet, elke archivaris stellig een exemplaar daarvan zal aankopen, terwijl ons gebleken is, dat verscheidene hoogleeraren in de Nederlandsche geschiedenis, de kerkgeschiedenis, de rechtsgeschiedenis, de literatuurgeschiedenis en de Nederlandsche taal reeds herhaaldelijk de behoefte aan een dergelijk boek gevoeld hebben, zoodat het redelijkerwijze mag verwacht worden, dat zij ons werk op hunne colleges gebruiken en aldus hunne studenten zijdelings tot den aankoop daarvan brengen zullen. En mocht onze raming tegenvallen, — mocht het bij de verdere uitwerking van het plan blijken, dat de kosten hooger zullen worden, te hoog voor onze zwakke krachten, dan hopen wij met eenig vertrouwen, dat de Regeering ons zal willen steunen, nu wij ons opmaken om haar het werk

uit de handen te nemen en om te doen wat wij kunnen tot het opleiden harer ambtenaren voor hunne taak.

Wij vertrouwen dit van de Regeering; wij meenen zelfs het te mogen verlangen. Want waarlijk, zij doet voor de archieven nog te weinig! Niet alleen in dit opzicht: wij hebben meer desiderata. Want het is er verre van, dat onze archieven al het nut doen, dat van hen mag verwacht worden voor den bloei der Nederlandsche historiographie.

De bloei der Nederlandsche historiographie! Kan men daarvan spreken met een ernstig gelaat? Is er iemand, die het onderwerp durft aan te roeren zonder pijnlijk meesmuilen? Neem een overzicht over eenige jaren: hoeveel boeken, die voor onze geschiedenis eene bepaalde beteekenis hebben, kunt gij dan noemen naast BLOK's *Geschiedenis* en COLENBRANDER's *Patriottentijd*? Is niet de Vereeniging tot uitgaaf der oude rechtsbronnen het eenige lichaam, dat zonder vallen en opstaan volgens een vast plan goede bronnenpublicaties levert? Komt het, waar de vereenigingen ons in den steek laten, anders dan bij hooge uitzondering voor, dat eenige personen van goeden wil en van goed vermogen zich (zooals de uitgevers van het Oorkondenboek van Groningen) vereenigen voor het tot stand brengen van groote uitgaven van bronnen? Waar zijn dan de personen, die er toe besluiten kunnen met taai geduld een deel van hun leven te geven, om zelven en alleen bronnenpublicaties door te zetten, van blijvende beteekenis voor onze geschiedenis, zooals de Documents concernant le duc d'Anjou?

En wat doet de regeering zelve om hier te helpen? Gaat van het Algemeene rijksarchief eene impulsie uit, die leiding geeft aan de systematische publicatie van onze voornaamste geschiedbronnen? Zijn de provinciale archiefdepôts overal de steunpunten der lokale historiographie, zooals zij dit behooren te zijn? Hoe anders is het in het buitenland! Pruisen, Beieren, België, Zweden en Denemarken kunnen wijzen op eene statige rij van voortreffelijke uitgaven. Wij weten, wat alleen de rijksarchivaris GACHARD in dit opzicht heeft geleverd. Te Osnabrück zorgt de lokale vereeniging met de ambtenaren van het archief voor een oorkondenboek. Thans weder geeft de Pruisische regeering een navolgenswaardig voorbeeld door het uitgeven der met spoed voortgezette reeks aardige Mittheilungen der Preussischen Archivverwaltung. Wat hebben wij daartegenover aan te bieden? Wij kunnen wijzen op onze steeds aanzwellende bundels archiefverslagen, die ons eene kost voorzetten, wier gebruik, toen ze ons in kleine hoeveelheden werd voorgediend, zelfs geharde magen moesten bezuren met lichte aanvallen van kramp; maar die geheel onverteerbaar wordt, nu het der Regeering

behaagd heeft, ze eenige jaren op te zouten, om ons in het afgeloopen jaar drie dikke bundels tegelijk voor de voeten te werpen!

De Regeering heeft zich verdienstelijk gemaakt door in te gaan op het initiatief van prof. BLOK, wiens plan van buitenlandsch archiefonderzoek in het vorige jaar is afgewerkt. Wij zijn dankbaar daarvoor, — dankbaar ook, dat de regeering in enkele gevallen na prof. BLOK nog andere onderzoekers heeft uitgezonden, om de door hem gestelde vluchtige overzichten van het voorhandene eenigszins uit te werken. Maar voldaan zijn wij toch ook hierover niet. Want het maal, dat de Regeering ons nu weder aanbiedt, doet maar al te veel denken aan dat van den vos, die den kraanvogel te gast noodde. Hoe goed wordt er ook in dit opzicht gezorgd voor onze Duitsche broeders, wier vertegenwoordigers werkzaam zijn aan het Instituut te Rome! Bij ons daarentegen wordt het aan particulieren overgelaten, om met opoffering van tijd en geld de vruchten te plukken, die BLOK hun aanwees, — getuige de zorgvolle arbeid van den heer P. N. VAN DOORNINCK, die ons onlangs drie deeltjes schonk met acten uit de middeleeuwsche registers der Geldersche kanselarij, die in het archief te Dusseldorp voor ons verscholen liggen.

Mogen wij tot de Nederlandsche archivariissen het verwijt richten, dat zij in dit opzicht te weinig doen? Neen, duizendmaal neen! De oude archieven zijn en moeten zijn in de eerste plaats bergplaatsen van materiaal voor het handhaven van de rechten der gemeenschap. En onze taak is voor alles, moet voor alles zijn het ordenen en bruikbaar maken der ons toevertrouwde schatten. Het is de roem van de Nederlandsche archieven, dat hunne beheerders dit begrepen hebben, lang voordat Duitschers en Belgen daaraan dachten. En zoo ik een bezwaar heb tegen de uitbreiding onzer bemoeiingen tot allerlei archieven buiten het rijksdepôt, dan is het juist dit, dat de ordening en beschrijving dier depôts daardoor te veel op den achtergrond geraakt. Minstens gedurende één menschenleeftijd mag van de archivariissen in hoofdzaak niets anders gevergd worden dan dat zij hunne depôts bruikbaar maken voor anderen. Het schrijven van de geschiedenis moet aan die anderen worden overgelaten.

Maar moet dan het rijke veld der Nederlandsche geschiedenis al dien tijd braak blijven liggen? Ik zou het betreuren, en waar de geschiedenis ook aan onze universiteiten het stiefkind is, zie ik alleen heil in navolging van de Zweedsche toestanden, die door Dr. KERNKAMP in het laatste nummer van ons orgaan geschetst worden: in de aanstelling aan onze universiteiten van privaatchoortdocenten in de geschiedenis, die aan de overladene hoogleeraren het vervullen hunner ambtstaak althans eenigszins mogelijk zullen maken, en die zich tegelijk in hun vrijen tijd verder bekwamen door de archivariissen bij te staan in het regelen van archieven, die niet tot hun eigenlijk depôt behooren, of door volgens hunne aanwijzingen de

uitgaaf te ondernemen van belangrijke geschiedbronnen, wier publicatie niet mag worden overgelaten aan de gril van het toeval of aan de zelfopoffering van een hongerlijdenden enthousiast.

Zulk een maatregel ware eene tijdelijke oplossing, geboden door den nood der tijden, — een noodmaatregel, die overbodig zal worden, zoodra voor de beoefening der geschiedenis ten onzent betere tijden zullen aanbreken, — of zoodra na een menschenleeftijd de inventarissen onzer rijksarchieven allen gedrukt zullen zijn. Een tijdelijke maatregel dus, maar die tijdelijk geld moet kosten en die dus niet zonder inspanning zal kunnen worden verkregen. Zonder hoop op de vervulling dezer wenschen zou ik niet zijn, indien het niet te vreezen was, dat ons eerlang de steun zou ontvallen van den man, aan wien wij reeds zooveel te danken hebben, — van hem, die met vaste hand orde heeft geschapen in den chaos van het Nederlandsche archiefwezen, — van VICTOR DE STUERS. Vijf en twintig jaren hebben wij genoten van zijne verstandige zorg en zijn machtigen steun. Geen wonder dus dat velen onzer, dat bijna alle rijksarchivarissen de gelegenheid hebben aangegrepen, om hem den dank uit te spreken, die hunne harten vervulde. Zij hebben dit gedaan door het samenstellen van een aan den heer DE STUERS opgedragen album, dat de afbeeldingen bevat onzer elf nieuwe rijksarchiefgebouwen met korte historische bijschriften. Eene verzameling, die tegelijk aan belangstellenden ook buiten onze grenzen een tastbaar bewijs zal leveren van de verbetering, die in den materiëelen toestand der Nederlandsche rijksarchieven gekomen is.

Dankbaar toonden wij ons. En er was reden toe, want de toestanden zijn verbeterd. Maar zij zijn nog geenszins geconsolideerd: nog kunnen wij den steun van DE STUERS niet missen. En daarom vervult zijn dreigend verlies ons met schrik. Wij hopen, dat de door hem gegevene impulsie blijvend zijn zal. Maar toch, wij kunnen niet zonder angst de toekomst te gemoet zien, omdat wij dan verder uitsluitend zullen moeten vertrouwen op onze eigene krachten, de krachten van ons kleine corps. En met te meer droefheid gevoelen wij dus elken slag, die ons treft en die een lid wegneemt uit dezen kleinen kring. Ook dit jaar zijn ons geene verliezen gespaard: BROUWER ANCHER en DOZY zijn ons ontvallen!

BROUWER ANCHER hebben wij weinig gekend; hij was een zeldzame gast op onze vergaderingen, en zij, die daar een enkele maal de hooge, gedistingeerde gestalte met de fijne blanke handen hebben gezien, mogen wel gedacht hebben, dat haar beter paste het officiële feestkleed aan den keurigen disch dan het werkpak van den archivaris, wiens handen te dikwijls bevuild worden door het stof der eeuwen, nu en dan ook wel door het oppermanswerk. Maar toch, wij hadden het warme afscheidswoord van ons medelid VEDER niet meer noodig om het te weten, dat

deze oppervlakkige indruk onjuist was. Want reeds het keurige boekje over De Gilden had ons de overtuiging geschonken, dat in BROUWER ANCHER een serieuze werkman school, van wiens verstandigen ijver wij nog veel goeds hadden mogen verwachten, als de onverbiddelijke dood hem langer voor ons had gespaard.

Maar veel meer toch dan het heengaan van dezen broeder, die zich wat verre van ons gehouden heeft, treft ons de onverwachte dood van DOZY, een der oprichters onzer vereeniging, die ons trouw gebleven is tot het einde toe. Veel hebben wij in hem verloren! Geen medewerker, die door onstuimige impulsie ons aandreef tot groote ondernemingen of zelf met taai geduld groote dingen voor ons volbracht. Hij miste de gaaf van zelfbepaling en van volharding ter bereiking van het eenmaal gekozen doel. Veel minder heeft hij daarom tot stand gebracht dan zij, die zijne vele goede eigenschappen kenden, met reden wel verwacht hadden. En daarbij versmaadde de bescheiden man altijd de handigheid, die, zonder te pralen met het verrichtte, toch het volbrachte werk op den voorgrond weet te plaatsen in het volle daglicht. Dat hij aan de stad, die hij liefhad, een voortreffelijk archiefgebouw heeft verschaft, is nooit met dankbaarheid vermeld. Dat hij het reusachtige Leidsche stadsarchief, verspreid in verschillende gebouwen over tal van vertrekken en op onherbergzame zolders, in het nieuwe archiefpaleis niet alleen heeft samengebracht, maar ook geheel georganiseerd, is een feit van beteekenis, dat niet alleen nooit gewaardeerd, maar zelfs nooit uitgesproken is. Dat hij eindelijk van deze geheele reusachtige massa een globalen inventaris heeft samengesteld, weet ongeveer niemand dan ik, die het stuk eens bij toeval in zijne handen zag. Want zoo was hij! Deze inventaris was kort en onvolledig; er waren daarin lacunes, fouten wellicht. En liever dan dit stuk, dat hem niet bevredigde, publiek te maken en de beheerders en gebruikers van zijn archief te verplichten door de uitgave van zoo nuttige gift, verkoos hij — beminnelijk maar onpraktisch als hij was! — te wachten, totdat de definitieve inventaris van het geheele archief gereed zou zijn, waarvan hij droomde, maar die zelfs een vlugger en handiger werkman dan hij zonder hulp nooit zou hebben voltooid, al was hem nog het vierde eener eeuw toegemeten geworden. Zeker, onpraktisch was hij! Maar juist die eigenschap, die ons wel eens deed glimlachen, maakt de herinnering aan hem, nu wij hem met weemoed herdenken, te aandoenlijker. Want hij was een echte idealist, die gaarne het goede zag en het beste hoopte. Wij zullen hem niet vergeten met zijne eigenaardigheden: zijne onvermoeide strijd lust voor de zelfstandigheid der gemeentearchieven, die hij bedreigd achtte door de centralisatiezucht der Regeering; met zijne liefde voor de stad, waarmede zijne familie was samengegroeid, en waarvan hij elk hoekje kende en waardeerde; met zijn enthousiasme

vooral voor het Nederlandsche archiefwezen, dat hem, die niet groot was van aanleg, in staat heeft gesteld tot het brengen van een offer, dat vele grooteren niet zouden hebben durven brengen, toen de kleinzieligheid en de partijdigheid van den Leidschen magistraat hem aanvankelijk eene bezoldiging aanbood, even onevenredig aan zijne behoeften als aan het werk, dat van hem gevorderd werd. Hij heeft dat offer durven brengen, en hij is daarvoor beloond door de zelfvoldoening, die zijn werk hem moet geschonken hebben, al werd dat werk niet altijd gewaardeerd. Neen, wij zullen hem niet vergeten! Het voorbeeld van belangeloosheid en bescheiden werkzaamheid, dat hij ons gegeven heeft, zullen wij blijven gedenken en in eere houden.

En met dat voorbeeld in de gedachten trekken wij verder, met moed verder, al ontvangt ons menige steun, al wordt het ons meer dan ooit duidelijk, dat wij afdoende hulp alleen te wachten hebben van eigene krachtsinspanning. Daartoe willen wij ons dan ook aangorden. Onze vereeniging heeft zich in het afgeloopene jaar in stilte voorbereid, om krachtig voort te schrijden op een weg, waarop zij tot nu toe slechts eene eerste schrede had gezet. En terugziende op dit jaar, dat de grondelagen heeft gelegd van een rustig en vreedzaam samenwerken ter bereiking van het door ons allen begeerde doel, mogen wij met goede hoop het nieuwe tijdperk intreden, dat zich voor ons opent en dat, naar wij hopen, vruchtbaar zal zijn in kalmen vooruitgang na den strijd, die in de afgeslotene periode bijna jaarlijks moest gevoerd worden tegen misverstand, wanbegrip en kwaadwilligheid. Met moed gaan wij verder. Want worden de verwachtingen verwezenlijkt, die het afgeloopene jaar heeft gewekt, dan zullen wij eenmaal kunnen verklaren, dat de 19^e eeuw niet van ons gescheiden is, voordat zij aan onze vereeniging de belofte heeft gedaan van een nieuwen en krachtigen bloei.

S. MULLER Fz.

iets over den jaarstijl in kloosterorden gebruikt.

Hoewel in de laatste jaren het wetenschappelijk onderzoek veel wat tot nu toe duister was in de chronologie, tot klaarheid heeft gebracht, niemand zal durven beweren, dat wij een afgerond systeem bezitten, waarvan alle onderdeelen doorvorscht zijn. Voor den stijl, op landsheerlijk of bischoppelijk gezag aangenomen, hebben wij vooral door de studie van MR. S. MULLER Fz. ¹⁾ vrij groote zekerheid verkregen, doch waar het den plaatselijken stijl geldt, tasten wij nog vaak in het duister. M. i. zou hierin meer zekerheid komen, indien men kon aantoonen, dat in gewesten, waarvan wij den algemeen aangenomen jaarstijl kennen, corporaties

¹⁾ Bijdragen voor een Oorkondenboek van het Sticht Utrecht, 's Gravenhage 1890.

bestonden, die steeds en overal een eigen stijl volgden, onafhankelijk van het landsheerlijk of bisschoppelijk gezag. Dat er inderdaad dergelijke corporaties waren, meen ik met vrij groote zekerheid te kunnen bewijzen.

Aanleiding tot het zoeken naar dit bewijs was het bestudeeren van het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe. Vooral trok mijne aandacht wat de heer GRATAMA in § 5 der „toelichting” over „de tijdrekening” schreef en de kritiek hierop van de heeren MULLER en FRUIN. Uitgaande van dezelfde gegevens als de heer GRATAMA, kwam ik echter tot andere gevolgtrekkingen en resultaten, die, zooals mij later bleek, in overeenstemming waren met de uitkomsten door anderen verkregen.

Voor de bepaling van den plaatselijken stijl van Groningen en Drenthe gaat de heer GRATAMA hoofdzakelijk uit van het bericht van Menco over den St. Marcellusvloed in het jaar 1218 resp. 1219.

Tot beter inzicht geef ik hier den tekst van genoemd bericht, waarvan ik de woorden waarop ik den nadruk heb willen leggen, gespatieerd heb, omdat men m. i. tot een verschillenden uitleg zal geraken, naarmate men aan het een of het andere woord een grooter gewicht hecht. De tekst luidt dan: „Nec te moveat, si forte aliqui scriptores cronicorum posuerunt famosum diluvium fuisse anno Domini MCCXVIII, alii XIX, quia isti inceperunt annum a Nativitate Domini, quando in carne apparuit, alii ab Annunciatione, quando in utero Virginis carnem assumpsit.” M. i. mag men uit dit bericht geen conclusies trekken, die in verband staan met Menco's individueele kennis van jaartijlen. Immers Menco is hier zuiver historicus. Hij boekt een gebeurtenis, zonder meer. Deze gebeurtenis was echter reeds door anderen vermeld, die haar in verschillende jaren plaatsten. Menco wilde nu een eventueel misverstand voorkomen en gaf daarom als voorzichtig man eene verklaring van deze verschillende opgaven. Evenmin kan men uit dit bericht afleiden, dat in de omgeving van Menco en bij de hem bekende scriptores cronicorum slechts de Kerst- en Maria-Boodschapstijl in gebruik waren. In de woorden der kroniek ligt slechts opgesloten, dat de scriptores, die het feit vermeldden, voor zoover zij aan Menco bekend waren, een van beide stijlen gebruikten. Dit sluit niet uit, dat Menco nog andere scriptores cronicorum kan gekend hebben, die deze gebeurtenis niet vermeldden en een anderen stijl dan Kerst- of Maria-Boodschapstijl gebruikten, of wel dat hij kennis droeg van private oorkonden en notarieele acten met een stijl van de bovengenoemden verschillend. Men zou zich dus, naar mijne meening, naar aanleiding van Menco's bericht niet zoozeer moeten afvragen, of Menco nog andere stijlen dan den Kerst- en Maria-Boodschapstijl kende, maar:

a) wie die aliqui scriptores cronicorum waren en b) wie van hen den Kerst- en wie den Maria-Boodschapstijl gebruikten.

Ad a). In 't algemeen kan men gerust zeggen, dat de scriptores

cronicorum monniken waren die, hetzij in de geteisterde streek leefden, hetzij door toevallige omstandigheden van dit feit kennis droegen. Bovendien komen voor onze bewijsvordering nog in aanmerking die kroniekschrijvers, (die tevens monniken waren) welke later dan Menco geleefd en die de kennis van dit feit uit vreemde bron geput hebben.

Het behoeft geen betoog, dat de monniken, door den kroniekschrijver bedoeld, tot verschillende orden behoorden, en dan komen hier op de eerste plaats die orden in aanmerking, die reeds in de geteisterde streek gevestigd waren, vóórdat Menco zijne kroniek schreef. Zoo ver mij bekend is, hadden toen ter tijd binnen de grenzen van de tegenwoordige provincies Friesland, Groningen en Drenthe, kloosters: de Canonici Regulares, de Benedictijnen, de Praemonstratensers, de Cisterciensers, en misschien de Deutsche Ordensheeren en de Johanniters.

Ad b.) Helaas zijn wij niet zoo gelukkig als Menco, die, dit blijkt duidelijk uit zijn bericht, verschillende kronieken gekend heeft, waarin de St. Marcellusvloed ¹⁾ vermeld wordt.

Wij kennen het feit, door tijdgenooten vermeld, slechts uit de Kroniek van het klooster Wittewierum, waarin de abt Emo den St. Marcellusvloed plaatst in het jaar 1219, en uit den *Dialogus Miraculorum* ²⁾ van Caesarius van Heisterbach, die deze gebeurtenis plaatst in het jaar 1218. Emo behoorde tot de orde der Praemonstratensers, Caesarius tot die der Cisterciensers.

Bovendien wordt de St. Marcellusvloed, afgezien van den Praemonstratenser monnik Menco, die voor het feit het jaar 1219 aangeeft, — nog vermeld als in het jaar 1218 geschied zijnde, in het *Chronicon* van Worp van Thabor ³⁾ en in de *Kloosterkroniek* van Aduard ⁴⁾. Worp van Thabor was lid der Windesheimer Congregatie en dus Reguliere kanunnik, Aduard echter een Cistercienserklooster.

Was het nu aan willekeur te wijten, dat door de Cisterciensers en Reguliere kanunniken de Maria-Boodschapstijl en door de Praemonstratensers de Kerststijl gebruikt werd? of wel, was dit het gevolg van een voorschrift of algemeen gebruik hunner orden?

Wat de Cisterciensers betreft, is de vraag gemakkelijk op te lossen. De onderzoekingen van Janaushek ⁵⁾ en Posse ⁶⁾ hebben aan 't licht

¹⁾ Vergl. hierover: S. A. Gabbema, *Nederlandse Watervloeden of Naukeurige beschrijvinge van alle Watervloeden voorgevallen in Holland, Zeeland enz.* Nu in 't licht gebracht en met breede aantekeningen voorzien door Tobias Gutberlet, Gouda 1703, p. 57, en de daar aangehaalde litteratur. — A. W. Wybrands, *De abdij Bloemhof te Wittewierum in de dertiende eeuw*, Amsterdam 1883, p. 200 vv.

²⁾ VII c. 3.

³⁾ *Worpii Thabor. Chronicon*, Leov. 1847, p. 152.

⁴⁾ *Vitae ac gesta abb. Adwerdensium*, ed. Koppius, Gron. 1850, p. 5.

⁵⁾ Janaushek L., *Origines Cistercienses*. Tom. I *Foundationes veterum abbatiarum ad fidem antiquissimarum fontium prim. descriptae. Cum tabulis chronol. geneal. et arbore geneal.* Vindab. 1877, p. 15.

⁶⁾ Posse O., *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig 1887, p. 102.

gebracht, dat de Cisterciëncers steeds en overal den Maria-Boodschapsstijl gebruikten en zich zeer beijverden om dezen stijl ingang te doen vinden. Eene opvatting, die thans algemeen gedeeld wordt.¹⁾

Bij de Reguliere kanunniken wordt de oplossing der vraag eenigzins moeilijker.

Posse²⁾ en ook Grotefend³⁾ beweren, dat eveneens de Augustijnen steeds den Maria-Boodschapsstijl gebruikten. Een bewering, die voor mij hierom veel van hare waarde verliest, omdat het mij niet duidelijk is geworden, wat Posse en Grotefend onder Augustijnen⁴⁾ verstaan. Onder Augustijnen immers kan men verstaan zoowel a) het geheel van congregaties die, hoewel onderling onafhankelijk en ten deele zelfs met eigen constituties, toch allen den regel van Augustinus gemeen hadden, als b) die bijzondere congregatie, die onder den specialen naam van „Augustijnen” bekend stond.

Indien Posse den naam „Augustijnen” toepasselijk acht op alle congregaties, welke volgens den regel van den H. Augustinus leefden, dan vallen hieronder niet alleen alle congregaties van Reguliere kanunniken (o. a. die van Windesheim, Neuss, Bethlehem) maar ook (hoewel als een eigen orde beschouwd wordend) de Præmonstratensers.⁵⁾

Nu kunnen wij echter met voldoende zekerheid aannemen, dat de Præmonstratensers niet steeds en overal den Maria-Boodschapsstijl gebruikt hebben.

Door Wybrands⁶⁾ is aangetoond, dat de Præmonstratenser abdij van Wittewierum den Kerststijl volgde. Hieruit wil ik echter niet besluiten, dat alle Præmonstratenserkloosters in Friesland den Kerststijl volgden. Immers, het is meer dan waarschijnlijk, dat Sybrandus Leo in zijn „*Abbatēs Horti beatæ Mariæ*” een anderen stijl gebruikt heeft. Hij vermeldt namelijk, dat de abt Petrus Venlo in 1540 IV Kalendas Februarii⁷⁾ gestorven

¹⁾ Grotefend H., *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Hannover 1891, I, p. 9 en 10. — Rühl Fr., *Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit*, Berlin 1897, p. 29: „Mit dem zunehmenden Marienkult wuchs auch die Verbreitung des Marienjahres; namentlich ist sie durch die Cisterzienser befördert worden.”

²⁾ Privaturkunden, p. 102: „Es erübrigt für klösterliche Empfänger zu wissen, dass die Cisterzienser und Augustiner mit dem 25 März, der Deutschorden mit dem 25 December das Jahr anfangen”.

³⁾ *Zeitrechnung*, p. 10.

⁴⁾ Vergl. over de orde der Augustijnen: Heimbucher M., *Die Orden und Congregationen der katholischen Kirche*, I, Paderborn 1896 p., 386 vv.

⁵⁾ Heimbucher, p. 394.

⁶⁾ Wybrands A. W., *De Abdij Bloemhof*, p. 200 vv.

⁷⁾ HS. A. Archief Gabbema, Old Burgerweeshuis te Leeuwarden. „Obiit (Petrus Venlo) anno MDXL, IV Kal. Februarii, in choro Paulo contumulatus quiescit.”

HS. B. in hetzelfde archief berustend: „et in choro meritis eligentibus sollicite tumulatur anno Partæ Salutis MDXL, IV Idus Februarii.” Vergl. ook Van Heussen en Van Rhijn, *Ondheden en Gestichten van Vriesland*, (Fol. uitg.) p. 100.

is. Doch diezelfde Petrus Venlo, abt van Mariëngaarde, legde op 10 November 1540 met de conventualen dier abdij eene verklaring af, betreffende de overeenkomst met Karel V getroffen omtrent het bezit van landerijen in het Bildt. ¹⁾

Hieruit blijkt, dat de Maria-Boodschapstijl of de Paaschstijl moet gebruikt zijn.

Het is mij helaas niet mogelijk geweest aangaande den jaerstijl, door de Præmonstratensers gebruikt, een nader onderzoek in te stellen, daar in het rijksarchief in Friesland geen charters, uit Præmonstratenser kloosters afkomstig, berusten.

Dat echter op de Præmonstratensers, hoewel zij „lato sensu” tot de Augustijnen moeten gerekend worden, de algemeene regel, door Posse opgesteld, niet toepasselijk is, meen ik uit het bovenstaande te mogen afleiden.

Dat de Reguliere kanunniken den Maria-Boodschapstijl zouden gevolgd hebben, kan, wat Friesland betreft, door één bewijs gestaafd worden. Wij zagen reeds, dat Worp van Thabor ²⁾ den Marcellusvloed in 1218 plaatst en dus, tenminste voor de vermelding van dit feit, den Maria-Boodschapstijl gebruikt. Hij erkent echter zelf de geschiedenis van den Marcellusvloed overgenomen te hebben uit den „Dialogus miraculorum” van Cæsarius van Heisterbach. Nu kan men van een man als Worp, die omvattende kennis bezat en vrij betrouwbaar historicus is, toch moeilijk aannemen, dat hij Cæsarius’ relaas zonder meer heeft overgeschreven. Dat de Cisterciensers den Maria-Boodschapstijl gebruikten, moest hem bekend zijn, want het klooster Thabor en het Cistercienserklooster Oldeklooster grensden aan elkaar. Bij verschil van stijl zou hij zeker niet verzuimd hebben den door Cæsarius gebruikten stijl te veranderen. Te minder, omdat men mag veronderstellen, dat hem ook uit andere kronieken, die niet volgens den Maria-Boodschapstijl vervaardigd waren, het feit bekend was en hij dus op het verschil opmerkzaam werd gemaakt. De definitieve beslissing, of de Reguliere kanunniken, in ’t bijzonder die van de congregatie van Windesheim, den Maria-Boodschapstijl gebruikten, moeten wij overlaten aan hen, die de charters, uit deze kloosters afkomstig, onderzoeken.

Slechts wil ik hier aanstippen, dat de met de Windesheimer nauw verwante Fraterheeren niet den Maria-Boodschapstijl, maar den Kerststijl gebruikten, gelijk blijkt uit eene oorkonde van 28 December 1423. ³⁾

¹⁾ Cannegieter V., Iets uit het leven van sommige abten van het klooster Mariëngaard onder Hallum, Friesche Volksalmanak 1894, p. 58, maakt op het verschil der dateering opmerkzaam. — Deze akte is uitgegeven door A. W. Wybrands, in de Gesta Abbatum Orti Sancte Marie, Leeuwarden 1879, p. 266 vv.

²⁾ Chronicon p. 150.

³⁾ Afdrukt in het Archief v. h. Aartsbisdom Utrecht, V, p. 180.

De Deutsche Ordensheeren hebben van den beginne af en overal den Kerststijl gevolgd en hebben zich niet bekommerd om den stijl, door wereldlijke of geestelijke autoriteit aangenomen. ¹⁾

Het is mij daarom niet duidelijk, waarom de bewerkers van het oorkondenboek der Deutsche Orde voor de Hollandsche stukken den Paaschstijl en niet den Kerststijl gebruikt hebben. ²⁾ M. i. is het moeilijk aan te nemen, dat de uitgebreide Deutsche Orde voor het kleine graafschap Holland eene uitzondering zou gemaakt hebben.

De Benedictijnen schijnen bij de jaarbepaling zich gehouden te hebben aan de tijdrekening, die in het land of in het bisdom waarin zij leefden gold, en in deze geen voor hun orde bindend voorschrift te hebben gehad. ³⁾ Stukken uit Friesche Benedictijnen-kloosters stonden mij ter controleering niet ten dienste. Slechts de berichten omtrent het volgen van den Kerst- en Paaschstijl in de abdij Egmond zijn mij bekend.

De aantekening uit het Necrologium Egmondanum ⁴⁾ „Anno 1255 Rex” . . . kan m. i. niet als een afdoend bewijs voor het volgen van den Paaschstijl beschouwd worden, omdat Paschen in 1255 op den 28sten Maart en in 1256 op den 16^{den} April viel. Evengoed konden zij dus ook den Maria-Boodschapstijl gebruiken.

Dat de Johanniters en de latere orden, met name die der Dominikanen en Franciskanen, een eigen stijl volgden, is mij nergens gebleken. Wat de orde der Johanniters betreft, hoop ik in de talrijke charters, afkomstig uit hun klooster „Het Hospital” bij Sneek en thans berustende in het rijksarchief in Friesland, nadere gegevens te vinden, die vergeleken met de dateering van charters, afkomstig uit hun andere kloosters, als te Utrecht, Haarlem enz., ons volledige zekerheid omtrent deze kwestie zullen geven.

Het behoeft geen betoog, dat de beantwoording der vraag, of een geheele orde steeds en overal onafhankelijk van het landsheerlijk of bischoppelijk gezag een eigen stijl gebruikte, van het grootste belang is voor de juiste dateering eener oorkonde en in de tweede plaats voor de bepaling van den plaatselijken stijl. Vooral van belang, wanneer wij de opvatting van Posse ⁵⁾ e. a. deelen, dat het opmaken van de op een

¹⁾ Vergl. Posse, Privaturkunden, p. 102; Grotefend, Zeitrechnung, I. p. 206. Rühl, Chronologie, p. 38: „In Livland hat er (de Kerststijl) dagegen trotzdem dass der deutsche Orden sein Jahr immer mit Weihnachten begann, erst allmählich . . . das Marienjahr verdrängt”.

²⁾ Vergl. S. Muller Fz., Bijdragen, p. 14.

³⁾ Vergl. Posse, Privaturkunden, p. 102, noot 3. „Die Benediktiner scheinen keinen überall gültigen Jahresanfang gehabt, sondern die landes- und diöcesanübliche Zeitrechnung beobachtet zu haben.”

⁴⁾ Van den Bergh, Oorkondenboek I, p. 334. Vergl. ook S. Muller Fz., Bijdragen, p. 13 en p. 23 noot 1.

⁵⁾ Privaturkunden t. a. p.

klooster betrekking hebbende akten door een bewoner van hetzelfde klooster middeleeuwsch gebruik was, en dat dan de dateering der oorkonden geschiedde volgens den jaartijl, in het klooster of de orde voorgeschreven of gebruikt, onverschillig of de oorkonde in de bisschoppelijke of landsheerlijke kanselarij al of niet bekrachtigd werd.

Wilde men deze theorie b.v. in toepassing brengen op de uit het Cistercienserklooster Assen afkomstige charters nos. 174 en 217 van het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe, dan zouden wij, wat betreft de dateering der oorkonden volgens den Maria-Boodschaptijl, tot dezelfde gevolgtrekking komen als de heer GRATAMA, en wel omdat: a) de oorkonden hoogstwaarschijnlijk in het klooster Assen opgemaakt, en b) gedateerd zijn volgens den tijl, die in de Cistercienserorde voorgeschreven was, n.l. den Maria-Boodschaptijl. De gevolgtrekking echter, dat men op grond van de dateering dezer oorkonden mag aannemen, dat de Maria-Boodschaptijl als plaatselijken tijl in Groningen en Drenthe gebruikt werd, zouden wij als zeer onwaarschijnlijk moeten verwerpen, zoolang niet met zekerheid kan bewezen worden, dat ook de plaatselijke overheid den Maria-Boodschaptijl gebruikt heeft. Dat men uit de dateering van charters, afkomstig uit kloosters, niet met zekerheid den plaatselijken tijl kan opmaken, blijkt duidelijk uit de mogelijkheid, dat in een stad of gewest drie of vier kloosters van verschillende orden waren, die elk een verschillenden jaartijl gebruikten, b.v. Cisterciensers, Duitsche Ordensheeren, Benedictijnen en Praemonstratensers. Nemen wij nu eens aan, dat het een bewezen feit is, dat de Cisterciensers den Maria-Boodschaps-, de Duitsch Ordensheeren steeds en overal den Kerstijl gevolgd hebben, dat verder de Praemonstratensers en de Benedictijnen in het volgen van een tijl vrij waren, en dat in ons aangenomen geval de eersten den Nieuwjaarsstijl, de tweeden den Paaschstijl volgden, dan zou toch niemand met eenige zekerheid willen beweren, dat de een of andere tijl, door de kloosters gebruikt, ook de plaatselijke tijl ware, tenzij dat men beslist kan aantoonen, dat een van de vier kloosterorden gewoon was den plaatselijken tijl aan te nemen.

Zoolang dit onderwerp niet nauwkeurig onderzocht is, schijnt het daarom voorbarig conclusiën in deze te trekken.

Hierop de aandacht te vestigen en een nader onderzoek uit te lokken is dus ook het doel van deze studie. Mogen de resultaten van diergelijke onderzoekingen spoedig het gemeengoed van ons allen worden.

M. SCHOENGEM.

Met vergunning van den heer SCHOENGEN voeg ik aan zijn opstel eene korte aantekening toe, ten einde mededeeling te doen van wat mij omtrent den jaarsijl van een paar kloosters van de orde van Premonstreit gebleken is. Bij het bewerken van den inventaris der Middelburgsche abdij had ik nl. ook den daar gebruikelijken jaarsijl vast te stellen. Het daaromtrent ingestelde onderzoek leidde tot een verrassend resultaat: de abt en zijne ondergeschikten gebruikten noch den Paasch-, noch den Boodschap-, noch den Kerstijl, maar begonnen het jaar met 1 Januari. De gronden, waarop deze conclusie steunt, kunnen hier niet uiteengezet worden, ik hoop dat later elders te doen. Voor het oogenblik kan ik alleen verklaren, dat een uitvoerig onderzoek aan het nemen dezer conclusie is voorafgegaan, en dat te meer omdat het gevonden resultaat in strijd is met elke vooraf gemaakte veronderstelling. Men zou verwacht hebben, dat de abdij hetzij den sijl der diocese Utrecht, hetzij dien der grafelijke kanselarij, dus Kerst- of Paaschijl, zou hebben gebezigd. Dat zulks niet het geval bleek te zijn, gaf mij aanleiding te vermoeden, dat wellicht de Jaarsdagijl door de Middelburgsche abdij gebezigd werd in navolging van andere Norbertijnenkloosters, met name van de St. Michaels abdij te Antwerpen, waarvan de Middelburgsche eene dochter was. Ik wendde mij dus tot den archivaris in de provincie Antwerpen, die mij een aantal dateeringen, aan het cartularium der St. Michaels abdij ontleend, mededeelde. Uit de volgende data is omtrent den sijl dier abdij eene conclusie te trekken.

1331, indictie 14, 16^e jaar van paus Johannes XXII, voorlaatsten Februari. Het pausjaar wijst hier op den Paasch- of den Boodschapijl, de indictie op den Kerst- of den Jaarsdagijl.

1344, indictie 13, 3^e jaar van paus Clemens VI, 31 Januari. Hier bewijzen zoowel het indictiecijfer als het pauselijk jaar, dat de Paasch- of de Boodschapijl gebezigd is.

1348 „secundum stilum scribendi in civitate et dyocesi Cameracensi”, indictie 2, 7^e jaar van paus Clemens VI, 3 Maart. Hier is volgens alle kenteekenen de Paaschijl gebezigd, die in het bisdom Kamerijk gold.

1349, indictie 3, 8^e jaar van paus Clemens VI, 18 Januari. Ook hier is hetzij de Paasch-, hetzij de Boodschapijl gebezigd.

1353, indictie 6, 2^e jaar van paus Innocentius VI, 24 Maart. Ook hier wijzen alle kenteekenen op den Paasch- of den Boodschapijl.

1355 „secundum stilum scribendi in dyocesi Cameracensi, indictie 9, 4^e jaar van paus Innocentius VI, 7 April. Zonder twijfel is hier de Paaschijl gebruikt.

1361 „secundum modum, stilum et consuetudinem scribendi in civitate

et dyocesi Cameracensi", indictie 15, 10^e jaar van paus Innocentius VI, 22 Maart. Dit stuk is volgens den Paaschstijl gedateerd.

Ook uit eene latere periode kon de archivaris Gaillard mij een drietal akten mededeelen, gedateerd van 1532 „na stijl van scryvene 's hoof van Brabant", 1533 „more scribendi gallicano", en 1565 „nae scryven 's hoof van Brabant". Deze verschillende opgaven schijnen dus het vermoeden te wettigen, dat de Antwerpsche abdij den Paaschstijl volgde. In elk geval mag uit het bovenstaande worden afgeleid, dat de Middelburgsche abdij haar stijl niet aan de Antwerpsche heeft ontleend. Vermoedelijk volgden beiden den plaatselijken stijl, en hield men in de Middelburgsche abdij daaraan vast, ook toen de stad Middelburg zich in deze reeds naar den landsheer had geschikt. Het medegedeelde bevestigt dus de veronderstelling, dat de orde van Premonstreit in het gebruik van den jaarstijl geene vaste gewoonte, geldende voor alle kloosters der orde, volgde.

R. F.

Polemiek tusschen de heeren Wildeman en Fruin over het deponeren van de archieven der Nederlandsche Hervormde kerk in de rijksdepôts.

Gelijk de lezer zich zal herinneren, werd in het laatste nummer van den voorgaanden jaargang (blz. 206) een stukje opgenomen van den heer WILDEMAN, waarin deze ontraadt de kerkelijke archieven in bruikleen af te staan aan het Rijk. De heer FRUIN kwam nog in hetzelfde nummer (blz. 207) tegen dat betoog in verzet. Een en ander gaf den heer WILDEMAN aanleiding tot het schrijven van een „open brief aan Mr. R. FRUIN", die met vergunning van den schrijver hier in zijn geheel wordt overgenomen.

's-Gravenhage, 1 Juni 1901.

WelEdelGestrenge Heer!

Reeds den 30 Mei, den dag van het verschijnen van het Nederlandsch Archievenblad, afl. 4, 1900/1901, had ik de eer U mede te deelen, dat ik uw protest niet in ons orgaan zou beantwoorden, om in niets gebonden te zijn, en vooral ook om een mogelijken slechten indruk weg te nemen vóór de Algemeene vergadering van Archivarissen, uitgeschreven op 8 Juni a.s.

Toen ik zeer spoedig na 't inzenden van mijn stukje met titel: „Is het wenschelijk, dat de oude kerkelijke archieven gedeponneerd worden bij de Rijksarchieven in de provinciën?" daarvan drukproef ontving, kon ik allermint vermoeden, dat een afbrekend woord van Uwe hand onder het opschrift: „Een protest" daarop als antwoord zou dienen.

Zou het voor alles en allen niet beter zijn geweest, indien u, vóór het afdrukken der aflevering, mij in de gelegenheid had gesteld, kennis te nemen van uwe afbrekende kritiek. — Ik durf gerust aannemen, dat die kritiek, alsdan aanmerkelijk gewijzigd, dit mijn schrijven overbodig had gemaakt.

Want, geachte heer FRUIN, uwe conclusiën raken (vergeef mij de oneerbiedige uitdrukking) raken kant noch wal, — en daarom acht ik verdediging mijnerzijds noodzakelijk. Het standpunt, waarop u mij gelieft te plaatsen, kan of zal nooit door mij worden ingenomen.

Terwijl u in een noot aangeeft, dat u slechts veronderstelt wat mijne bedoeling is (welke vaag zou zijn uitgedrukt), wordt op die veronderstelde bedoeling voortgeredeneerd en mij eene opinie toegedicht, welke lijnrecht tegenover de mijne staat.

Ik zal duidelijkheidshalve de aangevallen woorden, welke uw lidmaat gevoel zoozeer hebben geschokt, hier herhalen:

„Doch de kerkelijke archieven, van 't hoogste belang voor de rechten en de geschiedenis van de Kerk, mogen zoo maar niet uit handen worden gegeven. — Een ordening daarvan behoort uit den aard der zaak te geschieden door personen, die, behalve gesteund door hun overtuiging, met de geschiedenis der Hervormde Kerk geheel vertrouwd zijn. Nu zou toch bij het eventueel afstaan van die archieven aan de Rijksarchieven in de provinciën zich het geval kunnen voordoen, dat die kostbare bescheiden door niet-Hervormden werden onderzocht en geïnventariseerd, en hiertegen bestaan talrijke en zwaarwegende bezwaren. Kiesheidshalve vermijd ik daarover hier verder uit te weiden, doch het is mijne onwrikbare overtuiging, dat door andersdenkenden die verzamelingen niet zouden worden behandeld met die toewijding waarop zij zoo ruimschoots aanspraak mogen maken, al heeft op enkele plaatsen het beheer in eigen boezem stof tot klagen moeten geven.”

Nu is het mij te eenen male onmogelijk, daaruit te distilleeren wat u mij toedicht. Waar spreek ik de meening uit, dat de kerkelijke archieven het licht niet mogen zien? en dat om redenen waarover ik kiesheidshalve niet wil uitweiden?? En dat geeft u mij in den mond, geachte heer, mij, die 2 winters (1891 en 1892) in het archief der St. Jacobskerk alhier in een allerongezelligst vertrek met zeer primitieve verwarming aantekeningen verzamelde, waarvan tot heden het licht zag:

De grafboeken der Grootte of St. Jacobskerk te 's-Gravenhage 1620—1830. — 's-Hertogenbosch, Robijns & Co., 1898, 224 bl. in 4°.

Aantekeningen uit de Rentmeestersrekeningen der Grootte of St. Jacobskerk 1557—1567. Uitgegeven door de vereeniging „Die Haghe”, 154 bl. in 8°.

Bijdrage tot de geschiedenis der Presbyteriaansche kerk te 's-Gravenhage in „De Navorscher” 1895; benevens nog verscheidene kleine bijdragen in verschillende tijdschriften.

Hoe ik te Haarlem, tijdens mijn 2½-jarig verblijf als adjunct-archivaris, steeds heb geijverd voor het archief, vooral om de belangstelling der ingezetenen op te wekken voor de bronnen der geschiedenis hunner veste, zou het Gemeentebestuur u kunnen getuigen, terwijl de „Oprechte Haarlemsche Courant” menige archiefsprokkel van mijn hand opnam.

De veranderde instructie voor het archief aldaar, waarbij o. a. de werkuren werden vastgesteld, kwam gedeeltelijk door mijn aandrang tot stand. Ziedaar een paar bewijzen, dat ik voorstander ben van openbaarheid der archieven en vóór het publiceeren van hun inhoud. Ik heb daarvoor steeds geijverd en zal dat blijven doen, doch ik ben tegen een inmenging van niet-Hervormden in de archieven der Hervormde Kerk, juist omdat die archieven zooveel bevatten wat voor andersdenkenden compromettant is, en deze alzoo niet met die liefde en toewijding zullen worden behandeld (ik herhaal mijne woorden om ook thans niet scherper te formuleeren), waarop een en ander aanspraak mag maken.

Ik ben overtuigd, dat velen, waaronder veel wetenschappelijke mannen (dit te uwer geruststelling), in deze aan mijne zijde staan. Ook over mijne gehechtheid aan het Vaderland behoeft u niet ongerust te zijn, maar juist omdat ik primo Oranjeklant ben, en secundo mijn Vaderland liefheb, ben ik — wat daarvan een natuurlijk gevolg is — anti-ultramontaansch-gezind.

En nu zal u mij wellicht voor de voeten werpen, dat dan zeker godsdienstige onverdraagzaamheid mij het artikel in de pen heeft gegeven, doch het Ultramontanisme heeft met godsdienst niets uitstaande; daarom heeft de strijd daartegen ook niets gemeen met godsdienstige onverdraagzaamheid.

Mijne bedoeling, geachte Heer, m. i. genoegzaam kenbaar uit mijn ingezonden stuk, hoop ik thans voor u duidelijk te hebben geformuleerd. Ook zal u thans zijn opgehelderd, waarom ik de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van Binnenlandsche Zaken in de zaak betrokken.

Ik kan niet van u vergen, dat u door 't bovenstaande het thans op alle punten met mij eens zijt, doch ik meen de mij opgedrongen opinie van mij te hebben afgeschud.

Intusschen verblijf ik, sans rancune, hoogachtend:

Uw dienstw. dienaar,

M. G. WILDEMAN,

Archivaris v. h. Hoogheemraadschap Delfland.

Van dit schrijven werd in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 8 Juni (1e blad A) een referaat geleverd, en de Grenswachter van denzelfden datum publiceerde het eerste stuk van den heer WILDEMAN, dat in het Archievenblad was afgedrukt, met het volgende onderschrift:

De heer mr. R. FRUIN, Rijksarchivaris in Zeeland, heeft daartegen geprotesteerd, en nu is er weer een „Open Brief” van den heer WILDEMAN verschenen aan het adres van mr. FRUIN, waaruit duidelijk blijkt, dat ook de heer FRUIN in zake het ultramontaansch gevaar met blindheid is geslagen.

Wie kan ons antwoord geven op deze vraag:

Deponeeren ook de Roomschen hunne Kerkelijke Archieven bij de Rijksarchieven in de provinciën?

Uit een en ander nam de heer FRUIN aanleiding om in de N. R. C. van 12 Juni (2e blad A) het volgende stuk in te zenden:

Middelburg, 10 Juni 1901.

Mijnheer de Redacteur!

Het was aanvankelijk mijn voornemen den open brief van den heer M. G. WILDEMAN niet te beantwoorden of althans met de beantwoording er van te wachten tot het eerst verschijnend nummer van het Archievenblad, maar nu — tegen de bedoeling van den heer WILDEMAN, die mij schreef, dat hij zijn open brief alleen voor de vakgenooten bestemd had, — de polemiek tusschen hem en mij niet slechts in de Nieuwe Rotterdamsche Courant besproken is, maar nu zelfs in de Grenswachter van 8 Juni j.l. beweerd wordt, dat ik „in zake het ultramontaansch gevaar met blindheid (ben) geslagen”, zult gij mij, zoo ik hoop, gastvrijheid willen verleenen voor een enkel woord van verweer.

Wat toch is het geval? In mijne qualiteit van redacteur van het Archievenblad ontving ik ter plaatsing een stuk van den heer WILDEMAN, waarin deze ontried de opneming van de archieven der Hervormde kerk in de Rijksdepôts, omdat het zou kunnen gebeuren, dat deze daardoor geïnventariseerd en bewaard zouden moeten worden door niet-Hervormde rijksarchivariissen. Welke bezwaren daaraan verbonden zouden zijn, daarover wilde de heer W. kieschheidshalve, gelijk hij het noemde, niet uitweiden. Dat nu kon tweërllei beteekenen, of de schrijver vreesde, dat de archieven der Hervormde kerk onder de oogen van niet-Hervormden zouden komen, of hij wilde de niet-Hervormde archivariissen onder de verdenking brengen, dat hun de behoorlijke verzorging van de archieven der Hervormde kerk niet was toevertrouwd. Daar de laatste bewering, zonder zweem van bewijs, niet anders was dan eene insinuatie, scheen

het mij niet meer dan passend tegenover den heer W., te veronderstellen, dat de eerste opvatting de juiste was. Daartegen was dan ook mijn protest gericht. Tot mijn leedwezen zie ik nu uit den open brief, dat ik mij heb vergist, en dat aan het eerste schrijven van den heer W. de insinueerende beteekenis moet worden toegekend, die ik er niet in dorst lezen. De Grenswachter, die ik reeds boven citeerde, vraagt: „Deponeeren ook de Roomschen hunne kerkelijke archieven bij de rijksarchieven in de provinciën?” Ik moet bekennen, dat ik het niet weet, maar wel wil ik verklaren, dat ik uit anderen hoofde verscheidene archieven van Catholieke stichtingen in mijn depôt bewaar, en dat ik mij in hooge mate verongelijkt zou achten, zoo iemand mij de bewaring dier archieven minder waardig keuren wilde, omdat ik lidmaat der Nederlandsche Hervormde kerk ben.

Met dankzegging voor de plaatsruimte heb ik de eer te zijn, Mijnheer de Redacteur,

Uw dw. dienaar

R. FRUIN.

P.S. De Grenswachter wordt verzocht dit schrijven over te nemen.

Hierop werd door den heer WILDEMAN in de N. R. C. van 13 Juni (2^e blad A) weder het volgende gerepliceerd:

's-Gravenhage, 12 Juni 1901.

Mijnheer de Redacteur,

Nu de heer FRUIN den strijd in de dagbladen gelieft over te brengen, neem ik de vrijheid door middel van Uw blad de verzekering te geven, dat ik van verscheidene wetenschappelijke en hooggeplaatste personen verklaringen van volle instemming met den inhoud van mijn schrijven heb ontvangen, 't geen mij sterkt in mijn overtuiging. Wat den heer FRUIN dus een insinuatie lijkt, komt aan velen voor een waarheid te zijn.

Ik zie de beslissing der synode met een gerust geweten tegemoet.

U vriendelijk dankend voor de plaatsruimte, teeken ik hoogachtend:

Uw. dw. dienaar,

M. G. WILDEMAN.

Het in bewaring geven van kerkelijke archieven in de rijksdepôts.

Nu de synode der Nederlandsche Hervormde kerk blijkens haar schrijven aan het bestuur onzer vereeniging (zie hierachter Berichten blz.

60) het geven van een antwoord op de vraag, welke redenen er haar toe geleid hebben aan de kerkelijke colleges te ontraden hunne archieven in de rijksbewaarplaatsen te deponeren, ontwijkt, is men, om de beweegredenen van die zonderlinge handelwijze te leeren kennen, wel verplicht elders het licht te zoeken, dat de synode zelf ons zorgvuldig onthoudt. En dan komt men er als van zelf weder toe de opstellen van den heer Wildeman ter hand te nemen. Uit de tusschen dien heer en mij gevoerde correspondentie, die hiervoor staat afgedrukt, meen ik te mogen afleiden, dat de heer Wildeman aanvaardt de door mij getrokken conclusie, dat zijn schrijven ten doel heeft „de niet-Hervormde archivariissen onder de verdenking te brengen, dat hun de behoorlijke verzorging van de archieven der Hervormde kerk niet (is) toevertrouwd”. Ja, de heer Wildeman verklaart zelfs, dat deze zijne meening „aan velen (voorkomt) eene waarheid te zijn”, en dat hij „van verscheidene wetenschappelijke en hooggeplaatste personen verklaringen van volle instemming met den inhoud van (zijn) schrijven” heeft ontvangen.

Dat deze verklaring inderdaad niet overdreven is, moge een artikel bewijzen, dat onlangs in de Kerkelijke courant stond afgedrukt. In dat stuk wordt gehandeld over het geschil, hangende tusschen het Rijk en de Hervormde gemeente te Rijnsburg over den eigendom der kerk. Ds. Van Druten heeft in het gelukkig goed geconserveerde kerkelijk archief van Rijnsburg een onderzoek ingesteld en heeft daarin verschillende aanwijzingen gevonden, waaruit z. i. kan worden afgeleid, dat de opvatting der Regeering onjuist en die van de Hervormde gemeente de ware is. Hieruit nu trekt de Kerkelijke courant de volgende conclusie: „Hoe dit zij: het blijkt, dat men aan de kerkelijke zijde op alles verdacht moet zijn en zijne archieven zelf goed dient te bewaren.” Voor zooverre uit die woorden blijkt, dat ook de autoriteiten in de Hervormde kerk het belang eener goede bewaring harer archieven beginnen in te zien, verdienen zij ieders instemming, maar de geciteerde woorden drukken nog iets anders uit. Men moet op alles verdacht zijn en zijne archieven zelf bewaren, dat wil met andere woorden zeggen: als de Hervormde gemeente te Rijnsburg haar archief aan het Rijk in bewaring had toevertrouwd, dan zou ds. Van Druten misschien de zoo kostbare aanwijzingen, die hij nu in het archief heeft opgespoord, niet gevonden hebben, hetzij dan dat hem de toegang tot die stukken ware geweigerd, hetzij dat die stukken zelf waren vervalscht of vernietigd.

Het komt mij voor, dat het verstandig is zich aan diergelijke uitingen niet te ergeren, en liever te trachten hen, die ze neerschrijven, en hen, die er mede instemmen, te overtuigen, dat er voor die vrees en die verdenking geen voldoende grond bestaat. En dan zij allereerst opgemerkt, dat, wat betreft de veronderstelling, dat de raadpleging van het in be-

waring gegevene archief zou worden geweigerd, eene diergelijke weigering in rechtstreekschen strijd zou zijn met de bepalingen, die bij het in bewaring geven van een archief worden opgemaakt. In het Zeeuwsche archiefdepôt zijn thans twee kerkelijke archieven opgenomen. De voorwaarden, waaronder dat is geschied, zullen wel niet noemenswaardig verschillen, van die, welke bij de opneming in andere depôts worden gesteld. Welnu daarbij is niet alleen bepaald, dat het in bewaring gegeven archief even toegankelijk zal zijn als de andere archieven van het depôt, maar zelfs is aan den eigenaar of inbewaargever uitdrukkelijk het recht toegekend de stukken uit het archief tijdelijk terug te bekomen. En opdat alle ohicanes in deze zouden zijn uitgesloten, wordt bij de overdracht van het archief een proces-verbaal opgemaakt, waarin de stukken kortelijk worden genoemd, terwijl later een meer uitvoerige inventaris wordt bewerkt, waarvan de inbewaargever een exemplaar ontvangt. Deze heeft dus de stukken, die hij wenscht in te zien, slechts uit den inventaris aan te teekenen, en de archivaris is verplicht ze hem toe te zenden.

Blijft over de veronderstelling, dat de archivaris de stukken vervalscht of vernietigt. De mogelijkheid hiervan moet worden erkend. De kans bestaat, dat de archivaris, op gevaar af van met de strafwet in aanraking te komen (art. 361 wetboek van strafrecht) de aan hem toevertrouwde archiefstukken opzettelijk geheel of ten deele onleesbaar maakt, ze verscheurt of iets diergelijks; maar iedereen weet wel, hoe men zulk eene handeling noemt, en welken naam men geeft aan het individu, dat haar pleegt. Dat het daarbij volmaakt onverschillig is, of de archivaris tot het plegen van zoodanige handeling uit eigene beweging of op eene aansporing van hooger hand, gelijk de Kerkelijke courant schijnt te veronderstellen, overgaat, spreekt wel van zelf. Het geval moge dus denkbaar zijn, er bestaat toch alle reden om de vrees er voor denkbeeldig te noemen. Of zou iemand dergenen, die zoo gul met deze veronderstelling zijn, één geval kunnen noemen, waarin een archivaris zulk eene vervalsching heeft gepleegd? Hebben de kerkelijke autoriteiten, die hare archieven aan een rijksdepôt in bewaring hebben gegeven, ooit geklaagd over iets dergelijks? Ik meen van niet.

En is men dan tegen diergelijke handelingen gevrijwaard, wanneer men zijne archieven niet aan het Rijk toevertrouwt? Is er eene reden om te veronderstellen, dat zij, wien thans de bewaring der kerkelijke archieven is opgedragen, ik zeg niet, zooveel eerlijker en braver zijn dan de rijksarchivariissen, maar in dezelfde mate doordrongen zijn van het besef van het ongeoorloofde om archiefstukken te verminken of te vernietigen? Zoo men de veronderstelling, dat een archivaris het hem toevertrouwde archief verminken zal, niet wraakt, is er ook geene aanleiding om de mogelijkheid, dat een kerkelijk beheerder van het archief

zulk eene daad pleegt, uit te sluiten. Uit een der in het Zeeuwsche depôt berustende archieven is mij zulk een geval bekend. Een kerkeradslid werd beschuldigd tijdens eene vacature in een vroeger aktenboek eene aanklacht, 27 jaren geleden tegen hem ingebracht, onleesbaar gemaakt te hebben, en hoewel de man zich door een eed van die beschuldiging zuiverde, is het maar al te zeer te vreezen, dat hij slechts een meineed aan zijn eerste misdrijf heeft toegevoegd. In elk geval de vervalsching in de aktenboeken is gepleegd, hetzij door hem, hetzij door een ander. Ik zou intusschen niet gaarne willen beweren, dat hieruit nu volgt, dat de bewaring der kerkelijke archieven niet veilig aan de plaatselijke autoriteiten is toevertrouwd, ik heb alleen maar willen aantoonen, dat de stukken, onder de kerkelijke autoriteiten berustende, niet veiliger zijn tegen vervalsching dan wanneer zij in de rijksdepôts worden bewaard.

Tot slotte nog dit: iedereen is het er over eens, dat de kerk zelf in de eerste plaats te zorgen heeft voor de bewaring harer archieven; dat is haar plicht. Maar ieder, die met kerkelijke toestanden en kerkelijke archieven bekend is, weet tevens, dat de Hervormde kerk in de vervulling van dien plicht op schromelijke wijze te kort schiet, dat de zorg voor de bewaring der kerkelijke archieven door het gros der kerkelijke colleges verwaarloosd wordt. Eindelijk heeft de synode, geprikkeld door het Rijk, dat op den toestand van verwaarloozing, waarin die archieven verkeerden, gewezen heeft, zich aangegeord om paal en perk te stellen aan die treurige toestanden, zij weet, dat zij daarbij op onwil en onverstand bij de lagere kerkelijke colleges stuiten zal ¹⁾, en dat haar het gezag en de middelen ontbreken om op afdoende wijze in den nood der kerkelijke archieven te voorzien, en toch is het eerste, wat zij doet, tegen de hulp van het Rijk op kwetsende wijze te waarschuwen!

Ziet, ons, archivariissen, al behooren wij niet allen tot het Hervormd kerkgenootschap, gaat de zorg voor de kerkelijke archieven ter harte, wij zien voor onze oogen, dat die kostbare documenten door verwaarloozing te gronde gaan, en men wijst onze hulp terug! Dat is grievend, niet om de verdenking, die die afwijzing in den mond gaf, maar om de ge-

¹⁾ Men leze slechts het rapport der laatste kerkvisitatie (Ned. Arch. bl. 1900/1 blz. 137—140). Ook werd de circulaire van 18 Augustus 1899 (no. 239), tot alle classicale en provinciale besturen gericht — er zijn 44 classicale besturen en 10 provinciale kerkbesturen — door 3 classicale besturen en 1 provinciaal kerkbestuur beantwoord. Daarop werd 11 Augustus 1900 eene tweede circulaire vastgesteld, die ditmaal ook aan de kerkeraden werd gezonden. Hoeveel antwoorden er inkwamen, weet ik niet. Alleen blijkt uit het verslag in de N. R. C., dat ditmaal 11 classicale besturen (er zijn er nog altijd 44) antwoordden. Nu zal er eene derde circulaire gezonden worden. De secretaris der synode, die zijne Pappenheimers kent, stelde zelfs voor in plaats van eene circulaire met vraagpunten, een formulier ter invulling te zenden, om zoo doende de kans op een antwoord te vergrooten.

volgen voor de kerkelijke archieven zelf. Men moet al een groot optimist zijn om te meenen, dat werkelijk door de kerk zelve eene afdoende verbetering in de bewaring harer archieven zal worden aangebracht. Neen, de verwaarloozing en de vervuiling zullen voortgaan haar sloopingswerk te verrichten, en de archivariissen, door eene dwaze verdenking, ingegeven door kerkelijk vooroordeel, tot werkeloosheid gedoemd, mogen toezien.

R. FRUIN.

Kleinere Bijdragen.

Ieder onzer merkt bij zijne studiën wel eens de eene of andere bijzonderheid op, die nog nergens staat opgeteekeud, maar die men verzuimt te noteeren, omdat zij niet rechtstreeks in verband staat met het onderwerp, dat men behandelt, en niet belangrijk genoeg is om stof te leveren tot een zelfstandig opstel. Toch is het dikwijls jammer, zoo dergelijke vondsten weder verloren gaan. Deze rubriek heeft nu ten doel de vakgenooten in de gelegenheid te stellen het door hen gevondene te bewaren en voor anderen toegankelijk te maken.

Rsd.

Het volgende extract uit het rapport over eene enquête, in 1538 op last van den stadhouder van Utrecht gehouden omtrent het beheer der Utrechtsche gasthuizen (gedrukt bij Dodt, Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen II blz. 177) schijnt mij belangrijk, omdat daaruit duidelijk blijkt, met welk doel men in welgeordende archieven cartularia en manualen aanlegde.

„Opdat ten ewigen dage memorie, gehoichenisse ende kennisse mach blyven van den armen goeden, soude men moegen ordineren een register te maecken in francijn, daerinne transscreven zoude worden alle brieven ende chartren van den godshuysen, elcxs op hem selven, te weten, alle fundatiën, privilegiën, erfbrieven, rentebrieven ende anderen, die zy hebben. Ende want te vermoeden is, dat se van allen hoiren goeden geen brieven en hebben, soude men noch een ander mogen maeken in francijn, houdende declaratie van den partiën van landen, elcke godshuys toebehorende, hoe groot die sijn, hoe genaemt, ende waer se leggen, tusschen wat limiten ende bepalingen, oost, west, zuyden ende noorden; van gelijken die erfpachten, losrenten ende andere renten, op wat lant, huysen, erven of ypotheken die staen, ende hoe die ypotheken genoemd sijn, waer gelegen ende hoe se gelimiteert ende bepaelt sijn als voren, houdende oock declaratie van den ordinaris renten, die elck gasthuys schuldich is, ende uyt wat partie of ypotheken gaende, al wye 't gescreven, omme altyts, alset van doene wordt, ten minsten allen thien jaeren, te mogen annoteren ende adderen die veranderinge van limiten, ende oock de augmentatiën ende diminutiën ende anders, soe 't comen sal als enigen augmentatiën

vallen zullen, omme nae tselve registre altijds die reekeninge te mogen dirigeren ende hooren, ende die goeden in natuer houden.

Ende dieselve twee registers, wel gebonden, gequoteert ende met goeden inventarissen ende repertoriën gemunieert sijnde, te doen bewaren by der stadt archiven, oft by den burgemeesters, die van Godts wegen toesicht hebben sullen mogen, dat de armen goeden niet alleen in wezen gehouden, maer oock van den angmentatiën, als eenige vallen, additiën gedaen mogen worden in denselven registeren, ten fine als voren.

Ende soude men in elck gasthuys laeten een dubbele van de voorseyde twee registers, te weten elck tzyne, omme dagelijcx hem daarmede te mogen behelpen, ten eynde dat die brieven niet veel gehandelt maer gesloten mochten blijven, tot versekertheyt van den armen."

Het eerste (voor het stadsbestuur bestemde) exemplaar van de nieuw aangelegde manualen moest dus dienen, om daarmede de volledigheid der rekeningen te controleeren (zooals dit ook nog heden in sommige gestichten geschiedt); het tweede, dat in het gasthuis zou blijven, bedoelde daarentegen, de charters der gestichten te sparen en ze veilig en onbeschadigd in de charterkasten te laten rusten, omdat men voor het gebruik bijna altijd kon volstaan met de uittreksels daaruit, die in de manualen waren opgeteekeend.

Niet onaardig is het op te merken, dat de voortreffelijk georganiseerde Oostenrijksche regeering reeds in de eerste helft der 16e eeuw het belang van goed ingerichte archieven duidelijk toonde te beseffen, terwijl in het geheel verwilderde Sticht integendeel de zorg voor de archieven blijkbaar zéér veel te wenschen heeft overgelaten, niettegenstaande daar een kerkvorst troonde en de kerk van ouds het monopolie had bezeten van een goed en ordelijk beheer.

De maatregel, door de enquête-commissie van 1538 voorgesteld, werd aangenomen en dadelijk ingevoerd, zooals blijkt uit het verslag, door de commissie van het volgend jaar van hare bevindingen gegeven. (Zie Dodt l.c.) S. M.

De formule „*reddite litteras sigillatas*”. Bij Du Cange i. v. *reddite*, wordt aan deze formule een beteekenis gehecht, die het best blijkt uit de voorbeelden, die er van worden aangehaald. Ik schrijf hier het meest sprekende citaat over: „*Reddite literas portitori, sigillo vestro in eis apposito, in signum quod vobis fuerunt praesentatae.*” Hier staat dus het teruggeven van het stuk, nadat het door den geadresseerde is bezegeld, gelijk met een *accusé* de *réception*. Eene afwijkende beteekenis vond ik onlangs in het protocol van den notaris Willem Buer, berustende in het archief van Oudmunster ¹⁾: „*Reddite litteras sigillatas*

¹⁾ Het stuk wordt uitgegeven in de Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsch recht IV blz. 433.

seu diem et formam executionis presencium . . . nobis liquide rescribatis vos presentium executores." Het teruggeven van het bevelschrift na het bezegeld te hebben, heeft hier dus de beteekenis van een bericht, dat aan de opdracht is voldaan. Ook in het archief der Middelburgsche abdij vond ik meermalen de bevestiging van het feit, dat degene, die door den officiaal van den Domproost met de tenuitvoerlegging van eene opdracht was belast, dat stuk bezegelde en teruggaf aan den abt, die bij de uitvoering der opdracht belang had — het betrof meestal de afkondiging van een voordracht tot of de inbezitstelling van den begiftigde met een beneficie, waarvan de abt collator was; de formule: „reddite litteras” komt daarbij echter niet voor. R. F.

„Item Clais Victoirsz. van die blikken, gemaict voer die zegelen der mandaten 2 st.” (Rekening St. Jobs gasthuis Utrecht 1513). Ik vermoed, dat met de „mandaten” bedoeld worden aanbevelingsbrieven van den bisschop of andere geestelijken voor de boden van het jonge gasthuis, die aalmoezen moesten ophalen, zooals die herhaaldelijk in de rekening vermeld worden. De zegels moesten dus veel in handen zijn, terwijl het toch van belang was, ze niet te beschadigen, omdat ze de eenige legitimatie van de officiële bedelaars waren.

Het feit, dat de blikken doosjes eerst later ter bescherming der zegels aangebracht werden en niet (of althans niet altijd) mede uit de kanselarij kwamen, schijnt mij van eenig belang. Zij behooren dus eigenlijk niet daarbij en kunnen zonder bezwaar verwijderd worden. Deze quaestie kwam onlangs ter sprake op de vergadering der rijks-archivarissen. S. M.

Vrijdom van briefport voor archivariissen.

Wel mochten wij in het laatst verschenen nummer van dit tijdschrift (jaarg. 1900/1 blz. 209) opmerken, „dat enkele onjuistheden kunnen zijn ingeslopen” in de opgave, die wij toen omtrent het bovengenoemde onderwerp publiceerden. Sedert zijn wij van wel ingelichte zijde onder-richt, dat deze materie aldus is geregeld:

De archivaris en de adjunct-archivaris des Rijks hebben in dienst-zaken vrije correspondentie met:

de archivariissen des Rijks in de provinciën en den archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond.

de gemeentearchivariissen.

de Commissariissen der Koningin.

de colleges van Provinciale en van Gedeputeerde Staten.

de gemeentebesturen.

de colleges en besturen van waterschappen, dijken, polders, hoogheemraadschappen, veenschappen en veenpolders.

de directeuren der rijks-universiteitsbibliotheeken.

den Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek.

den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

den hoofddirecteur van 's Rijks museum; geldt alleen den Rijksarchivaris, niet den Adjunct-Archivaris.

den Hoogen Raad, den procureur-generaal en den griffier bij dat lichaam.

de procureurs-generaal en de griffiers bij de gerechtshoven.

de procureurs-generaal en de griffiers bij de arrondissements-rechtbanken.

de griffiers bij de kantongerechten.

den administrateur en de rentmeesters van het kroondomein.

de directeurs der registratie en domeinen.

de ontvangers der registratie en domeinen en der successierechten.

de bewaarders der hypotheeken en van het kadaster.

De archivariissen des Rijks in de provinciën en de archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond hebben in dienstzaken vrije correspondentie met:

den archivaris en den adjunct-archivaris des Rijks.

de gemeente-archivariissen.

de gemeentebesturen.

de colleges en besturen van waterschappen, dijken, polders, hoogheemraadschappen, veenschappen en veenpolders.

de directeuren der rijks-universiteitsbibliotheeken.

den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

den Procureur-Generaal en den griffier bij den Hoogen Raad.

de procureurs-generaal en de griffiers bij de gerechtshoven.

de officieren van Justitie en de griffiers bij de arrondissements-rechtbanken.

de griffiers bij de kantongerechten.

den administrateur en de rentmeesters van het kroondomein.

de ontvangers der registratie en domeinen en der successierechten.

de bewaarders der hypotheeken en van het kadaster.

den Bibliothecaris van de Koninklijke bibliotheek.

de Commissarissen der Koningin.

De gemeente-archivariissen hebben in dienstzaken vrije correspondentie met:

den archivaris en den adjunct-archivaris des Rijks.

de archivariissen des Rijks in de provinciën en den archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond.

de directeuren der rijks-universiteitsbibliotheeken.

den bibliothecaris der Koninklijke bibliotheek te 's-Gravenhage.

den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

de Commissariissen der Koningin.

Zoo deze lijst in allen deele juist is, dan hebben dus de rijks-archivariissen in de provinciën onderling geene vrije correspondentie, en mogen zij wel portvrij correspondeeren met den bibliothecaris der Koninklijke bibliotheek. Het eerste is in lijnrechten strijd met de dagelijks voorkomende praktijk, het tweede met eene absoluut betrouwbare inlichting, die wij ontvingen. Hoewel deze lijst ons dus is geworden van eene in deze volkomen bevoegde zijde, kunnen wij, door de onderzinking geleerd, haar niet als absoluut betrouwbaar beschouwen. In deze omstandigheden is zeker het verzoek, dat het bestuur van onze Vereeniging tot den Minister van waterstaat, handel en nijverheid heeft gericht, en waarbij eene afdoende en ondubbelzinnige regeling van dit onderwerp wordt verzocht, alleszins gerechtvaardigd.

De gemeentearchieven in 1900.

N.B. Hetgeen hier volgt, is ontleend aan de verslagen van den toestand der betrokken gemeenten over 1900, tenzij eene andere bron is aangegeven.

Alkmaar. Tot archivaris benoemd C. W. Bruinvis, oud-wethouder, tot adjunct Dr. H. E. van Gelder. Begonnen werd de beschrijving van de stukken, door Dr. P. Scheltema voorbijgegaan, en van de van het museum ontvangene. Tevens werden verschillende stukken in 't archief opgenomen, andere er uit verwijderd, een paar door water bedorven deelen overgeschreven. Verschillende onderzoekingen (ook voor B. en W.) werden ingesteld, stukken werden aan 't Departement van Oorlog uitgeleend. Ter verbetering van den materieelen toestand trok de gemeenteraad gelden uit. Op den inventaris zal een omvangrijk vervolg noodig zijn, beter ingedeeld.

(Verslag Alkmaar 1900, blz. 28—30.)

Amersfoort. Het jaarverslag over 1900 zwijgt wederom van het archief.

Amsterdam. *Archief.* De kaartcatalogus kwam gereed; hij zal vermeerderd worden met verwijzingen naar de verschillende boeken-prenten in werken over Amsterdam enz. Voortging de regeling der centrale archieven (indeeling der losse stukken van het 2de deel van den inventaris en bepaald de stukken betreffende de ambachtsheerlijkheden van Amsterdam, meestal bijlagen tot de

vroedschapsnotulen). — De heer A. J. M. Brouwer Ancher overleed. — Verkregen werden van de commissie van het Burgerlijk Ambestuur de archieven van de gasthuizen en het Burgerweeshuis; voorbereid werd de verkrijging van het archief van het Aalmoezeniers-weeshuis. De registers op de Quyttscheldingen werden over 1563—1626 in lexicographische klappers op de namen der straten omgezet; tevens werd begonnen met het registreeren der straatnamen in de transporten, bij willig decreet voor het hof van Holland verleden. — Voorbereid is de uitgave van de biographische genealogische geschiedenis van Amsterdam's regeering (1578—1795) door den volontair Joh. E. Elias. De krijgsgeschiedkundige nasporingen werden voortgezet.

Op het *nieuw-archief* ten raadhuize werd de reorganisatie der afdeeling Financiën voortgezet; zij werd aangevangen voor het archief van de commissie van rentegevende eigendommen. De stukken over 1890—1894 van de afdeeling Publieke Werken werden van overtollig papier gezuiverd en in orde gelegd.

Aanwinsten van de archiefbibliotheek, den atlas van Amsterdam en de penningverzameling.

(Verslag van den archivaris aan B. en W.?, 8 bladz.)

Arnhem. „*Archieven*. Het in het depôt der rijksarchieven „in Gelderland in bruikleen berustend archief onderging geene verandering door aanwinsten of verliezen. Evenals in vorige jaren „wordt het steeds veelvuldig geraadpleegd, vooral de belangrijke „serie rekeningen.”

„Het nieuw-archief is behoorlijk geregeld en verkeert in goeden „staat.”

(Verslag Arnhem, bladz. 37.)

Assen. Stereotyp verslag = dat van verleden jaar.

(Verslag Assen, bladz. 22, 23.)

Breda. „*Archief en boekerij*. 1. *Oud-archief*.” De vervaardiging van inventarissen, tafels en indices en regestenlijsten gaat voort. De namen der poorters over 1534—1806 zijn in alphabetische volgorde gebracht. In Mei verscheen deel I van „Breda, Geschiedkundige bijzonderheden”. Vele inlichtingen werden gegeven. De krijgsgeschiedkundige nasporingen zijn afgeloopen. — De bibliotheek heeft een drievoudigen oorsprong: 1. de boeken aangekocht of ontvangen voor de schepenbank of „in usum senatus Bredani” (reeds in het laatst der 16de eeuw begonnen; bevat meest rechtsgeleerde werken); 2. de boekerij der Latijnsche school (aangelegd in 1749; in 1867 bij de opheffing der school bij de stedelijke

bibliotheek gevoegd); 3. de boekerij van Dr. C. van Campen (overleden in 1696; de boekerij is zeer gedecimeerd tot ons gekomen.) — Eenige voorwerpen ten behoeve van een op te richten museum zijn ontvangen. — Het nieuw-archief wordt zorgvuldigheid in orde gehouden. (Verslag van den archivaris in Verslag Breda, bladz. 135—141.)

Brielle. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.
(Ongedrukt verslag Brielle.)

Delft. *Bibliotheek*. De catalogus is gereed, doch de boeken moeten nog worden genummerd; aanwinsten. — *Archief*. Begonnen werd eene nieuwe beschrijving der losse stukken „in de laden in de „kast op het portaal”, vroeger door Mr. Soutendam beschreven; met het oog op de practijk werd deze arbeid gestaakt en aangevangen eene regeling van het nieuw-archief. Gesorteerd zullen worden de stukken, die vernietigd kunnen worden. Inlichtingen werden minder gevraagd dan in 1899. — *Museum*. De catalogus is thans ineengezet; meerdere ruimte is noodig; aanwinsten; het bezoek was gering.

(Verslag van de bibliotheek, het archief en het museum in de gemeente Delft over het jaar 1900, door den archivaris Mr. H. S. Veldman.)

Deventer. Voortgezet werd de beschrijving van de deelen en losse stukken der in het depôt berustende archieven en de uitgave der cameraarsrekeningen. Opgave van de onderwerpen der rapporten en der nasporingen. De Minister van Binnenlandsche Zaken bepaalde, dat archiefstukken van rijksarchieven ook mogen gedeponceerd worden in het Deventer depôt, en gaf een subsidie tot herstelling der in bruikleen ontvangen rechterlijke archieven. Aanwinsten (o.a. rekeningen van den kerkmeester der St. Nicolaas- of Bergkerk tusschen 1581 en 1744); verliezen (een doop- en huwelijksregister der voormalige Vrouwenkerk werd overgebracht naar het bureau van den burgerlijken stand). „De uitwendige inrichting van het archief „onderging . . . eenige zeer gunstige verbeteringen”. Mr. H. Philips is aangenomen als volontair en houdt zich bezig met het maken van een register op de resolutiën van den magistraat 1633—1640.

„Voor het *nieuwe archief* hadden de gewone werkzaamheden „plaats: het maken van alphabetische registers”.

(Verslag van den archivaris te Deventer over het jaar 1900, bijlage A tot Verslag Deventer, en Verslag Deventer bladz. 21.)

Dordrecht. „*Archieven*”. Tengevolge van de in 1899 met het rijk verkregen overeenstemming „over de overname der oude „rechterlijke archieven van de kamer judicieel, het watergerecht en „het college van reettrekkers, werden deze belangrijke archieven door

„de gemeente van het rijk in bruikleen verkregen ter plaatsing in „het gemeente-archief”. Belangrijke rapporten werden uitgebracht. Gereed kwam de beschrijving van de archieven van het gasthuis, de stadsleenbank, het stadsarchief over 1813—1851, het Geneeskundig gesticht voor krankzinnigen (waarin geene bescheiden uit de archieven der kloosters, wier goederen aan dit gesticht waren toegekend, doch belangrijke stukken over de verpleging van krankzinnigen in de 17de en vooral in de 18de eeuw en stukken betreffende het Leprooshuis en het Heilige Geest- en Pesthuis ter Grooter kerk), het Vereenigd Armen Wees- en Nieuw Armhuis (waarin een cartularium en een rekeningboek van het klooster Mariënborn) en de rechterlijke archieven. — Goed slaagde eene tentoonstelling van prenten en teekeningen betreffende de stad. — Het krijgsgeschiedkundig onderzoek liep ten einde. Opgave der personen, die het archief bezochten of inlichtingen vroegen. — Aanwinsten (rechterlijke archieven, een register van de vicarie van Jacob den Meerdere in de Grootte Kerk over 1484—1530, een charter d.d. 1336 betreffende de verpanding door graaf Willem van Henegouwen van zijne inkomsten te Dordrecht, enz.); verliezen (enkele stukken betreffende grensscheidingen en het onderhoud van dijken in de buurt van Dordrecht, behoorende in het rijksarchief in Noord-Brabant).

(Verslag Dordrecht, bladz. 27—43.)

G o e s. „De archieven, oudheden, boek- en kaartwerken „bevinden zich in goeden staat”. Meer belangstelling in de oudheden dan ten vorigen jare; van de bibliotheek, wier aanwinsten worden vermeld, „werd nagenoeg geen gebruik gemaakt”.

(Verslag van den archivaris der gemeente Goes over 1900, bijlage I tot Verslag Goes.)

G o r i n c h e m. „*Archief*. Door den heer C. van Drooge Dz., „oud-majoor-commandant der d.d. schutterij te dezer stede, is den „17 Augustus ter secretarie terugbezorgd een tamboer-majoorstaf „der d.d. schutterij.”

(Verslag Gorinchem, bladz. 21, 22.)

G o u d a. „*Archieven*.” De vochtigheid van het gebouw werd zooveel mogelijk door stoken en ventileeren bestreden. De inventaris der oude rechterlijke archieven kwam gereed. „Als voorarbeid „voor het inventariseeren van het overige gedeelte van het archief „werd een aanvang gemaakt met eene stelselmatige aanvulling en „verbetering van den bestaanden inventaris. Van de oudste archieven „der St. Jans-kerk werd een inventaris opgemaakt” ¹⁾). Uit de ver-

¹⁾ Zie Boekbespreking.

zameling Beyers werd aangekocht eene zeer belangrijke verzameling aantekeningen betreffende vergaderingen van vroedschap en magistraat over 1784, 1786 en 1787, hoogstwaarschijnlijk van de hand van den toenmaligen schepen Bisdom van Vliet. De krijgsgeschiedkundige nasporingen werden voortgezet. — De custos werd, als zoodanig, opgevolgd door zijn zoon.

(Verslag Gouda, bladz. 33, 34.)

's Gravenhage. De heer A. J. Servaas van Rooijen werd weder voor één jaar tot archivaris benoemd. De bibliotheek werd vermeerderd met 297 nummers, waarvan 258 door schenking (hieronder belangrijke werken over den Haag uit de nalatenschap van den heer Arnold Ising). Van het oud-archief en de bibliotheek werd door particulieren een ruim gebruik gemaakt.

(Verslag 's Gravenhage, bladz. 20, 21.)

Groningen. „Gemeente-archief. Bijzonderheden hieromtrent, vallen niet te vermelden”.

(Verslag Groningen, bladz. 35.)

Haarlem. „Archieven”. De toestand van het gebouw en de meubelen is zeer voldoende. Het deel van het nieuw-archief, op de sacristie geborgen en in 1899 gebracht onder bewaring van den archivaris, is opgeknapt. De kosten van het archief (buiten de jaarwedden) bedroegen $f\ 661.53\frac{1}{2}$, waarvan $f\ 216.76$ voor den aankoop van archiefstukken, teekeningen en prenten. De aanwinsten waren talrijk en worden vermeld. De (gedrukte) inventaris van het archief wordt bijgehouden; „inventarissen van de verdere verzamelingen, waaruit het archief bestaat, zullen gaandeweg vervaardigd worden”. Bericht over het gebruik van het archief gemaakt. „Aan het Genealogisch archief is hard voortgewerkt”. Verschillende tentoonstellingen uit den atlas en kunstbeschouwingen werden gehouden en vonden veel belangstelling.

(Verslag Haarlem, bladz. 22—36.)

Harlingen. Het verslag over 1900 zwijgt over het archief.

Den Helder. „Archief. De toestand van het archief is „nog geheel gelijk aan dien van het vorige jaar”. De voor het archief beschikbare ruimte is te klein, „en hierdoor is een goede „regeling bijna ondoenlijk; zooveel mogelijk wordt evenwel een „ander op orde en regel gehouden”.

(Verslag den Helder, bladz. 14.)

's Hertogenbosch. Het jaarverslag over 1900 zwijgt wederom over het archief.

Hoogeveen. „*Archieven.* In de rangschikking en bewa-
ring der archieven, dagteekenende zoo (van) voor als (na) de
„invoering der gemeentewet, is geene verandering gekomen.”

„Het nieuw archief onderging de gewone uitbreiding.”

(Verslag Hoogeveen, bladz. 28.)

Hoorn. „*Archieven.* Het archief verkeert in goeden staat.”
Ook in 1900 werden omtrent „den voortgang van de in 1895 door
„den heer rijksarchivaris in deze provincie aangevangen inventari-
„satie en beschrijving van de in het oud-archief aanwezige stukken
„ . . . geen bijzonderheden . . . vernomen.”

(Verslag Hoorn, bladz. 31.)

Kampen. *Archief. Oud-archief.* Door de restauratie van
het raadhuis kon minder tijd worden besteed aan de regeling;
geïnventariseerd werden de losse stukken over 1625—1630 en het
familie-archief Van Ingen, door mevr. de wed. Mr. H. C. P. M. van
Ingen, geb. van Spengler, aan het gemeente-archief geschonken. Zeer
uitvoerige mededeelingen werden verschaft aan de Procuratio gene-
ralis der Carthuizer orde te Rome. De krijgsgeschiedkundige na-
sporingen werden voortgezet. — *Nieuw-archief.* De alphabetische
registers op de notulen van den raad en van B. en W. werden
geregeld vervolgd.

(Verslag Kampen, bladz. 17.)

Leeuwarden. „*Archieven.* Bij raadsbesluit van 8 Maart
„No. 14 werd de instructie voor den archivaris ingetrokken en de
„verordening, regelende het getal en de bezoldiging der ambtenaren
„ter secretarie, gewijzigd in dien zin, dat de archivaris onder die
„ambtenaren werd opgenomen. Voor hem werd eene nieuwe instruc-
„tie vastgesteld. Het doel van deze wijziging was het administra-
„tief gedeelte van diens werkkring meer op den voorgrond te doen
„treden.

„Derhalve wijdde de nieuw benoemde archivaris vooral zorg
„aan het nieuw-archief en begon hij met een algemeen register te
„maken op de notulen van Burgemeester en Wethouders van de
„instelling van het koninkrijk af . . .

„Het archief zoowel op het gemeentehuis als op den zolder
„van gemeenteschool No. 2 is over het algemeen in goeden toestand.
„De bergplaats op het gemeentehuis is zeer voldoende, doch die
„op den zolder van gemeenteschool No. 2 vereischt dringend ver-
„betering.”

Op de bewijsboeken werd een volledig register vervaardigd.

De ruimte voor de bibliotheek eischt uitbreiding; een vervolg op den catalogus werd in bewerking genomen.

„Van de kunstverzameling werd door enkele bezoekers gebruik gemaakt.”

Opgave der ontvangen boekwerken.

(Verslag Leeuwarden, bladz. 17—20.)

Leiden. Warme woorden van waardeering worden gewijd aan de nagedachtenis van Mr. Dozy, 12 Januari 1901 overleden.

Het gebouw verkeert in bevredigenden staat. In het charterkamertje werd een gaskachel geplaatst ten behoeve van den officier belast met het verrichten van krijgskundige nasporingen. Door de ziekte van Mr. Dozy vorderden de werkzaamheden weinig. Slechts 145 boedels der weeskamer konden worden geïnventariseerd. Ook de overige werkzaamheden werden voortgezet, terwijl een begin werd gemaakt met het alphabetiseeren van de registers der weeskamer. De heeren Des Tombe en Groen ontvangen weder een woord van lof. De heer W. P. van Rhijn werd tot vast ambtenaar aangesteld. De raad stelde f 400 beschikbaar voor het alphabetiseeren der doop- en begrafenisregisters, het rijk weder f 100 voor het onderhoud der rechterlijke archieven. Opgave der onderwerpen, waarover inlichtingen werden verstrekt, en der aanwinsten.

(Verslag Leiden, bijlage VI.)

Maastricht. „*Historisch archief en bibliotheek.*” Een klapper is gemaakt op de „borgerboeken” (1436—1794). Begonnen werd een klapper op de kerkelijke trouw- en sterfregisters ten raadhuize. Eene lijst is vervaardigd van het nieuw-archief. „Met „voldoening mag ik erop wijzen, dat oogenblikkelijk ons Archief, „zoowel in zijn geheel, als in elk zijner onderdeelen in volmaakte „orde is gebracht.” Gewezen wordt op de wenschelijkheid, de archieven der godshuizen en gestichten van liefdadigheid (thans gedeeltelijk bij het Burgerlijk Armbestuur) in het gemeente-archief bijeen te brengen. — Aanwinsten (van bibliotheek en archief). Van archief en bibliotheek „werd in den loop des jaars een ongemeen ruim „gebruik gemaakt”, waarvan nadere opgave. Het uitleenen van boeken moest aan „verscherpende bepalingen” worden onderworpen. *Bijlage*: Staat der derde afdeling van het historisch gemeente-archief, „Nieuw archief.”

(Jaarverslag van den archivaris-bibliothecaris in Verslag Maastricht, bladz. 53—85.)

M e p p e l. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar, doch onder toevoeging van deze bedenkelijke woorden: „Alleen kan worden

„aangeteekend, dat de massa ingekomen stukken in de laatste jaren „zoo toegenomen is, dat de beide archiefkamers ze niet meer kunnen bevatten en een gedeelte ervan naar den zolder is moeten worden overgebracht”.

(Verslag Meppel, bladz. 12, 13.)

Middelburg. „*Archieven en oudheidkamer*. De oudheidkundige verzameling ten raadhuize verkeert in voldoende toestand”. Het bezoek nam belangrijk toe. „Het zoogenaamde nieuw archief „(1813 en later) verkeert in goeden staat.” — *Oud-archief*. De archivaris bleef 't geheele jaar wegens ziekte non-actief. De lokalen en de verzamelingen „verkeeren over het algemeen in goeden toestand”. Opgave der aanwinsten, der uitgeleende archivalia, van de onderwerpen der rapporten en nasporingen. Door den adjunct-archivaris werd ter hand genomen de regeling van het archief van het kuipersgilde, naar aanleiding van de vondst van een eikenhouten bordje, waarop een papier met een vers betreffende eene schilderij in de raadszaal, voorstellende het bestuur en 12 leden van het kuipersgilde. Over dat bordje en de schilderij worden mededeelingen gedaan.

(Verslag Middelburg, bladz. 13—21.)

Nijmegen. „*Gemeente-archief*”. De lokalen bevinden zich in behoorlijken toestand. Opgave der personen, die inlichtingen ontvingen of nasporingen deden. „Door den archivaris werd voortgegaan met het vormen van inhoudsopgaven van alle stukken, die „zich bevinden in de door P. Nijhoff bij de regeling van het archief „gemaakte en met de letters van het alfabet onderscheiden bundels. „Zoodoende verkrijgt men een overzicht van het aanwezige, waar „door een latere classificatie dier stukken gemakkelijker gemaakt „wordt”.

(Verslag Nijmegen, bladz. 22.)

Rheden. „*Archief*. Het archief wordt steeds in orde gehouden; voor eene behoorlijke berging zal de ruimte echter spoedig „ontbreken.” Verschillende stukken van het nieuw-archief werden gebonden en „op alle ter secretarie berustende registers alphabetische „tafels . . . bijgehouden”.

(Verslag Rheden, bladz. 29.)

Rotterdam. Het nieuwe archiefgebouw aan de Mathenesser laan werd in gebruik genomen en voldoet uitstekend. IJzeren ladders zijn aan de buitenzijde aangebracht voor eventueelen brand. Mej. Dr. H. C. H. Moquette werd met ingang van 1 Januari 1901 benoemd tot tijdelijk ambtenaar met den rang van adjunct-archivaris;

bij de bibliotheek werd een assistent aangesteld. Al wat ter secretarie enz. voor den dagelijkschen dienst kan worden gemist, werd naar het depot overgebracht; eene lijst daarvan is aan het verslag toegevoegd. Van 19 April — 2 Juni had de overbrenging van het archief plaats. Begonnen werd eene nieuwe regeling van het archief overeenkomstig de beginselen der Handleiding. Geinventariseerd werden de archieven van de gemeente Kralingen, de ambachtsheerlijkheid Kralingen, de gemeente Katendrecht (zelfstandig van 1795—1873 en toen gevoegd bij Charlois), de ambachtsheerlijkheid Katendrecht (inventaris nog slechts in concept gereed). — De Grafelijkheidsregisters worden opnieuw doorgegaan om uitvoeriger regesten en tevens afschriften te maken; dit werk kwam gereed over 1350—1425. Vele nieuwe bronnen met oorkonden werden ontdekt. Het excerpereen der gifteboeken ging voort, dat van de requestboeken van Fabriekmeesters (tot 1839) kwam gereed. De leggers van namen van straten en huizen in vorige eeuwen werden geregeld aangevuld. Voortgezet werd het excerpereen der oude doodregisters tot 1811. Vele rapporten werden vervaardigd. — De regesten van Rotterdam en Schieland zijn ter perse. Mr. J. W. Mulder putte grootendeels uit het archief de stof voor zijne geschiedenis van de rechtbank te Rotterdam. — Aanwinsten (alleen voor de bibliotheek over Rotterdam, den atlas en de verzameling oudheden). — De afstand van het nieuwe gebouw uit de kom der gemeente had geen invloed op het bezoek. — Verslag omtrent de bibliotheek (besprekingen met het Lees kabinet omtrent eene samensmelting; opgave der aanwinsten). — *Bijlagen*: I. Staat van geraadpleegde boeken over 1900; II. Staat van uitgeleende boeken over 1900; III. Staat van de bezoekers der gemeente-bibliotheek over 1900; IV. Lijst van overgenomen stukken (*zie boven*).

(Verslag van de Commissie voor het archief (en de bibliotheek) der gemeente Rotterdam over 1900, uitgebracht aan B. en W., bijlage G. tot Verslag Rotterdam.)

Schiedam. „*Archieven*. De reorganisatie van het oud-archief der gemeente werd op denzelfden voet voortgezet.” — B. en W. bepaalden de grens tusschen oud- en nieuw-archief overeenkomstig het besluit der vergadering van rijksarchivarissen d.d. 8 November 1898. Nadat de nieuw opgetreden archivaris de rekeningen gesorteerd had, is hij overgegaan tot het aanbrengen van eene betere orde in het aanwezige en eene nieuwe schifting; immers er berust nieuw-archief bij het oude, zoodat „de ruimte nu geheel onvoldoende „is, vooral wanneer de gemeente wenscht ook het rechterlijk archief

„uit 's Gravenhage terug te ontvangen. — Voor het oud-archief van „Schiedam . . . heeft het gebouw plaats genoeg”. Van tijd tot tijd is door de gemeente gebruik van het archief gemaakt; „particulieren „uit de gemeente hebben geene onderzoekingen ingesteld”, wèl de heer van der Minne te 's Gravenhage, die een exemplaar schonk van zijn werk „De regeering van Schiedam 1482—1900”.

(Verslag Schiedam bladz. 50 en jaarverslag van den archivaris, bijlage K tot dat verslag.)

Sneek. Verschillende maatregelen werden genomen ter verbetering van den materielen toestand van het archief, terwijl ook aan het ordenen der stukken geregeld wordt doorgewerkt. „Voor al „voor de conserveering van het oud-archief mag geconstateerd „worden, dat het reeds verrichte en nog te verrichten werk in eene „werkelijke behoefte voorziet”.

(Verslag van den secretaris in Verslag Sneek, bladz. 20, 21.)

Tiel. „Archieven. Tot eene beschrijving van het oud-archief „kon (ook in het afgelopen jaar) nog niet worden overgegaan; „een nominatieve staat der oude charters is niet aanwezig”.

(Verslag Tiel, bladz. 16.)

Tilburg. „Gemeente-archief.” Toen het daartoe bestemd lokaal gereed was, „werden de registers opnieuw geordend en de „overige stukken in de vakken geplaatst.” Witte gordijnen waren het stof.

„De nieuwe stukken worden regelmatig in het archief opgenomen en geordend.”

(Verslag Tilburg, bladz. 37.)

Utrecht. Mr. W. C. Schuylenburg werd met 1 Juli 1900 definitief aangesteld als rechtskundig ambtenaar, zijn tractement met 1 Januari 1901 verhoogd. — I. *Het archief.* De index op de raadsnotulen van 1577—1599 is in ééne doorlopende alphabetische volgorde gebracht, doch moet nog worden herzien. Aangelegd werd eene verzameling stadszegels. De fundatie- en broederschapsbrieven der niet tot de Vereenigde gods- en gasthuizen behorende gestichten werden ter uitgave overgeschreven. De verzameling minuten van rapporten wordt in eene andere volgorde gebracht. Onderzoek in de oude kerkregisters kan voortaan geschieden door den klerk in zijn vrijen tijd, gemachtigd door den archivaris. Aanwinsten: 11 charters d.d. 1525, behorende aan gilden, waaruit blijkt, dat de woelingen van dat jaar ook een

oeconomischen achtergrond hadden; — secreete correspondentie over 1822—1826 van den burgemeester van Utrecht met den gouverneur der provincie; — het oud-archief van de kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente zal in bruikleen worden ontvangen. — II. *De bibliotheek.* In verband met het zoeken van bestekken der gemeentewerken is het archief van den stedelijken kameraar over 1839—1865 gereconstrueerd. De bibliotheek wordt thans naar een vast systeem aangevuld; de catalogus is omgewerkt; enkele zeldzame werken over Utrecht werden verkregen, o.a. een Ordinarius perpetuus Trajectensis diocesis. — III. *De atlasen.* In verband met een zegel d.d. 1263 en teekeningen van kerken uit de 11de eeuw heeft Dr. Cuypers een schets ontworpen van Adelbold's Dom (tusschen den Oudmunster en den Dom Utrecht's hoofdkerk). 2 teekeningen van Saenredam werden verkregen. Belangrijke aanwinsten. Terwijl andere plannen mislukten, zullen nu verschillende afbeeldingen van belangrijke gebouwen, met eene toelichting van den archivaris, gereproduceerd worden door de Maatschappij ter bevordering der bouwkunst. — IV. *Het museum.* De bewerking der nieuwe uitgave van den catalogus vorderde niet zooveel als gehoopt was (munten, pijparden heiligenbeeldjes). Overstroming in het museum. Een centraal Utrechtsch museum kan nog niet worden gesticht. Dom (gewelfsleutels van de koorsluiting, baldakijns, deur der sacristie). Aanwinsten.

Onderwerpen der rapporten (o. a. eigendom Domtoren en werven en baliën aan de Oude- en Nieuwe Grachten), en der inlichtingen. Uitgeleende stukken. Vervaardigde reproductiën. Aanwinsten.

(Verslag over het voorgevallene in de gemeenteverzamelingen (in Utrecht) in 1900, aan B. en W. aangeboden door de vaste raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente.)

Vlaardingen. De binnenbetimmering der archiefkamer kwam gereed. De bibliotheek werd alleen gebruikt door gemeentebambtenaren. Aanwinsten (der bibliotheek).

(Verslag van den archivaris aan den secretaris der gemeente, bijlage C tot Verslag Vlaardingen.)

Vlissingen. De toestand der lokalen is over 't algemeen bevredigend. Opgaven van de onderwerpen, waarover inlichtingen werden verstrekt, en van de aanwinsten der bibliotheek. De aandacht wordt gevestigd „op eene soort vernis, dat, bekend onder den naam „van „Protector Petri”, wordt aanbevolen als een uitnemend vochtwerend middel. De stof wordt buiten op de muren aangebracht „en schijnt de eigenschap te bezitten het vocht in zijne geboorte

„te stuiten. De prijs is ... 10 ct. per M².” Het vocht is „verkrijgbaar „bij de directie der Protector Petri-fabriek te Huizen bij Arnhem”. Dr. Cuypers is over de werking zeer tevreden.

(Jaarverslag betreffende het archiefwezen over 1900, bijlage tot Verslag Vlissingen.)

Z a a n d a m. „*Gemeente-archief*. Het herstellen, regelen en „inventariseeren van het nieuw archief kwam in 1900 geheel gereed. „Het is geborgen in kasten aanwezig op de bovenverdiepingen van het „gemeentehuis; overbrenging naar een tegen brandgevaar beveiligde „plaats blijft wenschelijk, en maakt een punt van ernstige overweging „bij ons college uit.

„Met het herstellen, regelen en inventariseeren van het oud-„archief werd in den loop van het jaar 1900 een aanvang gemaakt.”

(Verslag Zaandam, bladz. 52.)

Z i e r i k s e e. Door tusschenkomst van Jhr. Mr. J. W. D. Schuurbeque Boeije ontving het oud-archief verscheidene pakketten en losse stukken betreffende Zieriksee in vroeger tijden (meerendeels 16de—18de eeuw), afkomstig uit de nalatenschap van Jhr. W. M. H. de Jonge, wiens voorzaten eeuwen lang ambten bekleedden. Regesten worden gegeven van de voornaamste charters (1297—1595). — De schepenbrieven werden afgescheiden van de charters; zij werden beschreven tot 1520. Bijgeenzocht werden: 1°. het archief van Thesaurieren en van de opvolgende Comités van Financiën (de notulen beginnen eerst met 1730, doch een paar indices op oudere notulen zijn aanwezig); 2° de missivenboeken, waarin ook de publicatiën enz., waarvan het oudste aanvangt met 1654.

(Verslag van den toestand van het oud-archief der gemeente Zieriksee over 1900, bijlage E. tot Verslag Zieriksee.)

Z u t p h e n. „*Archief*”. 45 personen bezochten het oud-archief. De oorkonden werden geborgen in cartonnen doozen. De kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente ontvingen op hun verzoek de door hen in 1858 in bruikleen afgestane boeken terug. Opgezegd werd het lidmaatschap van den Hanse-Verein, en daarvoor in plaats genomen dat der Vereeniging Gelre. In October eindigden de krijgsgeschiedkundige nasporingen. De inventarissen worden bijgehouden. Ontvangen werd eene acte van overdracht van land ten behoeve van het Oude en Nieuwe Gasthuis. — Aanwinsten der bibliotheek.

(Verslag Zutphen, bladz. 19—22.)

Z w o l l e. „*Archieven*”. Na 't overlijden van Mr. van Hasselt werd tot den Minister het verzoek gericht, diens opvolger te mach-

tigen tot het beheer van het gemeente-archief. Nadat de raad eene belemmerende bepaling betreffende het uitleenen van archivalia had ingetrokken, werd de machtiging verleend. Zoo was intusschen het archief in 1900 geheel zonder archivaris, waardoor de werkzaamheden weinig vorderden, te meer daar de volontair de heer Metelerskamp spoedig na Mr van Hasselt's overlijden vertrok. De bewerking der losse stukken werd voortgezet; de doorlopende inventaris afgeschreven ten dienste van het publiek; de archief-bibliotheek opnieuw gecatalogiseerd; de doop-, trouw- en doodboeken werden geïnventariseerd ¹⁾. De charters zijn alle in doozen geborgen, ook de handschriften der Windesheimer kloosterbibliotheek. Opgave der verrichte nasporingen, der verstrekte inlichtingen en der aanwinsten.

(Verslag Zwolle, bladz. 15—19.)

J.

Boekbespreking.

Dr. L. A. KESPER. Inventaris van de archieven van de St.-Janskerk te Gouda dateerende van vóór de Hervorming (1314—1573).

Op verzoek van het gemeentebestuur van Gouda heeft het bestuur der St.-Janskerk aldaar het oudste gedeelte van zijn archief in bruikleen afgestaan aan de gemeente. Daaraan is te danken bovengenoemde inventaris, opgemaakt door den gemeentearchivaris.

In de kerk werden behalve (natuurlijk) „de stede kist” verschillende archieven bewaard, gedeeltelijk kenbaar aan de plaats hunner bewaring: *a.* het „kerkmeesters slot” in de „kerckekamer” bevatte het archief der kerkmeesters, — *b.* de „clausuere” der drie „sangmeesters” in de „getijdekamer” dat der getijdemeesters, — en in niet nader aangeduide bewaarplaatsen de archieven *c.* der Heilige Geestmeesters en *d.* der gilden. Op grond daarvan bevat onze inventaris 4 afdeelingen, terwijl in eene 5de zijn opgenomen de stukken, wier plaats in een der 4 niet was aan te wijzen. Volkomen juist, omdat nu in den inventaris het beeld wordt gegeven der oude organisatie.

Met zorg schijnt de verdeeling over de rubrieken te zijn aangebracht. De heer Kesper vond copieën van stukken, behoorende tot de archieven der geestelijke broederschappen en gilden; overwegende, dat deze afschriften waarschijnlijk niet behoorden tot die archieven, heeft hij ze gebracht tot het archief der kerkmeesters, daar de kennis dier stukken voor hen noodig was. Voor zoover ik kan zien, pleit alles voor deze opvatting.

¹⁾ De inventaris was wel gevoegd bij het verslag, doch is niet mede afgedrukt.

Zoo ook heeft hij tot het archief der Heilige-Geestmeesters gebracht de stukken, waarbij zij tot uitvoerders eener fundatie worden benoemd, hetzij direct hetzij bij nalatigheid van anderen, en de stukken, die veiligheids-halve bij hen gedeponneerd werden. Ten slotte is aangebracht eene scherpe splitsing in onderafdeelingen, waardoor het overzicht zeer wordt vergemakkelijkt.

Eindelijk heeft hij zijn inventaris voorzien van een voorwoord en eenige noten aangebracht, opdat de gebruiker den weg zou kunnen vinden. In het voorwoord rechtvaardigt hij zijn terminus ad quem, omdat in 1573 de kerk door de Calvinisten in bezit werd genomen.

Wat de hoofdzaken betreft, breng ik den heer Kesper dus gaarne allen lof; zonder eene doodende eenvormigheid te willen eischen, geloof ik dat bij de regeling van kerkarchieven deze inventaris niet zonder nut geraadpleegd zal worden.

Doch daarnaast heb ik enkele opmerkingen, wat de verdere uitvoering betreft.

1. De volgorde der nummers in sommige rubrieën schijnt mij niet altijd gelukkig. Eene vergunning om de bouwvallige kerk af te breken en eene nieuwe te bouwen (No. 31) en stukken betreffende de wijding der kerk (Nos. 32 en 33) waren b.v. vóór in den inventaris op hunne plaats. Het register van renten of rentebrieven staat m. i. beter vóór de rentebrieven (No. 5 vóór No. 3, No. 71 vóór No. 68, No. 77 vóór No. 76), omdat het algemeene behoort vooraf te gaan aan het bijzondere. De overeenkomst betreffende het vernieuwen van het Sacramentshuis (No. 68) staat m. i. ongeschikt tusschen een overdracht eener rente en een extract uit een testament. Ook rees bij mij de vraag, of de vergunning om eene broederschap van het H.-Geestaltaar op te richten (No. 85) niet de oorsprong was der Heilige-Geestmeesters en daarom beter vóór No. 80 geplaatst ware.

2. Beknoptheid is een deugd, maar men hoede zich voor de daaraan verwante ondeugd. Die ondeugd zie ik in No. 3 „Rentebrieven uit verschillende jaren. De oudste dateert van 1314. Vierhonderd vier en twintig charters.” Die 424 charters hadden gesplitst moeten worden naar de huizen en landerijen, waarop zij betrekking hebben, en dan met opgave der jaren beschreven moeten worden. Ook elders is de beknoptheid te groot: waaruit ging de rente, vermeld in No. 47; wat behelst No. 48; waar ligt het (stuk) land genoemd in No. 65? En zulke vragen zijn er meer te stellen. Hoe meer een inventaris omtrent dergelijke hoofdzaken inlicht, des te grooter gerief en voor den onderzoeker en voor den archivaris.

3. Zooveel mogelijk deide de beschrijving van een stuk aan, waarom het in zekere rubriek geplaatst werd. De noot bij het archief der Heilige-Geestmeesters waardeer ik zeer; maar was in aansluiting daaraan het

niet gewenscht geweest te doen uitkomen telkens, op welken der 3 genoemde gronden ieder stuk tot dat archief was gebracht? Dan toch ware ook verklaard, waarom de stukken betreffende altaren deels zijn geplaatst in dit archief, deels in de archieven der broederschappen en gilden, deels in dat der kerkmeesters. Ook ware eene verwijzing bij stukken betreffende hetzelfde altaar niet ongewenscht. Dit brengt mij vanzelf tot

4. Noten behooren zooveel te worden aangebracht, als noodig is tot goed begrip van het beschrevene. Medegedeeld wordt, dat een stuk van 1315 tot transfix heeft een vidimus van datzelfde stuk van 1424 (No. 39), een ander van 1521 een vidimus van dien brief van 1570 (No. 74). Nu moet ik bekennen, tot nu toe nog nimmer een dergelijk geval te hebben ontmoet, en het is mij ook niet duidelijk, wat het nut van dien doorgestoken vidimus zou zijn. Eene opheldering daaromtrent ware in eene noot te pas geweest. Zoo ontmoet men ook bij de stukken, waarvan de plaats onbekend is, enkele, die men in verband brengt met terechtgebrachte (No. 116 en No. 18; Nos. 92, 95—97 en No. 85; No. 111 en No. 8; No. 101 en No. 9) of onbekende (No. 104 en No. 102). Nu moet de inventaris aanwijzen, dat deze stukken niet bijeen behooren, hetzij door ruimere beschrijving hetzij door opheldering in eene noot. Men werpe mij niet tegen, dat noten het overzicht zouden bemoeilijken; door druk met kleine letter en niet op vollen regel is dit bezwaar uit den weg geruimd, gelijk ook deze inventaris aantoot.

5. Tot mijn leedwezen mis ik eene regestenlijst.

Uitvoerig heb ik stilgestaan bij mijne bezwaren; niet om af te breken maar om op te bouwen, indien mogelijk. Het beginsel, waarnaar deze inventaris is ingericht, deel ik ten volle; de zorg, er aan besteed, waardeer ik evenzeer. Maar het zou lafheid zijn, te verzwijgen, wat ik anders zou wenschen. Vooral omdat ik hoop, dat bewerkers van andere kerkarchieven van dezen inventaris kennis zullen nemen. Zij moeten vrij blijven in hun werk, gelijk wij twee inventarissen van rechterlijke archieven hebben, die een lijnrecht tegenovergesteld beginsel huldigen (Utrecht en Groningen); het maken van een inventaris is nu eenmaal geheel iets anders dan het maken van spijkers, die allen gelijk kunnen zijn. Maar in het voorbericht behooren zij rekenschap te geven van hun afwijken.

ASSEN, Aug. 1901.

JOOSTING.

Inventaires des archives de la Belgique, publiés par ordre
du gouvernement sous la direction de M. GOOVAERTS,
archiviste-général du royaume.

Tome I. Inventaire des mémoires du Grand conseil de Malines,
par A. GAILLARD, archiviste-adjoint. Tome I. (14e—16e siècles.)

Bij Koninklijk besluit van 17 Juli 1834 werd bepaald, dat een aanvang zou worden gemaakt met het op rijkskosten uitgeven van de inventarissen der Belgische rijksarchieven, en wel na overweging van het feit, dat die rijksarchieven nog tal van onbekende stukken bevatten, van belang voor de wetgeving, de administratie en de bijzondere belangen der burgers, en wier bekendmaking de studie der vaderlandsche geschiedenis zou kunnen vergemakkelijken en aanmoedigen.

Dit veelbelovende besluit, dat de grootvaders van het thans levende geslacht met blijde hoop moet hebben vervuld, heeft echter niet aan hunne verwachtingen beantwoord; zij hebben de publicatie der inventarissen, waarop hun hoop gegeven was, niet mogen beleven, en eerst thans, nu ook hunne kinderen ten grave zijn gedaald, verschijnt het eerste deel der serie. Beter laat dan nooit! Wij hebben ons slechts te verheugen, dat de gegevene belofte, zij het ook wat laat, wordt vervuld en dat de Belgische regeering thans eindelijk het voorbeeld volgt, haar door de Nederlandsche reeds sedert jaren gegeven. Wij mogen hopen, dat de serie spoedig zal worden voortgezet, om de geledene schade in te halen. Blijde begroeten wij dan ook dezen eersteling.

Toch wekt dit eerste deel, dat na zoo lange voorbereiding het licht ziet, wel eenige bevreemding. Het Koninklijk besluit beloofde ons de inventarissen der rijksarchieven. Maar wat ons thans gegeven wordt is geen inventaris van het een of ander rijksarchief, maar eene regestenlijst van één enkel nommer van het Brusselsche rijksarchief: van de memorialen van den Grooten raad van Mechelen. Zéer belangrijk ongetwijfeld en zéer nuttig! De memorialen van de oude groote rechtscolleges vormen wellicht het belangrijkste nummer van hun archief. En de zonderlinge wijze hunner samenstelling is oorzaak, dat hun inhoud onsystematisch is en bont, zóozer dat de navorecher in deze serieën tal van stukken vindt, wier aanwezigheid hij niet in het minst had kunnen vermoeden. Die inhoud verdient dus ongetwijfeld bekendmaking, en die bekendmaking is zelfs bepaald noodig. Moest dus begonnen worden met de publicatie eener regestenlijst, dan is de gedane keus van den eersteling niet ongelukkig, hoewel wij het vooruitzicht hebben, dat dit eerste deel denkelijk gevolgd zal worden door $\pm$ 25 andere, waarvan de laatste 20 schijnen te zullen loopen over de eeuw van 1640—1740, die stellig niet het belangrijkste deel der Belgische geschiedenis vormt.

Maar was het inderdaad gewenscht, om te beginnen met eene regestenlijst? ~~Mijn inziens niet.~~ De staatsdrukkerij zal zich thans gedurende eene lange reeks van jaren hebben bezig te houden met de bekendmaking van stukken betreffende de geschiedenis van den Grooten raad in de tweede periode van zijn bestaan; immers in dit deel wordt het jaar 1600 reeds bereikt. Is dit gewenscht? Gesteld dat deze serie inderdaad de allerbelangrijkste mocht blijken, die het Belgische rijksarchief bevat: zouden zelfs dan nog de beoefenaars der Belgische geschiedenis niet alle reden hebben om te klagen over de eenzijdigheid van de stof, die hun zodoende wordt voorgezet en die tal van zijden der nationale geschiedenis (laat het zijn alleen de min belangrijke!) geheel in het duister laat? Neen, naar mijne bescheidene meening bevestigt deze proeve de juistheid van het bij ons gevolgde systeem: eerst worde de inventaris van een archief gepubliceerd, die een overzicht geeft van den geheelen inhoud daarvan, — en eerst daarna worde de inhoud der belangrijkste nummers, die dit verdienen, in regesten ontleed.

Principieel schijnt dus, naar mijne bescheidene meening, deze onderneming niet zeer gelukkig opgezet. Maar afgezien van het werkplan heb ik voor de uitvoering van het eerste deel niets dan lof. Voor zoover zonder kennis der stukken geoordeeld kan worden, zijn de regesten zaakrijk, uitvoerig zonder te lang te zijn, en duidelijk (niet overal is dit laatste het geval, maar de inleiding geeft daarvan de reden op). De regesten zijn chronologisch geordend, met verwijzing naar de plaats, waar elk stuk in de memorialen te vinden is: zeer praktisch en geschikt. Eén index van personen en één index van plaatsnamen en zaken maken bovendien het gebruik gemakkelijk. Men zou alleen wenschen te vragen, waarom men hier twee indices ontvangt, en niet hetzij drie, hetzij één; maar dit is van weinig belang. Ernstiger is het gebrek, dat de inleiding slechts twee bladzijden beslaat: waar het eene publicatie geldt van zulk een belang en zulk een omvang, had men mogen verwachten, zoo al geene geschiedenis van den Grooten raad, dan toch eene schets van zijn werkkring en zijne inrichting.

Het belang en vooral het getal der stukken valt niet mede: ik zeide reeds, dat dit eerste deel, dat 1155 regesten bevat, ons van 1377 tot 1600 brengt. Maar stellig zal dit later verbeteren: immers de memorialen zijn eerst in den loop der 17de eeuw samengesteld en voor de oudste tijden (tot het eind der 17e eeuw? de inleiding is op dit punt niet duidelijk) zijn slechts extracten van de origiueele (thans verlorene) registers bewaard gebleven. Voor de kennis van de laatste helft der 17de en van de eerste helft der 18e eeuw belooft dus deze serie ons stellig een rijken overvloed van belangrijk materiaal toegankelijk te zullen maken.

S. MULLER Fz.

Inventare des Grossherzoglich Badischen General-Landesarchivs.

www.libtool.c Ersten Band.

Het General-Landesarchiv van het groothertogdom Baden behoort tot die depôts, bij wier ordening — sit venia verbo — le respect des fonds niet in acht genomen is. Het groothertogdom, dat eigenlijk eerst in den Napoleontischen tijd uit de versmelting van een aantal meest geestelijke heerschappijen met het oude markgraafschap Baden is ontstaan, is in het bezit van de verschillende archieven dier vroegere staatjes gekomen. Al die archieven nu zijn tot ééne massa bijeengevoegd, die topographisch is geënclassificeerd. Deze regeling, die reeds dadelijk werd getroffen, bleef ook later van toepassing; zelfs de oorkonden, die oorspronkelijk nog buiten deze indeeling waren gebleven, zijn in de laatste vijf en dertig jaren op dezelfde wijze behandeld. De tegenwoordige direktor van het archief, dr. Von Weech, ziet zich dan ook verplicht tot de verklaring, dat het thans in vele gevallen onmogelijk is den oorsprong der verschillende archiefstukken vast te stellen en zoo doende terug te komen op eene organisatie, die ook door hem als verkeerd wordt erkend.

Zoo is hem dan niets anders overgebleven dan bij de regeling der archiefstukken een soortgelijken weg in te slaan als gevolgd zou zijn, zoo het eene verzameling handschriften gold, of, wat misschien juist is uitgedrukt, nu de verschillende archieven, waaruit het depôt gevormd is, onherstelbaar met elkander zijn vermengd, is het archiefdepôt feitelijk eene bibliotheek van handschriften geworden.

De inventaris, waarvan het eerste deel onlangs verschenen is, gelijkt dan ook in niets op den catalogus van een archief, het is niet anders dan eene lijst van handschriften. De in dit deel behandelde handschriften zijn tot vier hoofdrubrieken gebracht. De eerste rubriek bevat de oorkonden, de tweede de Kopialbücher (registers), de derde de anniversariën en necrologiën, terwijl eene vierde afdeeling handschriften van allerlei aard, die niet van eenig archief afkomstig zijn, bevat. In een volgend deel zullen zeker de losse stukken, ingekomen brieven enz. behandeld worden. Dat de niet tot een archief behoorende handschriften eerst behandeld worden, midden tusschen de van archieven afkomstige registers en losse stukken in, is kenschetsend voor dezen inventaris. Maar waarom eigenlijk niet? Nu het archiefdepôt eens vervormd is tot eene bibliotheek van handschriften, is er geene reden om eenige categorie van handschriften uit te sluiten: de herkomst der stukken is onverschillig geworden.

De oorkonden zijn in drie afdeelingen verdeeld; de eerste omvat de stukken vóór 1200, en daarbij zijn eerst de door Duitsche keizers en koningen gegeven oorkonden vermeld, daarna die afkomstig van pausen, en eindelijk de private oorkonden. De tweede afdeeling omvat de oorkonden der keizers van 1200 tot 1518, de derde de pauselijke oorkonden

van 1198 tot 1302. Van elke oorkonde wordt niet veel meer opgegeven dan de datum en de persoon, tot wien zij wordt gericht. Voor het overige wordt bij de meeste oorkonden verwezen naar de registverzamelingen van Böhmer, Potthast en anderen. Daarom eindigt zeker de serie der pauselijke oorkonden evenals het werk van Potthast met de verplaatsing van het pauselijk hof naar Avignon. Daar de geciteerde regestenboeken gemakkelijk te raadplegen zijn, is de korte aanwijzing in den regel voldoende, maar voor de nog niet in die werken vermelde oorkonden is het weinige, wat de inventaris er van mededeelt, absoluut onvoldoende om zelfs bij benadering op te maken, waarover het stuk handelt. Bovendien bevatten de gegeven lijsten volstrekt niet alle oorkonden. Het zijn, gelijk uitdrukkelijk wordt geconstateerd, alleen „Selekte”. Het beginsel, dat aan de keuze tot grondslag ligt, wordt niet nader medegedeeld.

Nuttiger schijnt de tweede afdeeling van den inventaris, welke eene opgave der voorhandene „Kopialbücher” bevat, gerangschikt naar de plaatsen (bisdommen, kloosters, landschappen, steden), waarvan zij afkomstig zijn of waarop zij betrekking hebben. Wel zijn ook hier de beschrijvingen uiterst kort, maar zij zijn toch voldoende om den aard van het register te bepalen, terwijl de jaartallen aanduiden, over welk tijdvak elk deel loopt. Eigenaardig is het tusschen de namen der verschillende heerschappijen, waarvan deze registers afkomstig zijn, ook eene rubriek: „Reichssachen” te vinden, die, oppervlakkig geoordeeld, had kunnen worden ingelijfd bij de vierde afdeeling (handschriften van allerlei aard). De weinige necrologiën en anniversariën zijn op dezelfde wijze gerangschikt.

De afdeeling handschriften is weder in twee onderafdeelingen verdeeld. De eerste wordt gevormd door die manuscripten, welke elk slechts één geschrift bevatten. Zij zijn geographisch geordend. In de tweede onderafdeeling zijn de „Sammelhandschriften” volgens de auteurs gerangschikt. De omschrijving van deze laatste afdeeling is verreweg het uitvoerigst.

Ziehier eene inhoudsopgave van het eerste deel van den inventaris van het Badensche archief, gepubliceerd met de bedoeling om den inderdaad rijken inhoud dier verzameling meer bekend en meer toegankelijk te maken. Zoo dat doel maar ten deele is bereikt, dan ligt dit voornamelijk aan den ongelukkigen, boven omschreven toestand van het archiefdepôt. Voor ons moge deze inventaris een afschrikwekkend voorbeeld zijn, om te doen zien, hoe ook de Nederlandsche archiefinventarissen er zouden uitzien, wanneer niet gebroken was met het oude stelsel van archiefregeling en met de opvatting van een archief als eene verzameling historische handschriften. Men stelle zich eens een op deze wijze ingerichten inventaris van ons Algemeen rijksarchief voor!

R. FRUIN.

BERICHTEN.

Tot adjunct-commies 1ste klasse aan de provinciale griffie van Noord-Holland is benoemd mr. A. S. de Blécourt, adjunct-archivaris der gemeente Rotterdam.

Tot tijdelijk archivaris der gemeente Vlaardingen is aangesteld mr. J. H. Roessingh te Leiden.

Met ingang van 1 Juli 1901 is den heer M. H. van Visvliet eervol ontslag verleend als archivaris der gemeente Middelburg en is de heer W. O. Swaving in zijne plaats benoemd.

Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken d.d. 18 Juli 1901 (no. 1762 afd. K. W.) is bepaald, dat de beschikking van 1 December 1897 (no. 2960 afd. K. W.) (waarbij aan den Algemeenen rijksarchivaris en de rijksarchivarissen in de provinciën de bevoegdheid is verleend om zonder nadere machtiging archiefstukken, die tot hun depôt behooren, tijdelijk te deponeren in de rijksarchiefgebouwen, de vier universiteitsbibliotheken en de archieflokalen van eenige met name genoemde gemeenten) ook van toepassing wordt verklaard op het uitleenen van stukken aan de Koninklijke bibliotheek en aan de gemeentearchieven van Leiden en Middelburg.

Deze beschikking mag aangemerkt worden als een gevolg van het request, dat door het bestuur der Vereeniging van archivarissen te dier zake aan den Minister was gericht. (Hiervoor blz. 5).

In den laatsten tijd werd het Algemeen rijksarchief te 's-Gravenhage, afdeling oud-koloniale archieven, weder niet onbelangrijk verrijkt. Van het gemeentebestuur van Delft werd een kist ontvangen, inhoudende de schriftelijke nalatenschap van den O.-I. ambtenaar en veldoverste Govert Cnol, welke van groot belang is voor de geschiedenis der onderwerping van Java (1700—1710). Zij bevat nagenoeg het geheele archief van dezen ambtenaar en bovendien zijne particuliere briefwisseling. Uit deze en de ten vorigen jare ontvangen nalatenschap van Nicolaus Engelhard kan ongetwijfeld over de vroegste en latere geschiedenis van het belangrijk gouvernement van Java's Oostkust nieuw licht opgaan. De kist was met den boedel van een nakomeling, Isaäc Cnol, onder beheer gekomen van de weeskamer te Delft, en met de archieven der weeskamer naar het stadhuis overgebracht. Het gemeentebestuur vond geen bezwaar, deze papieren, die naar den inhoud zooveel beter in het Algemeen rijksarchief geplaatst waren, op aanvraag aan het Rijk af te staan.

Heugelijker nog is eene tweede aanwinst. Een vrij aanzienlijk overblijfsel der archieven van de kamers Hoorn en Enkhuizen der O.-I. C.

was bewaard gebleven te Hoorn en in deze eeuw geheel ten onrechte met het gemeentearchief vereenigd. Aanzoeken om afstand aan het Rijk, in 1870 en in 1892 gedaan, werden platweg afgeslagen. Men was te Hoorn bijzonder op het behoud dezer stukken gesteld, daar de legende ze in verband bracht met den vereerden persoon van Jan Pietersz. Coen. Een derde aanzoek had thans beter gevolg. De stukken zijn afgestaan, gelijk naar recht en reden behoorde, en thans op het Algemeen rijksarchief ontvangen. Het belang dezer fragmenten springt in het oog, wanneer men bedenkt, dat van de kleinere kamers (Delft, Rotterdam, Hoorn, Enkhuizen) volstrekt niets meer over is dan deze stukken. Nieuwe gegevens tot de kennis der koloniale geschiedenis in eigenlijken zin vallen er niet uit op te delven, wel bouwstoffen voor de inwendige geschiedenis der kamers van het Noorderkwartier. De overgebleven stukken zijn meest uit den aanvang der 17de en uit het laatst der 18de eeuw.

Twee registers, vermoedelijk behoord hebbende tot het archief der kamer Stad en Lande van de W.-I. C., werden van het rijksarchiefdepôt te Groningen ontvangen.

De gemeente Enkhuizen stond af een aantal stukken, afkomstig van verschillende ontvangers-generaal van de Admiraliteit van het Noorderkwartier, waaronder er voorkomen, die eene kostbare aanwinst zijn tot de door den brand van 1844 zoo geschonden marine-archieven.

In het jaarverslag over 1901 zullen omtrent deze onderscheidene aanwinsten nadere mededeelingen worden gedaan.

Door graaf Bentinck van Amerongen te Amerongen zijn aan het Algemeen rijksarchief ten geschenke aangeboden drie verballen, afkomstig uit het legatie-archief der Staten-Generaal, namelijk:

1°. Verbael van den Heere Kayser, aan Haer H^o. M^o. overgelevert den 18 Martii 1653.

2°. Verbael gehouden by den Heere Nanninga Kaiser, Gedeputeerde van Haer Hoog Mogende aan Zyne Konincklyke Majesteit van Denemarq, Noorwegen etc. in den jare 1655.

3°. Verbael van de Munstersche Deputatie d.d. 1657.

Aan graaf Bentinck is voor dit belangrijk geschenk de bijzondere dank der Regeering betuigd.

De heer Aug. Sassen, notaris te Helmond, heeft aan het rijksarchief in Noord-Brabant ten geschenke aangeboden het eerste gedeelte, loopende tot 21 Juni 1574, van het prothocol der schepenbank van Asten, dat blijkens het opschrift over het tijdvak van 3 Juli 1573 tot 6 Juli 1575 liep.

Aan den schenker, die onlangs door aankoop eigenaar van dit stuk geworden was, is de dank der Regeering betuigd.

Door den kerkeraad der Nederlandsche Hervormde gemeente te Hoedekenskerke zijn verschillende stukken, tot het rechterlijk archief van Hoedekenskerke behorende, welke zich in het kerkelijk archief aldaar bevonden, aan het Rijksarchief in Zeeland ten geschenke aangeboden.

Voor deze handelwijze, waardoor afgedwaalde stukken zijn terechtgebracht, is aan den kerkeraad de dank der Regeering betuigd.

Aan den heer J. de Kruyter te Goes, die het archief van den kerkeraad van Hoedekenskerke heeft geïnventariseerd, daarbij de rechterlijke stukken gevonden, en bewerkt heeft, dat zij door den kerkeraad aan het Rijk werden teruggegeven, is bij Koninklijk besluit van 14 Augustus 1901 (no. 27) de zilveren eermedaille als blijk van waardeering zijner belangstelling, in 's Rijks wetenschappelijke verzamelingen betoond, toegekend.

De Engelsche Hervormde gemeente te Middelburg heeft haar archief in bruikleen afgestaan aan het rijksarchief in Zeeland.

Het nog in het gemeentearchief van Domburg berustende gedeelte van het rechterlijk archief is thans naar het rijksdepôt te Middelburg overgebracht. Alleen de gemeenten Zieriksee en Aardenburg hebben haar rechterlijk archief nog niet overgedragen.

Het rijksarchief in Drente is van 12 Juli tot en met 1 Augustus 1901 voor het publiek gesloten geweest.

Het nieuwe rijksarchiegebouw te Assen is gereed gekomen, en reeds in gebruik genomen. ¹⁾

De gemeenteraad van Leiden heeft het raadsbesluit van 14 Maart j.l., waarbij mr. J. C. Overvoorde tot archivaris werd aangesteld, ingetrokken, daar de Minister van Binnenlandsche Zaken die benoeming in strijd achtte met art. 103 der gemeentewet. De gemeentesecretaris toch is belast met de zorg voor het archief, en de archivaris is daarom te beschouwen als een ambtenaar ter secretarie. Zijne benoeming moet derhalve door burgemeester en wethouders geschieden. Mr. Overvoorde is toen onmiddellijk door burgemeester en wethouders tot archivaris benoemd.

Over de goede bewaring van het gemeentearchief te Brouwershaven kan men oordeelen uit het onderstaande bericht van een correspondent der Wereldkroniek (6 Juli 1901):

„Maar het schijnt er een eldorado van eerlijke mensen te zijn.

¹⁾ Mr. Joosting heeft zich bereid verklaard in een der volgende nummers van het Archievenblad eene beschrijving van het gebouw te geven.

Hoe wij tot deze conclusie kwamen? We wenschten op het stadhuis eenige inlichtingen te vragen, wat er bezienswaard was in het stadje. De deur van het oude raadhuis — het is een antieke merkwaardigheid — stond open. Op ons geroep: niemand. De oude plattegrond van de stad, de antieke bezoldering, het geschilderde stadswapen van 1620 — geen van alle verraadde een teeken van leven . . . Toen hebben we de stoute schoenen aangetrokken en zijn op alle deuren in het gebouw gaan kloppen, — goed hard kloppen! Maar niemand antwoordde weer. En daar we toch iets wilden zien van dit oude huis, hebben we deuren geopend en zagen we het ouderwetsch ingericht archief, de netjes gemeubelde raadzaal enz. Alleen het secretariaat was gesloten! En nog kwam niemand het gebouw binnen.”

Het gemeentearchief van Middelburg zal voorloopig in plaats van Vrijdag van 9 tot 12 uren voor het publiek toegankelijk zijn Donderdag van 11 tot 12 uren en Vrijdag van 9 tot 10 uren. De overige uren blijven onveranderd.

In de laatste vergadering van de synode der Nederlandsche Hervormde kerk is de quaestie der kerkelijke archieven breedvoerig behandeld. Wanneer de Handelingen der synode verschenen zullen zijn, hopen wij nader hierop terug te komen. Thans meenen wij te kunnen volstaan met de mededeeling van het volgende. Aan de kerkeraden zal opnieuw een schrijven met vraagpunten worden gezonden, uit wier beantwoording de toestand der kerkelijke archieven zal kunnen blijken. Voorts heeft de synode zich in beginsel verklaard voor de benoeming van een deskundige, belast met het ordenen en catalogiseeren der kerkelijke archieven. Een voorstel om de classicale besturen uit te noodigen zoo mogelijk het initiatief te nemen tot het oprichten van bewaarplaatsen voor de archieven in de hoofdplaatsen der classes, werd verworpen. Daarentegen werd eene commissie benoemd tot het ontwerpen van een reglement op het archiefwezen.

Naar aanleiding van het verzoek, door het bestuur onzer vereeniging tot de synode der Nederlandsche Hervormde kerk gericht, om te mogen vernemen, op welke gronden de synode aan de provinciale en classicale besturen en de kerkeraden ontraadt de oude archieven in bruikleen te geven in de rijksbewaarplaatsen (jaarg. 1900/1, blz. 109), is van dat lichaam het volgende afdoende antwoord ontvangen:

's-Gravenhage, 23 Augustus 1901.

In antwoord op Uw schrijven d.d. 31 Maart 1901 betreffende het in bruikleen afstaan van de kerkelijke archieven, hebben wij de eer te Uwer kennis te brengen, dat, om overwegende redenen, in het belang van de

Nederlandsche Hervormde kerk, de Synode zich gedrongen gevoelt het in bruikleen afstaan der kerkelijke archieven in de Rijksbewaarplaatsen te moeten ontraden.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk:
(get.) G. J. van der Flier, president.
L. Overman, secretaris.

In Frankrijk begint men, evenals bij ons ¹⁾, de wenschelijkheid in te zien, dat de oude notariële akten naar de rijksarchiefdepôts worden overgebracht. In den senaat is in Mei j.l. het volgende wetsvoorstel ahangig gemaakt:

„Les minutes des notaires antérieures à 1790 pourront être déposées par les officiers ministériels, qui en ont la charge, aux Archives départementales après avis des Conseils généraux.

Il en sera dressé des inventaires avec le concours de la Direction des Archives et sous le contrôle de la Commission supérieure. Les inventaires pourront être publiés du consentement des déposants.

Les déposants pourront se réserver le produit des expéditions.”

Het staatsarchief te Düsseldorf is onlangs naar het nieuwe daarvoor ingerichte gebouw of magazijn overgebracht. Bij de plaatsing der archivalia heeft men de geheele bergruimte in zes afdeelingen verdeeld. De eerste bevat de archieven van het keurvorstendom Keulen, in de tweede zijn de archieven van Gulik en Berg, in de derde die van Kleef, Mark, Pruisisch Opper-Gelder en Meurs opgeborgen. Eene vierde afdeeling bevat de archieven na 1794, eene vijfde de charters, handschriften op perkament, wapenboeken en kaarten, terwijl de zesde afdeeling voor de in bruikleen gegevene en gedeponeerde archieven wordt gereserveerd. Hierin bevinden zich thans de archieven der steden Emmerik en Wezel en der heerlijkheid Broich.

Den 12^{en} Mei 1901 is te Mühlhausen de Thüringer Archivtag bijeengekomen. Door de heeren Schmidt uit Schleiz en Bühring uit Arnstadt werd verslag uitgebracht van hetgeen in de algemeene „Archivartage” te Straatsburg en Dresden verhandeld was. Voornamelijk de op de laatste vergadering besproken vraag, in hoeverre het geoorloofd en gewenscht is stukken te vernietigen, werd uitvoerig behandeld. Prof. Bangert uit Rudolstadt besprak de werking van het Zapon, terwijl de geschiedenis der stadsarchieven van Erfurt en Mühlhausen zelve door de heeren Oergel

¹⁾ Onder het ter perse gaan dezes komt het bericht, dat het wetsontwerp tot wijziging der notariswet is ingetrokken.

en Heydenreich werd behandel'd. In 1902 zal de vergadering te Weimar gehouden worden onder leiding van den archivaris Trefftz.

Het programma van de bijeenkomst van het Gesamtverein der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine, die 23 September 1901 te Freiburg in Baden geopend zal worden, vermeldt o. a. voordrachten van de heeren Bailleu (Charlottenburg) en Tille (Leipzig) over de bewaring en de inventariseering van gemeentearchieven en andere niet aan den staat toekomende archieven, en een verslag van de commissie voor de grondkaarten: de heeren Thudichum (Tübingen), Wolfram (Metz) en Ohlenschläger (München).

Het ministerie van oorlog van Oostenrijk-Hongarije heeft den majoor Aurel de le Beau opgedragen in de Nederlandsche archieven een onderzoek in te stellen naar de krijgsgeschiedenis der jaren 1746—1748.

Ook wordt hier te lande prof. Lameire uit Lyon verwacht om onderzoekingen in de archieven te doen.

Correspondentie.

De lezers van dit tijdschrift zullen zich misschien herinneren, dat in den vorigen jaargang (blz. 62) werd medegedeeld, dat door een Amerikaansch geleerde proeven waren genomen om verbleekt schrift door middel van X-stralen weder leesbaar te maken. Die proeven waren geslaagd, het resultaat werd zelfs „uitstekend” genoemd. Ik heb nu getracht op dezelfde wijze het verbleekt schrift van verschillende charters weder zichtbaar te maken, maar zonder enig resultaat. Noch het Röntgen-apparaat van de rijks hogere burgerschool, noch dat van het gasthuis alhier waren in staat ook maar eene enkele letter zichtbaar te maken. Ook door goed geconserveerd schrift zoo op perkament als op papier gingen de stralen heen zonder enig beeld te geven. Eene met het apparaat genomene photographie gaf evenmin iets te zien. Heeft misschien een der lezers beter gelukte proeven genomen?

MIDDELBURG.

R. FRUIN.

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

1901/1902.

No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

Italiaansche archieven.

Met genoegen voldoe ik aan de vriendelijke uitnoodiging der Redactie van dit Tijdschrift om iets te zeggen van mijne ervaringen in de Italiaansche archieven. Ik moet echter den lezer waarschuwen, dat het hier gezegde eigenlijk niet anders kan zijn dan het, in aansluiting bij het door mij uitgegeven officieel verslag, weêrgeven van indrukken, terloops bij mijne onderzoekingen opgedaan, en volstrekt niet het mededeelen van resultaten, getrokken uit een opzettelijke studie over het onderwerp.

In het algemeen mag ik erkennen, dat ook in Italië de hulpvaardigheid der archivariissen niets te wenschen overlaat. Zoodra ik mijne wenschen te kennen gaf, deed ieder, van den hoogsten ambtenaar tot den laagste, zijn best om mij den arbeid gemakkelijk te maken. Herhaaldelijk heb ik het aanbod gekregen om buiten de gewone bureau-uren, na het wettelijke sluitingsuur of op kerkelijke en burgerlijke feestdagen, die voor mij als Protestant en vreemdeling geen reden tot werkstaking opleverden, mijn arbeid voort te zetten. Met name gedenk ik hier het Staatsarchief te Venetië, dat te Florence, dat te Turijn, waar de bekende „cortesia italiana” mij in ruime mate tegemoet kwam. Misschien hebben ook de bijzondere aanbevelingen, mij door bemiddeling van het Nederlandsch gezantschap te Rome vanwege het Italiaansche ministerie van Binnenlandsche Zaken verschaft, daarbij eenigen invloed geoeffend, maar zeker heeft de hoffelijkheid der ambtenaren ook haar deel daarin gehad.

En op die hoffelijkheid en hulpvaardigheid moest ik ook dikwijls een beroep doen ten aanzien van het werk zelf, want het is voor een ambtenaar volstrekt niet altijd gemakkelijk aanstonds of ten minste spoedig een afdoend antwoord te geven op de stereotype vraag, waarmede ik een archief placht binnen te komen: wat hebt gij hier met betrekking tot

de geschiedenis van mijn land in haar vollen omvang? Natuurlijk kreeg ik nergens onmiddellijk een bevredigend antwoord, behalve te Venetië, waar men reeds een jaar te voren bij de vraag namens de Commissie voor de Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche Zeewezen alles wat daarop betrekking had met grooten ijver had bijeengezocht, en te Turijn, waar de welwillendheid van den heer GORRINI, archivaris van het Departement van Buitenlandsche Zaken, geruimen tijd te voren de ambtenaren in de gelegenheid had gesteld een en ander bijeen te brengen. Doch ook hier — en in hoogere mate soms elders — kostte het dikwijls veel moeite, en veel aanwijzing uit de herinnering van de mogelijkheid van betrekkingen in sommige tijdperken, alvorens een eenigszins bevredigend resultaat was verkregen en ik kon heengaan met de overtuiging: nu is er zeker niet veel meer!

Dit alles staat natuurlijk in verband met de inrichting der inventarissen. De staatsarchieven te Venetië en Florence bezitten, voor zoover de rubrieken aangaat, die mij belang inboezemden, zeer voldoende inventarissen uit den nieuwen tijd, die op aanvraag — zij stonden te Florence in een afzonderlijk door den voortreffelijken leidenden ambtenaar der werkzaal, den ouden heer CARNESECOHI, beheerd vertrekje — onmiddellijk tot mijne beschikking werden gesteld. Hoe heb ik gedurende de twee weken van mijn arbeid in het Florentijnsche archief den gemoedelijken, rusteloos van bezoeker tot bezoeker rondwandelanden ouden heer bewonderd, onuitputtelijk in geduld zoowel als in kennis van zaken, met vaderlijke zorg het twintigtal bezoekers helpend, hen troostend over de bittere koude, hen opmonterend door een kwinkslag, altijd door op zachten toon pratend zoo niet met anderen dan in zichzelf, het type van een „direttore di sala di lettura”, welk ambt vol zelfverloochening hij reeds lange jaren waarnam. De dankbaarheid van zeer velen zal hem volgen in het graf. En dat zal tot groot nadeel ook van het onderzoek, helaas, niet lang meer behoeven te duren, als er vele koude winters komen gelijk de vorige. Nog zie ik de verkleumde gestalten voor mij, gewikkeld in zware jassen en bouffantes, met reisdekens om de beenen, telkens de handen wrijvend om voort te kunnen schrijven, mannen en vrouwen van allerlei leeftijd kampend tegen de kilheid van de leeszaal, waar geen zon kwam en geen kachel stond, terwijl de ijsschotsen zwommen in de Arno en de scherpe noordenwind van de Apennijnen over de vlakte door de straten van het „zonnige” Florence blies. Op mijne herhaalde protesten zette men mij ten slotte in eene benedenkamer in de zon en maakte het verblijf voor mij, den met krachtige aanbevelingen voorzienen vreemdeling, ten minste dragelijk; de andere bezoekers zagen mij na met jaloersche oogen maar bleven in de koude, den thermometer van een hunner, achter hem gehangen op eene in het oog vallende plaats, van uur tot uur beschouwend met

bittere ergernis en klagend over het uitblijven van den kachel, die blijkens het daarvoor bestemde gat wel degelijk „in rerum natura” was. Maar voordat men de keuze van deze zaal als leeszaal ten eenenmale afkeure, denke men aan de scherpe zonnestralen, die van April tot December binnen de vensters der Italiaansche gebouwen dringen en het werk zoo goed als onmogelijk zouden maken, als men eene zaal op de volle zon nam. De Italiaansche archieven en bibliotheken zijn niet op een noordschen winter, zooals die van dit voorjaar, ingericht. Hoe het zij, ambtenaren, inventarissen, bedienden, alles was goed in orde te Florence, en de laatsten onderscheidden zich door eene voor een Italiaanschen bediende merkwaardige gematigdheid in het verlangen naar de hier alles beheerschende „lira”. Zij hielpen mij goed en spoedig en droegen geduldig de vele stoffige deelen aan, die ik „per domani” (voor morgen) op het daarvoor bestemde biljet verlangde. En wat het gebouw betreft, de eerste verdieping der Uffizi, de oude bestuurszalen van het groothertogdom omvattend, waren als bewaarzalen van archiefstukken uitmuntend geschikt. Zoo behoort het dan ook in een der „più magnifici archivi del mondo”.

Op denzelfden eernaam maakt ook het nog omvangrijkere staatsarchief te Venetië aanspraak, opgeborgen in het uitgestrekte en met nieuwe zalen vergrootte gebouw der „Frari”, niet ver van het Canale Grande gelegen aan dezelfde zijde als S. Maria della Salute, de schoone koepelkerk aan het Kanaal, schuin tegenover Byron's voormalige woonplaats. Het gebouw is vrij ver van het middelpunt der stad, den S. Marco met zijn onvergetelijke Piazza, en daarom in den sneeuw- en misttijd, dien ik te Venetië doorbracht, moeilijk te genaken, als „tramvia” (het kanaalstoombootje) en „traghetto” (het veer) werk gaan staken en men door den doolhof der Venetiaansche stegen en eilandjes den weg moet zoeken. Maar de buitengewone welwillendheid van den directeur, prof. MALAGOLA, hoogleeraar te Bologna, en van den chef der werkzaal, den heer DELLA SANTA, vergoedde veel, en de met eenige moeite door den oudgedienden beambte aan den gang gehouden kachel in de ook al buiten de zon geplaatste holle zaal deed het overige. Hier kon ik de ruim en (hu!) luchtig geplaatste archivalia van nabij bewonderen in de grootsche zalen van het monumentale klooster der Franciscanen, een complex van gebouwen, volkomen vrij en aan alle kanten vlak bij het water liggend, met zijn zware muren en steenen trappen weinig brandgevaar opleverend, veel minder dan de Uffizi te Florence, in welker onmiddellijke nabijheid het centrale Postkantoor ligt aan de overzijde van den doorgang tusschen de beide deelen van het gebouw. Brave oudsoldaat met uwe minachting voor den pas uit het Noorden gekomen „barbaro”, die uwe taal radbraakte of zich in kritieke gevallen maar van het Fransch bediende, dat hier en, behalve in het half-Duitsche Milaan, overal in Italië toch nog van alle vreemde

talen het best verstaan wordt! Ook U heb ik dikwijls hooren zuchten onder de zware pakken, waarin de overwegingen van Senaat of Tienmannen of Vijf Wijzen van den Handel werden bewaard. Maar U en de inventarissen heb ik bewonderd, waar sprake was van snel voor den dag brengen van een gevraagd document, waarop tot mijn genoegen hier geen wachten „tot den volgende dag” noodig was. Vooral toen ik een paar uur met den heer DELLA SANTA boven in het gebouw had te zoeken in een paar ongeordende kisten, begreep ik wat het zegt voortdurend in die kille ruimten rond te loopen ter wille van een nieuwsgierigen vreemdeling, die naar lang vergeten betrekkingen zoekt.

Van de archieven te Milaan en Bologna kan ik weinig zeggen. Men vindt daar de archieven der oude hertogen en der machtige pauselijke stad; maar wat hadden zij met onze gewesten te maken? Het meest nog Milaan, waar ik nog een enkel spoor van betrekkingen vond op den eersten morgen mijner odyssee. Ook te Napels was ik slechts een paar dagen in het voor mijn doel weinig belangrijke staatsarchief werkzaam; maar die korte tijd gaf mij geen hoogen dunk noch van de werkzaamheid der ambtenaren, die met zuidelijke „desinvoltura” hunne taak opvatten noch van de belangeloosheid der bedienden noch van de regeling der archivalia. En wat de inventarissen betreft, ik heb eenige reden om het aan de nasporingen van de Belgische geleerden GACHARD en CAUCHIE toe te schrijven, dat het Farnesische archief te Napels zoo goed en in den laatsten tijd zoo nauwkeurig was beschreven. Zeer trof mij daarentegen de flinke regeling in het staatsarchief te Turijn, dat de schatten van het oude Savoyasche archief bevat en met Noord-Italiaansche energie en orde geregeld is. Het archiefgebouw is hier, gelijk te Napels, wat ingesloten, een oud regeeringsgebouw, of liever een deel daarvan, op de Piazza Castello, met een doolhof van groote en kleine zalen en vertrekjes. Een dier vertrekjes was voor eenige dagen mijn werkkamer en ik zag er een aantal gereedgelegde bundels door, allen netjes in witte vellen gehuld, ieder onderdeel met witte vellen en roode linten bijeengehouden en door een afzonderlijk, den inhoud nauwkeurig aangevend opschrift onderscheiden. Alles best in orde en op de beleefdste wijze ter wereld beheerd, ook hier met verlof om op feestdagen en vacantedagen naar hartelust te arbeiden. Mijn Deutsche vriend Dr. ROBERT MICHELS, die met zijne jeugdige vrouw te midden van het elegante Turijn de dufate periode der geschiedenis van de 17de en 18de eeuw naging, was gedurende zijn lang verblijf even tevreden als ik over de regeling der zaken in dit archief.

En nu Rome, „capitale del mondo”.

Het Romeinsche staatsarchief is niet zoo belangrijk als men het in de hoofdstad zou verwachten. De archieven der vroegere Italiaansche

staten en staatjes zijn gebleven, waar zij van ouds waren, in de hoofdsteden der voormalige staten zelf, en het pauselijke archief, dat hier bij algeheele annexatie van den Kerkelijken Staat voor plaatsing in het staatsarchief in aanmerking zou gekomen zijn, is op het Vaticaan in het bezit der Pausen gebleven. Voor het Romeinsche staatsarchief schoot dus niet veel anders over dan het „nieuwe” archief sedert 1870, voor zoover de ministerieele departementen het wilden missen, en de geconfisceerde archieven van kerken, kloosters en hospitalen enz. in de stad, voor zoover deze niet zijn gelaten aan de bibliotheken, van ouds in de kloosters en kerken gevestigd. Wat deze laatste afdeeling betreft, men vindt b.v. het archief der Jesuïeten ¹⁾ ten deele als voornaamste „fondo” van handschriften in de Biblioteca Vittorio Emanuele (het voormalige Jesuïetencollege), welks „fondi minori” ook een aantal kleinere archieven van kerkelijken aard omvatten, ten deele hier in het staatsarchief; dat der Augustijnen vormt de hoofdmassa der handschriften van de oude Bibliotheca Angelica bij de Augustijnenkerk; dat der Oratorianen ligt in hun oud klooster, thans voor gerechtsgebouw en bureelen van allerlei aard ingericht en binnen zijne muren ook de oude Bibliotheca Vallicelliana, hunne oude bibliotheek, omvattend; dat der Dominicanen in de Biblioteca Casanatense bij het oude Dominicanenklooster. Het staatsarchief zelf, achter den hartader der stad, den Corso, in den hoek van de kleine Piazza di Firenze in een oud en somber complex van gebouwen geborgen, laat en wat gelegenheid om te arbeiden en wat inrichting en ordening betreft veel te wenschen over; de leeszaal is donker en laag, de hier behorende archieven liggen niet eens alle in het gebouw zelf doch ten deele op verren afstand en het aantal der ambtenaren schijnt hier, bij uitzondering, veel te gering. In de groote Bibliotheca Vittorio Emanuele, ook in de Angelica en de Casanatense, is de toestand zoo van gebouw als van inrichting en catalogus (op fiches) veel beter, overeenkomstig de moderne eischen aan eene bibliotheek gesteld, zooals trouwens in bijna alle door mij bezochte Italiaansche staatsbibliotheken, ook te Venetië en te Florence, het geval is; te Milaan in de Ambrosiana, in de bibliotheken te Bologna en te Napels viel ook in dit opzicht niet te roemen en was de inrichting van leeszalen en catalogi vrij ouderwetsch, evenals in de Vallicelliana te Rome. Zelfs in de aan handschriften rijke Bibliotheca Angelica echter kon het voorkomen, dat men mij van de na 1870 ingekomen handschriften geen catalogus kon toonen, terwijl die van vóór dien tijd door den vorigen bibliothecaris NARDUCCI voortreffelijk was beschreven en gedrukt: de weduwe van dien verdienstelijken ambtenaar

¹⁾ Heel veel hier over onze kerkelijke toestanden in de 17de en 18de eeuw, met name over de katholieke Kerk hier te lande en hare inwendige beroeringen (vgl. mijn Verslag, blz. 65/6.)

scheen, naar men mij zeide, bezwaar gemaakt te hebben tegen de uitlevering van zijn verderen arbeid en men wachtte nu met het verder catalogiseeren, totdat zij tot andere gedachten zou komen!

Eén zaak hebben de staatsarchieven en bibliotheken te Rome voor boven die van kerkelijken aard, ten minste in het oog van den bezoeker, die met zijn tijd wil woekeren: zij zijn den geheelen dag, de Vittorio Emanuele voor boeken zelfs 's avonds geopend, en worden op de talrijke heiligen-dagen niet gesloten met uitzondering van een enkelen als den algemeen te Rome als feestdag gevierden San Giuseppe, den naamdag van den stadspatroon.

Hiermede is een bezwaar voor den onderzoeker in het Vaticaan aangewezen. Niet alleen is hinderlijk het groote aantal heiligendagen, waarop het archief onherroepelijk gesloten is en zelfs de in Italië almachtige lira de deur niet opent, maar iederen Donderdag worden archief en bibliotheek geheel gesloten; bovendien is het archief dagelijks slechts van 8½ tot 12, de bibliotheek van 9 tot 1 uur geopend, blijkbaar in verband met gebrek aan personeel. En, om maar dadelijk alle bezwaren bij elkander te noemen, archief en bibliotheek liggen op verschillende verdiepingen vrij ver uiteen en het is niet geoorloofd boeken uit de bibliotheek en handschriften uit het archief naar de zusterinrichting over te brengen, zoodat het moeilijk is bij de studie gedrukte werken te raadplegen. Voor Nederlanders komt dan nog het niet minder ernstige bezwaar, dat de Vaticaanse bibliotheek, die onder den voortreffelijken en door gansch Europa wegens zijn kennis en hulpvaardigheid beroemden bibliothecaris, pater F. EHRLÉ S. J., uitsluitend ingericht met het oog op de studie der handschriften aldaar en in het archief, zeer slecht voorzien is van boeken over Nederlandsche geschiedenis. Ik vestigde de aandacht van pater EHRLÉ op deze leemte en beloofde hem ook hier te lande van de zaak te zullen spreken; hij was van zijne zijde bereid de uitgaven van het Vaticaan op ruime schaal in ruil voor Nederlandsche werken aan te bieden en het is zeer te wenschen, dat daarvan gebruik gemaakt worde door hen, die exemplaren van belangrijke bronnen-uitgaven, standaardwerken of tijdschriften van historischen aard tot hunne beschikking hebben. Op den duur zal dan het Vaticaan meer op dit gebied hebben aan te wijzen dan de twee planken boven in de lucht, waarop de werken van het Historisch Genootschap en die der Koninklijke Akademie in onvolledige reeks vereenzaamd prijken.

Met groote vrijzinnigheid heeft paus Leo XIII de pauselijke archieven voor iederen ernstigen onderzoeker opengesteld, „tabularii arcana reclusit”, zooals het in mijn Verslag ¹⁾ vermelde opschrift luidt. In alle kringen, waarin ik te Rome verkeerde, bij Duitschers, Franschen, Italianen, was

¹⁾ Blz. 40.

maar één roep van erkentelijkheid hiervoor, hoe verschillend van staatkundige of godsdienstige meening men was. Onder de ongeveer 80 dagelijksche bezoekers, die met klokslag van half negen zich voor de „specula vaticana” aan den achterkant van het ontzaglijke paleizencomplex verzamelen, wachtend op het openen der kleine deur, zijn allerlei nationaliteiten vertegenwoordigd, begeerig om te arbeiden in den „bijenkorf”. Het talrijkst zijn er de Duitschers, leeken en geestelijken, Roomschen, Protestanten en Joden bont dooreen; daarnaast Oostenrijkers, Franschen, Spanjaarden, Engelschen, Russen, Zweden, Amerikanen, een enkele Belg of Nederlander. Het Pruisische, Oostenrijksche, Fransche en andere historische instituten ¹⁾ hebben hier aan de eenvoudige werktafels hunne vaste vertegenwoordigers, geleid door mannen als FRIEDENBURG, SICKEL (thans door PASTOR vervangen), DUCHESNE en andere voortreffelijke geschiedkundigen; de Görres-Gesellschaft vindt er in Mgr. EHSER een uitnemenden leider; dr. SAUERLAND, de bekende katholieke verzamelaar, slijt er een groot deel van zijn werkzaam leven; de Benedictijnen van Solesmes hebben er eenigen der hunnen enz. enz. En dat alles werkt te Rome in volkomen harmonie: men weet, dat men elkanders arbeid door onderlinge medewerking kan verlichten en helpt elkander zooveel mogelijk door aanwijzingen uit eigen ervaring of mededeeling van stukken, die men toevallig vindt. Met groote dankbaarheid herinner ik mij menigen wenk van dien aard, van allerlei kanten ontvangen, met genoegen menige ontmoeting ook buiten het Vaticaan, in andere archieven en bibliotheken der Eeuwige Stad.

Die onderlinge hulp komt vooral te stade bij den toestand, waarin zich de inventarissen en catalogi hier bevinden. GARAMPI, de groote kenner der pauselijke archieven in de 18de eeuw, die een aanzienlijk deel van zijn werkzaam leven besteedde aan het inventariseeren van stukken en dossiers in deze toen reeds reusachtige maar sedert nog aanzienlijk toegenomen verzamelingen, had nog twintig opvolgers van zijn slag moeten hebben: dan eerst zouden de registers aan matige eischen voldoen. Uit een courantenbericht bleek mij dezer dagen, dat Mgr. WENZEL, de hulpvaardige leider der eenvoudige ruime centraal verwarmde werkzalen van het archief, wederom deze taak met kracht heeft aangevat; tijdens mijn verblijf te Rome heb ik reeds van zijne voorlichting veel nut gehad bij het zoeken van den draad in menigen doolhof. Hij en de niet minder vaardige pater DENIFLE, geleerde van Europeeschen naam, hebben met

¹⁾ Ook België is druk bezig aan de voorbereiding van een dergelijke instelling. Misschien zal het mogelijk zijn ook van onze zijde iets in dien geest te doen en dan liefst in samenwerking met België, dat zooveel werk met ons kan deelen. Het Taal- en Letterk. Congres, dezen zomer te Nijmegen gehouden, sloot zich aan bij mijn voorstel om de Regeering op de wenschelijkheid eener dergelijke samenwerking opmerkzaam te maken.

Mgr. EHSES en dr. SAUERLAND, dien ik reeds vóór jaren te Trier had ontmoet, aanspraak op een woord van hartelijke dankbaarheid van mijne zijde.

Bij de werkzaamheden ligt een kamertje met registers, onschatbare hulpmiddelen bij een onderzoek als het mijne, waarover ik de zoo goed als volkomen vrije beschikking had, voor zoover de registerdeelen niet juist door anderen werden gebruikt. Die registers zijn de oude en nieuwe inventarissen en catalogi der ambtenaren zelf, ingericht in een tijd, toen niemand aan publicatie van staats- of kerkelijke archieven dacht, zoodat zelfs de wantrouwendste papenhater tevreden zou kunnen zijn. Maar de listigheid van den mensch gaat ver, zou deze misschien zeggen, vooral die van den katholieken priester, waar het geldt de zonden zijner Kerk te verbergen. Ik antwoord daarop, dat het niet mogelijk zou zijn uit deze samenhangende reeksen iets ongemerkt weg te nemen, gesteld het onmogelijke geval, dat er iemand bestond, die kon nagaan, wat er in die millioenen stukken alzoo te lezen staat. Wat ik uit het archief kon aantekenen en in mijn Verslag uitgeven, levert het voldoende bewijs der volkomen vrijheid, die hier bestaat. Bovendien, er is niemand, die belet om afschriften te nemen van wat men wil, niemand, die verlangt te zien, wat men doet of wat men heeft afgeschreven. Hier heerscht volkomen vrijheid van onderzoek en dat onderzoek wordt zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt. Doch het gebrek aan personeel werkt belemmerend, niet zoozeer bij het laten komen der deelen, die ik hier niet eens „per domani” had te ontbieden, als wel wat betreft den vooruitgang van het werk der zeer globale inventarisatie. Slechts enkele afdelingen, b.v. die van het archief Borghese ¹⁾, voldoen aan hooge eischen op dit gebied.

Veel beter zijn de inventarissen in de Vaticaanse bibliotheek ingericht. Zoowel de oude als de nieuwe inventarissen en catalogi staan ieder oogenblik voor ieder ter beschikking aan den wand der ruime maar koude leeszaal; men zoekt er wat men noodig heeft en krijgt er wat men vraagt binnen een kwartier of half uur tijds. Ten deele in handschrift maar grootendeels gedrukt, is hier alles in deze lijsten en beschrijvingen te vinden en de vriendelijke hulp van pater EHRLICH schiet nooit te kort. In het algemeen vindt men hier meer handschriften dan archivalia maar ook deze laatste zijn hier toch in niet geringe getale vertegenwoordigd, tengevolge van hunne opneming in oude in het bijzonder aan de bibliotheek geschonken verzamelingen. Ook hier raadpleegt dagelijks een 60-tal onderzoekers de schatten van geleerdheid en letteren, die er opgestapeld zijn.

Rome bevat nog tal van andere archieven. Ik noem dat van de Congregatio de Propaganda Fide ²⁾, zoo rijk aan stukken

¹⁾ Verslag, blz. 48.

²⁾ Ib. blz. 59/60.

voor onze geschiedenis van belang maar moeilijk toegankelijk wegens het voor het archief dezer instelling ontbreken van geschikt personeel; de kerkelijke archieven van St. Pieter en van de Anima — de laatste eene oude Nederlandsche stichting — die der familie BARBERINI en der familie CHIGI. Voor al deze archieven is de toegang open, als men zich voorziet van eene gemakkelijk verkrijgbare aanbeveling van deze of gene geestelijke autoriteit; alleen het archief der familie CHIGI was tijdens mijn bezoek te Rome hermetisch gesloten. Van eenige geheimzinnigheid of belemmering bij onderzoek of publicatie was overigens ook in deze archieven geenerlei sprake.

Aan het slot dezer losse mededeelingen — voor nadere inlichtingen zij naar mijn Verslag verwezen — mogen deze algemeene conclusiën volgen: dat het archiefwezen in Italië op alleszins vrijzinnigen voet is ingericht, zoowel wat de staats- als wat de bijzondere archieven aangaat; dat de inrichting van inventarissen en catalogi soms veel te wenschen overlaat; dat van de medewerking van de ambtenaren over het algemeen weinig anders dan goeds valt te zeggen; dat de bewaarplaatsen in vele gevallen zeer goed zijn ingericht, in andere verbetering behoeven; dat men met eenige aanbevelingen voor de hogere en een aantal lire voor de lagere ambtenaren alle deuren geopend vindt.

Leiden, Nov. 1901.

P. J. BLOK.

Eene aanwinst voor het classicaal archief van Amsterdam.

Aan de „Bijlagen van de handelingen der Synode ten jare 1901” ontleenen wij het bericht, dat in September 1900 verschillende brieven, geschreven in de zeventiende eeuw door verschillende kerkelijke autoriteiten te Batavia en elders in Oost-Indië aan de classis van Amsterdam, te koop werden aangeboden. Door tusschenkomst van Mr. TELTING te 's-Gravenhage en van den secretaris der Synode werd het classicaal bestuur van Amsterdam hiermede in kennis gesteld, dat inderdaad de verzameling voor f 120,— aankocht, waartoe $\frac{2}{3}$ uit de Generale kas, die onder het beheer der Synode staat, werd bijgedragen.

Wat betreft de wijze, waarop deze stukken uit het classicaal archief in vreemde handen gekomen waren, geeft het classicaal bestuur de volgende opheldering.

In 1860 werden aan den hoogleeraar MILLIES een aantal stukken uit het archief in bruikleen afgestaan, na wiens dood zij door zijne erfgename te goeder trouw als behoorende tot zijne nalatenschap werden verkocht. Later heeft die erfgename, bemerkende, dat die stukken haar niet hadden toebehoord, dat, wat de verkoop haar had opgebracht, met rente, aan het classicaal bestuur teruggegeven. Dit heeft die gelden en

meer dan dat besteed om de bedoelde stukken zooveel mogelijk terug te koopen, zonder evenwel alles te kunnen verwerven. Het is waarschijnlijk, dat de brieven uit Oost-Indië ook tot die in 1860 uitgeleende stukken hebben behoord, omdat daaronder ook genoemd wordt „eene lade met papieren met het opschrift Batavia”. Bij volslagen gemis eener gedetailleerde opgave der uitgeleende stukken kan dit echter niet met zekerheid gezegd worden.

Blijkt uit deze mededeeling enerzijds, met welk eene loszinnigheid nog in 1860 stukken van groot belang uit het classicaal archief in eene groote gemeente als Amsterdam werden uitgeleend en aan vervreemding blootgesteld, aan de andere zijde getuigt het optreden van de synodale commissie met haar secretaris en van het classicaal bestuur van de ontwaakte belangstelling in de kerkelijke archieven. ¹⁾

De secretaris der Synode heeft zich ook verdienstelijk gemaakt door eene lijst der aangekochte brieven op te maken, die aldus luidt:

Brieven aan Gedeputeerden der Classis van Amsterdam over de kerkelijke zaken van Oost-Indië van:

1. Hambrouck in Formosa, 1651.
2. Kerkeraad te Batavia, 1630.
3. „ „ „ 1632.
4. Rekening der Diaconie te Batavia, 1631.
5. „ „ „ „ 1632, 1633.
6. „ „ „ „ 1638.
7. Kerkeraad te Batavia, 1643.
8. Notulen van den Kerkeraad te Batavia, 20 Oct. 1650.
9. Kerkeraad Halliacata (?), 1650.
10. Verantwoording van het Abrahami fonds.
11. Brief van Cornelis Dohlius, Predikant te Batavia, 1651.
12. „ Kerkeraad te Batavia, 17 Januari 1651.
13. „ „ „ „ 1651.
14. „ „ „ „ 1651.
15. „ Cornelis Dohlius, Predikant te Batavia, 11 September 1651.
16. „ Kerkeraad te Batavia, 11 September 1651.
17. Extract uit de kerkenordening te Batavia, 21 Januari 1655.
18. „ „ het acteboek der kercke van Batavia, 17 October 1652.
19. „ „ de origineele resolutie van den Gouverneur-Generaal, 26 Juli 1652.
20. Extract uit den brief van den Kerkeraad te Batavia, 17 Augustus 1652.

¹⁾ Een andere maatregel, door de Synode genomen, verdient door de andere kerkelijke colleges te worden nagevolgd. De Synode heeft nl. besloten geene archiefstukken meer uit te leenen; zij kunnen in het gebouw in de Javastraat geraadpleegd worden.

21. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Walcheren, 24 Januari 1652.
22. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Walcheren, 1652.
23. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis te Amsterdam, 27 Januari 1653.
24. Copye van de credentie D. Dominici Winsanii, 25 Januari 1653.
25. Missive van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 27 Januari 1653.
26. Missive van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Middelburg, 1653.
27. Missive van Banda aan de Classis van Amsterdam, 14 September 1654.
28. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan E. E. Heeren Bewindhebbers, gecommitteert ter vergaderinge der Seventienen, 19 Januari 1654.
29. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 6 November 1654.
30. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 5 Februari 1654.
31. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, Januari 1654.
32. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 26 Januari 1655.
33. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Vergadering van XVII, 25 Januari 1655.
34. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 15 Augustus 1656.
35. Brief van Daniel Sollingius te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 21 November 1656.
36. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 22 Januari 1657.
37. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 25 Januari 1657.
38. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 25 Januari 1661.
39. Brief van Guillielmus van der Meersch te Jacatra aan Predikanten en Ouderlingen te Amsterdam, 19 December 1657.
40. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 14 Januari 1658.
41. Brief van Predikanten te Batavia, 28 October 1660.
42. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 14 Januari 1659.

43. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 15 Januari 1660.
44. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 25 Januari 1657.
45. Engelsche brief van Martin Ludolph te Londen aan Isaãc de la Planque, 16 December 1729.
46. Project-ordonnantie tegen vegten, kwetsen, 1606.
47. Nota van Simon Cat, 10 December 1670.
48. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 3 July 1669.
49. Brief van A. Thornton te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 18 November 1667.
50. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 20 Januari 1667.
51. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 19 December 1667.
52. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 1666.
53. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 1666.
54. Brief van den Kerkeraad te Amboina aan de Classis van Amsterdam, 14 September 1665.
55. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 26 December 1665.
56. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 13 September 1666.
57. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 17 December 1663.
58. Brief van Josias Spiljardus te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 20 December 1663.
59. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 26 Januari 1664.
60. Brief van Pieter van der Staal, Kranckbesoeker te Batavia, 1 Januari 1664.
61. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 20 Januari 1662.
62. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 18 December 1660.
63. Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis van Amsterdam, 21 December 1662.

Opmerking verdient, dat de nos. 21, 22 en 26, zoo hunne beschrijving juist is, in het classicaal archief van Middelburg tehuis behooren.

Een laatste woord aan den heer Wildeman.

www.libtool.com.cn

In de maand November j.l. is een „Tweede open brief” van den heer M. G. WILDEMAN aan mr. R. FRUIN in het licht verschenen. Daar de heer WILDEMAN zelf aan de redactie heeft medegedeeld, dat hij daarin wel „niet veel (heeft) uitgeweid over de ultramontaansche gevaren, doch misschien te veel om in het Archievenblad te worden opgenomen”, ligt het voor de hand, dat die tweede open brief, hoewel hij met de vroeger in dit blad opgenomen discussie samenhangt, hier niet in zijn geheel kan worden afgedrukt. Ik heb er mij daarom toe bepaald om alleen datgene er uit te releveeren, wat betrekking heeft op die quaestie, die rechtstreeks met onze vereeniging samenhangt: het antwoord der Synode op de vraag van ons bestuur, waarom aan de kerkelijke colleges ontraden is hunne archieven in bruikleen af te staan aan de rijksdepôts. Een enkel woord van critiek heb ik mij veroorloofd hieraan toe te voegen.

„Niettegenstaande mijn eerste open brief — schrijft de heer WILDEMAN — tijdig vóór de vergadering is ingezonden, schijnt mr. MULLER daarvan geen kennis te hebben genomen, want Z.Ed.Gestr. zou dan onmogelijk in zijn verslag de onbegrijpelijke gevolgtrekking (ook aanvankeijk de Uwe) hebben kunnen maken, „dat de Synode door moeilijkheden op te werpen den schijn op zich [zou] willen laden, alsof de Hervormde kerk iets voor andersdenkenden te verbergen had, waarvoor men zich schamen moest”. Uit genoemden brief bleek duidelijk mijn juist tegenovergestelde bedoeling!? Toch staat het mij tegen, mr. MULLER een stelselmatig voorbedacht doodzwygen toe te dichten.”

Iemand iets toe te dichten verdient nooit aanbeveling, en hier is daarvoor heusch geen grond. De heer WILDEMAN verwacht zijne eigene motieven, waarom hij tegen het in bruikleen afstaan der kerkelijke archieven aan het Rijk gekant is, met die der Synode. De eersten heeft hij in zijne opene brieven blootgelegd, maar omtrent de motieven der Synode tasten wij nog altijd in het duister rond. En waarlijk de veronderstelling, dat de Synode werkelijk bevreesd is, dat de kerkelijke archieven het een en ander inhouden, dat best verborgen bleef, is niet geheel zonder grond. Althans in het officiële rapport van de commissie, die door de Synode belast is met het uitbrengen van advies over de kerkelijke archieven, lees ik het volgende:

„Gewis, de Archieven die in handen der Rijksarchivarissen worden gesteld, worden aan bekwame, en wat meer zegt, aan trouwe, zorgzame handen toevertrouwd; zij vinden nauwlettende en conscientieuse verzorgers. Dat zegt veel, zeer veel. Zoo iets is voor de archieven van het allergrootste gewicht. De waarde van zulk eene verzorging behoeft niet nader aangetoond te worden.

„Maar wat ook voor de Kerk veel zegt, is het niet te weerspreken feit, dat ~~niemand het volle~~ en geheel ongestoorde gebruik verliest van wat hij in bruikleen geeft — en al is hij ook duizendmaal eigenaar en eenig en uitsluitend eigenaar van het in bruikleen gegevene, bij bruikleen is er een, zij het ook maar tijdelijk, medebezit van anderen, die toegang verkregen hebben tot de Kerkelijke Archieven door het eenvoudige feit, dat zij in bruikleen gegeven zijn. En nu is het niet de groote vraag, of dit overeen te brengen is met de waardigheid en de eer der Kerk, maar de alles beheerschende vraag is deze: Kan dat geacht worden in het belang onzer Kerk te zijn?”

De commissie betwijfelt dus, dat het in het belang der Kerk is, dat ook anderen toegang verkrijgen tot de kerkelijke archieven; zij acht dat bezwaar zelfs zoo belangrijk, dat zij er de voordeelen, die eene „nauwlettende en consciëntieuse” bewaring biedt, aan wil opofferen. De rapporteerende commissie uit de Synode stemde uitdrukkelijk met dat gevoelen in, en ook de Synode zelve heeft deze opvatting niet weersproken, en ik acht het dus waarschijnlijk, dat verscheidene leden van dat lichaam zich door dat argument hebben laten bewegen tot het verzenden der bekende circulaire. Moge het den heer WILDEMAN, die de openbaarheid ook der kerkelijke archieven voorstaat, gelukken hen van het onhoudbare hunner bewering te overtuigen.

Zeer waarschijnlijk daarentegen acht de heer WILDEMAN het, dat de leden der Synode zich hebben laten leiden door de vrees, dat de archivariissen de hun toevertrouwde stukken zouden vervalschen of vernietigen, en hij haalt een geval aan, waaruit volgens hem blijkt de begeerte van enkele leden der Roomsche-Catholieke kerk om stukken, die voor hun kerkgenootschap compromittant zijn, te vernietigen. Heel overtuigend is dat voorbeeld niet, want de door den heer WILDEMAN verdachte persoon was geen archivaris en zelfs, zoo het schijnt, geen ambtenaar, en het handschrift behoorde niet tot een kerkelijk archief. Trouwens ik moet bekennen, dat ik nog nimmer in eenig kerkelijk archief een archiefstuk heb aangetroffen, dat compromittant is voor een ander kerkgenootschap; het geval schijnt mij ternauwernood denkbaar. ¹⁾ Dit is intusschen duidelijk, dat het argument van den heer WILDEMAN te veel bewijst. Niet alleen de kerkelijke, ook de andere archieven moeten beveiligd worden tegen de aanslagen, die hij ducht; laat ons dus zorgen, dat geene „andersdenkenden” tot rijks- of gemeenteambten ²⁾ worden geroepen,

¹⁾ Alleen de stukken, uitgaande van eene autoriteit, kunnen haar compromitteeren; en wie zag ooit in het archief eener Hervormde gemeente stukken, uitgaande van een Catholiek geestelijke?

²⁾ Het handschrift, dat bijna vernietigd zou zijn geworden, berust onder den gemeentearchivaris van 's-Gravenhage en is afkomstig van een referendaris.

en laat ons terugkeeren tot den goeden tijd van vóór 1795, toen tot de meeste ambten alleen leden der heerschende kerk benoembaar waren.

Hoewel de heer WILDEMAN een voorstander is van „Freimuth” en mij, ik weet waarlijk niet waarom, verwijt, dat ik die niet in voldoende mate bezit, is hij toch zeer ingenomen met het antwoord der Synode aan ons bestuur. Ik had het „ontwijkend” genoemd, hij noemt het „waardig”. „Het is toch een onweerlegbare waarheid, dat de Synode geen verantwoording schuldig is aan het Bestuur eener Vereeniging van Ambtenaren.” Het is natuurlijk een ijdel pogen iets in te brengen tegen eene waarheid, laat staan tegen eene onweerlegbare waarheid; maar ik doe toch opmerken, dat, wanneer de Synode besluit te waarschuwen tegen het in bruikleen geven van kerkelijke archieven aan het Rijk, en de heer WILDEMAN en anderen dat besluit interpreteeren als een uitvloeisel van de vrees, dat die archieven aan de hoede der rijksarchivarissen niet veilig zouden zijn toevertrouwd, het op den weg ligt van het bestuur der Vereeniging van Archivarissen, die is opgericht met het doel de belangen van het Nederlandsch archiefwezen te bevorderen, aan de Synode inlichtingen te vragen over een maatregel, waaraan door sommigen eene voor het personeel der rijksarchieven zoo beleedigende uitlegging wordt gegeven. Dat de Synode formeel het recht heeft de gevraagde inlichtingen te weigeren en zich over de beleedigende veronderstellingen van den heer WILDEMAN niet uit te laten, spreekt van zelf; maar het komt mij voor, dat haar antwoord ditmaal aan de listigheid der slang allerminst de oprechtheid der duif heeft gepaard.

De lezer vergeve mij, dat in deze aflevering van ons orgaan de kerkelijke archieven zulk eene ruime plaats innemen. De omstandigheden hebben er toe geleid. Maar ik zal nu ook verder niet in discussie treden over eene quaestie, die mij van beide zijden voldoende schijnt toegelicht.

R. FRUIN.

De archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk in 1901.

Wat hieronder omtrent deze archieven wordt medegedeeld, is woordelijk overgenomen uit de Handelingen van de Algemeene Synode. Het belang der zaak, en het feit, dat de Vereeniging van archivarissen door haar verzoek om inlichtingen betreffende de bekende circulaire der Synode in deze aangelegenheid van nabij betrokken is, hebben de redactie doen besluiten niet te volstaan met het weergeven van den inhoud van het in de Handelingen medegedeelde, maar over te gaan tot een woordelijken afdruk van die passages, waarin over de kerkelijke archieven gehandeld wordt. Ter oriëntteering zij opgemerkt, dat drie punten de aandacht der Synode vorderden: 1°. het rapport der ten vorigen jare benoemde com-

missie, bestaande uit de heeren VAN SLEE, DE KRUYTER en MOQUETTE (jaarg. 1900/1, blz. 142), dat in de zitting van 17 Augustus 1901 bij de Synode inkwam; 2°. het rapport over de antwoorden der kerkelijke colleges op de circulaire van 11 Augustus 1900 (jaarg. 1900/1, blz. 141), ingekomen 10 Augustus 1901; en 3°. het geven van een antwoord op den brief van het bestuur der Vereeniging van archivariissen, waarin inlichtingen werden gevraagd omtrent de gronden, waarop het besluit der Synode steunt om de inbruikleengeving der kerkelijke archieven aan de rijksdepôts te ontraden (jaarg. 1900/1, blz. 109). Daarbij kwam dan nog een verzoek van het classicaal bestuur van Harderwijk om inlichting over de wijze, waarop de kosten voor het in orde brengen der kerkelijke archieven moeten gevonden worden. Wij laten nu de extracten uit de Handelingen volgen.

Woensdag 21 Augustus 1901.

Aan de orde zijn de volgende rapporten van de Commissie voor stukken ter behandeling:

1°. over de berichten, ingekomen ten gevolge der Circulaire der Synode, No. 134, d.d. 11 Augustus 1900 en over een schrijven namens het Bestuur van de Vereeniging van Archivariissen;

2°. over het rapport der door de Synode des vorigen jaars benoemde Commissie van advies over de kerkelijke archieven;

3°. over de vraag van het Classicaal Bestuur van Harderwijk: hoe de gelden te verkrijgen, noodig voor de inventarisatie en de bewaring van het archief van genoemd Bestuur.

Het eerste rapport luidt als volgt:

Mijne Heeren!

De Commissie voor stukken ter behandeling, in wier handen zijn gesteld de berichten, ingekomen ten gevolge van de Circulaire der Synode, no. 134, d.d. 11 Aug. 1900, en een schrijven namens het bestuur van de Vereeniging van Archivariissen (de eerste gereg. sub. no. 197, 276, 317, 318, 275, 664, 682, 683, 691—693, 704, 739, 789, 909, 913, 922, 923, 943, 945—947, 1063, 1092, 1098, 1109; het laatste gereg. sub. no. 670) heeft de eer, U het volgende te rapporteeren:

het is U bekend, dat in de genoemde Circulaire, geadresseerd aan de Provinciale Kerkbesturen, de Classicale Besturen en de Kerkeraden der Nederlandsche Hervormde Kerk, door de Synode het verzoek is gedaan:

1°. er voor te zorgen, dat de bewaring der archieven op zoodanige wijze geschiede, dat zij geene schade kunnen lijden door vocht, ongedierte, brand enz., waartoe het aanschaffen van brandkasten aanbeveling verdient;

2°. van de archieven een inventaris op te maken, of door bevoegden te doen maken en een afschrift daarvan aan haar te doen toekomen;

3°. mededeeling te doen van hetgeen ter voldoening aan bovenstaand verzoek gedaan is, en dan wel bij de toezending van de Tabellen van de Schriftelijke Kerkvisitatie van het volgend jaar door de Kerkeraden aan de Classicale Besturen en door deze aan de Provinciale Kerkbesturen, welke opgaven door de Synode ingewacht worden.

Aan dat verzoek voldeden de Provinciale Kerkbesturen van Gelderland, Overijssel, Groningen, Noord-Brabant met Limburg, Drenthe, en de Commissie tot de zaken der Waalsche Kerken; dus te zamen zes in getal.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland berichtte, dat zijn Archief bewaard wordt in twee kasten op de kerkekamer van de Grootte of St.-Eusebiuskerk te Arnhem; dat vocht of ongedierte de Archiefstukken geene schade kan doen, maar dat brandgevaar natuurlijk altijd mogelijk is;

dat een Index van zijn Archief vroeger bij de Synode moet zijn ingezonden, blijkens het dienaangaande vermeldde in het Tabellarisch overzicht van de regeling der oude kerkelijke Archieven in Nederland;

dat het geene middelen bezit, noch voor het aanschaffen van een brandkast, noch voor het doen opmaken van een nieuwen Inventaris.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Overijssel zegt, dat zijn Archief zich in goeden toestand bevindt; dat het geplaatst is in de Consistoriekamer der groote kerk te Zwolle in een drooge en frissche kast, waar het geen schade lijdt door vocht en geen gevaar heeft van verstikking.

Genoemd Kerkbestuur zond een afschrift van den Inventaris van zijn nieuw Archief, met de mededeeling, dat de Index van zijn Oud-Archief is afgedrukt in den Catalogus van het Oud-Archief der Algemeene Synode.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen zond geen Inventaris van zijn Archief, en meldde dat dit bewaard wordt in de brandvrije kamer in de Martinikerk te Groningen.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Brabant met Limburg zond een afschrift van den Inventaris van zijn Archief, met de mededeeling, dat sommige daarop vermeldde stukken berusten bij den Secretaris van het Kerkbestuur, dat de overige stukken worden bewaard in een drooge kast in de catechisatiekamer der Nieuwe kerk te 's-Hertogenbosch, daartoe in bruikleen aan het Kerkbestuur afgestaan.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Drenthe berichtte, dat het Archief van zijn Bestuur voor een deel bewaard wordt in het Rijksarchief te Assen, waaraan het in bruikleen is afgestaan, voor een deel berust bij den Secretaris des Bestuurs;

dat dit laatste gedeelte, zoo goed mogelijk, wordt gevrijwaard tegen schadelijke invloeden, doch niet tegen brandschade, omdat het geld voor het aanschaffen van een brandkast ontbreekt.

Tevens zond dit Kerkbestuur een afschrift van den Inventaris van zijn Archief.

De Waalsche Commissie berichtte dat haar oud-Archief en dat van de Waalsche Réunion worden bewaard in de Waalsche Bibliotheek te Leiden, en zich in uitstekenden staat bevinden. Zij zond aan de Synode een exemplaar van den Catalogue de la Bibliothèque Wallonne, waarin onder den titel „Histoire des Eglises Wallonnes” zich bevindt de Inventaris der Waalsche Oud-Archieven.

Elf Classicale Besturen zonden een antwoord op de bekende Circulaire.

Het Classicaal Bestuur van Nijmegen zond een afschrift van den Inventaris van zijn Archief met het bericht, dat dit Archief bewaard wordt in een kast, die gesloten kan worden, welke zich bevindt in het kerkgebouw der Nederduitsche Hervormde gemeente te Nijmegen.

Het Classicaal Bestuur van 's-Gravenhage zond geen Inventaris van zijn Archief, deelde alleen mede, dat het Classicaal Archief wel bewaard is in de Grootte kerk te 's-Gravenhage.

Het Classicaal Bestuur van Alkmaar zond een afschrift van den Inventaris van zijn Archief, met de mededeeling, dat dit laatste bewaard wordt in de Grootte kerk te Alkmaar.

Het Classicaal Bestuur van IJzendijke berichtte, dat zijn Archief bewaard wordt in een goed sluitende kast in een niet vochtig lokaal; dat een Inventaris er van zal worden opgemaakt en in afschrift gezonden worden aan de Synode.

Het Classicaal Bestuur van Utrecht zegt, dat zijn Archief wordt bewaard in eene kurk-drooge kast in de grootte consistoriekamer der Domkerk, en dat het behoorlijk is geïnventariseerd.

Het Classicaal Bestuur van Heerenveen deelt bij het zenden van een afschrift van den Inventaris van zijn Archief mede, dat dit Archief belangrijk is, zich in goeden staat bevindt en dat het bewaard wordt ten huize van den Scriba van genoemd Bestuur, in een boekenkast, waar geen gevaar voor beschadiging door vocht bestaat.

Het Classicaal Bestuur van Zwolle bericht, bij het zenden van een afschrift van den Inventaris van zijn Archief, dat dit laatste zich in goeden staat bevindt, en bewaard wordt in eene, in den muur gemetselde kast van de consistoriekamer der Grootte kerk te Zwolle.

Het Classicaal Bestuur van Groningen zond geen Inventaris van zijn Archief, wel de mededeeling, dat dit Archief bewaard wordt in de brandvrije kamer in de Martinikerk te Groningen.

Het Classicaal Bestuur van 's-Hertogenbosch voegde bij een afschrift van den Inventaris van zijn Archief de mededeeling, dat dit laatste bewaard wordt in een massief eikenhouten kast in de consistoriekamer van het kerkgebouw te 's-Hertogenbosch.

Het Classicaal Bestuur van Heusden zond geen Inventaris van zijn Archief, dat „zich uitstrekt” over drie eeuwen, en geborgen is op den zolder van de pastorie te Heusden.

Het Classicaal Bestuur van Eindhoven zond eveneens geen Inventaris van zijn Archief, dat geborgen wordt in de consistoriekamer der kerk te Eindhoven.

Omtrent de Archieven kwamen berichten in		
uit Gelderland	van 38 Kerkeraden	
„ Zuid-Holland	„ 61	„
„ Noord-Holland	„ 35	„
„ Zeeland	„ 26	„
„ Utrecht	„ 7	„
„ Friesland	„ 121	„
„ Overijssel	„ 35	„
„ Groningen	„ 1 Kerkeraad	
„ Noord-Brabant	„ 69 Kerkeraden	
„ Drenthe	„ 36	„
en „ de Waalsche Kerken	„ 17	„
Totaal . . .		446 Kerkeraden.

Verre het meerendeel dezer Kerkeraden (393) zonden afschriften van de Inventarissen der Archieven hunner gemeenten.

Sommige hunner berichtten, dat een Inventaris van hun Archief gereed gemaakt werd, en het afschrift er van later aan de Synode zou worden gezonden.

De Kerkeraad der gemeente Heusden zond een gedrukten Inventaris.

Betrekkelijk klein is het getal der Kerkeraden, welke zich uitlieten over den toestand, waarin de Archieven hunner gemeenten verkeerden. De meesten van hen, die dat deden, noemden dien toestand niet ongunstig.

Evenmin zeiden alle Kerkeraden, waar de Archieven hunner gemeenten bewaard worden. Die het deden, noemden als bewaarplaatsen: kasten en houten of ijzeren kisten, in pastorieën, consistoriekamers en kerken.

Over het geheel waren de Provinciale Kerkbesturen, de Classicale Besturen en de Kerkeraden wel geneigd zich een brandkast aan te schaffen als bewaarplaats voor hun Archief. Zeer velen verklaarden dit niet te kunnen doen wegens de betrekkelijk groote onkosten. Enkelen zeiden te willen beproeven, met hulp van de Kerkvoogdij, een brandkast te koopen.

Sommige Kerkeraden bleken reeds een brandkast als bewaarplaats voor hunne Archieven te hebben, hetzij in eigendom, of in bruikleen. Zij zijn de volgende:

Die te Gent, Elden, een paar van niet met name genoemde gemeenten der Classis Amsterdam, Schagen, Baarland, Heeg, Hallum, Hempens en Teerns, Oostermeer, Lippenhuizen, Kamperveen, Steenwijk, Leur, Zevenbergen, Roswinkel.

De Kerkeraden te Purmerend en te Garijp melden hun plan, een brandkast te zullen aanschaffen. In hoeverre de ijzeren brandkist door den Kerkeraad te Twelloo, de vocht- en brandvrije kelder door den Kerkeraad te Bemmelo, de brandvrije plaats door den Kerkeraad te Mastenbroek vermeld, onder de brandkasten moeten geteld worden, waagt Uwe Commissie niet te beslissen.

Van de Kerkeraden der Waalsche gemeenten verklaren die te Breda, te Nijmegen, te Rotterdam, te Zwolle, „que les Archives sont renfermées à l'abri de l'incendie”.

Bij het lezen der ingekomen berichten trof Uwe Commissie herhaaldelijk de welwillendheid, waarmede blijkbaar door de inzenders er van aan het verzoek der Synode is voldaan.

De indruk was niet te weren, dat menig Kerkbestuur bij het lezen der Circulaire dacht: wij willen gaarne doen, wat gij, Synode, van ons vraagt; het ontbreekt ons echter aan de noodige fondsen om aan Uw verzoek te voldoen.

Soms drong zich echter ook de gedachte op, dat men de, in toch zoo duidelijke bewoordingen gestelde, Circulaire niet nauwkeurig had gelezen.

Tal van Kerkeraden toch zonden enkel een afschrift van den Inventaris, zonder, niet alleen niet met een enkel woord melding te maken, noch van den toestand, waarin het Archief zich bevindt, noch van de bewaarplaats er van, maar ook zonder een enkel woord over de zorg besteed aan de bewaring der Archieven, dat zij geene schade lijden, op welke wijze dan ook.

De totaal-indruk door de, ten gevolge van de Circulaire, ingekomen berichten op Uwe Commissie gemaakt is deze: dankbaar, maar niet voldaan.

Men beginne niet met te zeggen:

„er is niet gegeven, wat bedoeld was; wat heeft men aan al die „afschriften van Inventarissen! Bedoeld was: dat men een overzicht zou „geven, wat in de Archieven is te vinden. Zoo men zelf dat niet konde „weergeven, welnu, er stond immers in de Circulaire de wenk, een „Inventaris door „bevoegden te doen maken!”

Uwe Commissie meent te mogen herhalen: dan toch een „Inventaris!”

Merkwaardig genoeg, en niet dan natuurlijk tevens, hebben alle Besturen die uitdrukking in denzelfden zin opgevat. Nu, een Inventaris is immers ook de samenvatting van den inhoud, in casu, van het Archief!

Welnu, een afschrift daarvan hebben vele Kerkbesturen zich gehaast te geven. www.libtool.com.cn

Wat men daaraan heeft?

De historicus ziet zich nu ten minste eenigszins voorgelicht. In het Gebouw der Synode, in de Javastraat, kan hij voortaan te weten komen, of in menige gemeente, met eenige kans op succes, nasporingen kunnen worden gedaan omtrent kerkelijke toestanden in de 17^e en in de 18^e eeuw.

Is Uwe Commissie dankbaar, zij is echter niet voldaan.

Vele kerkelijke Besturen zonden een antwoord, maar meerdere in getale, zwegen.

Hoe deze tot het doen van mededeelingen te nopen?

Uwe Commissie meent te mogen zeggen, dat de Waalsche Commissie, in dezen, den weg gewezen heeft. Zij toch legde aan de Kerkeraden harer gemeenten bepaalde vragen ter beantwoording voor.

Uwe Commissie stelt u daarom voor, te besluiten:

1°. aan de Provinciale Kerkbesturen, de Classicale Besturen en de Kerkeraden der Nederlandsche Hervormde Kerk, formulieren ter invulling toe te zenden, met deze vragen:

hebt gij aan het verzoek der Synode, uitgedrukt in hare Circulaire No. 134, d.d. 11 Augustus 1900, voldaan, door het doen van mededeelingen omtrent Uw archief?

Zoo neen — wat doet gij voor de bewaring van Uw Archief?

Wordt Uw Archief in eene brandkast bewaard? Of waarin anders?

Is Uw archief behoorlijk geordend? Is er een Inventaris van opge maakt? Binnen welken termijn kan de Synode hier een afschrift verwachten?

2°. met het oog op het schrijven, namens het Bestuur van de Vereeniging van Archivarissen, hetwelk luidt, als volgt:

Den 18^{en} Augustus 1899 werd door Uwe vergadering aan de Provinciale Kerkbesturen en aan de Classicale Besturen een schrijven gericht, betreffende de bewaring der kerkelijke Archieven. Dat schrijven eindigt aldus: „Ten slotte moeten wij het in bruikleen afstaan in de Rijksbewaarplaatsen in elk geval ten ernstigste ontraden.” In Uwe zitting van 9 Augustus 1900 werd hetzelfde onderwerp ter sprake gebracht en werd op voorstel van Uwen Voorzitter en tegen het advies van Uwen Secretaris besloten den raad tegen het afstaan van archieven in bruikleen aan Rijksbewaarplaatsen te behouden.

Daar dit besluit in de verschillende dagbladen wordt vermeld, zonder dat echter de redenen blijken, die Uwe vergadering bij het nemen van dat besluit hebben geleid, heeft het bestuur der Vereeniging van Archivarissen in Nederland de eer U te verzoeken het alsnog die redenen te willen

mededeelen met machtiging tevens die in het openbaar te bespreken, indien het gewenscht mocht blijken.

*Namens het Bestuur van de Vereeniging
van Archivarissen,*

S. MULLER Fz., Voorzitter.

A. TELTING, Secretaris.

te beslissen dat, om overwegende redenen, in het belang van de Nederlandsche Hervormde Kerk, de Synode zich gedrongen gevoelt, het in bruikleen afstaan der kerkelijke Archieven in de Rijksbewaarplaatsen te moeten ontraden.

De Commissie voornoemd,

H. H. HEERSPINK.

C. G. CHAVANNES.

H. A. LEENMANS.

C. R. VAN LELYVELD.

J. P. JANSSEN.

C. VAN DIS.

Aan de orde wordt gesteld de conclusie van het rapport uitgebracht namens de Commissie van behandeling over de berichten ingekomen ten gevolge van de Circulaire der Synode, no. 134, d.d. 11 Augustus 1900 en over een schrijven namens het Bestuur van de Vereeniging van Archivarissen.

De heer Dr. VAN LEEUWEN vraagt, of de inhoud der Synodale Circulaire van dien aard is, dat daarmede een antwoord gegeven is op al die vragen?

De Secretaris zegt, dat ongeveer $\frac{1}{2}$ gedeelte der Kerkeraden (446) antwoord op de Circulaire heeft gegeven; en zeer velen hebben alleen een inventaris van hun Archief gegeven, maar niets omtrent de bewaring van het Archief medegedeeld. Daarom vindt hij niet goed, dat de Synode nu komt met de vraag: hebt gij aan het verzoek der Synode voldaan? Hij zou den inhoud der verschillende rapporten, wegens gelijkheid van onderwerp, gelijktijdig willen besproken zien. En wanneer de tabellen direct aan den Secretaris der Synode ingezonden worden, hebben de Kerkeraden portvrijdom en zullen er denkelijk meer antwoorden inkomen. Hij wil de vragen in tabellarischen vorm gebracht zien.

De heer LEENMANS zegt, dat in het laatste rapport niet over de tabellen wordt gesproken, omdat de Commissie ze wel wilde, maar meende dit niet te moeten voorstellen, omdat de zaak reeds door de Synode is ter hand genomen.

De heer Dr. BRONSVELD meent, dat de vraag eenigszins vreemd klinkt. Wij weten van een aantal gemeenten, die geantwoord hebben, en

van een aantal anderen, die getoond hebben niet te willen. Wil de Synode de hand houden aan de Archieven, dan moet zij er wat geld voor over hebben en iemand verzoeken naar die gemeenten henen te gaan en te catalogiseeren wat in het Archief is, waar dit nog niet heeft plaats gehad.

Wat de kosten aangaat, die kunnen over onderscheidene jaren worden omgeslagen. Dan komt de quaestie, of men in iedere provincie brand-vrije Archieven zal plaatsen.

De heer Dr. HULSEBOS zegt, dat de voorgestelde maatregelen hun doel niet zullen bereiken. Hij zou er ook zeer voor zijn, dat een bevoegd persoon door de Synode werd aangesteld, die er al zijn tijd aan zou kunnen wijden. Maar dat zou een soort inspecteur moeten zijn, die de Synode zou kunnen voorstellen menschen ter plaatse, die er geschikt voor zijn, met het catalogiseeren te belasten; omdat het te veel tijd zou nemen, als hij het alles zelf doen moest.

De heer LEENMANS noemt dat een idealen toestand; maar de kosten? Hij zal een traktement moeten hebben en reiskosten, en daarbij komen dan nog de kosten van hen, die ter plaatse het Archief in orde moeten brengen. En dan heeft men nog alleen kennis van hetgeen in de Archieven is, maar is nog niet verder gekomen met de bewaarplaatsen, die nog van meer belang zijn dan te weten wat in het Archief is.

De Secretaris verbaast zich over de beschouwingen van de heeren Dr. BRONSVELD en Dr. HULSEBOS. De Synode kan niet doen wat zij wil. Waar is haar bevoegdheid om voor die zaken geld te geven? Het zou op den weg der plaatselijke gemeenten liggen het geld daarvoor zelf te vinden. Maar de Fondsen kunnen er niet voor dienen. De Generale Kas alleen zou er voor aangesproken kunnen worden. Maar hoeveel zouden dan de Archieven verslinden, tegenover de groote nooden, die op allerlei geestelijk gebied bijven bestaan!

De heer Dr. VAN LEEUWEN voelt alle bezwaren; maar zou in overweging willen geven, ten einde te trachten op de hoogte te komen, onze aandacht te vestigen op de kerkvisitatoren. Zouden zij niet aangeschreven kunnen worden bij de Persoonlijke Kerkvisitatie vooral de aandacht te vestigen op de Archieven en rapport van hunne bevindingen te geven?

De heer GUNNING heeft een andere gedachte. Men moet het belang der zaak inzien; laat men zich eens wenden tot de predikanten, of tot de praesides der Ringen. Werkt men op hun eergevoel en vraagt persoonlijk antwoord, met herinnering als het uitblijft en vergoeding van enkele kleine onkosten, dan meent hij, dat er beter gevolg zal gezien worden.

De heer Dr. BRONSVELD meent, dat de eerste vraag is: hechten wij groote waarde aan onze Archieven? De Regeering hecht er kennelijk

meer waarde aan dan wij; maar zij zijn voor ons van zeer groot belang. De kerkvisitatoren hebben vaak weinig tijd en zijn niet altijd menschen, die een oog daarvoor hebben. Men moet meer plichtgevoel hebben om te doen wat de Synode vraagt. Hij heeft het oog gehad op jonge advocaten, die zich tegenwoordig met Archieven bezig houden en van wier hulp men misschien, zonder al te groote onkosten, zou kunnen gebruik maken. Hij denkt ook aan de geestelijke belangen van zoovele gemeenten; maar evenzeer aan de Archieven, die een groote waarde vaak vertegenwoordigen.

De Secretaris wijst op het tegenwoordige Reglement op de Generale Kas; uit die Kas kunnen alleen gelden gegeven worden op aanvraag. Wie moet de aanvraag doen? De Synode kan dat niet doen. Laten er in enkele gemeenten geen oude archieven zijn, in zoovele andere zijn zij wel en daar kost het veel tijd, reis- en verblijfkosten. Als één persoon het doen moet, zullen er wel een tiental jaren mee henengaan.

De President merkt op, als de Synode een Commissie benoemde voor de Archieven, dan kon deze een aanvraag doen uit de Generale Kas. Het formeele bezwaar was daarmede weggenomen. En zou het dan niet mogelijk zijn, gedurende 10 jaren, een f 3000 beschikbaar te stellen? Dan komt daarna de vraag, waar die Archieven geplaatst kunnen worden.

De Secretaris vraagt, of de Synode, buiten de gemeenten om en zonder haar voorkennis, over deze zaak beschikken kan. Hij zou het van de gemeenten willen doen uitgaan en in iedere provincie een archivaris geplaatst willen zien. Maar zonder wetgevenden arbeid, zonder een Reglement op het bewaren en ordenen van de kerkelijke Archieven, dat de Kerk doorgegaan is, kunnen wij deze zaak niet aanvatten.

De heer Dr. VAN LEEUWEN merkt op, dat voor het oogenblik alleen mogelijkheid bestaat in aansluiting aan de Kerkvisitatie. Op de Tabellen wordt ook naar de Archieven gevraagd. Hij wil niet, dat de kerkvisitatoren hun tijd zullen besteden aan het inzien der Archieven; maar zijn bedoeling was door middel der kerkvisitatoren de Synode op de hoogte te stellen van het bestaan of niet bestaan van belangrijke Archieven. En dan zou de Synode gebruik kunnen maken van de gedachte van den heer Dr. BRONSVELD.

De heer VAN DIS kan zich het best vereenigen met dit laatste advies en zou er bezwaar tegen hebben gelden voor de Archieven te nemen uit de Generale Kas. Het zou aan de Kas schade toebrengen, meent hij. Ook meent hij, dat als de praetoren der Ringen medewerkten, wij tot een geheel zouden kunnen komen. En dan zouden de nalatig gebleven gemeenten desnoods bezocht kunnen worden.

De Secretaris antwoordt op een vraag van den President, of wij het

niet-beantwoorden van de vragen zouden kunnen beschouwen, als niet voldoen aan ambtelijke verplichting, dat daartoe termen zouden bestaan.

De heer Dr. VAN LEEUWEN zou tegen het inslaan van zulk een weg ernstig waarschuwen en meent, dat de Synode er niet naar moet streven dienst te gaan doen als inspecteur van politie.

De heer ROMIJN wijst op den weinigen tijd, die vaak aan de Kerkvisitatie besteed kan worden, zoodat van een onderzoek naar de Archieven niet veel terecht zou komen.

De Secretaris meent, dat wij aan de ontvangen Inventarissen niet veel hebben; dat er doop- en trouwboeken zijn, weten wij wel. Maar als het wetenschappelijke catalogi waren, zouden wij er wel wat aan hebben.

De heer CHAVANNES krijgt den indruk, dat men zich afslooft het ideaal te bereiken, waar het niet te bereiken is. Er is wat gedaan: vroeger dacht men bijna niet aan de Archieven, nu heeft er een beweging voor de Archieven plaats. Daardoor wordt de aandacht er op gevestigd. Maar onmogelijk noemt hij het de zaak Synodaal te maken, daartoe is zij veel te omvattend. De aanwijzing van stukken, die belangrijk en niet belangrijk zijn, is niet gemakkelijk te geven. Om belangrijke stukken aan te wijzen, moet men alles gelezen hebben. En als één persoon dat in de geheele Kerk moet nagaan, dient men den leeftijd van Methusalem te bereiken. Wij moeten ons er toe bepalen met volharding op het belangrijke der zaak te wijzen; ook in de Classen kan men dat doen. Daar moet het initiatief van uitgaan. In Leiden wenscht de Waalsche Gemeente sedert jaren een beredeneerden Catalogus te hebben; maar men wacht op den persoon en op het geld. Laat ons trachten naar het mogelijke.

De heer VAN MEURS meent, dat er iets gedaan moet worden. Maar wij moeten het ideaal niet te hoog stellen. Het best zouden wij doen mede te gaan met het denkbeeld om de zaak aan de Kerkvisitatie te verbinden. Als de kerkvisitatoren wat meer tijd er aan besteedden en daartoe dan ook wat meer geld voor de Kerkvisitatie werd uitgelegd, zouden wij een goeden stap verder komen.

De heer Dr. HULSEBOS denkt ook aan het uitvoerbare en is het eens met den Secretaris, dat langs reglementairen weg eerst moet vastgesteld worden wat wij wenschen. Daarom, al had hij het liefst een inspecteur voor deze zaak gezien, vereenigt hij zich met het laatst gesprokene. Laat aan den Kerkeraad gedrukte tabellen gezonden worden met vragen, in te zenden bij den Secretaris, en met de opmerking, dat wel sommige Kerkeraden geantwoord hebben, maar zoo vele niet en daarom aan allen deze vragen herhaald worden.

Ter tafel komt een voorstel van den heer Dr. BRONSVELD van dezen inhoud:

De Synode besluite in beginsel tot het benoemen van een deskundige, die van de kerkelijke Archieven, waar dit nog niet is geschied, een wetenschappelijken Inventaris opmaakt, en bericht op welke wijze de Archieven worden bewaard.

A. W. BRONSVELD.

Eveneens wordt ter tafel gebracht het volgend voorstel van den heer Dr. VAN LEEUWEN:

De Classicale Besturen worden aangeschreven den kerkvisitatoren inzonderheid aan te bevelen, bij de eerstvolgende Kerkvisitatie zich te vergewissen van het al of niet bestaan van Archieven in de door hen bezochte gemeenten, bepaaldelijk van zulke Archieven, waarvan vermoed mag worden dat ze belangrijk zijn. De eventueele visitatoren geven van hun bevindingen bericht aan de Algemeene Synode.

E. H. VAN LEEUWEN.

De conclusie van het rapport wordt in stemming gebracht. Het eerste gedeelte der eerste conclusie, het zenden van formulieren ter invulling, wordt aangenomen met 16 tegen 2 stemmen, tegen het advies van 3 leden.

Zonder hoofdelijke stemming wordt besloten te laten vervallen de vraag: hebt gij aan het verzoek der Synode voldaan?

De andere te stellen vragen worden, na enkele wijzigingen, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer Dr. VAN LEEUWEN trekt, na de aanneming dezer 1e conclusie, zijn voorstel in.

Aan de orde is het voorstel van den heer Dr. BRONSVELD. De Secretaris wacht als het gevolg van dit voorstel een ander, tot benoeming van zulk een deskundige, maar zou toch over het beginsel de Kerk willen gehoord hebben.

Het voorstel van den heer Dr. BRONSVELD wordt in stemming gebracht: de stemmen staken; twee leden adviseerden tegen, één voor. In een volgende zitting moet herstemming plaats hebben.

In behandeling komt de 2e conclusie van het rapport. De Secretaris adviseert deze conclusie af te stemmen en in de plaats te stellen de conclusie, in het rapport, bij monde van den heer LEENMANS uitgebracht.

De heer Dr. HULSEBOS erkent, dat het wel eigenlijk geen antwoord is; maar wie geeft aan die heeren het recht die vraag tot ons te richten? Aan de Roomsche kerk zou men het niet doen.

De heer VAN MEURS dient de volgende conclusie in:

Aan het Bestuur der Vereeniging van Archivarissen te antwoorden, dat de Synode geen termen heeft kunnen vinden om aan haar verzoek te voldoen.

A. A. VAN MEURS.

De heer CHAVANNES zegt, het is slechts een quaestie van vorm, maar de vorm is niet onbelangrijk. Daarom is hij vóór de conclusie van het rapport.

De conclusie van het rapport wordt met 17 tegen 1 stem aangenomen, naar het advies van 2 leden, terwijl 1 lid tegen adviseert.

Daardoor blijft de conclusie van den heer VAN MEURS buiten stemming.

Aan de orde wordt gesteld het rapport over het verslag van de Commissie van advies over de kerkelijke Archieven.

Het rapport luidt als volgt:

Mijne Heeren!

Zooals U bekend is, is in handen Uwer Commissie voor stukken ter behandeling gesteld het rapport der door de Synode des vorigen jaars benoemde Commissie van advies over de kerkelijke Archieven, bestaande uit de heeren J. C. VAN SLEE, J. DE KRUYTER en F. J. P. MOQUETTE, welk stuk is gereg. sub No. 429.

Het rapport luidt als volgt:

HoogEerwaardige Heeren,

De Commissie van advies over de Kerkelijke Archieven, door de Synode des vorigen jaars benoemd, heeft de eer U bij dezen haar rapport in te dienen.

Wij beginnen met te herinneren aan het mandaat ons opgedragen.

Dat mandaat luidde als volgt:

de Synode van het jaar 1901 van advies te dienen over de navolgende vragen:

1°. *Hoe zij (nl. de Synode) het best kome tot de kennis van den toestand, waarin thans de Kerkelijke Archieven verkeeren?*

2°. *Hoe hetgeen belangrijk is in de Archieven voor de geschiedenis der Kerk het best kan worden bewaard?*

3°. *Indien tot verbetering in dezen toestand eene verandering in de kerkelijke Reglementen mocht gewenscht zijn, welke veranderingen zijn aan te wijzen?*

Dat wij niet vroeger aan onze opdracht voldaan hebben vindt zijne verklaring in den aard en omvang van het werk zelf, in de samenstelling der Commissie, wier leden ver uiteen wonen, in de haar aanbevolen wijze van werken en daaruit volgende beperkte gedachtenwisseling, in de gedwongen tijdelijke rust aan een harer leden voorgeschreven.

Moge deze verklaring bij U tot onze verontschuldiging dienen.

Met aandacht hebben wij kennis genomen van de ons door de Synode in handen gestelde stukken.

Hooge belangstelling hebben wij gewijd aan het schrijven door den Minister van Binnenlandsche Zaken d.d. 21 Augustus 1900 betreffende deze aangelegenheid aan de Synode gericht; en met niet minder belangstelling ons op de hoogte gesteld van wat er te dezer zake gesproken en gedaan is door de Rijksarchivarissen, verhandeld is in hunne bijeenkomsten en voorkomt in hunne verslagen over deze aangelegenheid.

Wij laten hier nu volgen het resultaat van onze persoonlijke overdenkingen en overleggingen, en van onze onderlinge gedachtenwisseling te Utrecht op Woensdag 14 Augustus 1901.

Het antwoord op de ons gestelde vragen luidt:

ad Ium:

De noodlijdende toestand, waarin onze Kerkelijke Archieven verkeeren, is terecht een oorzaak van bezorgdheid voor de Synode.

Men kan haar niet verwijten, dat zij niet steeds een voorwerp van haar ernstige zorg zijn geweest. Bij elke jaarlijksche, zoowel bij de Persoonlijke als bij de Schriftelijke Kerkvisitie zijn de Archieven ter sprake gebracht en heeft daaromtrent een onderzoek plaats gehad. Maar elke Kerkvisitie heeft ook verzuimen, nalatigheden, onvoldoende bewaring, treurige verliezen gemeld, waarover bericht of klacht bij de Synode werd ingebracht. En, tot hare eer, kan en mag de Synode wijzen op tal van aanschrijvingen van haar uitgegaan aan de verschillende Besturen, om maatregelen tot verbetering, maatregelen tot conserveering te nemen. Doch hoeveel er aanbevolen en voorgeschreven werd, de uitvoering bleef achterwege, waar het het meest noodig zou geweest zijn.

Aan de Synode lag het niet. Maar wie staat niet machteloos tegenover verborgen weerzin en passieven tegenstand van de gemakzucht of de onkunde, die er ook al een soort van obstructionisme op na houden, anders van vorm maar van denzelfden aard en het hetzelfde doel najagende als dat obstructionisme, waartoe politieke partijen in parlementen de toevlucht nemen om onwelgevallige maatregelen te treffen en te verwijderen!

Hoeveel schade er dientengevolge ook is aangericht, daar zijn, desniettegenstaande, in onze Kerk nog altijd keurig bewaarde, keurig onderhouden Archieven. Sommige gemeenten mogen met lof, met grooten lof gememoreerd worden, hoewel er met dat al maar weinige volledige Archieven zijn. Zeer dikwijls ontbreken de alleroudste Acten; voorts worden er, wat de chronologische opvolging en orde betreft, bedenkelijke gapingen aangetroffen.

De schuld te dien aanzien — dit in het voorbijgaan! — ligt wel eens bij de oude voedsterheeren der Kerk, die een weldoende hand bezaten, maar soms ook een zware hand konden hebben.

Een en ander in aanmerking nemende is het eene goede gedachte van de Synode geweest om te trachten te redden wat er nog te redden valt; en er is voorwaar niet weinig, dat niet enkel hoogst bruikbaar, maar meer dan kostelijk materiaal oplevert voor de opbouw van onze Kerkgeschiedenis, waarbij wij zoowel op de algemeene als op de bijzondere geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk het oog hebben.

Nu is het evenwel de vraag, hoe wij komen tot de kennis van die bronnenschat, hoe wij wetenschap verkrijgen van haar tegenwoordigen staat en daarmee haar eigenlijke en wezenlijke waarde.

De aanwezige boeken en bescheiden moeten voorzeker, in den meest volstrekten zin van het woord, als het bijzonder en onvervreemdbaar eigendom beschouwd worden van de verschillende corporaties en gemeenten, onder wier bereik zij zijn en wier gesta en fata zij verhalen. Niemand kan er de hand op leggen. Maar zeker kan men er pressie op uitoefenen, wat de wijze betreft, waarop een Archief onderhouden wordt, de wijze ook om het het best aan zijne bestemming te doen beantwoorden. Is er een bijzonder recht dat geëerbiedigd, er bestaat evenzeer in een levend organisme als de Kerk een algemeen belang, waarmee rekening gehouden moet worden door de leden van dat organisme. Waar het het algemeen belang of ook de wenschen van het lichaam betreft waartoe zij behooren, hebben de deelen van het geheel daarop te letten en zich daarnaar te voegen, — indien dat belang en die wenschen niet afbreuk doen aan hunne natuurlijke zelfstandigheid en hunne door het geheel gewaarborgde rechten. Voor zooveel dat niet het geval is, volgt er uit de samenvoeging met het geheel, die toch de hoofdvoorwaarde van eigen levensvatbaarheid en levensonderhoud is, voor elk deel de verplichting om het geheel te dienen en voor het geheel zijn schatten en gaven beschikbaar te houden, beschikbaar te stellen, zooals wederkeerig ook elk geheel het welzijn van elk zijner leden moet beoogen en bevorderen.

Die overweging maakt het ons gemakkelijk den weg aan te wijzen, dien, naar onze bescheiden meening, de Synode zou hebben te bewandelen om tot de kennis te komen van den toestand, waarin op het huidige oogenblik de Kerkelijke Archieven verkeeren.

Aan elk kerkelijk Bestuur, onder welks beheer Archieven berusten, zou moeten worden opgedragen om, binnen een bepaalden termijn, opgave te doen van de stukken die tot zijn Archief behooren, van den toestand waarin die stukken verkeeren, en van de bewaarplaatsen waar die stukken zich bevinden.

Van de zijde der Besturen zou vanzelf daaraan moeten voorafgaan een inventariseering van het Archief, zoo — in strijd met de Synodale voorschriften op dit punt — daaraan tot dusverre geen of voldoende gevolg was gegeven. In vele gemeenten zou zulk eene aanschrijving

zeker leiden tot herstel van vroeger of later, korter of langer plichtverzuim op dit punt. En kennis opdoende van wat er is, zou men op die wijze ook kennis verkrijgen van wat er niet meer is, van wat er verdwenen is, verteerd door vocht, vernietigd door vuur, aan anderen uitgeleend en wat dies meer mocht zijn.

Met de verschillende gemeenten zouden vanzelf voor het verstrekken van die opgaven in aanmerking komen de Ringen, de Classicale Besturen en de Provinciale Kerkbesturen, die, elk, een minder of meer belangrijk Archief er op na houden.

Voorts zou die opgave behooren te geschieden :

Wat de gemeenten betreft, in triplo, voor de Classicale Besturen, de Provinciale Kerkbesturen en de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk (of de Algemeene Synodale Commissie), die ieder zulk eene opgave ontvangen.

Bij *de Ringen* behoort evenzeer als bij de gemeenten de opgave der archivalia *in triplo* te geschieden: aan de Classicale Besturen waaronder zij ressorteeren, het Kerkbestuur de provincie waartoe zij behooren, en de Algemeene Synode.

De Classicale Besturen zullen behoorlijke opgave van de stukken en bescheiden in hun Archief in *duplo* moeten doen toekomen aan de Provinciale Kerkbesturen en de Algemeene Synode.

Evenzoo doen *de Provinciale Kerkbesturen* opgave van den inhoud, den staat en de bewaarplaats van hun Archief aan de Synode of de Synodale Commissie.

Elk der genoemde Besturen bewaart de ingekomen opgaven in zijn Archief, in verschillende dossiers naar de Provinciën, de Classes, de Ringen, de Gemeenten, waaruit ze afkomstig zijn.

Dat bij die opgave de wetenschappelijke weg gevolgd wierd, zou voorzeker alleszins gewenscht zijn. Maar om al vast tot kennis te komen van wat er is, en hoe dat er uitziet, zou bij het opmaken van den inventaris van het Archief globale opgave vooreerst voldoende zijn.

Bij een later onderzoek door deskundigen van de ingekomen opgaven zal dan vanzelf blijken :

- a. Hoe de inventaris eigenlijk had behooren ingericht te zijn;
- b. onder welke rubriek de op den inventaris voorkomende stukken zich laten rangschikken;
- c. wat het meest belangrijk geacht moet worden en voor conservatie het eerst in aanmerking verdient te komen.

Intusschen zou de Synode, tot vergemakkelijking van dit laatstgenoemde onderzoek en tot bevordering van de gewenschte wetenschappelijke classificeering, bij de voorbereiding van de uitvoering van dit werk en tot leiding bij het doen der opgaven, tabellen ter invulling kunnen rond-

zenden, evenals dat bij de Kerkvisitatie geschiedt, waarop de gelegenheid tot classificeering gegeven wordt en de gelegenheid om van ieder genoemd stuk den staat te vermelden, waarin het zich bevindt op het oogenblik van de invulling der tabel.

Met een en ander te doen, blijven wij geheel binnen de kerkelijke grenzen, al zou het wenschelijk of noodig geacht kunnen worden voor de inrichting der straks genoemde tabellen het advies en de hulp te vragen van den heer Rijksarchivaris te 's-Gravenhage, die, naar luid der verslagen van de gehouden bijeenkomsten der Rijksarchivarissen, zich tot medewerking bereid heeft verklaard.

Wij meenen, dat de Synode langs dien weg zich het gewenschte licht zou ontsteken over den toestand onzer kerkelijke Archieven. Zij zou alles te zien krijgen wat er is, en tegelijk in welken staat het zich bevindt.

Als Noot willen wij hieraan toevoegen, dat de ingevulde staten door periodieke aanvulling bijgehouden zouden moeten worden. Anders raakt men *het Algemeen Overzicht* kwijt

De jongste kerkbrand, die van de Hervormde kerk te Monster, heeft nog onlangs tweeërlei doen uitkomen. Vooreerst, dat het niet altijd schuldige moedwil is die het verlies van kostbare documenten voor zijne rekening heeft; en voorts, hoe wenschelijk het ware, dat er vuurvrije bewaarplaatsen bestonden voor onze kerkelijke Archieven.

Evenzoo heeft menige consistoriekamer of andere bewaarplaats van een kerkelijk Archief ten platten lande de verzuchting over de lippen doen komen, dat slordige achteloosheid wel aanleiding, maar niet oorzaak van het kwaad geweest is, door dompige lucht, door een lekkende goot, door het uit den grond opgezogen vocht in de kostbare boekenschat aangericht.

Wat is er nu ter voorziening, ter voorkoming, ter verbetering te doen?

Met het beantwoorden van die vragen zijn wij genaderd tot ons antwoord ad IIum.

Ter voorziening. Als dat iets beteekenen zal, dan moet het beteekenen ter voorziening in de aangerichte schade, tot herstel van het geleden verlies. Dan komt er voor het verlorene iets in plaats waardoor het vergoed wordt; zooals dat in 1871 geschiedde met de Bibliotheek van Straatsburg tot compensatie van wat het bombardement des vorigen jaars had vernield.

Maar bij te loor gegane Archieven kan in het ontbrekende niet meer voorzien worden. Men kan een oud slot uit zijn puin oprichten, Niniveh zou men op zijn oude grondslagen kunnen herbouwen, maar wie geeft

ons de boekery van Alexander weder? wie roept de oude fresco's van Pompeji weer in het aanzijn? Zoo ook moeten wij de boeken en bescheiden, die uit onze Archieven verloren zijn gegaan, als reddeloos verloren beschouwen, al geven wij de hoop niet op, dat er hier en daar nog het een of het ander zal te voorschijn komen uit een ouden rommel, die, ergens in een kist op een zolder of in een kelder, wacht op de zorgvuldig schiftende hand waarvoor spinrag noch stof een beletsel opleveren voor de opsporing en ontdekking van het leven van het voorgeslacht.

Dan *ter voorkoming*. Ter voorkoming, wil dat zeggen van zulke onheilen, die een archief door vuur of water kunnen treffen? Daar zal wel nimmer een afdoend middel, een in elk opzicht proefhoudende maatregel aan te wijzen zijn. Men kan de gevaren wel verminderen, maar tot algeheele afwending komt het niet. Evenmin als er aardische machten zijn om ze te bezweren, evenmin zijn er stoffelijke middelen om ze te weeran.

Het steen en ijzer waaruit ze opgetrokken was bewaarden de Londensche stichting, waar de Engelsche adel des zomers zijn schilderijen en boekeryen, zijn goud- en zilversmeedwerk en zijn juweelen, zijn preciosa en curiosa in bewaring gaf, evenzoo weinig voor verwoesting door brand, als de asbest, waarmee ze bekleed was, de ijzeren maarschalkstent van Graaf von Waldersee in de vuurzee van Peking heeft kunnen bewaren. En wat brandbaar is en door vocht kan worden aangetast, blijft aan brandgevaar en aan beschadiging door water bloot staan — trots de beste voorzorgsmaatregelen, zullen wij blijven zeggen in een land, waar het hemelvuur torenspitsen heeft getroffen en de rivier door de dijken is heengebroken om de polders met haar water te overdekken.

Dat alles is evenwel geen reden om het nemen van de bekende voorzorgsmaatregelen achterwege te laten. En bij de wetenschap van het vele dat te loor is gegaan, behoort men integendeel zijne pogingen te verdubbelen om het overgeblevene te behouden. Wij moeten ons inspannen en er ons op toeleggen om wat nog behouden is gebleven verder, zooveel in ons vermogen is, te bewaren, en tegelijk, zooveel in ons vermogen is, in goeden staat te houden.

Als wij ons nu de vraag voorleggen, of er iets *tot verbetering* zou kunnen, zou behooren te geschieden, dan aarzelen wij ook niet onmiddellijk daarop toestemmend te antwoorden. De gebrekkige, afkeurenswaardige toestanden, die jaarlijks een voorwerp van klacht en voortdurend een bron van ergernis zijn, mogen niet langer zoo voortduren, indien wij ons althans de schatten waardig willen toonen, die wij nog bezitten. Dat wil zeggen, indien wij die niet te loor willen laten gaan door vernietiging, of waardeloos willen zien worden, omdat zij niet meer ten gebruike kunnen dienen, onleesbaar zijn geworden of vergaan zijn. De hand des

menschen vermag wel weinig tegen den tand des tijds, maar goede wil doet veel. Is dan ook van eenig manuscript de inkt verbleekt, of is het papier bijna tot pulver geworden, zoolang er handen zijn die schrijven kunnen, zijn er handen die overschrijven kunnen; en er is ook nog altijd papier, dat zich met het vroeger geschrevene beschrijven laat. Dit is eenvoudig een kwestie van geld, waarbij nog maar het meest kritieke onder het allerbelangrijkste het eerst in aanmerking komt.

Het hier gezegde geldt natuurlijk het bijzondere, een of ander merkwaardig of gewichtig stuk onzer Kerk, hetwelk zich in déplorabelen toestand bevindt.

Maar wat onze Archieven in het algemeen betreft is aan de Kerk, speciaal aan onze Nederlandsche Hervormde Kerk, die meer dan eenige andere Kerk hier te lande, wat hare geschiedenis betreft, met die van ons volk verbonden is, een goed voorbeeld gegeven door den Staat.

Sprekende van calamiteuse toestanden op het terrein van onze Kerkelijke Archieven, mogen wij het doen met de vertroosting — al is ze schraal! — dat het elders evenzoo geweest is. Bij burgerlijke gemeenten en besturen is er evengoed te klagen geweest over veronachtzaming en verwaarloozing, over geleden verlies en onherstelbare schade.

Doch men is er niet bij de pakken gaan neerzitten, men heeft de handen uit de mouw gestoken; men heeft de zaak aangepakt, in het kort, men is aan het werk gegaan om te redden wat er nog te redden zou zijn, terwijl die pogingen met ongedachten goeden uitslag bekroond zijn.

Men behoeft de Handelingen van de Rijkarchivarissen maar te raadplegen, maar de verslagen te lezen zoowel van hunne vergaderingen als van hunne werkzaamheden, en men ziet, hoeveel er door hun goede zorg behouden is gebleven en tegelijk toegankelijk gemaakt. De geschiedvorschcr, aan wiens oog al dit materiaal vroeger onttrokken was, weet nu waarheen zich te wenden bij zijn onderzoek. Hoe is de arbeid hem vergemakkelijkt. En het is niet alleen de historiographie, die er bij gewonnen heeft. Hoeveel nut er al getrokken is uit de orde, die de archivariissen in een vroegeren chaos hebben aangebracht, wie zal het zeggen? Maar wij zeggen zeker niet te veel, als wij beweren, dat zij de overheid — en niet alleen staats- en stadsoverheid, maar ook rechterlijke overheid — en het volk aan zich verplicht hebben door hun arbeid.

En nu rijst hier onwillekeurig de vraag, en die vraag is tegelijk zoowel *principieel* als *actueel*, of de Kerk dan niet goed zou doen met van den dienst der Rijks-archivarissen en van de bestaande Rijksarchiefgebouwen gebruik te maken ten behoeve van hare Archieven.

Het is een vraag, waarop de Synode zal hebben in te gaan, nog eens zal moeten ingaan, al ware het alleen, omdat door sommige Ker-

kelijke Colleges die hulp en dienst al ingeroepen zijn geworden, en in sommige www.libtool.com.cn Rijksarchiefgebouwen kerkelijke Archieven een onderkomen gevonden hebben.

Zal op dien weg worden voortgegaan?

Zal er voortgebouwd worden op de grondslagen te Leeuwarden en te Assen en te Middelburg reeds gelegd?

Zal het voorbeeld worden opgevolgd door het Provinciaal Kerkbestuur gegeven, en door de Classicale Besturen van Drenthe, en van de Kerkeraden van Leeuwarden in Friesland en van Arnemuiden in Zeeland?

Er moeten wel ernstige, zeer duchtige redenen voor bestaan hebben, dat genoemde Besturen besloten hebben hunne Archieven, acteboeken, registers, oude brieven en bewijstukken enz. in bewaring en bruikleen te geven in de Rijksarchiefgebouwen, en het opzicht en beheer daarover op te dragen aan den Rijksarchivaris.

Gewis, de Archieven die in handen der Rijksarchivarissen worden gesteld, worden aan bekwame, en wat meer zegt, aan trouwe, zorgzame handen toevertrouwd; zij vinden nauwlettende en conscientieuse verzorgers. Dat zegt veel, zeer veel. Zoo iets is voor de Archieven van het allergrootste gewicht. De waarde van zulk eene verzorging behoeft niet nader aangetoond te worden.

Maar wat ook voor de Kerk veel zegt, is het niet te weerspreken feit, dat iemand het volle en geheel ongestoorde gebruik verliest van wat hij in bruikleen geeft — en al is hij ook duizendmaal eigenaar en eenig en uitsluitend eigenaar van het in bruikleen gegevene, bij bruikleen is er een, zij het ook maar tijdelijk, medebezit van anderen, die toegang verkregen hebben tot de Kerkelijke Archieven door het eenvoudige feit, dat zij in bruikleen zijn gegeven. En nu is het niet de groote vraag, of dit overeen te brengen is met de waardigheid en de eer der Kerk, maar de allesbeheerschende vraag is deze: Kan dat geacht worden in het belang onzer Kerk te zijn?

Over die vraag werd onlangs zelfs in de dagbladen van gedachten gewisseld in eene polemiek, die aan de aandacht van Uwe vergadering wel niet ontgaan zal zijn.

Wij achten het niet gepast aan de Synode een advies te geven, hoe zij hieromtrent te handelen hebbe, maar toch willen wij wel als ons gevoelen uitspreken, dat blijven op kerkelijk terrein, indien daarvoor mogelijkheid blijkt te bestaan, ons oneindig verkieslijker toelijkt, en dat het ons zeer zou toelachen, indien er eene regeling in dien zin tot stand kon komen.

Terwijl wij dit neerschrijven, denken wij er aan, dat bij eene goede regeling archivarissen behooren. Daaronder verstaan wij niet bloote titularissen, maar deskundigen, mannen aan wie een Archief toevertrouwd

kan worden, omdat zij op de hoogte van de zaak zijn. Zij moeten daarbij ook mannen zijn, die hunne betrekking niet als eene sinecure opvatten; maar die hunne oplettende zorg aan het hun toevertrouwde Archief wijden, dat niet alleen willen doen in den overschietenden tijd, maar ook tijd daarvoor beschikbaar hebben en kunnen afzonderen.

Predikanten en emeriti-predikanten zouden daarvoor in aanmerking kunnen komen. Doch ook — het voorbeeld in Zuid-Beveland bewijst het — kerkeraadsleden van goeden wille. En bij het omzien naar zulk een archivaris zou men hier en daar ook de hand mogen leggen op een goed ontwikkeld gemeentelid. Als die predikanten, dienstdoonde of emeriti, die ouderlingen of diakenen, en die gemeenteleden maar bereid zijn en er niet tegen opzien om een deel van hun gaven en krachten en tijd voor den dienst der Kerk op dit gebied beschikbaar te stellen.

Voor het plaatsen en bewaren van de Kerkelijke Archieven zouden er in de tweede plaats goede bewaarplaatsen noodig zijn. Dat vraagstuk is niet zoo gemakkelijk op te lossen als de kwestie van goede bewaarders.

Goede bewaarplaatsen voor onze Archieven — dat is juist de steen waarover men gevallen is — op vele plaatsen ten minste! — bij hunne bewaring. Menige bewaarplaats heeft het Archief in vlammen doen opgaan, door water laten bederven, aan de ratten en muizen overgegeven, door de mot laten verteren. En men dacht het in die plaats zoo wél bewaard, in elk geval zoo goed mogelijk bewaard, en beter dan overal elders.

Er zijn verbeteringen aan te brengen op dit terrein, en geen geringe ook.

Wij durven wel zeggen dat er op dit gebied nog zoo weinig is beproefd en nog zoo weinig is gedaan. Er is even weinig betoon van plichtsbesef geweest als van verstandig overleg, van ernstige krachtsinspanning als van degelijke samenwerking, dat het daarom reeds de moeite waard zou zijn eens een proef te nemen, hoever men het op den weg hier aangewezen zou brengen. Wij houden er ons van overtuigd, dat de proefneming de moeite zou loonen en dat de uitkomst de verwachting overtreffen zou.

Indien eens, met inachtneming zooveel mogelijk van zoowel natuurlijke als kerkelijke grenzen, *centrale* bewaarplaatsen, grootere of kleinere, naar gelang van de gebleken behoefte, konden gebouwd of gevestigd worden om de verschillende archieven uit een bepaald ressort saam te brengen en te herbergen, ze tegelijk toevertrouwende aan een bekwaam en deugdelijk toezicht, zou dit een maatregel zijn, die voorzeker toejuiching verdiende.

Of de grensregeling daarbij provinciaal of classicaal zou behooren te zijn? of de kring nog kleiner genomen zou moeten worden? ziedaar

vragen in de beantwoording waarvan wij niet treden, omdat het ons voorkomt, dat hierbij op omstandigheden van allerlei aard gelet zou moeten worden, die bij eene regeling in aanmerking zouden komen. Groote gemeenten als die van Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht en andere zouden best zelf voor de bewaring hunner Archieven zorg kunnen dragen. Er is alleen op te letten, dat de bewaarplaats — naar menschelijke berekening altijd gesproken — voldoende waarborgen aanbiedt voor eene goede bewaring.

Voorts meenen wij te moeten opmerken, dat in een Provincie door zooveel breede wateren doorsneden als Zeeland één centraalbewaarplaats zeker niet voldoen zou aan de behoeften, ten minste niet aan den eisch, dat eene gemeente haar Archief te allen tijde voor zich toegankelijk moet vinden en dat zij altijd in de gelegenheid moet zijn om het te kunnen raadplegen.

Datzelfde geldt van de Zuid-Hollandsche en Noord-Hollandsche en Friesche eilanden.

Uit den aard der zaak worden de kringen hier klein.

Hoe nu eene regeling er zou uitzien, die aller belang in het oog vatte en aan allen voldoen zou, durven wij niet bepalen. Evenmin kunnen wij zeggen, hoe men er toe komen moet. Maar het komt ons voor, dat overleg met de Provinciale Kerkbesturen en raadpleging van de Classicale Besturen daaraan zal dienen vooraf te gaan.

En wat nu de uitvoering van de zaak zelve betreft, de oprichting van centrale kerkelijke bewaarplaatsen voor onze Archieven, het is gemakkelijker daarover te schrijven en te spreken dan er toe over te gaan, zegt men onwillekeurig bij het berekenen en overrekenen van de kosten. Een centrale bewaarplaats voor de Kerkelijke Archieven, al zou het maar één zijn in elke Provincie, is niet alleen een groot plan, maar ook een ingrijpend finantiëel vraagstuk. Zijn er fondsen aan te wijzen, gelden te vinden voor de verwezenlijking dier gedachte? Zal men kunnen beginnen in de hoop van geleidelijk te kunnen voortgaan?

Misschien komt hier de vraag te pas, of het Rijk voor dat doel subsidie zou willen verleen? Ondersteuning van regeeringswege, wij durven ons niet te ontveinzen, dat om verschillende redenen al heel weinig daarop valt staat te maken.

Toch gelooven wij, dat het ten slotte dien weg op zal moeten: *oprichting van centrale bewaarplaatsen in onderscheidene grootere of kleinere kringen, waarvan de grenzen zijn getrokken in overleg en overeenstemming met de daartoe behorende gemeenten en Bestuurscolleges.*

Want er is nog een denkbeeld, dat in aanmerking zou kunnen komen. Er is reeds gesproken van samenbrenging van al de Kerkelijke Archieven op ééne plaats, in één centrum.

Dat zou zeker de goedkoopste oplossing zijn van alle. Ook de meest doelmatige? Ook de meest rationeele?

Doch er is meer op te merken.

Terwijl de Kerk niet maar, evenals de Staat, in de huishouding der bijzondere gemeenten en der afzonderlijke Besturen kan ingrijpen, en nog veel minder in radicalen zin handelen kan door de oude kerkelijke Archieven, die namelijk van vóór het jaar 1817, tot algemeen kerkelijk eigendom te verklaren, — (wat feitelijk een soort van verbeurdverklaring zou zijn, waarvoor het precedent alleen te vinden zou zijn in de nationalisatie van kerkelijke en geestelijke goederen door den Staat) — is er aan zulk eene oplossing niet te denken.

Verleidelijk is voorzeker de gedachte van de oprichting van één kerkelijk Archiefgebouw, geheel naar de eischen des tijds ingericht, te 's-Gravenhage, maar om velerlei redenen is ze niet vatbaar voor verwezenlijking. Het front van het Gebouw der Algemeene Synode zou er bij winnen, als het aan weerskanten een vleugel rijker werd met de bestemming om heel ons kerkelijk Archief te bergen. Maar al werd de gevel dan nog zoo indrukwekkend, en al werden de kosten van ons Kerkelijk Archief het geringst, dat alles zou te duur betaald worden met de algemeene ontevredenheid, die reeds het voorstel van zulk eene concentratie en centralisatie zou uitlokken.

Daarvan kan nu eenmaal niets komen.

Zoo hebben wij alleen nog maar te handelen over de vraag: Wat er tot verbetering van den bestaanden toestand in de kerkelijke Reglementen te veranderen zou zijn?

Bleek het reeds uit al het voorafgegane, het blijkt nu ten overvloede uit de verbetering die genoemd wordt als het punt waarop de Synode des vorigen jaars wil hebben aangestuurd, dat de bestaande, algemeene toestand op het terrein van ons Kerkelijk Archiefwezen niet beantwoordt aan wat die behoort te zijn; dat er sommige Gemeenten zijn, waar het er al heel treurig mee gesteld is; dat er personen zijn, die in bijzondere mate daarvoor aansprakelijk zijn te houden; en dat aangebrachte verandering in Reglementen, wijziging van oude bepalingen, invoering van nieuwe van gunstigen invloed zou kunnen zijn en tot verbetering van den toestand leiden.

In dien zin de ons voorgelegde vraag verstaande is ons antwoord ad IIIum:

De vraag dankt haar ontstaan, naar ons voorkomt, aan de overwegingen, die in de voorlaatste bijeenkomst der Rijksarchivarissen geleid hebben tot het voorstel, om van Regeeringswege aan de Synode het verzoek te doen richten „de toepassing van Art. 12 van het Reglement op

„de Kerkvisitatie vooral ernstig te doen plaats hebben voor het oud-Archief“. En terwijl een van de H.H. Rijksarchivarissen van oordeel was, dat de Regeering bij de Synode moest aandringen „om deze zaak „op het hart te binden van de inspectatores classis“, wilde een ander bij de kerkelijke Besturen aangedrongen zien op het niet verleenen van kerkelijke approbatie op een beroep, „wanneer niet het Archief door den beroepene behoorlijk wordt overgeleverd“.

Ziedaar wat er te lezen staat in de Notulen der tiende bijeenkomst der Rijksarchivarissen op Dinsdag 7 November 1899. Zoo is er gesproken bij de gedachtenwisseling over het 1° punt der Agenda: „Welke maatregelen zijn te nemen om de ordening, inventariseering en goede bewaaring der oude Kerkarchieven beter te verzekeren dan tot dusverre?“

De Regeering is niet achterwege gebleven, maar, lettende op die klachten, heeft zij die ter kennis gebracht van de Algemeene Synode.

Onzerzijds hebben wij nu te onderzoeken:

a. Ligt het aan de Reglementen, dat er over den bestaanden toestand geklaagd moet worden?

b. Of worden soms de Reglementen niet of niet behoorlijk nageleefd?

Er bestaat reden om die vragen ernstig onder de oogen te zien. Niet alleen om het feit, dat de klacht, die bij de Kerk wordt ingebracht, van buiten af wordt ingedragen. Maar ook om het feit, dat niet minder dan het Staatsgezag zich tot echo maakt van die klacht en haar steunt.

Als de Reglementen niet of niet behoorlijk worden nageleefd, zijn de Kerkelijke Besturen daarvoor aansprakelijk, en mag het hun wel aangezegd worden, dat zij zich van hun taak beter hebben te kwijten. Maar zijn de gebrekkige toestanden een gevolg van bestaande leemten in de Reglementen, dan moeten er zulke veranderingen in aangebracht worden, dat voortaan schuldig verzuim of schuldige nalatigheid ten deze getroffen kan worden.

En nu willen wij dit vooraf zeggen — daarbij nog even er aan herinnerende, dat niet de Kerk of kerkelijke personen in de eerste plaats aansprakelijk zijn te stellen voor het verdwijnen van oude actestukken en boeken uit onze Kerkelijke Archieven! — dat dezelfde tabellen der Persoonlijke Kerkvisitatie, die de klachten inhouden over den toestand van het Kerkelijk Archief, het bewijs daarmee leveren van de activiteit der Kerkvisitatoren.

Indien wij kennis hebben van het calamiteus bestaan der Archieven op vele plaatsen, het is aan hun optreden en onderzoek te danken dat wij het weten. Het verwijt van plichtverzuim of nalatigheid treft hen alzoo het minst.

Bij de Kerkvisitatie en buiten de Kerkvisitatie om is wel eens gebleken van slordig beheer, wij willen dat toegeven. Maar al heeft vroeger onkunde of misschien boos opzet wel eens hier en daar van oude

paperassen een vuurtje gestookt of ze aan de komenijswinkel voor weinige stuivers prijs gegeven, op het oogenblik is men toch vrij algemeen door-drongen van het besef, dat die oude acteboeken en die oude registers groote waarde hebben, en dat men voor de goede bewaring van al die boeken en bescheiden terdege zorg heeft te dragen.

Zoo is het althans met het jongere geslacht, al hebben wij er nog wel gekend, minder onder onze tijdgenooten dan onder de ouderen, die er weinig gevoel voor hadden, en die „vodden”, zooals zij die noemden, lieten verslingeren.

Toch zullen er altijd mannen overblijven, als er vroeger te Hoedekenskerke geweest zijn, mannen die zich aan plichtsverzaking, ja erger, schuldig maken; en met het oog op dezulken kan het zeker goed zijn de reglementaire voorschriften te verscherpen, uit te breiden en aan te vullen.

Wenschelijk komt het ons daarom voor, dat bij de Kerkvisitatie visitatoren zich vergewissan, dat de inhoud van het Archief klopt met den Index van den Inventaris -- een tijdroovend onderzoek voorzeker in groote Gemeenten, maar het eenige, waarbij men misbruiken en gebreken ontdekken en constateeren kan.

Voorts zal bij het afscheid van een naar elders beroepen predikant, aan den consulent moeten blijken, dat de Index op het Archief in overeenstemming is met de in het Archief opgenomen stukken en bescheiden, terwijl ook de Index der Ingekomen Stukken in orde bevonden moet worden, bij gebreke waarvan de Kerkeraad een en ander in orde laat brengen voor rekening van den vertrekkende.

Ook zijn wij van oordeel, dat de Synode aan de Besturen eene aanschrijving zou moeten richten om er op te wijzen, dat schromelijke verwaarloozing van het Archief naar het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. te behandelen is als verzuim in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen.

Ziedaar drie zaken, waarop wij nu reeds de aandacht der Synode vestigen, en die wij tot een onderwerp van behandeling en beraadslaging gemaakt zouden willen zien.

Mocht het later komen tot oprichting van Kerkelijke Archiefgebouwen — hetzij Provinciale, of Classicale, of welke dan ook — dan zal er wel een Reglement ontworpen moeten worden op de Kerkelijke Archieven en Archiefgebouwen, waarin, onder meer, bepaald wordt, welke gedeelten van het Archief in de Archiefgebouwen zullen worden overgebracht, en welke corporaties en gemeenten van die overbrenging kunnen worden vrijgesteld, alsmede onder welke voorwaarden die vrijstelling verleend wordt.

Is de oprichting van Archiefgebouwen eenmaal een feit geworden, dan komen vanzelf voor verandering in de kerkelijke Reglementen in aanmerking:

a. Reglement voor de Kerkeraden Art. 19, waar na „zij zorgen voor de bewaring der Archieven”, ingevuld zal moeten worden: „VOOR ZOOVERRE DEZE NIET ZIJN OPGENOMEN IN DE KERKELIJKE ARCHIEFGEBOUWEN”.

b. Reglement op de Vacaturen Art. 14, waar na „het Archief gewoonlijk onder den predikant berustende”, ingevuld zal moeten worden: „EN VOOR ZOOVER NIET OPGENOMEN IN DE KERKELIJKE ARCHIEFGEBOUWEN”.

c. Reglement op de Vacaturen Art. 79 al. 3, waar na „geeft de consulent het Archief” zal moeten ingevuld worden: „VOOR ZOOVER HET ONDER ZIJNE BERUSTING IS GEWEEST”.

Wij twijfelen er niet aan, of de rubriek van deze veranderingen en aanvullingen zal van Uwe scherpzichtigheid en nauwkeurigheid de noodige uitbreiding ontvangen.

Aan het eind van ons Rapport gekomen vragen wij ten slotte nog Uw aandacht voor een paar opmerkingen.

Wij achten den tijd meer dan gekomen om het Archiefwezen in onze Kerk te regelen.

Waar dit evenwel niet zal kunnen geschieden zonder dat bij een Reglement, als waarvan wij boven spraken, die zaak in orde is gebracht, komt het ons dadelijk gewenscht voor, bijaldien de Synode mocht besluiten om in te gaan op ons voorstel sub I om eene algeheele inventarisering te doen geschieden van alles wat onze Kerk aan Archieven bezit, dat er een paar deskundigen benoemd worden, kerkelijke mannen, aan wie de voorbereiding, leiding en uitvoering dezer zaak worden opgedragen en die daarvoor mandaat van de Synode ontvangen als *Commissie voor de Archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk*.

Na inkomst der tabellen zal de Commissie den inhoud daarvan schiften en ordenen.

Zij wordt belast met het doen van nadere voorstellen naar aanleiding van den staat, waarin de stukken blijken zich te bevinden.

Voor het verrichten van die werkzaamheden opent de Synode aan die Commissie een crediet.

Aldus vastgesteld in onze vergadering te Utrecht op heden Woensdag 14 Augustus 1901.

J. C. VAN SLEE.

J. DE KRUYTER.

F. J. P. MOQUETTE.

Dit lijvige rapport, onder den indruk van welks zeldzaam schoonen vorm wij immers, na de voorlezing er van in eene vorige zitting, nog verkeerden, heeft aanspraak op de erkentelijkheid, en Uwe Commissie stelt U dan ook terstond voor, den stellers dank te betuigen voor de moeite, die zij zich ter volvoering van hun vrijwillig aanvaarde taak hebben getroost.

De drie vragen, waarop de Synode door haar wenschte te worden ingelicht, waren deze: 1°. hoe zal de Synode het best komen tot kennis van den toestand, waarin thans de Kerkelijke Archieven verkeerden? 2°. hoe kan, hetgeen belangrijk is in de Archieven voor de geschiedenis der Kerk, het best worden bewaard? 3°. indien tot verbetering in dezen toestand eene verandering in de kerkelijke Reglementen mocht gewenscht zijn, welke veranderingen zijn aan te wijzen?

Het antwoord der Commissie op de eerste vraag wijst op de noodzakelijkheid van eene aanschrijving niet alleen aan de Kerkeraden, maar ook aan de Ringen, de Classicale Besturen en de Provinciale Kerkbesturen, om inlevering van een inventaris van de verschillende Archieven, en beantwoording van de vragen naar wát er is, in welk een staat en waar het zich bevindt, met opmerking van de wenschelijkheid, daarvoor gebruik te maken van behoorlijk ingerichte tabellen, zooals ook bij de Kerkvisitatie (Schriftelijke) worden gebezigd. Dergelijke aanschrijving is echter, al is het zonder tabellen, reeds geschied; waarom Uwe Commissie de eer heeft U voor te stellen, dit gedeelte van het rapport voor kennisgeving aan te nemen.

Het antwoord op de tweede vraag versterkt alweer in de overtuiging, dat de Archieven niet aan het Rijk of de Provincie in bruikleen moeten worden afgestaan. Terecht noemt de Commissie het „een niet te weer spreken feit, dat iemand het volle en geheel ongestoorde gebruik verliest van wat hij in bruikleen geeft — en al is hij ook duizendmaal „eigenaar, en eenig en uitsluitend eigenaar van het in bruikleen gegevene, „bij bruikleen is er een, zij het ook maar tijdelijk, medebezit van anderen, „die toegang verkregen hebben tot de kerkelijke Archieven door het een „voudige feit, dat zij in bruikleen zijn gegeven.” Voorts betoogt de Commissie de noodzakelijkheid „der oprichting van centrale bewaarplaatsen in onderscheidene grootere of kleinere kringen (Provinciale, Classicale of nog kleinere), waarvan de grenzen zijn getrokken in overleg en overeenstemming met de daartoe behoorende gemeenten en Bestuurscolleges”, en toont zich het meest ingenomen met het denkbeeld der oprichting van ééne centrale Bewaarplaats, nl. in het Gebouw der Synode te dezer stede. Uwe Commissie behoeft U niet te herinneren, dat ook dit laatste reeds meer dan eens het voorwerp van beraadslaging der Synode geweest is, en vindt in de onuitvoerbaarheid er van alle reden, er niet bij stil te staan.

Het denkbeeld echter van Classicale centrale bewaarplaatsen (waarbij het centrum niet al te ver van den omtrek afigt) komt haar zeer aanbevelenswaardig voor; ja zelfs het beste, dat zou kunnen worden gewenscht. Evenwel acht zij dat niet minder onuitvoerbaar voor de Synode, vanwege de enorme kosten, die er aan zijn verbonden. *Toch heeft zij de*

eer U voor te stellen, de Classicale Besturen uit te noodigen, zoo mogelijk, het initiatief te willen nemen tot het oprichten van eene bewaarplaats der Archieven in de hoofdplaats der Classis; en den Kerkeraden hunner Classis te verzoeken, dat zij hunne Archieven daar in bewaring geven, onder aanstelling van een geschikt persoon, die de bijeengekomen Archieven catalogiseert.

Wat het antwoord op de derde vraag betreft, de Commissie van advies wenscht, dat door de Synode wel in overweging worde genomen verscherping van de Reglementen, op de volgende wijze:

1°. dat bij de Kerkvisitatie visitatoren zich vergewissen, dat de inhoud van het Archief klopt met den Index van den Inventaris; 2°. dat bij het afscheid van een naar elders beroepen predikant aan den consulent moet blijken, dat de Index op het Archief in overeenstemming is met de in het Archief opgenomen stukken en bescheiden, terwijl ook de Index der ingekomen stukken in orde bevonden moet worden, bij gebreke waarvan de Kerkeraad een en ander in orde laat brengen voor rekening van den vertrekkende; 3°. dat de Synode aan de Besturen eene aanschrijving richtte, om er op te wijzen, dat schromelijke verwaarloozing van het Archief naar het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. te behandelen is als verzuim in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen. Wat het laatstgenoemde betreft, Uwe Commissie is van oordeel, dat het beoogde doel veel zekerder zou worden bereikt, indien, in plaats van alweder eene aanschrijving te doen, het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz. in dien geest werd gewijzigd. Daarenboven acht Uwe Commissie wenschelijk, dat bij de Kerkvisitatie onderscheid worde gemaakt tusschen oud en nieuw Archief. Gaat het echter niet aan, dat laatste in de nu eenmaal vastgestelde Tabellen der Kerkvisitatie op te nemen, Uwe Commissie, anders gaarne gereed om eenige wetswijzigingen U voor te stellen, maar voor de behandeling er van thans de gelegenheid ziende ontbreken, heeft de eer U voor te stellen, op te dragen aan de Algemeene Synodale Commissie, de onder 1°, 2° en 3° genoemde gedachten te belichamen in eenige voorstellen tot wetswijziging, namelijk van het Reglement op de Kerkvisitatie, het Reglement op de Vacaturen en het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht enz., en die in te zenden bij de Synode van het volgende jaar.

Eindelijk acht de Commissie van advies het wenschelijk, eene Commissie te benoemen van een paar deskundigen, kerkelijke mannen, als Commissie voor de Archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk, aan welke zou worden opgedragen de voorbereiding, leiding en uitvoering der inventariseering van alles wat de Kerk aan Archieven bezit, de schifting en ordening van zijnen inhoud; en die belast zou worden met het doen van nadere voorstellen, naar aanleiding van den staat, waarin

de stukken blijken zich te bevinden, voor al welken arbeid door de Synode een crediet zou worden geopend.

Reeds met het oog op de duizenden die het zou kosten, indien ook slechts een tweetal zulke deskundigen werd benoemd — trouwens veel te weinig voor zoo omvangrijk een arbeid —, meent Uwe Commissie het met alle kracht U te moeten ontraden.

De Commissie voornoemd,

H. A. LEENMANS.

C. R. VAN LELYVELD.

C. VAN DIS.

C. G. CHAVANNES.

D. EILERTS DE HAAN.

J. P. JANSSEN.

Met het oog op hetgeen te dezer zake reeds geschied is en in deze zitting reeds is besloten, vereenigt de vergadering zich met de eerste conclusie van het rapport, het antwoord betreffende op de eerste der door de Synode gestelde vragen, zonder hoofdelijke stemming.

Bij de tweede conclusie werd de vraag gedaan: wat de Synode antwoorden moet, wanneer eenig Classicaal Bestuur vraagt, hoe het deze dingen kan bekostigen?

De heer LEENMANS zegt, dat de Synode niet altijd gereed behoeft te staan met geld; hij zou willen, dat de veerkracht werd opgewekt bij de Besturen en men in eigen kring zou rondzien naar hulp. Daarom zijn ook in de conclusie de woorden „zoo mogelijk” opgenomen.

De Secretaris wijst op het verzoek van het Classicaal Bestuur van Harderwijk, hier ook ter tafel gebracht. Daar had hij iets over willen hooren.

De heer VAN DIS verdedigt de conclusie. Het bezwaar der kosten heeft wel gewogen; daarom heeft de Commissie voorgesteld de zaak zoo eenvoudig mogelijk te behandelen; en hij rekent op het particulier initiatief, terwijl de Besturen zich tot de Synode kunnen wenden om gelden te vragen voor het onderhoud.

De heer LEENMANS merkt op, dat de quaestie der bewaring van groote beteekenis is; om niet te veel te centraliseeren moet men zich bepalen tot den kring der Classis. En dan moet men tevreden zijn met hetgeen, in de gegeven omstandigheden, het ideaal het meest nabij komen kan.

De heer CHAVANNES voegt er aan toe, dat hij niet denkt, dat alle Classicale Besturen dadelijk aan het verzoek voldoen zullen. Maar als er maar eerst enkele beginnen. Het idee der Commissie is, *betere* toestanden te verkrijgen, die door nog betere, naar hij hoopt, zullen gevolgd worden. Brandvrije kluizen acht hij nog niet het beste.

De heer Dr. HULSEBOS meent, of het niet beter is voorloopig de zaak te laten rusten en af te wachten, of in de volgende Synode iemand niet met een goed omschreven Reglement voor den dag komt.

De heer Dr. VAN LEEUWEN acht deze conclusie nog al van beteekenis en toch zal niemand uit deze vergadering denken, dat er inderdaad veel van komen zal. Daarom adviseert hij tot verwerping dezer conclusie.

De heer CHAVANNES komt hier nog eenmaal tegen op; hij wenscht den weg aangegeven te zien waar het heen moet.

De 2e conclusie wordt, naar het advies van 3 leden, verworpen met 11 tegen 7 stemmen.

De 3e conclusie wordt besproken.

De heer Dr. KRUYF vindt, dat de zaak zoo op een goeden weg gebracht wordt. De Secretaris brengt het bezwaar te berde, dat aan de Synodale Commissie zou worden opgedragen een Reglement te ontwerpen, maar wil haar opgedragen zien aan de Synode van het volgend jaar aan te geven, welke beginselen naar haar inzien aan een Reglement op de Archieven zouden moeten ten grondslag liggen.

De heer Dr. KRUYF meent, dat het voorstel der Commissie concreter is; en zou dan liever een Commissie benoemd willen zien om een Reglement te ontwerpen op het Archiefwezen.

De heer ROMIJN dient een voorstel in van den volgenden inhoud:

De Synode besluite aan eene Commissie uit haar midden op te dragen bij de Synode des volgenden jaars, door tusschenkomst van de Algemeene Synodale Commissie, een ontwerp-Reglement in te dienen op de bewaring en instandhouding en het gebruik der kerkelijke Archieven.

P. ROMIJN.

De heer CHAVANNES meent, dat de Commissie een dezer beide voorstellen, van den Secretaris of van den heer ROMIJN, zou kunnen overnemen.

De heer LEENMANS meent, dat de conclusie der Commissie scherper is.

De 3e conclusie van het rapport wordt verworpen, naar het advies van 3 leden, met 14 tegen 4 stemmen.

Het voorstel van den Secretaris wordt verworpen met 10 tegen 8 stemmen, naar het advies van 2 leden, terwijl 1 lid vóór adviseert.

Het voorstel van den heer ROMIJN wordt aangenomen, naar het advies van 3 leden, met 16 tegen 2 stemmen.

De heer BRUINS vraagt, of aan de uit te schrijven Circulaire niet zou kunnen worden toegeveegd een en ander over het groot belang der Archieven. Ofschoon dit reeds verleden jaar geschied is, verklaart de heer Dr. HULSEBOS, die het ontwerpen eener Circulaire op zich genomen heeft, het in gedachten te willen houden.

De laatste conclusie van het rapport wordt, zonder hoofdelijke stemming, aangenomen. www.libtool.com.cn

De eerste conclusie, vermeldende dank te betuigen aan de Commissie van advies in zake de Kerkelijke Archieven, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Rapport wordt uitgebracht over de vraag van het Classicaal Bestuur van Harderwijk naar de middelen om geld te verkrijgen voor de inventarisatie en bewaring van het Archief.

Het rapport luidt als volgt:

Mijne Heeren!

In handen Uwer Commissie voor stukken ter behandeling is gesteld het volgend schrijven, gereg. sub no. 626, van het Classicaal Bestuur van Harderwijk:

Het Classicaal Bestuur van Harderwijk heeft de eer U mede te deelen, dat het in zijne vergadering van 27 Maart met belangstelling heeft kennis genomen van Uwe missive gedateerd 11 Augustus 1900, No. 134, betreffende de bewaring en de inventarisering van het Archief van het Classicaal Bestuur, hetwelk niet onbelangrijk is en op dit oogenblik in zeer geschikte maar geenszins brandvrije kasten geborgen wordt.

Het Classicaal Bestuur neemt echter de vrijheid U te verzoeken hem te willen mededeelen, op welke wijze de kosten moeten gevonden worden, die ontstaan zullen, als overeenkomstig Uwe missive zoowel het onder 1°. als 2°. genoemde zal worden in orde gebracht, daar het Bestuur zelf daartoe geene fondsen bezit.

Het Classicaal Bestuur van Harderwijk,
H. BAX, Praeses.

S. L. VAN STEIN CALLENFELS, Secretaris.

Genoemd Classicaal Bestuur zegt dus, dat zijn Archief niet onbelangrijk is en wenscht te weten, op welke wijze de kosten moeten gevonden worden, noodzakelijk door de zorg voor en de inventarisering van zijn Archief, volgens de wenken door de Synode gegeven in de Circulaire No. 134, d.d. 11 Augustus 1900, en verklaart „daartoe” zelf geene fondsen te bezitten.

Uwe Commissie stelt U voor, te verklaren:

1°. de Synode kan geene bepaalde fondsen aanwijzen, waaruit de kosten voor de bewaring en inventarisering der Kerkelijke Archieven kunnen bestreden worden.

2°. bij het uitvaardigen van de Circulaire No. 134, d.d. 11 Augustus 1900, is de Synode uitgegaan van de gedachte, dat Provinciale Kerkbesturen, Classicale Besturen en Kerkeraden zouden beproeven, wat voor ieder dezer Besturen, in eigen kring, mogelijk was, terwijl het van zelf

spreekt, dat ook, wat het bewaren en het inventariseeren van de Archieven betreft, het: *ultra posse nemo obligatur*, van toepassing is. Zij hield zich echter overtuigd, dat, zoo het ieder der genoemde Besturen slechts ernst was met de zorg voor zijn Archief, het mogelijke beproefd zou worden. Zeer zeker zou het dan blijken, dat ook, zoo men niet konde beschikken over gelden voor het aanschaffen van een brandkast, toch wel veel zou kunnen worden gedaan, waardoor het gevaar, dat de Kerkelijke Archieven, zoo niet te loor gingen, dan toch groote schade leden, voorkomen werd.

De Commissie voornoemd,

H. H. HEERSPINK.

C. G. CHAVANNES.

C. VAN DIS.

C. R. VAN LELYVELD.

H. A. LEENMANS.

J. P. JANSSEN.

Het antwoord, door de Commissie van rapport gegeven, wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Aan de orde komt het voorstel van de heeren ROMIJN en Dr. HULSEBOS om een Circulaire te richten aan de Kerkeraden en aan de Classicale Besturen :

De ondergeteekenden, overtuigd van de noodzakelijkheid, aan de Kerkeraden eenige wenken te geven met betrekking tot hunne Archieven, hebben de eer voor te stellen, dat door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk nevensgaande Circulaires aan de Kerkeraden en aan de Classicale Besturen worden gezonden.

P. ROMIJN.

G. A. HULSEBOS.

Met dankzegging aan de voorstellers worden de Circulaires vastgesteld.

Donderdag 22 Augustus 1901.

Aan een predikant, die voorlichting gevraagd heeft hoe te handelen, waar gebleken is, dat enkele stukken van burgerlijken aard in het Kerkeraadsarchief zijner gemeente geraakt zijn, welke stukken opgevraagd worden, besluit de vergadering te antwoorden, dat hij zich wenden moet tot het Classicaal Bestuur, en als bij onderzoek blijkt, dat de stukken van burgerlijken, niet van kerkelijken aard zijn, hij ze, na bekomen machtiging van het Classicaal Bestuur, uit het Kerkeraadsarchief kan nemen, om ze te doen plaatsen, waar zij behooren te zijn.

Aan de orde is een Circulaire aan de Kerkeraden, ter tafel gebracht door den heer Dr. HULSEBOS, tot begeleiding van de vragen betreffende

de Kerkelijke Archieven. Zij wordt met dankzegging vastgesteld en luidt als volgt: www.libtool.com.cn

No. 296.

's-Gravenhage, 21 Augustus 1901.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer, U nevensgaande tabel ter invulling toe te zenden met de opmerking, dat zij rechtstreeks aan den Secretaris van de Synode voornoemd als dienstbrief moet teruggezonden worden, hetgeen zonder frankeering kan geschieden.

De Synode heeft het noodig geacht, zich ten tweeden male te dezer zake tot U te richten, omdat van het meerendeel der Kerkeraden geen of geen voldoende beantwoording van de hun ten vorigen jare aangaande hun Archief gedane vragen is ontvangen.

De Synode schrijft deze nalatigheid gedeeltelijk daaraan toe, dat er Kerkeraden zijn, die van het groote belang, dat hunne Archieven voor hunne gemeenten hebben kunnen, niet genoegzaam overtuigd zijn.

De Synode wijst er deze Kerkeraden op, dat er in hunne Archieven wellicht stukken berusten, die voor de handhaving van de rechten hunner gemeenten, wanneer die bestreden of aangetast werden, wat geenszins tot de onmogelijkheden behoort, van afdoend belang zouden kunnen zijn.

Daarom wekt de Synode, volgens Art. 55 van het Algemeen Reglement geroepen, om te waken voor de algemeene belangen der gemeenten, behoorende tot de Nederlandsche Hervormde Kerk, alle Kerkeraden en verdere kerkelijke Besturen op, haar naar vermogen ook in deze zaak bij het vervullen van haar taak te steunen.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk,

G. J. VAN DER FLIER, *President.*

L. OVERMAN, *Secretaris.*

T a b e l.

1. Wat doet gij voor de bewaring van Uw Archief?
2. Wordt Uw Archief in eene brandkast bewaard of waarin anders?
3. Is Uw Archief behoorlijk geordend?
4. Is er een Inventaris van opgemaakt?
5. Binnen welken termijn kan de Synode hiervan een afschrift verwachten?

De President benoemt tot leden der Commissie tot het ontwerpen van een Reglement op het Archiefwezen de heeren: Dr. HULSEBOS, H. H. HEERSPINK en Dr. BRONSVELD.

Vrijdag 23 Augustus 1901.

De herstemming heeft plaats over het voorstel van den heer Dr. BRONSVELD, waarover de stemmen in de zitting van 21 Augustus staakten. Het voorstel wordt met 10 tegen 8 stemmen aangenomen, naar het advies van 2 leden, terwijl 1 lid tegen adviseert.

Boekbespreking

Verslag van Onderzoekingen naar Archivalia in Italië, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, op last der regeering ingesteld door Prof. P. J. BLOK, hoogleeraar te Leiden. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon, 1901.

De ijver en werkkraft van professor BLOK, wiens verdiensten ten opzichte der vaderlandsche historiebeoefening zich jaar op jaar blijven verbreeden, bieden ons al wederom een verslag aan over bronnen tot de kennis der Nederlandsche geschiedenis, bewaard in vreemde archieven. Na Duitschland en Oostenrijk, na Londen, na Parijs, heeft hij thans Italië bezocht, en, naar wij hopen en vertrouwen, zal hij er toekomstige Nederlandsche onderzoekers zijn voorgestaan. Hij heeft de archieven en bibliotheken van Milaan, Venetië, Bologna, Florence, Rome, Napels en Turijn opgenomen en er over gerapporteerd. Daar zijn reis binnen drie maanden moest afloopen, begrijpt men, dat het verslag niet anders zijn kan dan een zeer summiere en ongelijkmatig bewerkte wegwijzer. Er behoort waarlijk de geoefende hand van dezen hoogleeraar toe, om er ons na zoo kort bezoek een te kunnen aanbieden, als die voor ons ligt. Aan de opgewektheid die dit werk ten onzen bate tot stand wist te brengen, vóór alles onze dankbare en bewonderende hulde!

Met Savoye, met Lombardije, met Napels zijn de betrekkingen van onzen staat nimmer bizonder levendig geweest. Wat uit den inhoud van de archieven dezer gewezen staten is opgeteekend, worde meer als toegift beschouwd, al zal niemand het belang van mededeelingen als die omtrent de beschrijving van den handel der Republiek in 1719 of omtrent de minuten der brieven van den landvoogd Philibert van Savoye (beide te Turijn, blzz. 78 en 84 van het verslag) over het hoofd zien. Van meer gewicht schijnt reeds Florence met zijn omvangrijke correspondenties van Guicciardini en van Nicolaas Heinsius, uit beide waarvan schrijver aantrekkelijke uittreksels geeft (blzz. 24 en 28). Maar bovenaan in ieders schatting komen wel Venetië en Rome.

Wie Venetië zegt, zegt Relazioni. Sedert Ranke weet de wereld, wat deze bronnen te beduiden hebben: het jonger Europa in beeld gebracht voor en door de bezonnener hoofden van een ouder staat, en die er groot belang bij had de andere goed te kennen. Voor de studie der 16^e eeuw zijn zij kwalijk te overschatten; voor de 17^e komen zij wel niet even gewichtig, maar toch nog zeer opmerkelijk voor. Vele er van zijn gedrukt in Italiaansche uitgaven, maar lang niet alle. Prof. BLOK geeft op blz. 15 een lijst van de gedrukte en ongedrukte relazioni, die geheel of gedeeltelijk op Nederland betrekking hebben. „Volledig kan deze lijst niet zijn”, waarschuwt hij oprecht. Niemand, die er aan denken

zal er hem een verwijt van te maken. Maar even zeker is het, dat hier een tweede en nader onderzoek vereischt is, eer wij bij benadering weten zullen wat de Nederlandsche historiografie met deze bronnen kan aanvangen, en vooral, hoe zij de waarde er van door het gelijktijdig gebruik der dispaacci hebbe te verhoogen. De hier en ginds door prof. BLOK uitgeschreven volzinnen zijn zeker voldoende om onze opmerkzaamheid te been te brengen; hopen wij, dat zij te eeniger tijd gelegenheid vinde op het aanlokkelijk doel af te gaan.

Op het Vatikaan, dat — doorluchtig voorbeeld — den blik van den andersgeloovigen onderzoeker niet schroomt, waren prof. BLOK ijverige Belgen en Duitschers voor geweest, die uit de berichten der nuntiaturen van Brussel en Keulen al heel wat, dat ook voor Noord-Nederland belang heeft, hadden aan het licht gebracht. Niet dat hij ons niet verrast met een overrijken naooft! De bronnen van het Vatikaan vloeien zoo ruim, dat een enkel onderzoeker ze nimmer uitputten zal. Andere landen (Pruisen, Oostenrijk, Frankrijk, Engeland) hebben er daarom hun historische instituten, die het onderzoek leiden. Ook België, door den Luikschen hoogleeraar CAUCHIE wakker gemaakt (*De la création d'une école belge à Rome*, 1896), overweegt thans de oprichting eener dergelijke instelling, en prof. BLOK is van meening, dat Nederland wijs zou doen zich met België tot de oprichting van een gemeenschappelijk instituut aanstonds te verstaan. Hij vestigt hierop „in het bijzonder” de aandacht onzer regeering. Hopen wij, dat deze gewichtige aangelegenheid de belangstelling ondervinde, die zij zoo zeer verdient. Nergens toch komt het noodzakelijk onvoldoende van een verslag, als waartoe Prof. BLOK zich bepalen moest, zóó sterk uit, als bij zijn aanwijzingen van bronnen te Rome. In den ms. *catalogus der Lettere dei Vescovi e Prelati* vullen de titels onder het hoofd *Trajectensis* alleen 16 folia met dubbele kolommen; aan een schifting was niet te denken, omdat de Vatikaansche Bibliotheek niet voldoende van Hollandsche boeken voorzien was. De afdeeling *Miscellanea* van het *Archivio secreto della Santa Sede* schijnt, naar de opschriften van stukken en bundels, die prof. BLOK mededeelt, voor ons al zeer belangrijk: „avvisi uit de Nederlanden, 1567—1572”; — „*storia delle cose ed eresie di Fiandra, 1570—1571*”; — „brieven van Bentivoglio (1609—1614)”, en twintigtallen dergelijke opschriften meer. Maar wie zal hier over meer oordeelen dan over den schijn? Een vraag, die te herhalen is bij haast iedere bladzijde van prof. BLOK's verslag.

Misschien dat de omstandigheid, dat katholieke Nederlanders — dus ook katholieke historici — onder zekere omstandigheden aanspraak hebben op geldelijke tegemoetkoming uit de inkomsten der kerk Santa Maria dell' Anima te Rome (zie blz. 55 van het verslag) een fingerwijzing insluit naar een mogelijke oplossing der door prof. BLOK aan de orde

gestelde kwestie van het historisch instituut. Zoo ja, dan zal met die omstandigheid gewis rekening worden gehouden. Op zichzelf beschouwd, schijnt zij toch nog niet afdoende: daartoe zijn de bronnen van het Vatikaan en der andere Romeinsche dépôts, zooals prof. BLOK ze ons thans heeft doen kennen, niet slechts voor de geschiedenis der Katholieke Kerk in de Nederlanden, maar ook voor de algemeene landgeschiedenis, in den breedsten zin genomen, van te overwegend belang; daartoe zijn ook buiten Rome thans te veel mijnen aangewezen, die op ontginning wachten. Op de voorloopige onderzoekingen van prof. BLOK in Engeland en Frankrijk zijn nadere onderzoekingen gevolgd; wij vertrouwen, dat de regeering, die hem uitzond, nu ook met Italië nog iets voor heeft. In afwachting dus van wat niet uit mag blijven, brengen wij aan de regeering en aan haar voortreffelijken éclairneur onzen zeer erkentelijken, maar uit den aard voorloopigen en daardoor beperkten, dank.

H. T. COLENBRANDER.

Mr. J. A. FRYTH, Catalogus der inventarissen van de archieven der voormalige zijlvestenijen en dijkrechten in de provincie Groningen, meerendeels gedeponeerd in het rijksarchief te Groningen. Groningen. 1901. Erven B. van der Kamp.

Naar aanleiding van het 4de additioneel artikel op de Grondwet van 1848 zijn in de jaren 1855—1870 nieuwe reglementen vastgesteld op de waterschappen in de provincie Groningen. De oude zijlvestenijen en dijkrechten werden opgeheven, vereenigd voor een deel in verband met hunne gemeenschappelijke belangen, zoodat ook de indeeling der provincie ten opzichte der waterschappen eene gansch nieuwe werd. Zoo kan men de waterschapsgeschiedenis van Groningen onderscheiden in oude en nieuwe, waarvan de eerste dan omvat de geschiedenis sedert de oprichting der verschillende zijlvestenijen enz. tot hunne opheffing in het derde kwart der vorige eeuw, de nieuwe daarentegen het tijdperk sedert de oprichting der thans bestaande waterschappen. De toen geboren ommekeer van zaken heeft zich, zooals van zelf spreekt, doen gevoelen op de archieven. Had men b.v. vroeger archieven van de Dorpster-, Slochter- en Scharmerzijlvesten en daarnaast het archief van de combinatie dezer drie zijlvesten ten opzichte van hunne gemeenschappelijke belangen, het Generale Zijlvest der Drie Delfzijlen, sedert de oplossing in 1870 van het Generale Zijlvest en zijne drie onderdeelen in de waterschappen Fivelingo en Duurswold bestaan de archieven dezer twee waterschappen.

Aan de bemoeiingen van den Groningschen archivaris is het nu mogen gelukken, dank zij den steun van den Commissaris der Koningin en Gedeputeerde Staten, verreweg de meeste dier „oude” archieven in bruikleen te verkrijgen in het depôt van 's rijks archieven in Groningen,

terwijl hij tevens hunne regeling op zich nam, die, thans volbracht, is neergelegd in het ~~bovenvermeld~~ ^{vermeld} ~~werk~~. Voor sommige dijkrechten kwamen uit particuliere verzamelingen stukken, blijkbaar behoorende tot hunne archieven; het vermoeden is gewettigd, dat meerdere archivalia zich nog in particuliere handen bevinden. Misschien zal het uitgeven van den genoemden Catalogus opwekken tot de afgifte dier stukken aan het rijks-archiefdepôt te Groningen, opdat zij dienstig kunnen worden aan het algemeen belang.

Bij de bewerking van den Catalogus heeft Mr. FEITH, gelijk te verwachten was, zich in hoofdzaak gericht naar de mede onder zijne zorgen bewerkte Handleiding. Slechts op een paar punten van ondergeschikt belang week hij daarvan af en doet daarover in zijne inleiding verantwoording.

De Catalogus bevat de inventarissen van alle waterschapsarchieven, die berusten in het depôt van 's rijks archieven in Groningen, doch bovendien van eenige andere, bewaard op de waterschapshuizen der in 1855—1870 nieuw opgerichte waterschappen (bepaaldelijk te Onderdendam). Splitsing tusschen deze beide rubrieken is niet aangebracht, m. i. ten onrechte, al is het bezwaar niet groot; immers het bestuur van het waterschap Fivelingo, dat een brandvrije kluis voor zijn archief te Onderdendam deed bouwen, zal waarschijnlijk op de bewaring ervan gesteld blijven.

Niet opgenomen zijn inventarissen van de archieven van :

1. het Munnikezijlvest; dit toch is slechts een naam, een zijlvest met een reglement, bestuur enz. heeft nimmer bestaan, het toezicht op de afwatering der bedoelde gronden berustte bij de Staten van Friesland en Stad en Lande;
2. het Dijkrecht van Visvliet, omdat dit het eenige dijkrecht is, dat nog niet werd opgeheven;
3. eenige dijkrechten betreffende zomer- of kadijken aan de noordkust, omdat hunne archieven, zoo zij al hebben bestaan, niet zijn overgegaan op de hen vervangende waterschappen.

De uitsluiting genoemd onder 1 en 3 is om zeer plausibele reden te verdedigen; die onder 2 is juist van het standpunt, waarop zich stelde Mr. FEITH, die de archieven beschrijft der „voormalige zijlvesten en „dijkrechten”. Ik doe dus geen verwijt, maar acht toch de vraag geoorloofd, of uit practisch oogpunt niet te verdedigen ware geweest, de beschrijving van het archief van het dijkrecht van Visvliet (desnoods slechts tot 1870) op te nemen in een aanhangsel? Dan toch had men de inventarissen van *alle* bekende archieven van zijlvestenijen enz. bijeen gehad.

De inventarissen worden gegeven in de volgorde, waarnaar de archieven werden opgenomen in 's rijks archief in Groningen. Nu is 't volkomen waar, dat eene inhoudsopgave den weg aanwijst; maar was er

bepaald bezwaar, de zijvestenijen in aardrijkskundige of desnoods alphabetische volgorde te plaatsen? Ook nummering der verschillende inventarissen had m. i. aanbeveling verdiend.

Een index is zeer dikwijls voorzien van miszettingen, zelfs bij dienstelijke werken. En als men zulk een index wil controleeren, treft men doorgaans de kranke plaats. Zoo is b.v. „Pijpke tilje” geen persoonsnaam. Zoo is het inconsequent Gosswynus, abt van Oldenklooster, slechts te vermelden op de G, terwijl Hermannus van Deventer, commandeur te Warfum, ook wordt vermeld op de W. Zoo staat bij genoemden H. van Deventer niet, bij Gerardus Zwollis wel zijn ambt.

Dit zijn mijne bezwaren, men ziet ze wegen niet zwaar; met opzet begon ik daarmede, opdat de laatste woorden, die het langst naklinken, andere zouden zijn. Aan iederen inventaris is toegevoegd eene inleiding, waarin in korte trekken wordt geschetst de omvang der zijvestenij, de inrichting van haar bestuur, haar werkkring, de hoofdbronnen voor hare geschiedenis en een en ander omtrent haar archief.

Aldus ingewijd ontvangt men in den inventaris de orienteering in het archief, evenals de inleiding duidelijk gesteld, terwijl verscheidene noten welkome ophelderingen verschaffen. Het geheel draagt den stempel van groote zorg, kennis van zaken en bekendheid met de plaatselijke toestanden. Wanneer een archief wat uitgebreider is, zijn ter bevordering van het overzicht rubrieken aangebracht. Eindelijk zijn regestenlijsten toegevoegd aan de inventarissen, die stukken bevatten ouder dan $\pm$ 1608.

Het laatste woord zij een gelukwensch aan den bewerker voor de volbrenging zijner omvangrijke taak, onder het uitspreken van de hoop, dat het hem moge gegeven zijn meerdere dergelijke uitgaven te bezorgen, waarop hij met rechtmatigen trots kan neerzien.

ASSEN, December 1901.

JOOSTING.

Literatuur·kroniek.

N.B. Voortaan zullen in deze rubriek alleen uitgaven, die speciaal het archiefwezen raken, ook als zij in het buitenland zijn gepubliceerd, door Mr. Joosting en andere medewerkers worden behandeld; de gewone historische literatuur zal niet meer vermeld worden. Dr. Brugmans zal eene jaarlijkse bibliographie van geschriften van Nederlandsche archivariissen en archiefbeambten voor ons tijdschrift bewerken.

Mr. A. C. BONDAM, Verslag (over 1899) omtrent de oude gemeenten- en waterschapsarchieven in Noordbrabant, uitgebracht aan de Gedeputeerde Staten.

Voltooid is de regeling van de oude archieven van Dongen, waarvan de inventaris aan het verslag was toegevoegd doch niet is afgedrukt. — Te Oudenbosch was het archief geplaatst naar een inventaris uit den Franschen tijd, in 1862 vertaald en vernieuwd.

Gebrek aan ruimte. De verwarde stukken voorloopig geschild. — Evenzoo het archief te Woudrichem voorloopig verzorgd. — Te Woensel (nieuw raadhuis 1897/8) is het archief goed verzorgd. Een deel er van berust te Eindhoven op den toren. Het oude burgerlijke-standsarchief werd beschreven. Gewezen wordt op het verkeerde, archiefbescheiden aan particulieren uit te leenen. — Het oud-archief te Dinteloord was nog al vochtig; werd geschild van het polder-archief. Het nieuwe archief was behoorlijk geordend. Het oude burgerlijke-standsarchief werd beschreven. — Te Velp (nieuw raadhuis in 1886) gaf de toestand van het archief den indruk van netheid en orde, doch tegen vocht moet worden gewaakt. De inventaris dagteekent van 1894 en is sedert bijgehouden. Het oude burgerlijke-standsarchief werd beschreven. — „Veel beter is de toestand van „het oude fraaie raadhuis te Klundert, dat, goed onderhouden, blijkbaar zeer hecht is en goed droog.... Alles maakt den indruk van „netheid en orde”. In 1864 uitvoerig geïnventariseerd, heeft de orde later geleden door de overname der rechterlijke archieven en den groei van het nieuwe archief. Op den zolder is een vertrek afgemetseld voor de archieven van vier waterschappen. — „Ook het „raadhuis der gemeente Etten en Leur is in goeden toestand. De „grootte ruimte biedt goede berging voor het zeer omvangrijke archief.” Doch een groot deel van het oud-archief bevindt zich op den zolder. Stukken in eene kist hadden veel geleden van petroleum. Oud- en nieuw-archief is niet gescheiden gehouden, ordening dus gewenscht. — Het raadhuis te Halsteren, in 1633 gebouwd, is droog, doch biedt niet voldoende ruimte voor de bewaring der archieven. Inder tijd is het archief blijkbaar met zorg geregeld.

Van 10 gemeenten werden de oude kerkregisters beschreven. Van inventarissen der archieven van Megen, Beers en Hedikhuizen werd afschrift, van enkele andere een dubbel verkregen.

Mr. A. C. BONDAM, Verslag als voren over 1900.

Bespreking van de inventarissen van Dongen (die van het oud-archief der gemeente en het oude burgerlijke-standsarchief zijn ook afgedrukt in het Provinciaal Verslag over 1899). Inventarissen bestaan van 1811, 1838 en 1866. Ook het nieuwe archief werd gedeeltelijk beschreven; de verdere beschrijving werd overgelaten aan de ambtenaren ter secretarie. — Het oud-archief van Oploo, St. Antonis en Ledeakker wordt op den zolder van het gemeentehuis te St. Antonis bewaard. Het is in goeden toestand, doch de regeling biedt bijzondere moeilijkheden aan, omdat eigenlijk drie archieven aanwezig zijn (van ieder der drie plaatsen). — Het oud-archief van

's Grevelduin. Nederveen- en Zuidewijn-Capelle berust in de eerste plaats en is in 1872 uitvoerig beschreven en solied verpakt, zoodat het thans nog in ordelijke toestand verkeert. Ongeschikt staat het in diepe kasten van 2 rijen achter elkaar. — Het archief van Oijen en Teefelen berust te Oijen in het gemeente (tevens polder-) huis en is goed verzorgd. De oude kerkregisters van Oijen en Teefelen zijn dooreengemengd en moeilijk te scheiden. — Ook te Engelen is het archief goed verzorgd. Ook hier werd het oud-archief van den burgerlijken stand beschreven, gedeeltelijk berust het te Vlijmen. — Te Gassel is het archief in vochtige muurkasten geplaatst. De oude registers van den burgerlijken stand werden beschreven. — Te Vlieden is een treurig gemeentehuis, het archief ligt daaronder; het nieuwere archief ligt op den zolder. — Het archief van Deurne en Liessel berust te Deurne in een brandvrij lokaal. Het oud-archief werd geordend. — Ook het gemeentehuis van Borkel en Schaft, te Borkel, is pas voltooid. Door te weinig luchten had het archief hinder van vocht. — Te Zeeland is onlangs verbetering aangebracht, doch het archief heeft behoefte aan meer licht en lucht. De oude burgerlijke-standsarchieven werden beschreven. — Te Zevenbergen is een nieuwe gemeente-archivaris (zonder salaris) gesteld.

Mittheilungen der k. preussischen Archivverwaltung. Heft 5. Die städtischen Archive in der Provinz Posen, von DR. A. WARSCHAUWER. Leipzig, S. Hirzel, 1901.

Een uitstekende ligger, voorzoover dit te beoordeelen is van uit de verte, omtrent de geschiedenis en den toestand der archieven in Posen. In eene inleiding wordt achtereenvolgens geschetst de geschiedenis, de inhoud en de benutting der archieven. Dezelfde redenen als bij ons hebben ook daar tot verminking der archieven geleid; evenals hier zijn ook daar in de 19^e eeuw meer dan eens pogingen van hooger hand gedaan om te redden, wat nog te redden was. Voor de stedengeschiedenis brengt de tweede paragraaf menig steentje aan. Omtrent verrichte historische onderzoekingen betreffende Posen ontvangen wij in de derde paragraaf menige gewenschte inlichting. Daarna worden de stedelijke archieven behandeld in alphabetische volgorde. Voor iedere stad gaat eene korte „historische Notiz” vooraf, waarna mededeelingen worden gedaan omtrent het archief, terwijl eene opgave der literatuur het slot vormt. — Mocht een adresboek van de archieven in ons land gewenscht worden, niet zonder vrucht zou de bewerker daarvan van het boek van DR. WARSCHAUWER kennis nemen.

Historische Vierteljahrschrift, IV Jahrg, 1901., 4 Heft, Leipzig, Teubner, 1901. www.libtool.com.cn

Hierin o.a.:

1. Een repliek van DR. F. KEUTGEN tegen L. Quidde over Weizsäcker's „Editionsgrundsätzen". — Ik geloof, dat wij, ons houdende aan de bij ons gestelde regelen en ons niet stootende aan gemotiveerde afwijkingen daarvan, meer waardeering voor elkanders inzichten en tevens meer den aangenamen toon bewaren ¹⁾).

2. Eene kritiek van DR. R. KNIPPING over A. Tille's, Uebersicht über den Inhalt der kleineren Archive der Rheinprovinz, I Band.

Bibliothèque de l'école des chartes. LXII. Livr. 1—4, Paris, Alphonse Picard et fils, 1901.

Hierin wordt gevonden:

1. Een levensbericht, met opgave der werken, van wijlen Arthur Giry, door H. OMONT (pag. 5—14). Onder de werken van Giry, wiens Manuel de diplomatique allen lezers bekend is, zijn te vermelden: Notice sur les archives communales anciennes de la ville de Saint-Omer (naar aanleiding van zijne regeling dier archieven, zijn eerste werk) en Archives anciennes de Saint Quentin. Zijn ambt van professor aan de école des chartes bracht hem verder tot uitgaven over stedengeschiedenis, palaeographie, chronologie; terwijl niet onvermeld mag blijven, dat onder zijne leiding van het geschiedkundig gedeelte der Grande Encyclopédie daaraan meer dan 2000 artikelen werden toegevoegd.

2. Een opstel van H. OMONT over een handboekje over palaeographie, in 1566/7 vervaardigd door P. Hamon, secretaris van koning Karel IX. Hamon is, wegens zijne vrijzinnige godsdienstige opvattingen, op 7 Maart 1569 opgehangen, terwijl zijne boeken voor zijne oogen werden verbrand. Het handboekje ontstapte echter aan de aandacht en berust nu in de Bibliothèque nationale; het was bekend aan Mabillon, die in zijn De re diplomatica er van gewag maakt.

3. Eene waardeerende bespreking door JULES VIARD van Wiegand's Die wissenschaftliche Vorbildung des Archivars.

4. Eene studie van H. F. DELABORDE over de indeeling van den „trésor des chartes antérieur à la mort de Saint Louis" en de daarvan opgemaakte inventarissen, naar aanleiding van twee handschriften der Bibliothèque nationale, die één inventaris vormen.

¹⁾ Een treurig bewijs voor mijne bewering levert weder G. SEELIGER's „Zur „Abwehr" tegen W. SICKEL in diezelfde aflevering blz. 563, 564. Is inderdaad S. in zijn recht, dan had hij verstandiger gedaan zulk een recensent dood te zwijgen.

Gelijksortige rubrieken treffen wij hier aan als bij de liassen in de archieven onzer Staten-Generaal en Staten der provinciën.

5. Verklaring van den term „litterae tonsae” tegenover „litterae barbatae”, door L. DELISLE. Zijn slotsom is, dat de litterae tonsae „sont des lettres étroites et très allongées, dépourvues de tout trait superflu, dont les unes peuvent se rattacher au système de l'écriture capitale ou onciale, les autres au système de la minuscule”. Zij werden aangewend ter pauselijke kanselarij bij het verleenen van officieele afschriften van stukken, waarvan sommige plaatsen onleesbaar waren.

Le Bibliographe Moderne 5me Année, Janvier—Juin, Paris, Rue Gay-Lussac 38, 1901.

Hierin o. a. eene interessante studie van G. DEVISES DU DÉZERT, over „les archives historiques nationales de Madrid”, gesplitst in 2 gedeelten: een historisch overzicht en een voorloopigen inventaris. „L'Espagne est pour le chercheur une terre d'élection. Son histoire domine pendant deux siècles toute l'histoire européenne”. Zijne archieven zijn vele en zeer verspreid, omdat het eeuwenlang slechts een statenbond was. Een overzicht van de geschiedenis der archieven wordt nu gegeven aan de hand van D. Santiago Agustin RIOL, die in 1726 schreef, en D. Vincente Vignau y Ballester, den tegenwoordigen directeur der „archives historiques nationales de Madrid”. Terwijl de archieven oudtijds door de vorsten op hunne reizen werden medegevoerd, werd aan de archieven van Arragon voor 't eerst in 1346 eene vaste verblijfplaats aangewezen. Later werden meerdere maatregelen ten opzichte der archieven genomen, doch niet altijd verstandige. Een der merkwaardigste was wel de deponering van archieven in 's konings slot te Simancas, dat tevens diende tot staatsgevangenis en (daarom?) meermalen door brand werd bedreigd, zoodat men eens verplicht was 200 karrevrachten archivalia uit de vensters te werpen; het weder opbergen er van kostte niet minder dan 300 ducaten. — In 1856 is gesticht de leerschool der diplomatiek ter opleiding van archivariissen en bibliothecarissen. — Eerst in 1896 werden de historische archieven overgebracht naar de fraaie nationale bibliotheek; sedert namen zij door toevoegingen ontzachtlijk in omvang toe. In hoofdzaak heeft men nu 3 groote verzamelingen: de stukken betreffende de politieke geschiedenis van Spanje te Simancas (tot op 1780) en Alcalá de Henares (sedert 1780) en die betreffende het binnenlandsch bestuur te Madrid.

BERICHTEN.

www.libtool.com.cn

Aan den uitgewerkten en toelichtenden Staat, behoorende bij het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1902, ontleenen wij het volgende:

Art. 164. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks archieven te 's Gravenhage:

a. algemeene Rijksarchivaris	f 4000.—	(voor 1901: f 4000.—)
b. adjunct-archivarissen	, 6800.—	(„ „ „ 6800.—)
c. commiezen	, 3600.—	(„ „ „ 3400.—)
d. adjunct-commiezen	, 4700.—	(„ „ „ 4300.—)
e. conciërge en verdere bedienden	, 2610.—	(„ „ „ 1340.—)
	f 21710.—	(voor 1901: f 19840.—)

Het artikel is verhoogd ter zake van de bij Koninklijk besluit vastgestelde traktementsverhoogingen en tot bezoldiging van den machinist en den stoker voor de verwarmings- en ventilatietoestellen in het nieuwe gebouw.

Art. 165. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijffloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankopen voor de Rijksarchieven f 8800.— (voor 1901: f 8800.—)

Art. 166. Kosten van den bouw en de inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage f 114320.— (voor 1901: f 110069.50).

Het artikel is verhoogd in verband met de verschuldigde termijnen der loopende contracten en de afwerking van het nieuwe gebouw.

Art. 167. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij de Rijksarchieven in de provinciën:

a. archivaris in Noordbrabant	f 2800.—	(voor 1901: f 2600.—)
b. archivaris in Gelderland	, 3000.—	(„ „ „ 2800.—)
c. archivaris in Noordholland	, 2400.—	(„ „ „ 2200.—)
d. archivaris in Zeeland	, 2400.—	(„ „ „ 2200.—)
e. archivaris in Utrecht	, 3000.—	(„ „ „ 3000.—)
f. archivaris in Friesland	, 2300.—	(„ „ „ 2100.—)
g. archivaris in Overijssel	, 2000.—	(„ „ „ 2000.—)
h. archivaris in Groningen	, 2400.—	(„ „ „ 2400.—)
i. archivaris in Drenthe	, 2200.—	(„ „ „ 2200.—)
j. archivaris in Limburg	, 2400.—	(„ „ „ 2400.—)
k. adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeester, klerken, conciërges	, 17640.—	(„ „ „ 16800.—)
	f 42540.—	(voor 1901: f 40700.—)

Het artikel is verhoogd ter zake van de bij Koninklijk besluit vastgestelde traktementsverhoogingen.

Art. 168. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijnloonen, reis- en verblijfkosten, aankopen, meubilair, aankoop, huur, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën *f* 46000.— (voor 1901: *f* 47946.28).

Bij nota van wijziging, bij de Tweede Kamer ingezonden bij brief van 4 October 1901, werden de artikelen 164 en 165 verhoogd. De toelichting zegt daaromtrent:

Art. 164. Terwijl in het buitenland, met name in België, reeds sinds 25 jaren van Rijkswegen de uitgave van de belangrijkste geschiedenisbronnen in de archieven aanwezig ter hand genomen is, werd hieraan tot groote schade van de kennis der vaderlandsche historie ten onzent niets gedaan, behalve voor zoover enkele particuliere genootschappen nu en dan op zeer kleine schaal en zonder vast stelsel zulke documenten het licht hebben doen zien.

Nu gelukkig sinds eenige jaren onze archieven beter geordend zijn, is het wenschelijk de uitgave dier geschiedenisbronnen, voor zoover zij in de Nederlandsche archieven verscholen zijn, te ondernemen. Daarmede zal onder leiding eener commissie van geschiedkundigen een der adjunct-archivariassen, bijgestaan door een adjunct-commies, te belasten zijn, terwijl ter zijner vervanging een adjunct-archivaris noodig is.

Verder zal in verband met het overnemen van de archieven der Departementen in het nieuwe depotgebouw de aanstelling van twee adjunct-commiezen en een assistent-conciërge vereischt worden.

Voor een en ander wordt een bedrag van *f* 6600.— uitgetrokken.

Art. 165. Wegens meerdere kosten van bindwerk en van verwar ming in verband met het in gebruik nemen van het nieuwe depotgebouw en voor de uitgave der geschiedenisbronnen wordt een bedrag van *f* 3000 aangevraagd.

In het 30 October 1901 vastgestelde voorloopig verslag wordt alleen over de wijziging in art. 164 gehandeld:

Heeft de uitgave van geschiedbronnen — eene geheel nieuwe zaak — nu plotseling zulk een haast, werd gevraagd, dat deze bij Nota van Wijziging moet worden voorgesteld? En dit terwijl zoo vele zaken zijn weggelaten, omdat zij nader onderzocht moesten worden.

Van andere zijde werd het voornemen der Regeering toegejuicht, omdat het belangstelling toont in de geschiedvorsching ten aanzien van het verleden en het maken tot gemeen goed van de bronnen daarvoor. Te dien opzichte staan wij bij het buitenland achter.

In de Memorie van antwoord, ingezonden bij brief van 23 November 1901, zegt de minister:

Art. 164. Met genoegen vernam de ondergeteekende, dat de voorgenomen uitgave onzer geschiedenisbronnen toejuiching vond; inderdaad is Nederland te dien opzichte sinds lange jaren zeer ten achter bij andere beschaafde landen.

Van overhaasting is hierbij geen sprake. Deze zaak was bij het optreden van den Minister reeds geheel voorbereid, en werd bij de begroting alleen met het oog op den onzekeren toestand der financiën opgehouden. Toen echter nader onderzoek ondergeteekende in kennis stelde met het feit, dat reeds eene commissie van particuliere geleerden was aangezocht en zich bereid had verklaard de leiding dezer zaak onbezoldigd op zich te nemen, achtte hij langer uitstel in strijd met alle beleefdheid.

Bij de mondelinge behandeling werden de artikelen onveranderd goedgekeurd. Bij art. 164 merkte de heer De Stuers het volgende op:

Ik heb met veel genoegen gezien, dat de Minister, in aansluiting met zijn voorganger, er toe wil overgaan om de geschiedenisbronnen, die in onze archieven te lang verwaarloosd en verscholen gebleven zijn, van Rijkswegen uit te geven. Ik zeg hem daarvoor dank.

Nu wensch ik een ander punt, ook de archieven betreffende, aan 's Ministers aandacht te onderwerpen. Ik heb dit niet in de afdelingen kunnen bespreken; derhalve verlang ik ook geen antwoord. Ik wensch alleen een maatregel aan te bevelen, nl. de noodzakelijke verbetering der bezoldiging van het aan de archieven verbonden personeel. Gold het hier slechts het persoonlijk belang van dat personeel, dan zou ik er mij thans misschien niet zoo warm voor durven maken, maar het geldt ook het belang der archieven, dus der wetenschap, dus van den Staat. Een dienst, waarvan het personeel slecht bezoldigd wordt, lijdt op twee wijzen, vooreerst doordat de recruteering van het personeel bemoeilijkt wordt; de jongelieden gaan liever in eene andere betrekking, die uitzicht geeft op eene betere positie. En ten tweede, omdat de goede krachten, die er werkzaam zijn, verdwijnen als zij een betere positie erlangen kunnen. Dit bezwaar heeft zich bij de archieven bewaarheid, tot schade dier instellingen. Herhaaldelijk hebben in den laatsten tijd zeer bekwame archivariissen het archief vaarwel gezegd voor een beter bezoldigde en meer vooruitzichten aanbiedende betrekking. Een heeft een professoraat aanvaard en de ander is bij een rechtbank overgegaan. Dit is zeer jammer en zeer schadelijk, vooral omdat men bij de archieven niet zoo gemakkelijk iemand kan vervangen als bij andere instellingen. Hoe langer een archivaris zijn ambt en zijn standplaats behoudt, des te bekwamer en nuttiger wordt hij, want des te beter geraakt hij op de hoogte van de hem toevertrouwde collectie. Men moet dus trachten

die menschen een loopbaan te verzekeren, die zij met liefde ingaan en waar zij tevreden in volharden.

Wanneer men nu de bezoldiging der archivariissen nagaat, zal men moeten toegeven, dat deze blijft beneden hetgeen waarop, zij aanspraak kunnen maken. Zij worden gerecruteerd uit dezelfde groep, als hoogleeraren en rechterlijke ambtenaren. Een archivaris in de provinciën of een adjunct-archivaris te 's Gravenhage — de hoogste rangen buiten de unieke positie van den algemeenen Rijksarchivaris — begint met f 2000 en kan het brengen tot f 3000, doch eerst na 20 jaren dienst in den rang! De bezoldigingen der hoogleeraren daarentegen loopen van f 4000 tot f 6000. Die van de leden der rechterlijke macht is ook veel ruimer. Ik heb daarvan eene geheele tabel voor mij, maar ik zal ze niet voorlezen. Men kan de vergelijking zelfs verder uitstrekken en de traktementen der archiefambtenaren vergelijken met de bezoldigingen der ambtenaren bij de Departementen van algemeen bestuur en zelfs met die van hoofden van lagere scholen, die, met inbegrip van de normaallessen en examengelden, te Amsterdam f 3000, f 4000 en f 5000 kunnen maken.

Ik beveel deze zaak aan den Minister aan en vertrouw, dat hij ook indachtig zal zijn hoe verleden jaar een milde manna van f 60000 op het personeel der hoogere burgerscholen en een manna van f 20000 op dat van de Polytechnische School is neergedaald. Ik hoop, dat nu ook aan de archivariissen gedacht zal worden.

Bij Koninklijk besluit is met ingang van 1 Januari 1902 bij 's Rijks archief in Overijssel benoemd tot adjunct-commies J. Geesink, thans amanuensis bij dat archief.

Het Oud-notarieel archief, tot dusver geborgen in het bovengedeelte van het gebouw van het gerechtshof te 's-Gravenhage, is vandaar overgebracht in het nieuwe rijksarchiefflokaal aan het Bleijenburg.

In het archief van den kerkeraad van de Nederlandsche Hervormde gemeente te Bunschoten zijn de protocollen van het gerecht van Bunschoten van 1662/3, 1665/6, 1669/70, 1679/80 en 1694, behoorende tot het rechterlijk archief dier gemeente, ontdekt. Door den predikant, den heer A. Gelderman, zijn deze stukken, namens den kerkeraad, aan het rijksarchief in Utrecht ten geschenke aangeboden, waardoor de registers van overdrachten van vaste goederen van Bunschoten, die tot nog toe eerst met 1724 aanvingen, belangrijk vermeerderd zijn.

Aan den predikant en den kerkeraad is de dank der Regeering betuigd.

In verschillende kranten heeft het bericht de ronde gedaan, dat de

Minister van Binnenlandsche Zaken den rijksarchivarissen opgedragen heeft rapport uit te brengen over den toestand der oude kerkelijke archieven. Dat bericht berust op een misverstand; in de meeste provinciën zijn die rapporten reeds eenige jaren geleden opgemaakt.

De gemeenteraad van Zutphen heeft besloten, een post van f 840 op de begrooting te brengen voor overbrenging van het oud-archief van de lokalen boven het Wijnhuis naar een paar kamers in het gemeentehuis. Tevens werd besloten, om f 900 te besteden voor het inrichten van die lokalen tot museum voor oude kunst en kunstnijverheid en f 400 voor het jaarlijksch onderhoud daarvan.

Aan eene mededeeling van den heer Gaillard te Brussel ontleenen wij het bericht, dat men in België in alle rijks-depôts bezig is met het bewerken van beknopte inventarissen, waarvan reeds verscheidene afleveringen zijn gedrukt. Het eerste deel, dat binnen kort zal verschijnen, is de volledige beknopte inventaris van de rijksarchieven te Hasselt.

Aan de Kölnische Volkszeitung is het volgende ontleend, dat zich bij het artikel van prof. BLOK (hiervoor blz. 69) aansluit:

Het bestuur van het Vaticaanisch archief beijvert zich voortdurend, het den bezoekers en geschiedvorschers zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Alle uitgevers van Vaticaanse akten, sedert het onbevange openstellen van het archief door paus Leo XIII voor 20 jaar, stemmen overeen in den lof over de groote voorkomendheid, die zij zoowel bij de kardinaal-archivarissen als bij de onderarchivarissen en custodes ontmoet hebben. Een zeer bijzonderen en blijvenden dank heeft zich echter in een bereids vijftientigjarige werkzaamheid de onderarchivaris mons. Wenzel hierdoor verworven, dat hij, zonder zelf met geleerden arbeid op den voorgrond te treden, het bijna onafzienbare materiaal van catalogi en inventarissen, voornamelijk de honderdduizenden losse fiches, het werk van den onvermoeibaren archivaris Giuseppe Garampi, vergaarde en in een gemakkelijk overzicht bijeenbracht. In den afgeloopen zomer bracht hij zijn werk tot een zeker einde, door al deze indices naar enkele praktische, deels zakelijke, deels chronologische gezichtspunten te nummeren en tot een afzonderlijke bibliotheek te vereenigen, die het hoogst verrassende aantal van 669 deelen bevat. Wel is waar bevat een groot aantal daarvan slechts herhalingen en uitbreidingen van vroegere inventarissen, zooals dit bij de voortdurende veranderingen en den gestadigen aanwas van het archief van zelf spreekt, maar toch heeft het overgroot aantal slechts betrekking op het tegenwoordige archief, terwijl de oudere opgaven voor de geschiedenis van het

geheime archief en voor het vaststellen van ouderdom en herkomst der ~~eerwaardige codices en perkamenten~~ van groot gewicht zijn.

De 669 deelen splitsen zich in 8 afdeelingen. De eerste bestaat uit brokstukken van inventarissen van den pauselijken schat, die vroeger tegelijk tot bewaarplaats der handschriftelijke schatten diende. Zij gaan tot op den tijd van Bonifacius VIII terug. Dan volgt de opgaaf van het archief van den Engelenburg, dat langen tijd tot bewaring van belangrijke oorkonden van de bezittingen der Roomsche kerk diende. In de derde plaats een reeks van algemeene indices van het Vaticaansche archief, de 80 armariën der hoofdmassa, berichten der nuntii aan de staatssecretarie enz. Verder inhoudsopgaven der grootere bibliotheken, die af en toe met het archief vereenigd werden, als de bibliotheken Pia, Borghese, Carpegna e. a. De 5e en de 6e afdeeling behandelen de duizenden registerdeelen der pauselijke bullen, die deels in de kanselarij, deels in de Datarie vervaardigd werden. De 7e afdeeling draagt den naam Orbis catholicus en bestaat uit een zeer omvangrijken inventaris op fiches van alle bisdommen der wereld met verscheidene onderafdeelingen: pausen, bisschoppen, beneficiën, kerken te Rome, enz. Daarbij een zeer bruikbaar chronologisch overzicht der geheele kerkgeschiedenis. De groote reeks regesten uit het tijdperk van het verblijf der pausen te Avignon vormt het slot. Al deze indices en inventarissen zijn in een bijvertrek der groote arbeidzaal vereenigd. De waarde dezer nieuwe inrichting belooft nog belangrijk vermeerderd te worden door den index indicum, waaraan dezelfde prelaat thans werkt, en dien hij, naar te hopen is, in druk zal geven, in de overtuiging, dat hij daarmee de kroon zal zetten op zijn verdienstelijk en voortreffelijk werk.

Van het internationaal congres tot instandhouding van oude manuscripten, in 't najaar van 1898 te St. Gallen gehouden, is o.a. het resultaat geweest, dat een permanente commissie benoemd werd, wier hoofdtak het zoude zijn de verschillende methoden van conservatie en restauratie van handschriften te bestudeeren en een gemotiveerd oordeel daarover uit te brengen. In verband hiermee zou men voorts trachten de daarvoor in het belang der wetenschap benoodigde gelden van staatswege te verkrijgen. Deze commissie bestaat uit de heeren Ehrie, bibliothecaris van het Vaticaan, Zangemeister, directeur der universiteitsbibliotheek te Heidelberg en De Vries, bibliothecaris der Leidsche universiteitsbibliotheek, die zich bovendien den directeur van de Bibliothèque nationale te Parijs L. Delisle coöptcerden.

Hun pogingen om geldelijken steun te verkrijgen van de verschillende regeeringen hebben thans reeds tot resultaat gehad, dat van de Pruisische regeering een toezegging van 10,000 mark is verkregen, en van de Oostenrijksche eene van 5000 gulden, de laatste onder eenige voorwaarden.

1901/1902.

No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

De Roermondsche archiefquaestie.

Het was in het jaar 1898, dat op de jaarvergadering den Voorzitter der Vereeniging de ietwat als verzuchting klinkende uitdrukking ontsnapte: „Roermond und kein Ende”. Ongeveer drie jaren later is dan toch van deze aanvankelijk geruchtmakende en later zich in het eindelooze voortsleepende zaak, waarin niemand behalve de direct betrokken partijen zich meer te recht kon vinden, het einde gekomen. Toen dit einde er eindelijk was, scheen het den Redacteur wenschelijk in dit Tijdschrift van den loop der gebeurtenissen zoowel voor als na het proces, en van de verschillende rechtspunten, die zich daarin hebben voorgedaan, een kort overzicht te geven. Hij wendde zich daartoe tot mij, en hoezeer mij het laatste wel aantrok, tot het eerste, dat voornamelijk moest worden getrokken uit de uitvoerige mededeelingen, vervat in de verslagen, door den Rijksarchivaris in Limburg omtrent de zaak aan den Minister van Binnenlandsche Zaken uitgebracht ¹⁾, ontbraken mij tijd en gelegenheid. Na eenig overleg heeft zich hiermede welwillend belast dr. E. WIERSUM, adjunct-commies aan het Rijksarchief in Zeeland. Vandaar de vorm, waarin het volgende overzicht, vergezeld van eenige rechtsbeschouwingen waartoe het geschil aanleiding gaf, den lezers wordt aangeboden. Mogen zij het niet ongelezen ter zijde leggen met de verzuchting van den Voorzitter, en bedenken, dat dit naar alle waarschijnlijkheid dan ook inderdaad en definitief het einde is.

S. G.

I.

Toen in het laatst van 1889 de heer J. B. SIVRÉ, Rijksarchivaris van het Voormalig Overkwartier van Gelderland en tevens Archivaris der

¹⁾ Zie Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven 1894, 1895, 1899 en 1900.

gemeente Roermond, gestorven was, deed de Minister van Binnenlandsche Zaken een onderzoek instellen naar den toestand der rijksarchiefverzamelingen, die onder zijn beheer gestaan hadden en met het gemeentearchief berustten op het Raadhuis.

Al heel spoedig bleek toen, dat deze niet beantwoordde aan de eischen van goede archiefverpleging. Bovendien was het gevolg van éézelfden bewaarder en éézelfde bewaarplaats geweest, dat beide archieven, het stedelijk en het rijks-, met elkaar vermengd waren. Om hieraan een einde te maken, gelastte de Regeering den Rijksarchivaris in Limburg een inventaris te maken van alle stukken, die aan het Rijk in eigendom toekwamen. Dit was het begin van de Roermondsche archiefkwestie, die eerst in het vorig jaar haar beslag heeft gekregen.

Voor een goed begrip van deze kwestie zal het noodig zijn kortelijk de geschiedenis na te gaan van de Roermondsche verzamelingen tot het jaar 1890, opdat in de eerste plaats duidelijk blijke, over welke archieven de beide partijen, het Rijk eener- en de gemeente Roermond anderzijds, zoo langen tijd geprocedeerd hebben.

Roermond was de hoofdplaats van het Overkwartier van Gelderland, dat in 1580 den Spaanschen Koning getrouw gebleven en dientengevolge van de drie Nederkwartieren gescheiden was. Bij Koninklijke ordonnantie van 5 Februari 1580 was de Raad van Gelderland en Zutphen naar Roermond overgebracht. Met uitzondering van het tijdvak van 1632—1637, toen de stad zich in handen der Staatschen bevond, was Roermond de geheele 17e eeuw de hoofdzetel van het bestuur gebleven voor het geheele Overkwartier. In 1715 echter kwam een groot gedeelte van dit grondgebied in het bezit van andere Souvereine machten. Bij het derde Barrière-traktaat namelijk, van 15 November 1715, gesloten tusschen Oostenrijk, Engeland en de Staten-Generaal, kreeg de verdeling van het Overkwartier, die reeds vroeger door een reeks van traktaaten was begonnen, haar beslag, althans wat Pruisen, Oostenrijk en de Staten-Generaal betrof. Bij dit traktaat kwam een gedeelte van het Overkwartier aan de Staten-Generaal (Venlo c.a.), een ander gedeelte aan Pruisen (Gelder c.a.), terwijl de rest met Roermond als hoofdplaats in het bezit van Oostenrijk bleef. Tevens werd toen bepaald, dat alle archieven zouden blijven berusten te Roermond.

Art. XVIII van het traktaat luidde namelijk aldus:

„Tous les documens et papiers, qui concernent le Haut Quartier de Gueldre, resteront comme ci-devant dans les archives à Ruremonde, mais on est convenu, qu'il en sera formé un inventaire ou registre, à l'intervention des commissaires de sa Majesté Impériale et Catholique, de sa Majesté Prussienne et des seigneurs Etats Généraux et copie

authentique sera donnée dudit inventaire à chacune des trois Puissances, pour avoir toujours libre accès à tous les papiers et documens dont Elles pourroient avoir besoin pour la partie qu' Elles possèdent dans ledit Haut Quartier de Gueldre, et dont copie authentique leur sera délivrée à la première réquisition."

Dit artikel is evenwel niet nageleefd. Waren er vóór 1715 reeds vele archieven uit Roermond weggevoerd, ook na dien tijd geschiedde dat in niet geringe mate. De vraag is dus, welke stukken zich daar in 1890 nog bevonden.

Van alle archieven der „gemeenschappen en ambtenaren te Roermond, die een rechterlijk of landsheerlijk karakter gehad hebben of medewerkten tot het bestuur des lands in het algemeen" kunnen reeds dadelijk buiten bespreking blijven de volgende:

1e. het archief van den Stadhouder, omdat dit hoogstwaarschijnlijk één was met dat van het Souverein Hof en bijgevolg dezelfde lotgevallen gehad heeft.

2e. het archief van den Momboir-fiscaal bij het Souverein Hof, dat waarschijnlijk ook na 1632, toen Roermond door de Staatsche troepen was ingenomen, aldaar was blijven berusten, doch in elk geval in 1794 op last van het toenmalige Oostenrijksche Gouvernement is weggevoerd en waarvan de tegenwoordige bewaarplaats niet bekend is.

3^e. het archief van de Rekenkamer, dat in 1632 gedeeltelijk naar Arnhem en vandaar in 1895 naar Maastricht gevoerd is. Het deel, dat te Roermond was achtergebleven, en het daarna gevormde archief van 1632—1681, werden in laatstgenoemd jaar met de Geldersche Rekenkamer naar Brussel overgebracht ¹⁾, en van daar bij de komst der Franschen naar Weenen; later werden deze stukken door de traktaten van Campo-Formio en Lunéville aan Frankrijk toegekend. ²⁾ Thans berusten ze in het rijksarchief te Brussel.

4e. Het archief der Gemeente, waarop het Rijk uit den aard der zaak geen aanspraak kon laten gelden. ³⁾ Het is waar, dat de Gezworen-Raden ook rechtspraak uitoefenden (in kleine zaken), maar de

¹⁾ Karel II vereenigde in 1681 de Geldersche Rekenkamer met de Vlaamsche en bepaalde toen, dat deze gecombineerde kamer te Brussel zou zetelen. Eenige jaren later, in 1684, werd de Geldersche Rekenkamer weer van de Vlaamsche gescheiden en vereenigd met de Brabantsche. Zie: „Inventaires des archives de la Belgique, publiés sous la direction de M. Gachard". Tome I 1837, pag. 34 en 35.

²⁾ Idem pag. 188 en 189.

³⁾ Wel werd ten slotte ook nog het gemeentearchief in de kwestie betrokken, maar niet qua talis, maar om de stukken van het Rijk, die er verkeerdelijk mee vermengd waren.

Donderdaagsche protocollen, waarin deze rechtszaken zijn opgeteekend, bevatten voor het grootste gedeelte besluiten van administratieven aard en kunnen dus niet als rechterlijk archief beschouwd worden.

5^e. Het archief van de Licentenkamer, waarvan niets bekend is.

Deze archieven stonden dus buiten de kwestie.

Alle andere daarentegen vormden den casus belli. Het waren :

1^e. Het archief van het Souverein Hof als rechterlijk, administratief lichaam en als leenhof.

2^e. Het archief van de Staten en de Gedeputeerde Staten met den Ontvanger der onraadspenningen.

3^e. Het archief van het Hoofdgerecht van Roermond.

4^e. Het archief van den Erfvoogd van Roermond en zijn leenhof.

5^e. Het archief van den Officiaal van het bisschoppelijk Hof.

Laten we zien, in hoeverre deze archieven bij het begin van den strijd op het Raadhuis aanwezig waren of ten minste aanwezig konden zijn.

Het archief van het Souverein Hof was in 1632 grootendeels naar Arnhem gevoerd.¹⁾ Een gedeelte hiervan, dat in 1683 in Roermond terugkwam, werd met het na 1637 gevormde archief²⁾ bij de komst der Franschen (1794) gedeeltelijk naar Oostenrijk overgebracht. Later aan Frankrijk afgestaan, berust dit thans in het rijksarchief te Brussel.

Een menigte stukken echter waren in 1794 te Roermond achtergebleven en overgebracht van de kanselarij naar het burgerlijk hospitaal, waar ze in 1801 ontdekt werden. Toen zouden ze worden vervoerd naar de Prefectuur te Maastricht, doch dit bleef achterwege. Vóór of althans reeds in 1828 berustten ze op het Raadhuis. In dat jaar heeft het plan bestaan om ze aan den President der arrondissements-rechtbank aan te bieden, hetgeen echter niet geschied is; de stukken bleven op het Raadhuis en bestonden uit 1^e. een menigte liassen van processen en instructies voor het Hof, 2^e. afschriften van de dubbelen der pastoreele doop-, trouwen sterfregisters, 3^e. eenige door de Rekenkamer gewaarmerkte rekeningen van den Rentmeester-generaal, 4^e. een menigte rekeningen deels met de bewijsstukken uit de 17^e en 18^e eeuw en 5^e. vele losse stukken van allerlei aard.

Het Statenarchief berustte op het Raadhuis. Ook in 1801

¹⁾ Ingevolge art. 15 van het traktaat van overgave van 5 Juni 1632.

²⁾ Tijdens het Staatsch Bestuur (van 1632—1637) was het Hof opgeheven. De eisch der Staten van het Overkwartier tot terugbekoming van de naar Arnhem gevoerde archiefstukken grondde zich op art. 69 van het vredetraktaat van Munster.

bevond het zich daar nog in goeden toestand, geheel beantwoordende aan den inventaris van M. A. en J. B. Syben, die echter slechts tot 1760 liep. In 1803 werden eenige comptabele stukken naar Maastricht overgebracht volgens besluit van den Prefect van 4 Oct. 1803. In 1807 beval de Fransche regeering om alle stukken naar Maastricht over te brengen, waaraan echter geen gevolg gegeven werd. Maar in 1831, toen de geheele provincie Limburg deel uitmaakte van het nieuwe Koninkrijk België, werd op last van de Belgische Regeering een groot gedeelte weggevoerd naar Brussel.¹⁾ Deze stukken, waarvan Gachard een inventaris vervaardigde, werden in 1845 weer aan Nederland afgestaan²⁾ en, na een kort verblijf te Maastricht, in 1849 getransporteerd naar het Raadhuis te Roermond.³⁾ Hier waren tal van losse stukken, liassen enz., die Gachard niet had meegenomen, in de grootste wanorde blijven liggen. Beide collecties werden nu weer vereenigd en vermeerderd met eenige Oud-Geldersche stukken, die de Gemeente door aankoop of schenking verkregen had. De geheele verzameling bestond in hoofdzaak uit de recessen der Staten, de ingezonden bezworen kwartierstaten, de privilegiën door de Souvereinen gegeven, de ingekomen stukken deels tot 1689 bijeengebonden onder den titel van Doleantiën en ordres, en de rekeningen der onraadsgelden, ingeleverd door den Ontvanger daarvan.

Het archief van de Schepenbank of het Hoofdgerecht te Roermond bevond zich op het Raadhuis onder toezicht van den Griffier. Ook tijdens de Fransche overheersching bleef het daar berusten, niettegenstaande de Fransche regeering triage en daarna overbrenging naar de arrondissements-rechtbank had voorgeschreven. Het bestond o.a. uit afzonderlijke registers, 1°. voor overdrachten, 2°. voor testamenten, 3°. voor civiele processen, 4°. voor oirveden althans in de 15^e en 16^e eeuw, 5°. voor gerechtskosten.

Van den Erfvoogd van Roermond en zijn laat- of leenhof is geen afzonderlijk archief bekend; misschien bevindt zijn gerechtsrol zich in de schepenregisters van Roermond.

Het archief van den Officiaal viel ook onder de wetten en besluiten, door de Fransche regeering in zake rechterlijke archieven genomen, en had dus afgegeven moeten worden. Dit is niet geschied. Het bleef bewaard bij het bisschoppelijk archief, terwijl een gedeelte er van later in het bezit kwam van notaris Guillon te Roermond.

Nu werden van 1879 tot 1891 verschillende Koninklijke besluiten

¹⁾ Ingevolge het Besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 26 Oct. 1831.

²⁾ Volgens art. 3 van de conventie, tusschen België en Nederland gesloten 27 Juni 1845.

³⁾ Missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan den Gouverneur van 21 Juli 1849.

genomen, waarbij de overbrenging gelast werd van alle rechterlijke archieven naar de rijksarchiedepôts. ¹⁾ Ook het depôt te Roermond werd hiervoor aangewezen. Wat Roermond betreft, waren deze bepalingen van toepassing op het archief van het Souverein Hof als rechterlijk lichaam en als leenhof, op dat van de Schepenbank, op dat van den Erfvoogd als rechterlijk ambtenaar, voor zoover aanwezig, en op dat van den Officiaal, voor zoover aanwezig. Ook werden als gevolg van deze bepalingen in 1878 en 1880 naar het rijksdepôt te Roermond overgebracht, 1°. het archief van het Souverein Hof en van de Leenkamer van het Staatsch Overkwartier van Venlo, dat te Venlo berustte, en 2°. de archieven van de voormalige schepen- en laatgerechten en leenhoven in het Overkwartier van Gelderland, het graafschap Horne enz., die ingevolge de Fransche wetten en besluiten omstreeks 1809 in de arrondissements-rechtbank te Roermond geplaatst waren. Deze werden in den zijvleugel van het Raadhuis in een afzonderlijk lokaal opgeborgen.

Behalve deze archieven was er nog ééne categorie, die ook tot moeilijkheden aanleiding kon geven, namelijk die der opgeheven geestelijke instellingen, gilden en handelsvereenigingen. ²⁾ Al deze archieven waren bij de opheffing Staatseigendom verklaard. Van die der gilden en handelsvereenigingen is weinig mee te deelen.

De archieven der Roermondsche kloosterorden en broederschappen echter, die door Paus Clemens XIV en Jozef II werden opgeheven, waren, voorzoover zij in Oostenrijk mochten geweest zijn, door de trakaten van Campo-Formio en Lunéville aan Frankrijk toegekend. Ze bevinden zich thans gedeeltelijk te Brussel. Ook berusten enkele documenten, tijdens het Fransch bestuur naar de Préfectuur gevoerd, in het rijksarchief te Maastricht. — In het begin van de Fransche overheersching werden wederom kloosters en andere geestelijke instellingen van verschillenden aard gesupprimeerd. Dientengevolge werden te Roermond nationaal eigendom verklaard de archieven van de kloosters der Franciscanen, der Norbertinessen van de abdij Houthem St. Gerlach en der adellijke Cisterciënser abdij het Munster, en tevens die der Ursulinen, van het bisdom, van de *bénéfices simples*, van het seminarie en het begijnhof. Slechts

¹⁾ Koninklijke Besluiten van 8 Maart 1879; 31 Aug. 1880; 9 Oct. 1883; 20 April 1889; 29 Dec. 1891; Ministeriëel Besluit van 23 Mei 1879.

²⁾ Ordonnantie van Maria Theresia van 15 Sept. 1773; Besluiten van Jozef II van 17 Maart 1783 en 8 April 1786; Wetten van 15 Fructidor an IV (1 Sept. 1796), geregistreerd 28 Fructidor d.a.v.; 5 Frimaire an VI (25 Nov. 1797), geregistreerd 13 Nivôse (2 Jan. 1798), voor de geestelijke instellingen; en Wetten van 2 Maart en 14 Juni 1791, nitvoerbaar verklaard voor de 9 departementen van België den 19 Brumaire an IV (10 November 1795) en geregistreerd 1 Frimaire (21 Nov.), voor de gilden en handelsvereenigingen.

enkele van deze dokumenten bevonden zich in het rijksarchief te Maastricht. Ook te Roermond was daarvan, naar luid van het schrijven van het stadsbestuur aan den Gouverneur der Provincie van 21 Mei 1826, weinig meer voorhanden. Alleen berustten „in verwarring bij het kerkbestuur eenige minbeduidende geschriften van het voormalig kapittel, en (waren) ten stadhuize gedeponeerd eenige belanglooze boeken van het gewezen klooster der Minnebroeders”.

Al de andere waren door verschillende personen „opgezocht geworden, zooals onder andere door wijlen den heer Claessens, bisschoppelijk vicaris te Weert”. Hetzelfde was het geval met het archief van het bisdom Roermond, volgens schrijven van den Gouverneur van 25 Juli 1829 aan den Administrateur voor het onderwijs, de kunsten en wetenschappen, waarin hij o.a. zegt: „Wat de stukken betreffende het bisdom van Roermond aangaat, zal ik U EdelGestr. opmerken, dat deze zoowel als alle andere archieven betrekkelijk geestelijke korporatiën enz., bij en na de suppressie in verscheidene handen zijn verspreid geworden, zoodat daarvan geene verzameling meer voorhanden is.”

Zoo was de toestand der contestable archieven in 1890.

Onderwijl was in Limburg, op denzelfden voet als dit reeds in andere provinciën het geval was, een provinciaal archief tot stand gekomen en hadden Gedeputeerde Staten in 1866 Mr. FRANQUINET tot Provinciaal archivaris benoemd. Aanvankelijk had het plan bestaan, om ook de archieven van het Voormalig Overkwartier naar het provinciaal depôt te Maastricht over te brengen, doch op aandringen van Roermond was dit achterwege gebleven en had de Minister van Binnenlandsche Zaken, hoewel geenszins het recht der gemeente op die archieven erkennende, er in toegestemd, dat zij voorloopig daar ter plaatse zouden blijven berusten. Hij had daarbij als voorwaarde gesteld, dat de Gemeente een ambtenaar met de zorg voor die archieven en het samenstellen van een nieuwen inventaris zou belasten, terwijl de Provinciale archivaris verplicht zou zijn ze jaarlijks te inspecteeren en bedoelden ambtenaar in archiefzaken voor te lichten. Overeenkomstig dezen eisch benoemde de Gemeente in Juni 1866 den heer J. B. SIVRÉ tot Gemeentearchivaris.

Eenige jaren later echter, in 1874, wendde de Gemeente zich tot het Rijk om een subsidie voor de bezoldiging van haren archivaris. Naar aanleiding hiervan werd bij Koninklijk Besluit van 22 Februari 1877 no. 11 de heer SIVRÉ benoemd tot Archivaris van het rijksarchief van het Voormalig Overkwartier, met de vergunning om tevens de betrekking van Archivaris der gemeente Roermond te blijven waarnemen. In zijn functie als Rijksambtenaar werd hij onder het onmiddellijk toezicht van den Rijksarchivaris te 's-Gravenhage gesteld. Maar in 1881, toen

het provinciaal archief in Limburg rijksarchief werd en onder een door het Rijk bezoldigden Rijksarchivaris kwam te staan, werd deze ambtenaar met dat toezicht belast. Bij ministerieele missiven van 30 Mei en 12 September 1884 toch werd de nieuwe Rijksarchivaris in Limburg, de heer J. HABETS, aangeschreven de werkzaamheden van den Rijksarchivaris te Roermond na te gaan, in het bijzonder wat betreft de methode van inventariseeren, en deswege verslag uit te brengen.

Bij den dood van den Rijks- en Gemeentearchivaris SIVRÉ nu drong het gemeentebestuur dadelijk bij den Minister aan op het benoemen van een opvolger, die dan tevens weer met de zorg voor het gemeentelijk archief belast zou zijn. Maar de Regeering wilde eerst de scheiding tusschen het rijks- en het gemeentearchief doorgevoerd zien en zond te dien einde den 29sten Juli 1890 den inventaris, opgemaakt door den Rijksarchivaris in Limburg, aan het gemeentebestuur „met verzoek om mededeeling of en zoo ja welke stukken daarin naar diens meening het eigendom der Gemeente zouden zijn”. Na over- en weerzenden kwam deze inventaris eerst den 2den September 1891 met de gevraagde aanmerkingen terug.

Tevens stelden Burgemeester en Wethouders toen voor om van weerszijden deskundigen te benoemen, die de stukken zouden onderzoeken en aan elke partij toekennen wat haar rechtens en billijk toekwam. De Minister verklaarde zich hiertoe gaarne bereid, wees zijnerzijds dadelijk twee personen aan en verzocht spoedige mededeeling van de deskundigen der Gemeente. Doch deze gaf nu niet het minste antwoord. Eerst na herhaalden aandrang van den Minister berichtte zij den 14den Maart 1893, dat zij haar voorstel van de benoeming van deskundigen aan het oordeel van den Raad had onderworpen. Deze nu had als zijn meening te kennen gegeven, dat de finantiën der Gemeente niet toelieten een tweetal personen met dat onderzoek te belasten, waarom men den Minister opnieuw verzocht in gemeen overleg een archivaris aan te stellen.

Maar hiernaar had deze natuurlijk geen ooren.

En toen nu bij een bezoek op 19 September 1893, door den Algemeenen Rijksarchivaris en den Rijksarchivaris in Limburg aan het rijksarchiefdepôt te Roermond gebracht, bleek, dat verschillende archiefstukken vermist werden en andere buiten voorkennis van den Rijksarchivaris van lokaal verwisseld waren, gaf de Minister bij beschikking van 23 Juni 1894 aan den Rijksarchivaris last „om de rijksarchieven naar 's rijksarchiefdepôt te Maastricht over te brengen, met uitzondering van die stukken, waarop de gemeente Roermond eenige jaren geleden had beweerd aanspraak te kunnen maken, waaromtrent getracht zou worden nader overeenstemming te verkrijgen”.

De over te brengen verzamelingen waren: 1°. de archieven van de

Staten van het Geldersch Overkwartier; 2°. de blijkens bijlage van de missive van het gemeentebestuur van 2 September 1891 aan het Rijk toekomende stukken, voor zoover niet begrepen sub 1; 3°. de archieven afkomstig van het Souverein Hof van Gelder te Roermond en die van de Schepenbank van Roermond; 4°. de archieven van het Souverein Hof en van de Leenkamer van het Staatsch Overkwartier van Venlo; 5°. de archieven van de voormalige schepen- en laatgerechten en leenhoven in het Overkwartier van Gelderland, het graafschap Horne enz.

Maar door den tegenstand van den Burgemeester en het gemeentebestuur kon aan 's Ministers last geen gevolg worden gegeven. Wel zagen Burgemeester en Wethouders spoedig in, dat elk verzet ten aanzien der rechterlijke archieven, afkomstig van de rechtbanken te Venlo en Roermond, (sub 4 en 5 genoemd) onverdedigbaar was, en konden deze archieven, welke zich in een zijvleugel van het Raadhuis bevonden, toen (2 Juli 1894) ongestoord door den Rijksarchivaris in den grootsten van de twee gehuurde verhuishagens overgepakt worden, maar overigens protesteerde de Burgemeester tegen het wegvoeren van eenig archiefstuk uit het Raadhuis. De Rijksarchivaris ging echter ook den anderen wagen vullen met archiefstukken, maar alleen met dusdanige als volgens zijn oordeel en dat van den Gemeentesecretaris behoorden „tot dat gedeelte van het archief, waarvan de eigendom van het Rijk niet door de Gemeente werd betwist”.

Daarna werden de wagens verzegeld en de paarden zouden worden aangespannen, toen na een heftige raadszitting besloten werd het vertrek te verbieden en bij den President der rechtbank in kort geding de sequestratie der archiefstukken aan te vragen.

Alzoo geschiedde en de President gelastte de plaatsing der verzegelde wagens in de schuur van den heer Diepen, om daar te verblijven, totdat het recht op de archieven uitgemaakt zou zijn. Nadat echter de verhuurder der wagens den Staat om teruggave daarvan gesommeerd had, verklaarde de Gemeente zich bereid deze terug te geven alsmede de zich daarin bevindende rechterlijke archieven, afkomstig van den zijvleugel van het Raadhuis, die daarop den 16 Augustus 1894 naar het rijksarchiefdepôt te Maastricht werden overgebracht. De overige werden in kisten overgepakt, verzegeld en bleven in dien toestand in de schuur van den heer Diepen. Ze bestonden niet uitsluitend uit stukken van het Geldersch Overkwartier, maar voor een gedeelte ook uit archieven van het Souverein Hof te Venlo. Dit archief toch, dat gecenseerd werd in zijn geheel te berusten in den zijvleugel van het Raadhuis, bleek bij de overpakking in de wagens voor een gedeelte naar een ander lokaal te zijn afgedwaald. Het gevolg was geweest, dat niet alle stukken in den grooten wagen waren gepakt, en dat niet alleen sommige op het Raadhuis waren achter-

gebleven, maar ook andere met de stukken van het Geldersch Overkwartier ingepakt waren en dus nu met deze in gemelde schuur bleven berusten.

Inmiddels appelleerde de Staat tegen de uitspraak van den President der rechtbank te Roermond bij het gerechtshof te 's Hertogenbosch, doch dit bevestigde bij arrest van 13 November 1894 die uitspraak, waarop de Staat onmiddellijk tegen dit arrest in cassatie kwam. Bovendien werden verscheiden besluiten, door het gemeentebestuur van Roermond het jaar te voren in deze kwestie genomen, vernietigd bij Koninklijk besluit van 7 Januari 1895.

In den loop van dat jaar nu werden van weerskanten verschillende voorstellen tot minnelijke schikking gedaan, waarbij men het, behalve over eenige formeele kwesties, eens werd over betaling der kosten van het proces, wagenhuur enz. en zelfs over wederzijdsche uitwisseling van archiefstukken, doch ten opzichte van één punt geen overeenstemming verkregen kon worden. Terwijl namelijk de Minister afstand van het Oud-Geldersch archief eischte, zooals dit beschreven was in den inventaris, dien hij den 29sten Juli 1890 aan het gemeentebestuur had toegezonden, wilde dit laatste alleen afzien van :

- 1°. de archieven van de Staten van het Overkwartier van Gelderland;
- 2°. die van het Hof van Gelder te Roermond en van de Schepensbank der Stad;
- 3°. die van het Hof van het Staatsch Overkwartier te Venlo;
- 4°. die welke vroeger ter rechtbank te Roermond bewaard werden.¹⁾

Over alle stukken, die niet onder een dezer categorieën vielen, wilde de Gemeente daarentegen de vrije beschikking houden.

Geen van beide partijen wilde toegeven en de in de schuur van den heer Diepen opgeslagen archieven moesten daar onaangeroerd blijven, totdat de Hooge Raad omtrent het beroep van cassatie beslist had.

Ondertusschen werd bij Koninklijk besluit van 19 Augustus 1895 het rijksarchiefdepôt te Roermond opgeheven en bepaald, dat de daarin berustende verzamelingen naar het depôt te Maastricht zouden worden overgebracht.

Ingevolge dit besluit werden den 17^{en} September 1895 opgeëischt en met uitzondering van enkele stukken naar Maastricht gebracht: 1°. dat gedeelte van het Statenarchief, dat in 1831 naar Brussel gevoerd en in 1849 weer naar Roermond was overgebracht; 2°. dat gedeelte van het archief van het Souverein Hof van het Staatsch Overkwartier te Venlo, dat op 2 Juli 1894 op het Raadhuis was achtergebleven (resolutie- en commissieboeken der Staten Generaal en een brievenboek).

¹⁾ De archieven onder 3e vermeld waren reeds grootendeels, die onder 4e geheel naar het rijksarchief te Maastricht overgebracht.

Daarna werden den 17 October opgeëischt en wederom naar Maastricht gevoerd de volgende archiefstukken:

1^e. van het Hof van Gelder te Roermond: rekeningen van den Landrentmeester en van het Overkwartier, dubbelen van doop-, trouw- en sterfregisters, rekeningen van den Rentmeester-generaal en een paar charters;

2^e. van het Statenarchief: stukken over onraadspenningen, kwartierstaten van de ridderschap van Gelderland, bijna alle bescheiden van 1765 tot 1789, beschreven pag. 27—42 van den inventaris van het oud-archief der gemeente Roermond, drie charters, en enkele andere stukken;

3^e. van het Schepenbank-archief van Roermond: overdrachtsprotocollen, processen, een contra-vacatieregister, een register van oirveden, en een notitieboekje.

Ook werden nog eenige andere stukken, niet tot deze drie categorieën behorende, meegenomen.

Tengevolge hiervan was nu het grootste gedeelte van het Rijksarchief, dat op het Raadhuis te Roermond berustte, naar Maastricht getransporteerd.

Toen daarop verdere pogingen tot minnelijke schikking tot geen resultaat leidden en het beroep in cassatie bij arrest van 1 Mei 1896 door den Hoogen Raad verworpen was, dagvaardde de Regeering bij exploit van 30 Mei d.a.v. den Burgemeester van Roermond tot afgifte van een gedeelte der stukken, vroeger in den kleinsten wagen, nu in 16 kisten verpakt. Het waren:

I. 15 deelen folio, zijnde dubbelen der doop-, trouw- en sterfregisters van de parochie Roermond en begrafenisboeken van de klooster- en hospitaalkerken, aldaar van 1779 tot 1794 ¹⁾ ingeleverd bij het Souverein Hof van het Overkwartier van Gelderland te Roermond.

II. 7 registers, zijnde dubbelen der doop-, trouw- en sterfregisters van de parochiën Venlo, Beesel, Belfeld, Echt, Linne, Maasbracht, Montfort, Nieuwstad, St.-Odiliënberg, Posterholt, Roosteren, Stevensweert, Vlodrop en Obbicht en Papenhoven van 1785—1789, 1792 en 1793, bij het Souverein Hof van het Staatsch Overkwartier van Gelderland te Venlo ingeleverd, welke registers in 1880 door den rijksarchivaris SIVRÉ waren overgenomen van den Griffier van het kantongerecht te Venlo en geplaatst in het rijksarchief te Roermond.

III. 92 portefeuilles van de processen van het voormalig Hoofdgericht (schepenbank) der stad Roermond, nl. de portefeuilles no. 1 tot en met no. 57 en no. 59 tot en met no. 93.

IV. 23 registers, overdrachten en protocollen der schepenbank te Roermond van 1548—1591; 1700—1702; 1712—1789; 1791—1795.

V. Register in folio, bevattende 105 bladen perkament, waarin

¹⁾ Ik citeer hier Jaarverslag 1899, pag. 757. In het vonnis van de Arrondissements-Rechtbank te Roermond staat volgens pag. 802 van hetzelfde verslag 1780—1783.

opgeteekend staan de vonnissen van het Hoofdgericht van Roermond van 1451 tot 1487.

VI. 7 registers met testamenten, verleden voor het Hoofdgericht van Roermond en getiteld „Testamentenboeken”, 1628—1796 en de daarbij behorende inventarissen, door den rijksarchivaris SIVRE vervaardigd.

VII. Apostillenboek van het schepengericht te Roermond 1778—1796, folio.

VIII. 8 registers origineele kwartiersrecessen, 1656—1676, deel uitgemaakt hebbende van het Statenarchief van het voormalig Overkwartier van Gelderland te Roermond en door de Nederlandsche Regeering, nadat zij deze registers in 1845 van de Belgische Regeering terugbekomen had, weder gevoegd bij het archief van het Voormalig Overkwartier van Gelderland te Roermond.

Nadat de Gemeente het recht van den Staat op de sub II genoemde stukken, die van het archief van het Souverein Hof van het Staatsch Overkwartier te Venlo (vroeger in een zijvleugel van het Raadhuis berustende) afgedwaald en tengevolge daarvan in den kleinsten wagen gepakt waren, erkend maar overigens de eischen der Regeering bestreden had, werd bij rechterlijk vonnis van 21 October 1897 uitgemaakt dat alle archiefstukken, die zich in de kisten bevonden, (ook de nog niet door den Staat in rechten opgevorderde) door deskundigen zouden onderzocht worden.

Het resultaat van dit onderzoek, dat in den loop van 1898 plaats vond, was, dat nagenoeg alle stukken afkomstig bevonden werden van een der vier genoemde categorieën; omtrent een zeer klein gedeelte bestond twijfel en van slechts enkele stukken kon beslist worden aangetoond, dat zij tot het gemeentearchief behoorden.

Ondertusschen waren wederom onderhandelingen aangeknoopt, om de kwestie in vredelievenden zin op te lossen. De voornaamste conditiën aan weerskanten waren de volgende. De Stad stelde voor: 1°. den geheelen inhoud der kisten af te staan, behalve de stukken behorende tot het magistraatsarchief van het stedelijk bestuur, tot het bisschoppelijk archief en tot gestichten- of kloosterarchieven, en 2°. den inhoud van het archieflokaal ten Raadhuize, waar rijks- en gemeentearchief vermengd waren, op hare kosten te doen onderzoeken en daarvan eveneens alles af te staan, wat niet tot de beide genoemde rubrieken behoorde.

De tegenvoorstellen van de Regeering waren: 1°. van den inhoud der 16 kisten aan de Gemeente over te geven de stukken, die wetenschappelijk tot het gemeentearchief behoorden; 2°. alle archiefstukken, nog op het Raadhuis aanwezig, te doen schiften door twee

deskundigen en de aan het Rijk toegewezen stukken ter beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken te stellen.

Het voornaamste verschil tusschen de wederzijdsche voorstellen was dus: 1^e. dat het Rijk op grond van de suppressiewetten alle archieven van geestelijke stichtingen als zijn eigendom beschouwde, en de Gemeente met bewijzen moest aantoonen, op welke stukken zij, hetzij door schenking, hetzij door koop of ruil, rechten kon laten gelden, terwijl daarentegen de Gemeente beweerde dat, aangezien deze archieven in het begin der eeuw wijd en zijd verspreid waren, alle zich nu op het Raadhuis bevindende stukken per se als gemeenteeigendom beschouwd moesten worden; 2^e. dat volgens de meening van den Minister het recht van den Staat op een archiefstuk niet afhankelijk was van het lokaal, waar het berustte, maar alleen van de vraag of het wetenschappelijk tot 's Rijks archieven behoorde, hoewel hij bereid was hiervan uit te zonderen de stukken, waarop de Gemeente haar recht (door schenking koop of ruil) kon bewijzen, terwijl de Gemeente daarentegen alle stukken, die zich in de lokalen van het gemeentelijk archief bevonden, als haar eigendom aanmerkte, ofschoon zij zich bereid verklaarde de door het Rijk gewenschte stukken, die voor de Gemeente van geen groot belang waren, af te staan.

Van niet geringen invloed op den gang der onderhandelingen was de bereidwilligheid der Regeering om opnieuw alle kosten voor hare rekening te nemen, niet alleen die van wagenhuur en expertises, waarvoor van rijkswege reeds ongeveer f 6000 was uitgegeven, maar ook de kosten van de procedure voor de rechtbanken te Roermond en te 's Gravenhage, voor het Hof te 's Hertogenbosch en den Hoogen Raad, en nu bovendien die van de hangende procedure.

Het geheele jaar 1899 verliep echter nog voordat de beide partijen tot overeenstemming kwamen. Na verscheiden onstuimige gemeenteraadszittingen (27 Mei, 16 Oct., 22 Dec., 29 Dec. 1899 en 27 Jan. 1900) stemde de Gemeente ten slotte toe: 1^e. dat alle archiefstukken, afkomstig van de opgeheven kerkelijke en geestelijke instellingen (Jezuïeten, Bisdóm, Officialaat, geestelijke gestichten, kloosters enz.) aan het Rijk zouden worden afgestaan, met uitzondering van de archieven van de Munster-abdij; 2e. dat niet alleen de in het rijksarchief-lokaal berustende stukken, maar alle zich nog ten Raadhuize bevindende archieven geschild zouden worden door twee deskundigen, één te benoemen door de Regeering en één door de Gemeente, die alle wetenschappelijk tot de rijksarchieven behorende stukken aan het Rijk zouden toewijzen.

Van zijn kant gaf de Minister toe, dat de archieven van de Munster-abdij, ofschoon deze rechtens aan het Rijk toekwamen, in het bezit van de Gemeente bleven. Zoo scheen dus de kwestie opgelost, maar toen de

Minister het ontwerp-contract aan het gemeentebestuur ter teekening aanbod, ~~maakte dit allerlei~~ zwaarigheid, in het bijzonder wat het tweede artikel betrof. Dit luidde als volgt: „II. Van de archieven, antérieur aan de inlijving van Limburg bij het Koninkrijk in 1815, verder nog ten Raadhuize van Roermond aanwezig, worden aan de Gemeente toegewezen al de stukken, afkomstig van — of gericht aan gemeentelijke ambtenaren of het gemeentebestuur van Roermond, en voorts de stukken, afkomstig van de Munster-Abdij aldaar; de overige archiefstukken, onverschillig uit welke gemeente zij afkomstig zijn, die wetenschappelijk aan 's Rijks-archieven behoren, waaronder zijn begrepen de rechterlijke, en die welke behoord hebben aan de door het Souverein gezag (Jozef II en de Fransche Regeering) opgeheven kerkelijke en geestelijke instellingen (Jezuïeten, Bisdóm, Kapittel, Officialaat, geestelijke gestichten, kloosters, broederschappen, gilden enz.) worden aan den Staat toegewezen.”

Nu wilde de Gemeente de laatste alinea van dit artikel alleen laten gelden voor het lokaal, waar Rijks- en Gemeentearchief vermengd waren, terwijl uit de overige lokalen van het Raadhuis zouden worden afgestaan die stukken, „welke aan het Rijk toebehooren, d. i. waarop het Rijk eigendomsrecht heeft en bewijst”. Van de toewijzing aan het Rijk zouden bovendien zijn uitgezonderd de stukken, door wijlen den heer Sivré geïnventariseerd onder de rubriek Oud-Roermondsch archief; „uit welke stukken alleen die aan het Rijk worden afgestaan, waarop het Rijk zijne rechten kan aantoonen”.

Maar de Minister wilde van geen verdere onderhandelingen weten. Hij drong op aanneming van het ontwerp aan en deed het gemeentebestuur weten, dat hij tot zijn bevreemding merkte, „dat men door allerlei redactiewijzigingen wil beproeven in het overeengekomene in te grijpen, en openlijk wordt erkend, dat de bedoeling is het afgesprokene gedeeltelijk ongedaan te maken en bij name de rubriek der kerkelijke archieven uit te zonderen, met de openlijk erkende bedoeling niet om deze voor het gemeentearchief te behouden, maar om die aan het Bisdóm in ruil voor andere archieven af te staan”. Bij weigering was hij besloten de procedure onmiddellijk door te zetten.

In de raadsvergadering van 2 Maart 1901 staakten de stemmen, maar in die van den volgenden dag werd het ontwerp van den Minister bij meerderheid van stemmen aangenomen en den 20 Maart d.a.v. werd het contract door Burgemeester en Wethouders en den 19 April door den Minister onderteekend.

Te langen leste werden, nadat de schifting der archieven zonder storing had plaats gevonden, de aan het Rijk toegewezen stukken den 18 Juli 1901 naar het rijksarchiefdepôt te Maastricht overgebracht.

MIDDELBURG, Januari 1902.

E. WIERSUM.

II.

Zooals de lezer uit het bovenstaande overzicht van dr. WIERSUM zal hebben kunnen zien, moet daarin worden onderscheiden tusschen twee afzonderlijke procedures. Tot recht verstand der zaak is het volstrekt noodig die twee goed uit elkaar te houden. Toch deden bij beide zich eenigermate dezelfde rechtsquaesties voor; bepaaldelijk de zoodanige, die voor het archiefwezen van belang kunnen geacht worden te zijn.

Ik stel mij voor in het volgende bepaaldelijk met het oog op de lezers van dit Tijdschrift inhoud en strekking der beide gedingen kortelijk uiteen te zetten, en daarna eenigszins uitvoeriger stil te staan bij de rechtsvragen, die het boven bedoelde gebied raken. Deze nader onder de oogen te zien kan daarom nog van groot gewicht zijn, omdat het een bepaalde leemte in de positieve rechtsregeling op dit gebied bestaande zal aanwijzen, een leemte, die echter in de bewuste quaestie niet zoo duidelijk is aan het licht getreden.

Wat was het geval in de eerste zaak? De gemeente had in kort geding zekere conservatoire maatregelen van den President der Arr. Rechtbank te Roermond gevraagd. Deze had het nemen daarvan toegestaan, zelfs in eenigszins ruimere mate dan ze waren gevraagd. En wel in dier voege, dat, terwijl vanwege de gemeente Roermond gevraagd was bevel, dat de betreffende „archiefstukken” onverwijd zouden worden overgebracht naar het raadhuis te Roermond of in een ander veilig lokaal, de Voorzitter op 6 Juli 1894 in dier voege vonnis wees, dat „de beide wagens verzegeld zooals zij waren, met hunnen inhoud” zouden worden overgebracht naar een nader daarbij aangewezen schuur en daar zouden moeten verblijven, totdat het recht op de zich in die wagens bevindende stukken op eenigerlei wijze zou vaststaan. Dat tengevolge dezer beschikking de kosten der procedure vrij wat hooger zijn geworden, is een feit, dat thans en hier van geen belang is.

Tegen den eisch, die bij dagvaarding was ingesteld tegen A. FLAMENT, Rijksarchivaris in Limburg, wonende te Maastricht, in zijn hoedanigheid van rijksarchivaris, gehandeld hebbende op last van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, vertegenwoordigende den Staat der Nederlanden, werden in hooger beroep voor het Gerechtshof te 's Hertogenbosch vijf grieven ontwikkeld, en gevorderd, dat het Hof met vernietiging der bovenvermelde presidiale uitspraak, dezen onbevoegd zoude verklaren, in elk geval den oorspronkelijken eischer, de gemeente Roermond dus, in zijne vordering niet ontvankelijk, althans hem dien eisch zoude ontzeggen.

Alleen vermelding dier grieven, zal ten aanzien der meeste voor het hier beoogde doel genoeg zijn. Slechts voor een enkele dienen wij iets uitvoeriger te zijn.

De eerste grief, welke ook reeds voor den eersten rechter schijnt te

zijn ontwikkeld, betrof de vraag of de President der Rechtbank te Roermond in dezen bevoegd was. Met het oog op de speciale procedure voor den President der Rechtbank in kort geding en haar doel, spoedige voorziening, zonder dat over de zaak zelf wordt beslist, verklaarde het Hof haar ongegrond. ¹⁾

Desgelijks ook die, waarbij namens den gedaagde beroep werd gedaan op het feit, dat hij, FLAMENT, in het geding was geroepen, terwijl hij kennelijk op last van den Minister had gehandeld, en deze dus had moeten zijn gedagvaard. En wel hoofdzakelijk omdat deze exceptie, die volgens 's Hofs oordeel een beroep op de nietigheid der dagvaarding had moeten zijn, geen niet-ontvankelijkheid van den eisch medebracht, in eersten aanleg was gedekt.

De derde grief is eveneens van zuiver processueelen aard en liep over de quaestie, of in dezen enkel opslag en niet veeleer sequestratie met aanstelling van een bewaarder had moeten zijn gevraagd. Het Hof besliste, dat de eisoher in kort geding door de wet niet beperkt wordt in de soort voorziening, welke hij wenschelijk oordeelt, en daarop nooit de niet-ontvankelijkheid der vordering kon worden gebaseerd.

Ook de vijfde grief is klaarblijkelijk van weinig gewicht. Immers van zijde van den appellant werd beweerd, dat de gemeente Roermond in het kort geding zelfs niet eenig recht, hoe summier ook, aannemelijk had gemaakt. Te recht wees het Hof er op, zooals ook uit het overzicht der geschiedenis blijkt, dat het feit der bewaring van de archiefstukken door de gemeente vaststond en door den Staat was erkend, dat de bewering der gemeente, dat door haar oude archiefstukken waren aangekocht, door den Minister was erkend als juist, evenals ook de mogelijke vermenging van dergelijke stukken met die, welke door den Rijksarchivaris in Limburg in de bewuste wagens ter overbrenging naar het depôt te Maastricht waren ingepakt.

Kunnen deze rechtspunten met het oog op het archiefwezen geen groote belangstelling inboezemen; iets anders is het ten aanzien der vierde, door ons voorloopig met opzet ter zijde gelaten grief.

Deze gold de bewering, dat de opgevorderde archieven moeten worden beschouwd als te zijn buiten den handel.

Het Hof neemt de juistheid dezer grief niet aan en wijst, „dat het uitmaken, dat dit goed (n.l. de bij dagvaarding nader omschreven archieven) eene zaak buiten den handel is, eene beslissing ten principale zoude daarstellen, welke . . . in kort geding niet mag worden gegeven”. Dit schijnt inderdaad juist, hoewel het evenmin te ontkennen valt, dat toch van het al of niet in den handel zijn, d. w. z. onderworpen zijn aan burgerlijke rechtsbetrekkingen, de al of niet bevoegdheid der rechterlijke

¹⁾ Arrest van 13 Nov. 1894. Weekbl. v. h. Recht no. 6569.

macht in dezen ahang. Met evenveel recht kan dus m. i. worden beweerd, dat hier inderdaad een prealabele quaestie, die ook het al of niet gewettigde van het ingrijpen van den President der Arr. Rechtbank te Roermond bepaalde, te beslissen viel. Waarschijnlijk eenigszins met het oog hierop voegde het Hof nog aan de betrekkelijke overweging toe: „terwijl uit die omschrijving niet kan worden afgeleid, dat deze archiefstukken, welke voor een groot deel slechts een historisch of een wetenschappelijk belang hebben, buiten den handel zouden zijn, en wijders geen enkele wetsbepaling kan worden aangevoerd, waaruit dit ten aanzien van het geheel dezer archiefstukken zoude voortvloeien”.

Gaan wij, alvorens de bedoelde vraag nader ter toetse te brengen, in verband met de beschouwingen, neergelegd in de conclusie van het Openbaar Ministerie ¹⁾ in deze zaak genomen, waarbij zij tamelijk uitvoerig wordt besproken, het verder beloop der zaak na, dan hebben wij nog te vermelden, dat van 's Hofs uitspraak cassatie werd aangeeteekend. Hierover besliste de Hooge Raad bij arrest van 1 Mei 1896.²⁾ Als gronden voor de cassatie werden aangevoerd de bovenvermelde twee eerste grieven, welke beide door den Hoogen Raad werden verworpen. Deze rechter maakte daarbij uit, dat in kort geding te recht de naastbijzijnde President tot het geven van voorloopige voorziening wordt ingeroepen, en dat, wat er zij van de gevolgen uit de verhouding van lastgeving voortvloeiende, eveneens terecht een ambtenaar in kort geding wordt gedagvaard, „ten einde ten gevolge van door hem op last der Regeering gepleegde handelingen onverwijld voorloopige voorzieningen te hooren bevelen”.

De voorloopige voorzieningen, als boven omschreven, door den President der Rechtbank te Roermond bevolen, werden daarmede onaantastbaar, terwijl de Rijksarchivaris in Limburg, handelende op last van den Minister, in de kosten der procedure veroordeeld werd. De bedoelde voorzieningen zelf waren echter vrijwel overbodig geworden, tengevolge eener schikking tusschen het Rijk en de gemeente Roermond, tengevolge waarvan de wagens aan den verhuurder werden teruggegeven, en de rechterlijke archieven, daarin verpakt, naar Maastricht konden worden overgebracht (16 Aug. 1894). Intusschen bleven de overige in kisten verpakt in de bewuste schuur.

Over deze rest begon kort na de beslissing van den Hoogen Raad, zoo even vermeld, de procedure in de hoofdzaak. ³⁾ Immers bij exploit van 30 Mei 1896 werd de Burgemeester van Roermond voor de gemeente

¹⁾ W. no. 6551.

²⁾ W. no. 6811.

³⁾ Zie de Conclusie van het Openbaar Ministerie, en het vonnis der R.b. van 21 October 1897 in W. nos. 7071 en 7072, het laatste ook in Versl. v. 1899.

optredende namens den Staat der Nederlanden gedagvaard, om te hooren doen eisch „dat het der Arr. Rechtbank behage,

„te verklaren voor recht dat de Staat is gerechtigd tot de bedoelde stukken, en den gedaagde te veroordeelen, om zich te onthouden van elke daad, welke op dat recht van den Staat inbreuk maakt, en om medewerking te verleenen, dat deze bescheiden vrijelijk door den Staat worden teruggenomen, althans om die terugneming te gedoogen”;

Hiertegenover werd namens den gedaagde geconcludeerd: „Het behage der Rechtbank den eischer ongegrond te verklaren in zijne vordering, hem subsidiair in het tweede gedeelte van zijn eisch bovenvermeld te verklaren niet ontvankelijk, of vooralsnog niet ontvankelijk, en hem te veroordeelen in de kosten”; welke laatste bij het tot stand komen der definitieve schikking tusschen de beide partijen geen gering gewicht in de schaal hebben geworpen, gelijk men heeft kunnen zien.

De gedaagde beriep zich tot zijn verweer op vier middelen van niet ontvankelijkheid der vordering, daarbij tevens ontkennende, dat de in de dagvaarding omschreven stukken — behoudens ééne uitzondering ten aanzien van eenige registers, waarvan het andere gedeelte der serie reeds door haar was afgestaan aan den Staat — dezen zouden toebehooren. ¹⁾

Ten eerste werd aan zijde van gedaagde beweerd, dat tusschen partijen een overeenkomst zoude zijn gesloten om de in het raadhuis te Roermond aanwezige stukken door deskundigen te doen schiften en scheiden, terwijl zelfs de deskundigen reeds waren benoemd, maar de schifting nog niet was geschied. Het kostte der Rechtbank weinig moeite, om uit de in het geding gebrachte stukken, meer bepaaldelijk de tusschen de gemeente en den Minister van Binnenlandsche Zaken gevoerde correspondentie aan te toonen, dat deze voorstelling was onjuist. Het blijkt toch al te duidelijk, gelijk de lezer van het overzicht, door dr. WIERSUM gegeven, heeft opgemerkt, dat de gemeente het voorstel des Ministers niet had aangenomen, en deze begin Juli 1894 geheel vrij was, terwijl het daarna namens de gemeente uitgebracht exploit, opgaaf van harerzijds benoemde deskundigen inhoudende, niet meer den Staat bond aan zijne eens gedane, maar blijkens de feiten zelve teruggenomen aanbieding.

Het tweede middel vond evenmin genade in de oogen der Rechtbank, m. i. te recht. Daarbij toch was beweerd, dat door den eischer, nu de vermenging van archiefstukken, hem toekomende, met aan den gedaagde toebehoorende vaststond, ten onrechte die stukken rauwelijks waren opgevorderd, maar eerst tot schifting en scheiding had moeten worden gea-geerd. Deze aan het Romeinsch recht ontleende stelling werd door den rechter in dezen niet van toepassing geacht, omdat noch naar het heden-

¹⁾ Verg. hierboven blz. 136.

daagsche recht, noch zelfs *jure Romano* de onmiddellijke opvordering van bepaalde aangegeven objecten is uitgesloten bij zaken, zooals archiefstukken, „welke bij vermenging haar zelfstandig bestaan behouden”.

De ongegrondheid van het derde middel, berustende op het Barrièretractaat van 15 November 1715, en daartoe strekkende dat de Staat der Nederlanden niet alleen, maar slechts met medewerking van Pruisen bevoegd zoude zijn de bewuste stukken op te vorderen, is zoo kennelijk onjuist, gelijk uit de bepaling van het tractaat zelf blijkt, ¹⁾ dat hier er niet verder op behoeft te worden ingegaan. Bovendien kon de gemeente Roermond aan dat tractaat zekerlijk geen rechten of aanspraken op de door den Staat opgeëischte archieven ontleenen. Dit is dan ook later aan zijde der gemeente zelf toegegeven, maar men heeft, niet meer in het proces, maar in de correspondentie met den Minister, nog een beroep gedaan op een bewaargeving, welke door of vanwege het Overkwartier van Gelder zoude zijn geschied, zoodat Roermond, als hebbende uitmaakt een lid dier Staten, als mede-eigenares gerechtigd zoude zijn tot het behoud der archieven van dat regeeringscollege afkomstig. Ook hier werd door de Staten indertijd (Versl. 1894, p. 47 vlg.) eenvoudig tot in bewaring stelling dier stukken in het raadhuis te Roermond besloten. Maar afgezien daarvan springt onmiddellijk in het oog, dat de Staten als één geheel hun besluit namen en dus als vertegenwoordigende het geheele Overkwartier. Het kan dus alleen de vraag zijn, of de Staat der Nederlanden als opvolger in dat centraal gezag moet worden beschouwd. De bevestigende beantwoording kan in het licht der historie niet twijfelachtig zijn. Evenmin als de juistheid der opmerking, dat toch moeilijk van mede-eigendom sprake kan zijn bij de samenstellende deelen, waar het bestaan van het geheel als eenheid voldoende vaststaat en ook, zooals in het onderhavige geval, dat de Staten van het Overkwartier de vertegenwoordigers waren van dat als één geheel te beschouwen territorium.

Ten slotte nog het vierde middel van niet ontvankelijkheid, berustende op het recht van retentie, den bewaarnemer toegekend voor uitgaven door dezen aan de in bewaring genomen zaak gedaan. Afgezien daarvan, dat in dezen eigenlijk niet van in bewaring geving of neming kon worden gesproken, gelijk uit hare reeds bovenvermelde beslissingen voortvloeide, verwierp de Rechtbank dit middel op zuiver processueelen grond. En wel deze, dat de bewaarnemer, in dezen de gemeente Roermond, had moeten opgeven het bedrag dier onkosten, welke dan zouden hebben bestaan in kosten van het drukken der inventarissen, van het inbinden van archiefstukken, o. a. van de kwartiersrecessen enz., omdat nu de bewaargever niet in staat was gesteld door betaling daarvan of het doen van een aanbod het beroep op het bedoelde retentierecht te voorkomen

¹⁾ Zie hierboven blz. 126.

of te doen vervallen. De gedaagde heeft zelf ook zeer weinig gewicht hieraan gehecht, daar zij bij pleidooi reeds had verklaard van dit middel af te zien.

Hiermede waren de voorgestelde middelen van niet ontvankelijkheid van de baan, en moest daarop over de al of niet gegrondheid van den eisch zelve worden beslist. Nadat de rechter nader had omschreven over welke stukken thans nog het geschil liep, kwam ook bij hem de naar ons oordeel thans nog meest belangrijke vraag ter sprake, of des eischers vordering toewijsbaar was, en de bewuste stukken den Staat toebehooren, alleen op grond dat zij afkomstig zijn „van landsheerlijke collegiën of magistraten van grondgebied, in welks vroegere regeeringen hij is opgevolgd”. In verband met de ontkenenis van gedaagde verwierp de Rechtbank deze stelling, daarbij overwegende :

„dat deze stukken, al hebben zij ontegenzeggelijk voor een groot deel wetenschappelijke en historische waarde, alleen reeds daarom nog niet voor het geheel zijn zaken buiten den handel;

„dat toch de wet niet aangeeft, welke zaken zijn in, en welke zijn buiten den handel, zoodat moet worden aangenomen, dat in het algemeen alle zaken zijn in den handel, voorzoover zij niet door de wet of uit den aard harer bestemming buiten den handel zijn gesteld;

„dat bij geene enkele wetsbepaling archiefstukken als de voorbedoelde qua tales buiten den handel zijn gesteld en voornamelijk ook niet is gebleken dat voorbedoelde stukken uit den aard hunner bestemming als zaken buiten den handel behooren te worden beschouwd”;

dat veeleer ten processe was gebleken, dat onder de stukken waarover het geding liep „meerdere stukken waren, welke aan de gedaagde toebehooren als behorende tot het gemeentearchief of door haar door koop, schenking of anderszins verkregen”; en eindelijk

„dat alzoo, al moge de omstandigheid dat meerbedoelde archiefstukken afkomstig zijn van landsheerlijke collegiën of magistraten van grondgebied, in welks regeering de eischer is opgevolgd, het vermoeden medebrengen, dat die stukken, hetzij voor het geheel hetzij ten deele aan den eischer toebehooren, hieruit alleen, waar het geldt stukken van vóór het jaar 1797, nog niet volgt, dat die stukken voor het geheel aan den eischer toebehooren, waar vaststaat dat de eischer zelf erkend heeft, dat onder de archiefstukken, waarvan de opgevorderde vóór 2 Juli 1894 een deel uitmaakten, er zich ook bevinden, die aan de gedaagde toebehooren, en waar de gedaagde ontkend heeft, dat alle opgevorderde stukken den eischer toebehooren.”

Op die gronden kwam de Rechtbank tot het resultaat, dat de eischer nog bewijs had te leveren, en benoemde zij daartoe eenige deskundigen, „ten einde haar voor te lichten omtrent den aard, de soort en de

bestemming der meerbedoelde opgevorderde archiefstukken, alsmede of deze zich bevinden in voorbedoelde kisten. Van den uitslag van dit onderzoek werd de beantwoording der vraag afhankelijk gesteld, of de eischer dan nog nader bewijs zoude hebben te leveren, en eveneens de beslissing omtrent de door eischer ingestelde actie tot schadevergoeding, omdat dan tevens kon blijken of inderdaad de wegvoering der stukken op 2 Juli 1894 plaats had gehad na oppervlakkig onderzoek en op enkele aanwijzing van den Rijksarchivaris in Limburg en zóó vlug, dat ook stukken, welke aan de gedaagde toebehoorden, waren weggevoerd, gelijk zij had beweerd.

Zoover is het echter niet gekomen. Wel hebben de deskundigen hun rapport uitgebracht in November 1898, maar ten gevolge der definitieve schikking tusschen de partijen is de procedure geroyeerd.

Zooals men zal hebben opgemerkt, zijn de rechterlijke uitspraken in dezen het er over eens, dat archieven, als welke het in dit geval gold, niet zijn zaken buiten den handel. Het Openbaar Ministerie bij het Hof motiveerde in zijn conclusie deze stelling uitvoeriger, zich daarbij aansluitend aan het gevoelen, door mr. G. DIEPHUIS in zijn groot werk verdedigd. Wij zullen nog nader hierop hebben terug te komen.

De onderscheiding van zaken in die welke in den handel, in het verkeer zijn, en die welke daarbuiten vallen, is eene, die reeds in het Romeinsche recht bekend was. De laatsten werden daar aangeduid als *res extra commercium*.

Zooals bekend is, grondten de Romeinen deze onderscheiding deels op den aard der zaken, die haar onvatbaar maakte voor feitelijke beheersching door den mensch en daarmede voor het verkeer, deels op hare bestemming. Een bestemming, welke die zaken maakte tot *res divini juris*, of tot *res publicae*.

Het is duidelijk, dat de eerstbedoelde grond voor het hedendaagsche recht nog evenzoo bestaat en voor het meerendeel nog in denzelfden omvang, tenzij men deze zaken in het geheel niet als zaken in juridischen zin beschouwt. Echter is het evenzeer juist, dat ook de bestemming thans zaken voor het verkeer kan ongeschikt maken, maar dat te dien aanzien de Romeinsch-rechtelijke opvattingen van weinig of geen belang meer zijn.

Nu spreekt ons Burgerlijk Wetboek wel van zaken buiten den handel, maar welke het daaronder verstaat, zegt het niet. Wel vinden wij uitdrukkelijk bepaald, dat zaken buiten den handel geen voorwerp van bezit opleveren (art. 593), geen onderwerp van overeenkomsten uitmaken (art. 1368), terwijl de eigendom daarvan niet door verjaring kan worden verkregen (art. 1990). Voor hypotheek worden alleen vatbaar verklaard die onroerende goederen, welke in den handel zijn (art. 1210) en even-

zoo wordt ten aanzien van onroerende goederen gezegd, dat zij voorzoover zij in den handel zijn, kunnen worden geëxecuteerd (art. 491 W. v. B. R.).

Hoewel dus blijkbaar door den wetgever voor deze onderscheiding meer bijzonder aan onroerend goed is gedacht, volgt toch, bepaaldelijk uit de artt. 1480, 1481 en 1779 B. W., dat ook roerende goederen volgens ons recht buiten den handel kunnen zijn. Zeker is het, dat de schrijvers, waar zij de aan de onderscheiding zich aansluitende vraagpunten bespreken, bijna uitsluitend het oog richten op onroerend goed. Ik heb alleen als buiten den handel zijnde bij ASSER en VAN HEUSDE ¹⁾ ook vermeld gevonden: „archieven tot algemeen gebruik of nut bestemd”.

Ten aanzien dan der goederen, waarover in dezen hoofdzakelijk wordt gesproken, staan twee hoofdrichtingen tegenover elkaar, beide vertegenwoordigd door in de juridische wereld zeer bekende namen.

De eerste, de vroeger algemeene, bijna zoude men zeggen de orthodoxe leer gaat uit van de stelling, dat hoewel de wetgever, blijkens de bovenaangehaalde artikelen de onderscheiding kennende en haar huldigende, niet nader opgeeft de kenmerken, welke de zaken buiten den handel doen zijn, het op den weg van den rechter ligt, de onderscheiding in het bijzondere hem voorgelegde geval toe te passen. Hij zal dus in overeenstemming met de wetenschap van het door den wetgever genoemde begrip zich rekenschap moeten geven, en zelf naar het criterium moeten zoeken. En dit zal in het algemeen te vinden zijn in de bestemming der zaak tot algemeen nut en gebruik of tot den openbaren dienst. De zaken nu, voor den publieken dienst bestemd, zijn volgens deze meening, zoolang die bestemming duurt, buiten den handel en niet vatbaar voor het voorwerp van bijzonderen eigendom uit te maken. Zij zijn in volstrekten zin buiten den handel; d. w. z. dat privaatrechterlijke rechtsbetrekkingen te haren aanzien onbestaanbaar zijn, en dat zij derhalve in dien zin ook niet in eigendom zelfs aan den Staat, de provincies of de gemeenten kunnen toebehooren. Zij zouden dus uitsluitend in het gebied van het publiek recht vallen.

Het springt in het oog, dat bij deze beschouwingwijze de rechterlijke macht geheel onbevoegd is van geschillen, die zich omtrent die zaken kunnen voordoen, kennis te nemen (art. 153 Grondwet), en dat totdat de wet op de administratieve rechtspraak zal zijn in het leven getreden, daarvoor een rechter hier te lande niet aanwezig is. Een beroep daarop tegenover een rechtsvordering betreffende de zaken buiten den handel, zou derhalve een exceptie van materiele onbevoegdheid zijn, en zelfs zal de rechter zich ambtshalve onbevoegd hebben te verklaren (art. 156 W. v. B. R.). In dezen zin is echter ook door partijen in de onder-

¹⁾ Handleiding II, pag. 15.

havige procedure het buiten den handel zijn van archieven niet opgevat. Immers wel is op dezen grond tot niet ontvankelijkheid der vordering geconcludeerd, maar niet tot onbevoegdheid van den rechter. De rechters hebben de archieven in het geheel niet als zoodanig beschouwd, en hadden derhalve geen reden zich over de gevolgen van het zijn buiten den handel uit te laten.

Houdt men echter aan de boven uiteengezette opvatting vast, dan is het duidelijk, dat de weg door de gemeente Roermond ingeslagen niet was de juiste. Immers burgerrechterlijke voorzieningen waren à priori uitge-sloten. Natuurlijk onder deze mits, dat archieven inderdaad beantwoorden aan het vereischte boven gesteld. En nu is dit dunkt mij niet tegen te spreken. De gemeente had dan slechts tusschen haar en den Staat langs administratieven weg kunnen doen uitmaken, of en zoo ja, welke archieven nog die bestemming hadden, en daarbij aan welk administratief bestuur zij behoorden te worden toegekend. Een onpartijdig rechter, daargelaten of voor dat uitmaken een geschikte weg aan te wijzen ware geweest, had zij zeker niet gevonden. Opmerking verdient het, en zij worde reeds thans gemaakt, dat in het eerste proces van wege den Staat der Nederlanden tegen de vordering der gemeente Roermond in hooger beroep het zijn buiten den handel der archieven in geschil werd opgeworpen als middel van niet-ontvankelijkheid; terwijl in het tweede proces als middel tegen het slagen van den toen door den Staat ingestelden eisch dezelfde beschouwingen daaromtrent moesten dienst doen.

Wij komen nu tot een eenigszins gewijzigde opvatting, die echter van hetzelfde gronddenkenbeeld uitgaat, in dien zin dat zij het kenmerk van de bestemming tot algemeen nut en gebruik of ten behoeve van den publieken dienst, ter bepaling of een zaak al of niet buiten den handel is, als afdoende beschouwt. Maar zij acht daardoor die zaak niet geheel aan privaatrechtelijke rechtsbetrekkingen onttrokken en vindt daarvoor een zekeren steun in de wet. Immers deze zegt niet, dat die zaken geen voorwerp van eigendom kunnen zijn, zooals zij dit omtrent bezit bepaalt. En juist het tegendeel is het geval. Immers, waar de wet spreekt van dergelijke, bepaaldelijk onroerende zaken, zegt zij, dat zij aan den Staat behooren (art. 577 B. W.) of als eigendom van den Staat worden aangemerkt (art. 579 B. W.). En in beide gevallen met het uitdrukkelijke voorbehoud: „onverminderd de door titel of bezit verkregen regten van bijzondere personen of gemeenschappen”. En ook in de Gemeentewet (art. 230) wordt omtrent de aan de gemeente behorende wegen, bruggen, straten enz. (uitsluitend onroerende goederen) bepaald, dat zij niet mogen worden „vervreemd, bezwaard of verpand”, dan nadat door een besluit van den Raad is verklaard, dat zij niet meer bestemd

zijn „ter openbare dienst”. Daarmede is dan ook juist het kenmerk, dat ze tot zaken buiten den handel stempelde, weggenomen.

Ook is het naar deze opvatting „niet noodwendig”, dat de zaken buiten den handel eigendom zijn van den Staat of van een zijner organische onderdeelen; zij kunnen ook in eigendom behooren aan bijzondere personen of corporatiën. Het slot van de bovenbedoelde artikelen wijst hier reeds op. En ten aanzien van wegen is dit meer bijzonder uitdrukkelijk in de jurisprudentie erkend. „Doch de publieke last”, gelijk in de Handleiding van ASSER en VAN HEUSDE p. 15 wordt gezegd, „die er op kleeft ontnemt aan zoodanigen eigenaar geheel of voor een belangrijk deel de heerschappij, die hij anders over zijn eigendom zou uitoefenen.” En deze publieke last, de bestemming, is, en dit houde men vooral goed in het oog, van dien aard dat de geheele zaak daarin opgaat, is dus allermint te verwarren met de beperkingen, waaraan elke eigenaar krachtens de wet is onderworpen (art. 625 B. W.). Deze zijn meestal van geringen omvang, en doen derhalve genot en beschikking slechts voor een betrekkelijk klein deel te loor gaan. De bestemming voor den publieken dienst kan zelfs alle practische werking van het eigendomsrecht van den privaats persoon doen ophouden, maar ook in enkele opzichten de werkingen daarvan mogelijk laten. Bijv. bij openbare wegen is, zooals bekend is, het recht om boomen te planten of te hebben langs de berm zeer goed overeen te brengen met hare bestemming als een voor algemeen gebruik bestemde verbindingsstrook tusschen twee plaatsen.

Wat zal nu ten aanzien van „openbare archieven”, derhalve van het Rijk of administratieve onderdeelen daarvan, deze opvatting van zaken buiten den handel ten gevolge hebben? Dat zij als zoodanig zijn te beschouwen, volgt uit hunne bestemming, immers zij bezitten het kenmerk, dat ze daartoe stempelt.

De vraag blijft: kan de omstandigheid, dat wij in dezen met roerende zaken te doen hebben, iets afdoen in verband met de bepalingen der wet omtrent zaken buiten den handel? De vraag is zeker moeilijk, en het antwoord ligt niet voor de hand.

Toch zullen wij in de eerste plaats moeten erkennen, dat de maatregelen van voorziening, welke het gemeentebestuur van Roermond vroeg, konden worden verleend door den burgerlijken rechter, immers het ging hier om eigendom naar burgerlijk recht, en hoewel zaken buiten den handel, konden de bewuste archieven daaraan onderworpen zijn. De rechter was dus niet onbevoegd. Maar tevens volgt dan daaruit ook, dat de burgerlijke actie zoude kunnen worden toegewezen. De rechtsstrijd diende echter altijd te betreffen het eigendomsrecht. En nu is hier te onderscheiden tusschen de twee procedures. In de eerste toch liep alleen de vraag hierover, of het zijn buiten den handel den rechtsstrijd

voor den burgerlijken rechter veroorloofde, terwijl in de tweede een meer fundamenteele vraag ter sprake kwam, een vraag, die m. i. door de vermenging tusschen het eigendomsrecht en de bestemming tot den publieken dienst niet tot haar recht is gekomen, en die bij de latere onderhandelingen veel meer op den voorgrond is getreden. Telkens toch werden daarbij tegenover elkaar gesteld de stukken, die wetenschappelijk en historisch tot een archief behooren, en die, op welke in juridischen zin een recht van eigendom door dengene, die beweerde, dat de archieven hem toekwamen, kon worden beweerd. Een zelfde gedachtengang moet hebben te gronde gelegen aan de, anders tamelijk simpele, uitspraak zoowel van het Hof, als in de tweede procedure van de Rechtbank, dat uit de „wetenschappelijke of historische waarde” der bedoelde stukken niet kan worden besloten tot hun zijn buiten den handel.

Onzerzijds moet, dunkt mij, de bovenbedoelde onderscheiding worden verworpen. Het kan alleen naar ons inzien een feitelijke vraag zijn, of een stuk tot een bepaald archief behoort of niet. Soms zal het antwoord moeilijk te geven zijn, soms voor de hand liggen. Maar een onderscheid te maken, of een stuk wetenschappelijk er toe behoort en rechtens niet, dit gaat niet aan. Zoolang de bestemming voor den publieken dienst blijft bestaan, en door de bevoegde autoriteit niet op de daartoe geëigende wijze is verklaard, dat ten aanzien van het bepaalde stuk deze niet meer bestaat, blijft het stuk zelf daaraan gebonden en maakt het deel uit van het geheel, door diezelfde omstandigheid beheerscht. Of nu uit feitelijke handelingen dier autoriteit een voldoende wilsuiting in bovenbedoelden zin mag worden afgeleid, zal in vele gevallen zeer moeilijk uit te maken zijn, bepaaldelijk waar het geldt stukken, reeds lang geleden uit de archieven, waarvan zij een deel uitmaakten, verdwenen. Staat echter de publieke bestemming vast, dan is tevens ook uitgemaakt, dat daartegenover het privaat eigendomsrecht slechts in zooverre werking kan hebben, als dit mogelijk is zonder de publiekrechtelijke bestemming in eenig opzicht te hinderen. En gaat men na, dat daarvoor in de eerste plaats hereeniging met het archief noodig is, dan zal dat eigendomsrecht tamelijk wel practisch van geen gewicht zijn, al kan het zijn werking hernemen, zoodra die, de geheele zaak als 't ware absorbeerende, bestemming ophoudt.

Theoretisch zou dan ook bij deze wijze van beschouwing elk uit een archief afgedwaald archiefstuk daarin moeten kunnen worden teruggebracht, en zou een vordering moeten kunnen slagen, waar de oorsprong uit het archief vastatond. Practisch echter zal, waar de administratieve rechter hier te lande nog altijd ontbreekt, of tusschen den Staat en zijne organische deelen het administratief gezag niet meer beslissen kan en mag, de hoop op een goeden uitslag eener dergelijke vordering vrij wel gelijk

nul zijn. Immers bij den burgerlijken rechter zal hoogstens het bewijs der publieke bestemming een vermoeden kunnen opleveren, dat ook het betrekkelijke stuk of het archief in geschil in privaatrechtelijken zin den rechthebbende in eigendom toebehoort, en zal hij de vordering kunnen toewijzen, of dit vermoeden niet aannemende, haar moeten ontzeggen.

Dat tegenover het bedoelde vermoeden tegenbewijs is toegelaten, spreekt wel van zelf, en dit zal in vele gevallen een verkrijging naar privaatrecht moeten betreffen. Hierbij zal het, zoo het tijdstip dier verkrijging binnen de werking der betrekkelijke wetsbepaling (artt. 1368 B. W., 1128 C. C.) valt, de vraag zijn, of vaststaat dat de publieke bestemming was opgeheven. En hieromtrent zal het bewijs in de meeste gevallen afhangen van 's rechters waardeering van de vermoedens, welke uit het feit zelf der afscheiding uit het archief voortvloeien. Immers en in ieder geval geldt te dezen aanzien niet de uitdrukkelijke bepaling van het slot der artt. 577 en 579 B. W. Overbodig zal het zijn hier nog op te merken, dat dezelfde redeneering geldt tegenover zoowel bijzondere personen en corporaties, van welken aard ook, als tegenover de organische onderdeelen van den Staat.

Ten slotte nog dit, en hiermede verdwijnt m. i. bij deze opvatting alle mogelijkheid om langs burgerrechtelijken weg afgedwaalde archiefstukken van derde bezitters terug te krijgen. Wij hebben in dezen met roerend goed te doen, en waar de privaatrechtelijke eigendom zal moeten worden gehandhaafd, daar gelden ook de regels omtrent het recht op roerend goed. En nu stelt het art. 2014 B. W. den derden houder veilig tegen elke opvordering, behoudens een verjaring van drie jaren in geval van onvrijwillig bezitsverlies. Binnen deze grenzen alleen dus zou een opvordering langs civielen weg kans van slagen hebben. ¹⁾ De administratieve weg is echter voorshands nog gesloten, behalve misschien tegen de organische onderdeelen van den Staat, en dus is slechts voor dezen erlanging van openbare archieven of stukken, uit openbare archieven afkomstig, in dat geval mogelijk. Bij de opvatting van archieven als zaken buiten den handel, zooals hier laatstelijk uiteengezet, is dus de mogelijkheid der tuschenkomst van den burgerlijken rechter niet uitgesloten, maar zal zij in verreweg de meeste gevallen geen effect sorteeren, en zekerlijk zelden of nooit het terugbrengen van afgedwaalde stukken in de openbare archieven tengevolge kunnen hebben.

Wij hebben nu nog te bespreken de leer van prof. DIEPHUIS, gehuldigd door de rechterlijke autoriteiten, die zich in dezen hebben geuit. ²⁾ Zij komen tot het resultaat, dat er ten onzent eigenlijk geen zaken buiten

¹⁾ Afgezien nu nog daarvan, dat voor hen, die in het bezit van art. 2014 iets meer zien dan de feitelijke heerschappij, art. 593 B. W. een beroep op het droit de suite in dezen onherroepelijk afenijdt.

²⁾ Verg. ook Mr. C. G. von Reeken. Uitoefening van private rechten op zaken met publieke bestemming in Themis 1893, blz. 1 vlg.

den handel zijn aan te wijzen, en dat archieven het in ieder geval niet zijn. En wel op de volgende gronden.

De algemeene regel is, dat een zaak, in den zin der wet genomen, is in den handel, en dus het zijn daarbuiten, het onttrokken zijn aan rechtsbetrekkingen in privaatrechtelijken zin is de uitzondering. Een uitzondering, die alleen kan steunen op de wet, van welke immers alleen kan afhangen, „of en in hoeverre men op haar regten kan hebben en verkrijgen of toekennen, gelijk op andere zaken”. Het kenmerk, hetwelk de onderscheiding bepaalt, kan aldus uitsluitend en alleen door den wetgever worden vastgesteld, niet door den rechter, die geen algemeene regels geeft. Nu is echter dat kenmerk niet door den wetgever vastgesteld, en de rechter mag dus niet, niet van zoodanig door hem natuurlijk niet aan de wet ontleend kenmerk kunnende uitgaan, beslissen, wat al of niet buiten den handel is. Hij kan en moet zich alleen houden aan wat hij dienaangaande in de wet vindt. Door den wetgever echter is nergens in het algemeen gezegd, dat zaken volgens hare bestemming „tot algemeen gebruik van allen dienende”, of „ten behoeve en ter beveiliging van het land”, buiten den handel zouden zijn. In die omstandigheid is daartoe ook geen grond gelegen. Integendeel, dergelijke zaken verklaren de artt. 577 en 579 B. W. als aan den Staat toe te behooren, behoudens daarop verkregen rechten van derden. In de Gemeentewet vormt art. 230 een bepaling, die inderdaad een aantal zaken vrij wel buiten het verkeer plaatst, zoolang zij voor den openbaren dienst bestemd blijven, welke bestemming bij raadsbesluit, gelijk bekend is, kan worden opgeheven. Maar dit is dan ook een uitdrukkelijke wetsbepaling. En zoo zijn er dan ook nog enkele andere, die min of meer omvattende beperkingen van het verkeer in sommige zaken behelzen, maar omtrent het al of niet zijn buiten den handel geen meerder licht geven.

Bij dit systeem lag natuurlijk de conclusie voor de hand, dat de archieven in quaestie niet zijn zaken buiten den handel, en was daarmede beslist dat de strijd voor den burgerlijken rechter kon worden gevoerd. Of hij daar ook kon worden uitgevochten, is m. i. nog een open vraag, waarop wij terugkomen.

In ieder geval kwam de Rechtbank hiermede in overeenstemming, nadat zij zich zelve als den burgerlijken rechter bevoegd had geacht tot het opleggen van bewijs aan den eischer, den Staat, dat de bewuste stukken hem toebehoorden, daar toch de gemeente harerzijds had beweerd, dat zij langs privaatrechtelijken weg verscheidene stukken had verkregen, welke haar mitsdien toebehoorden. In de beide zinsneden gebruikt de Rechtbank dit woord, en moet het mijns inziens in den privaatrechtelijken zin worden opgevat. Derhalve in dien van eigenaar zijn van. Dit moet dan ook het geval zijn in de tusschenstaande overweging. En daaruit volgt, dat voor den pri-

vaatrechtelijken eigendom een vermoeden wordt gezien in het feit, dat de quaestieuse archiefstukken „afkomstig zijn van landsheerlijke collegiën of magistraten van grondgebied, in welks regeering de oischer is opgevolgd”. Afkomstig zijn, bedoelt hier kennelijk, behoord hebben tot de archieven van de bedoelde autoriteiten en niet het uitgegaan zijn van die autoriteiten zelve. Derhalve waar dit komen in en het deel uitmaken van die archieven uitvloeisel is van de functies, door die autoriteiten uitgeoefend, berust het daartoe behooren op de publieke bestemming dier stukken, welke bestemming ze juist te zamen houdt, en ze te zamen tot het archief eener autoriteit stempelt. Kennelijk levert bij deze beschouwing de bestemming tot den publieken dienst het vermoeden voor den privaatrechtelijken eigendom, in dezen van den Staat, op. En nu is het duidelijk, dat, waar de tegenpartij is zooals in casu een gemeente, dit vermoeden kracht kan hebben, maar dat, waar het geldt bijzondere personen, of waar de gemeente verkrijging door koop of schenking kan bewijzen, het vermoeden, bepaaldelijk ten aanzien van enkele archiefstukken zeer weinig bewijs bij den rechter zoude opleveren. Daarbij moet dan nog worden aangenomen, dat, waar het bewijs is geleverd — en dit is uit de stukken zelve in vele gevallen niet moeilijk — dat een stuk deel heeft uitgemaakt van een archief, het niet later met opheffing der publieke bestemming daarvan is afgescheiden. Beide moet op historisch-wetenschappelijke wijze worden beslist, hierover valt niet te twisten; maar het historisch-wetenschappelijk behooren tot een archief kan op andere wijze in rechte geen invloed hebben.

Het is duidelijk, dat langs dezen weg, die volgens zuiver burgerlijk recht beschouwd, ook naar mijn inzien tot de juiste wijze van uitlegging der betrekkelijke wetsbepalingen leidt, met de publiekrechtelijke bestemming geen rekening wordt gehouden, in dien zin nl., dat haar invloed op de zaken in quaestie nog geheel onbepaald is gebleven. En dit is nu juist datgeen, waarop het, afgezien van het onderhavige proces, (hetgeen trouwens tengevolge der tot stand gekomen schikking, geen feitelijk gevolg heeft gehad) in dezen aankomt.

Hieromtrent nu laat prof. DIKPHUIS ons meer of min in het onzekere; andere aanhangers van diens systeem erkennen, evenals prof. ASSER in zijn boven aangehaald werk, dat de publiekrechtelijke bestemming de zaak beheerscht, dat de private rechten slechts in zooverre tot uitoefening en werking komen, voorzooover dit met de verwezenlijking der bedoelde bestemming bestaanbaar is.¹⁾ Dit moet ook wel, a's men van meening is dat het algemeen openbaar belang boven dat der private personen gaat, en hun recht daarvoor moet wijken; altijd, en dit volgt uit het bestaan van den staat zelve, naar de regelen vanwege het staatsgezag

¹⁾ Von Reeken l. c. blz. 20.

te stellen. En derhalve ook langs den weg en met de middelen, welke daarvoor rechtens zijn aangewezen.

Het is dan ook niet vreemd, dat bijv. bij de samenstelling van het Nieuwe Deutsche Burgerlijk Wetboek van deze beschouwingwijze is uitgegaan. Immers men vindt daarin geen enkele bepaling of omschrijving omtrent zaken extra commercium. Juist omdat „das Eigenthum”, aan zaken met publieke bestemming, „gebunden ist durch die Zweckbestimmung und Ziele des öffentlichen Rechtes”, ¹⁾ moet de vaststelling en regeling daarvan aan het publiek recht worden overgelaten. En ook in het ontwerp der commissie tot voortzetting der herziening van ons B. W., voor den Tweeden Titel daarvan, ontbreekt de vermelding der hier besproken onderscheiding geheel. Dit ²⁾ wordt, en m. i. geheel juist, gemotiveerd met een beroep daarop, dat een algemeene aanduiding, welke zaken aan het verkeer zouden zijn onttrokken, niet moeilijk te geven zoude zijn, maar dat zij, in hare algemeenheid inzonderheid ten aanzien van de talloze roerende goederen ten behoeve van den openbaren dienst gebruikt een uitzondering scheppende, tot talloze moeilijkheden aanleiding zoude geven. De commissie wijst juist ten aanzien van roerende goederen, daarbij o. a. militaire zaken vermeldende, er op, dat die goederen, niet uitdrukkelijk aan den dienst onttrokken, nooit aan iemand zouden kunnen toebehooren „en een altijddurend droit de suite” (natuurlijk slechts met publiekrechtelijke sanctie) „ten opzichte van de bedoelde mobilia zou gelden”.

Bij het ontwerpen van voorschriften omtrent de zaken buiten den handel komt het dan ook telkens opnieuw uit, „dat men met publiekrechtelijke elementen te doen krijgt, welke elementen daarenboven het zwaarste gewicht in de schaal leggen”. Daarbij springt het in het oog, dat eenerzijds in bezit neming van onroerende goederen door particulieren, zonder dat het publiek gezag dit verhindert, bij de thans bestaande maatschappelijke toestanden tamelijk wel ondenkbaar is, en anderzijds onttrekking aan het verkeer van talloze roerende goederen in het algemeen tot groot ongerief en onrecht zoude leiden. Daarom is het aangewezen de beperkingen, die de publieke bestemming, welke ook op den wil van een particulieren rechthebbende kan berusten, medebrengt, aan de publiekrechtelijke regeling over te laten. „Wil de wetgever op staatsrechtelijk gebied, om welke reden dan ook, zaken geheel of ten deele aan het privaatrecht onttrekken, hij kan het daar gereedelijk doen en deze behandeling biedt het groote voordeel aan, dat de onttrekking dan steeds met juistheid kan beantwoorden aan hetgeen het onderwerp, dat aan de orde is, vordert.”

Zooals wij dus zien, ligt de algemeene beschouwingwijze in de

¹⁾ T. Endemann. Lehrb. des Bürg. Rechts. II S. 15 flg.

²⁾ Toelichting blz. 306 vlg.

richting, die wij ook de juiste achten. Privaatrechtelijk kunnen de zaken aan verschillende rechtsbetrekkingen zijn onderworpen, voorzooover de verwezenlijking harer publiekrechtelijke bestemming daardoor niet in eenig opzicht wordt in gevaar gebracht. Zal dit ook geheel en onbeperkt kunnen worden doorgevoerd, dan zal het bestaan van een administratieven rechter, wiens uitspraken dwingende kracht hebben, een onmisbare voorwaarde zijn. Tot zoo lang zal, speciaal ook in het bijzondere geval, dat wij hier aanroeren, die publieke bestemming niet afdoende tot haar recht kunnen worden gebracht.

Gaan wij nu nog een oogenblik na, wat dan thans voor archieven en archiefstukken naar rechte in dit opzicht bereikbaar zal zijn. Wat bij den burgerlijken rechter in dezen kan worden verkregen, gingen wij boven reeds na; dat toch een particulier een archief of een archiefstuk zou gaan opeischen van den Staat, diens organische onderdeelen of een andere openbare instelling, terwijl het archief of het stuk zich als zoodanig onder de bewaring der betrokken autoriteit bevindt, zal zeker nooit of zoo goed als nooit voorkomen. Dat tusschen twee dergelijke autoriteiten strijd ontstaat, natuurlijk wel, in het betrekkelijk geschil was dit dan ook het geval; tot afwijkende beschouwingen geeft dit geen aanleiding. De burgerlijke rechter zal derhalve nooit der publieke bestemming in dezen haar volle recht kunnen geven.

Wat zal nu het administratief gezag in dezen thans kunnen?

Voorop zij gesteld, dat naar mijn inzien, zoolang de publieke bestemming van een archief of archiefstuk niet is opgeheven, deze het geheel dusdanig beheerscht, dat elk privaatrecht op den achtergrond treedt. Immers hetzij het nog onmiddellijk en dagelijks bij de uitoefening der functies van de autoriteit, waaraan het zijn ontstaan of zijn aanwezigheid in haar archief dankt, wordt gebruikt, of zelfs later, waar het vanwege die autoriteit voor hare ambtenaren of voor belanghebbenden en belangstellenden beschikbaar gehouden wordt, is dit het geval. Het moet dan zijn ter plaatse, waar de in dezen bevoegde autoriteit zulks gewenscht acht, en hare feitelijke beschikkingsbevoegdheid over dat roerend goed moet volkomen zijn. Zoodra zij verklaart, dat de bestemming van het stuk niet meer bestaat, kunnen de private rechten hunne werking oefenen, of zij zelf de stukken geheel onbeperkt in het verkeer brengen. Dit zal bijv. het geval zijn, wanneer onbelangrijke stukken als oud papier worden verkocht.

De beantwoording der bedoelde vraag zal dunkt mij geheel afhangen van de voorschriften op dit stuk bestaande, en van de verhouding welke staatsrechtelijk tusschen den Staat, diens organische deelen en andere openbare instellingen of tusschen deze onderling bestaat. Het gaat niet aan, dat in het algemeen hier na te gaan. Immers het zou ook enkel een toepassing

worden van die voorschriften of uit die verhouding zelf voortvloeien.

Een enkel woord over de Roermondsche zaak, van uit dit oogpunt beschouwd. En dan valt het m.i. niet te ontkennen, dat hier aan de zijde van de Regeering aanvankelijk een verzuim heeft plaats gehad. Immers het staat vast, dat de Regeering het recht had in Limburg het beheer der archieven, waarom het hier ging, te regelen. Nog vaster dan voor menig ander onderdeel van het land. De Fransche wetten der revolutie toch, in Limburg van kracht reeds vóór de veranderde staatsinrichting, die voor de andere provincies van het vaderland maatgevend is, beslissen in dien zin. ¹⁾ Het is dus niet quaeestieus, dat het Koninklijk besluit, waarbij het Archief van het Overkwartier van Gelder te Roermond werd gelaten en onder toezicht van een rijksarchivaris, die tevens archivaris der gemeente was, geplaatst, volkomen rechtsgeldig was. Evenmin, dat aan die regeling de gemeente Roermond geen recht hoegenaamd kon ontleenen. Maar die regeling was nu eenmaal bij Koninklijk besluit geschied, althans erkend. ²⁾ En nu schijnt het mij, dat deze organisatie eenvoudig bij een bevel, voorkomende in een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ³⁾ niet kon worden gewijzigd en in dit bijzondere geval opgeheven. De hoogere administratieve autoriteit had hier gesproken, de lagere kon daarin geen wijziging brengen. Dit is dan ook later blijkbaar erkend, toen bij K. B. van 19 Augustus 1895 (Stbl. no. 150) het Rijksarchiefdepot te Roermond werd opgeheven, en de overbrenging der daar bewaarde en aanwezige stukken naar Maastricht werd bevolen.

Het maakt dan ook een eenigszins vreemden indruk in het K. B. van 7 Januari 1895 (Stbl. no. 2), waarbij de besluiten van den Gemeenteraad en van Burgemeester en Wethouders van Roermond van Juli 1894 worden vernietigd, te lezen, dat dit geschiedt op grond dat deze besluiten de strekking hebben om de uitvoering te beletten van de aanschrijvingen van 30 Juni 1894 no. 1439 van den M. v. B. Z. aan den Rijksarchivaris in Limburg, belast met het beheer van 's Rijks archiefdepôt te Roermond „om stukken over te brengen naar 's Rijks archiefdepôt te Maastricht” ⁴⁾, dat het bedoelde beheer, „hetwelk reeds uit zijnen aard een

¹⁾ Afgezien nog van het Keizerlijk Decreet van 8 Nov. 1810 betreffende de rechterlijke archieven.

²⁾ Vergelijk ook het K. B. van 31 Aug. 1880, Stbl. no. 168, regelende de overbrenging der rechterlijke archieven.

³⁾ Van 23 Juni 1894. Zie den inhoud in Verslagen 1894, blz. 468.

⁴⁾ Het blijve niet onopgemerkt, dat de bewoordingen van het K. B., tevens een anderen datum opgevende, nog al afwijken van het verslag van den Rijksarchivaris in Limburg, dat spreekt van „een heschikking van 23 Juni 1894, aan hem gericht”, om de Rijksarchieven, te Roermond bewaard, naar het depôt te Maastricht over te brengen. Hoe dit zij, de bedoeling was blijkbaar de feitelijke opheffing van het depôt te Roermond.

onderwerp is van rijksbelang", bij de wet is geregeld, en dat het recht der Regeering bovendien voortvloeit uit het Keizerlijk Decreet van 20 Februari 1809, uit al hetwelk volgt dat die besluiten „vormen een inmenging van het Gemeentebestuur in het beheer der Regeering over een rijksarchiefdepôt en derhalve in strijd zijn met art. 150 Gem. W."

Wij laten in het midden de vraag, of B. en W. der gemeente Roermond zich in dezen ter verdediging hunner handelwijze niet te recht op art. 126 der bedoelde wet mochten beroepen, nu zij voor de handhaving van den bestaanden toestand, uitvloeisel der op Koninklijke besluiten steunende regeling, opkwamen; zeker schijnt het ons, dat de enkele missive van den Minister van Binnenl. Zaken in dezen rechte niet de verplaatsing tengevolge kon hebben.

Overigens vereenigen wij ons geheel met het gevoelen, reeds een tiental jaren geleden ten aanzien van dit punt in het algemeen verdedigd door mr. H. M. COHEN TERVAERT ¹⁾, waar hij de vraag, of het Rijk indertijd zijn recht handhaafde door tegenover de Staten van Overijssel verplaatsing van tot nog toe te Zwolle bewaarde registers, tot de kanselarij der bisschoppen van Utrecht behoord hebbende, naar Utrecht te gelasten, en de overbrenging van de rechterlijke archieven onder de gemeentebesturen berustende naar de rijksarchiefdepôts door te zetten, eenvoudig aldus formuleerde: Kon de Regeering dit doen bij Algemeenen Maatregel van Bestuur? ²⁾ Immers zij lost zich weer op in deze andere: wie, de Regeering of wel de besturen der organische onderdeelen van den Staat, is gerechtigd de regeling te maken, noodig ter verwerkelijking van de publieke bestemming der bedoelde archieven en archiefstukken?

In het algemeen gaan wij niet verder op deze vraag in; in het bijzondere geval, de Roermondsche archievenquaestie, vormt o. i. ter juiste beslissing op administratief-rechtelijk gebied eerst het bedoelde Koninklijk besluit van 19 Augustus 1895 den rechtsgrond.

Dat de burgerrechtelijke procedure daarnaast ongehinderd voortgang kon hebben, bewijst nogmaals te meer, hoe noodig ook voor gevallen als het onderhavige een administratieve rechtspraak is. Immers ook bij een rechterlijk vonnis in het voordeel der gemeente zou de vraag, hoever de publiekrechtelijke bestemming in dezen het geheele geschil moest primeeren, een opene zijn gebleven, en dus tevens die, of de administratiefrechtelijke autoriteit met de middelen, haar ten dienste staande, het rechterlijk gewijsde feitelijk illusoor zoude hebben kunnen maken.

Ook hier dus weder de reeds meermalen aangewezen leemte in ons

¹⁾ Rechtsgel. Magazijn 1890, p. 374.

²⁾ Natuurlijk met terzijdelating van een beoordeeling omtrent wenschelijkheid en noodzakelijkheid dier maatregelen. Bepaaldelijk ten aanzien der rechterlijke archieven een in het algemeen niet toestemmend te beantwoorden vraagpunt.

recht. Ook hier dus de invoering eener administratieve rechtspraak een dringende eisch. En niet alleen tusschen publiekrechtelijke lichamen, maar ook en speciaal tegenover privaat- (rechts- of natuurlijke) personen ¹⁾. Het al of niet bestaan der publieke bestemming zal dan bij den administratieven rechter onderwerp van debat kunnen uitmaken en onpartijdig worden beslist. Wordt zij erkend alsnog te bestaan, m. i. niets billijker en juister, dat ook het privaat belang wijke, en met name de stukken, ten aanzien waarvan dit wordt uitgemaakt, met het oog op die bestemming, weder worden teruggebracht daar, waar deze eigenlijk en alleen kan worden verwezenlijkt: in de publieke bewaarplaatsen, onder de contrôle der daarvoor aangewezen autoriteiten. Dit ook ten aanzien van stukken, misschien reeds jaren en jaren lang in handen van particulieren.

En nu schrikke men niet bij het lezen dezer stelling, maar bedenke, 1°. dat bij de beslissing op dit punt § 1 onzer Handleiding: „Een archief is het geheel der geschrevene, geteekende en gedrukte bescheiden, ex officio ontvangen bij, of opgemaakt door eenig bestuur of een zijner ambtenaren, voor zoover deze bescheiden bestemd waren om onder dat bestuur of dien ambtenaar te blijven berusten”, den grondslag zal moeten uitmaken; 2°. dat ook het bestuur, dat een stuk of archief opeischt, bewijs zal moeten leveren, en 3°. dat ten behoeve van het hier bedoelde opvorderingsrecht nooit een bevoegdheid als in art. 110 vlg. W. v. Sv. tot huiszoeking en papieronderzoek in de wet zal worden opgenomen. Het algemeen belang zou toch deze inbreuk op het recht van den privaat persoon in dit opzicht niet kunnen wettigen. Feitelijk zal zodoende de werking van het bedoelde recht nog eng genoeg zijn.

ROTTERDAM, Januari 1902.

SEERP GRATAMA.

Nog iets over de wetgeving van 1800 op de oude rechterlijke archieven.

In het jaar 1800 werd in het Vertegenwoordigend lichaam des Bataafschen volks gehandeld over voorzieningen, te nemen ten opzichte van de bewaring van de archieven zoowel van de op te heffen gerechts-

¹⁾ In de Bijdrage tot regeling der Administratieve Rechtspraak (2e St.) van Jhr. Mr. J. Roëll en Mr. J. Oppenheim in de Afl. van het Rechtsgel. Magazijn, verschenen Febr. 1902, pag. 84, vind ik onder de enumeratie van de aan den administratieven rechter over te geven twistgedingen, zoowel in het Ontwerp der Staatscommissie als in het gewijzigde, van de genoemde heeren afkomstig: die over archieven. Echter in beide, met de beperking dat het geschil moet bestaan tusschen „openbare besturen”. De reden voor deze beperking, die voor dit nummer niet nader wordt toegelicht, is mij niet helder geworden; zij wordt, voor zoover ik kan oordeelen, ook niet door het in die ontwerpen gehuldigde stelsel geeischt, indien de administratieve bepalingen omtrent de bewaring, bepaaldelijk in dezen wat de plaats betreft, algemeen genoeg gesteld worden.

hoven, als van de gemeentebesturen en kollezes van justisie bij hun aanstaand uiteengaan. Wijlen mr. Ch. M. Dozy deelde in dit tijdschrift (1899/1900, bl. 34 en vlg.) mee, wat hij gevonden had dat toen voor laatstbedoelde archieven werd gedaan. Een bespreking van de archieven van de gerechtshoven stelde hij in uitzicht (bl. 35, noot), maar zijn betreurd overlijden maakte, dat hiervan niet kwam.

De berichten van mr. Dozy loopen over April—Augustus 1800. Men ziet er uit, dat het Vertegenwoordigend lichaam van oordeel was, dat de archieven, voordat ze overgegeven of gesplitst konden worden, geïnventariseerd moesten worden, waartoe de kollezes die justisieele en politieke zaken hadden uitgeoefend, drie lijsten zouden maken, een voor hetgeen tot de justisie behoorde, een voor hetgeen tot de politie betrekking had, en een voor hetgeen tot de administrasie van polderzaken behoorde. Van dit en de verdere bij dekreet van 29 Mei 1800 te dezer zake genomen besluiten werden de munisipaliteiten (in het departement de Delf bij twee aanschrijvingen van 6 Juni 1800) in kennis gesteld, om zich daarnaar te gedragen.

Van hetgeen er verder geschiedde, was den schrijver alleen bekend, dat op een bezwaar van Harderwijk, in Augustus 1800 een wijziging in het dekreet van 29 Mei werd aangebracht. Welke gevolgen de aanschrijvingen aan de plaatselijke besturen hadden, was hem onbekend.

Ik kan aan het meegedeelde iets toevoegen. De aanschrijving van Juni 1800, welke o.a. het maken van de drie lijsten beval, werd door de gemeenten in het departement van de Delf zoo slecht nagekomen, dat in Oktober d.a.v., in verband met de aanstaande organisatie van de gemeentebesturen, een nieuwe aanschrijving moest verzonden worden, aldus luidende:

Voor het land.

Gelijkheid, vrijheid, broederschap.

Extract uit het register der resolutiën van het Departementaal bestuur van de Delf, genomen op den 2 October 1800,
het 6e jaar der Bataafsche vrijheid.

Is gehoord het voorstel deswegens ter vergadering gedaan &c.; waarop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, de respective municipaliteiten binnen dit departement bij extract dezes zonder resumtie aan te schrijven en desnoods te gelasten, om aan dit bestuur binnen 14 dagen na dato dezes eene opgave te doen van hetgeen door hunlieden uit kragte van beide do leeden van het besluit van het Uitvoerend bewind van 31 Mey l.l., no. 6, in de aanschrijving van dit bestuur van 6 Junij daaraanvolgende vermeld, is verrigt geworden; met ernstige recom-mandatie om, voorzooverre door hunlieden nog niet ten vollen is voldaan

aan het eerste lid ¹⁾ van gemelde besluit, met de werkzaamheden daarbij aan hunlieden opgedragen, voort te gaan, ten einde de lijsten der archiven, boeken en papieren, in gemelde besluit vermeld, ten spoedigste gereed worden gemaakt, en zij zich alzoo in staat bevinden, om de voorzeide archiven &c., volgens de lijsten daarvan geformeert, voorzooverre de politie betreft, aan de respectieve gemeentebesturen bij derzelver aanstaande organisatie over te geven.

Accordeert met voorsz. register.

C. J. VAN BRAKEL ²⁾.

Ook dit schrijven had nog niet overal de gewenschte gevolgen, want aan een aantal munisipaliteiten werd eenige weken later de volgende aanschrijving gericht:

Gelijkheid, vrijheid.

Delft den ³⁾ November 1800,
het 6de jaar der Bataafsche vrijheid.

Het Departementaal bestuur van de Delf
aan

de municipaliteit van ⁴⁾

Medeburgers!

Vermits gijlieden alsnog zijt gebleeven in gebreken, om ons op te geeven hetgeen door Ul. uit kragte van de beide leeden van het besluit van het Uitvoerend bewind, in dato 31 Mei l.l., no. 6, in onze aanschrijving van 6 Junij daaraanvolgende vermeld, is verrigt geworden, zoo hebben wij het best geoordeeld, Ul. alsnog aan te schrijven en op poene van onze nadere dispositie te gelasten, om uiterlijk binnen agt dagen na dato dezes aan onze aanschrijving van 2 October l.l. te voldoen.

Heil en broederschap!

Gt. v. HASSELT vt. ²⁾

Ter ordonnantie van hetzelfde bestuur,

C. J. VAN BRAKEL. ²⁾

Bij een onderzoek van Zuidhollandsche gemeentearchieven bleek mij, dat men werkelijk in verscheiden plaatsen in 1800 de verlangde inventarizaties tot stand heeft gebracht.

PETER VAN MEURS.

¹⁾ Dit beval de inventarizatie op drie lijsten, het 2e lid de sluiting van oude rekeningen.

²⁾ Dit is geschreven.

³⁾ Hier is ruimte voor invulling opengelaten. De aanschrijving aan Ondewater, in het stedelijk archief, heeft: 13.

⁴⁾ Hier werd de plaats ingevuld.

De provinciale atlas van Utrecht.

Het rijksarchief in Utrecht heeft eene zeer kostbare en belangrijke aanwinst verkregen. Nooit was daar, zooals bij sommige andere provinciale depots, werk gemaakt van het bijeenbrengen eener verzameling kaarten en topographische platen betreffende de provincie. De reden was, dat de stad Utrecht zich reeds sedert lange jaren met die taak belast had, en er geen reden scheen te zijn, om twee gelijke atlassen in hetzelfde gebouw bijeen te brengen.

Doch de ijver der stad Utrecht verflauwde allengs. Toen ik, 27 jaar geleden, als archivaris der gemeente optrad en de hier en daar verspreide platen en kaarten bijeenverzamelde en indeelde, bleek er ook voor de topographie der provincie vrij wat bijeen te zijn, te veel om het op te ruimen, genoeg zelfs om het tot een atlas te vereenigen. Maar het was, zooals al de rest, eenigszins toevallig bijeen gekomen; het meeste was niet van zeer groote waarde, en van volledigheid kon nergens sprake zijn.

In den eersten tijd, toen voor alle collectiën der gemeente zooveel aan te koopen en te verrichten was, kon aan systematische vermeerdering van dezen atlas natuurlijk niet gedacht worden; later, toen ik mij er toe aangordde, bleken B. en W. niet zeer gezind om mede te gaan op dezen weg, die eenigszins ontijdig door de gemeente scheen betreden te zijn. Alleen kaarten der provincie, waarbij de stad Utrecht natuurlijk betrokken was, werden geregeld aangekocht; overigens werd alleen nu en dan gebruik gemaakt van eene gelegenheid om iets belangrijks te verkrijgen, wanneer die zich toevallig aanbood.

Zoo bleef de provinciale atlas zeer onvolledig. Het scheen jammer, daar zich hier toch goede elementen bevonden, — een goed fundament, waarop kon worden voortgebouwd. Zoo stelde ik dus ten vorigen jare aan den Minister voor, mij te machtigen tot het aanleggen van een provincialen atlas bij het rijksarchief in de provincie. Werd dit denkbeeld goedgekeurd, dan gaf ik Z. Exc. tevens in overweging, mij te machtigen om te trachten den provincialen atlas op billijke voorwaarden van de gemeente Utrecht over te nemen, hetgeen mijne taak zeer zou vereenvoudigen en bovendien dien atlas, die nu voortaan stellig niet meer zou aangevuld worden, weder tot zijn recht zou doen komen. Spoedig werd mij die verzochte machtiging verleend, en mijne tot de gemeente Utrecht gerichtte aanvraag had het ongedacht gunstige gevolg, dat de gemeenteraad op 19 December 1901 op voorstel van B. en W. besloot, den provincialen atlas kosteloos aan het rijk aan te bieden ten behoeve van het rijksarchief in Utrecht. Een alleszins lofwaardig besluit, waardoor de goede zaak op uitnemende wijze bevorderd is!

De atlas bestaat uit 11 portefeuilles, benevens verschillende afzonder-

lijke verzamelingen van platen en teekeningen. Zij bevat omtrent 1200 nummers, waarvan bijna 1000 beschreven zijn in den voor 25 jaren gedrukten catalogus. Naast de reeds aangeduide, vrijwel volledige verzameling kaarten der provincie, vestig ik de aandacht op eene verzameling geteekende kaarten uit de 17^e eeuw, die de stad blijkbaar nu en dan verkregen heeft als lid der Staten van Utrecht, en die met verschillende ontwerpen van stedelijke gebouwen indertijd vereenigd waren tot een zoogenaamd „Kaartboek.” Opmerking verdient daaronder eene verzameling ontwerpen voor de bekende Utrechtsche Eemvaart, het door Utrecht zoolang begeerde kanaal naar de Eem. Daarbij is in den atlas toevallig vereenigd eene zeldzaam groote collectie geteekende gezichten op de ruïne De Haar, waarvan eenige bij de restauratie van het slot goede diensten hebben bewezen. Niet het minst belangrijk eindelijk is eene zeer groote collectie gezichten in de provincie, door de gemeente indertijd aangekocht uit den boedel van den burgemeester Mr. J. van Doelen. Het zijn teekeningen in 4°, allen omstreeks 1730 geteekend door zekeren L. P. Serrurier, een overigens onbekend teekenaar, wiens begaafdheden hem trouwens geen aanspraak gaven op eene groote reputatie, maar wiens ijver in het verzamelen van oude gezichten in de provincie hem recht geven op den dank der nakomelingschap, voor wie hij in (zij het ook in helaas vrij onnauwkeurige!) kopieën tal van oudere afbeeldingen van vergeten kasteelen in de provincie heeft bewaard.

Van de schenking zijn uitgezonderd enkele nummers, op wier behoud de gemeente prijs bleef stellen: in hoofdzaak kaartboeken en kaarten van landerijen in de provincie, behorende aan fundatiën, wier archieven in het gemeente-archief opgenomen zijn (het Melatenhuis, het H. Geesthuis, de kommanderij van Ingen enz.); deze stukken behooren bij de archieven der genoemde stichtingen en schenen daarvan niet gescheiden te moeten worden.

S. M.

De polemiek over de quaestie der kerkelijke archieven.

Na de verschijning van het laatste nummer van het Archievenblad heeft de heer WILDEMAN nogmaals de pen opgenomen en gepubliceerd „Mijn laatste woord aan mr. R. FRUIN”. In dat „laatste woord” werden twee brieven van dr. VAN DER FLIER, president der Synode, aan den heer WILDEMAN aangehaald, en daarin vond mr. FRUIN aanleiding een „Open brief aan dr. G. J. VAN DER FLIER” in het licht te zenden. Beide brieven, zoowel die van den heer WILDEMAN als die van den heer FRUIN, zijn aan de leden onzer vereeniging toegezonden, en reeds daarom, afge-

scheiden van andere overwegingen, is het overbodig ze hier te herdrukken. Een ander geval is het met het antwoord van dr. VAN DER FLIER, dat in de Kerkelijke courant van 28 Februari staat afgedrukt en aldus luidt ¹⁾:

Wel Ed. Gestr. Heer!

Mijn antwoord op uw „Open Brief”, aan mij gericht, kan kort zijn en om deze reden achtte ik een afzonderlijke uitgaaf onnoodig. Immers uw bezwaar tegen het antwoord van de Synode der Ned. Herv. Kerk in zake het in bruikleen afstaan van de kerkelijke archieven aan het Rijksarchief ga ik voorbij, aangezien ik niet bevoegd ben als interpreet van de besluiten der Synode op te treden. Zijt gij over dat antwoord niet voldaan, dan staat u de weg open, om u tot dat Kerkbestuur te wenden. In elk geval zijn uw opmerkingen dienaangaande in uw „Open Brief” aan verkeerd adres. Dit laatste geldt ook hetgeen gij aan mij schrijft over het rapport der heeren van Slee o.a. Resten dus uw bedenkingen tegen hetgeen ik aan den heer WILDEMAN schreef. Zij zijn drieërlei:

1°. Gij acht mijn woorden: „dat er gevallen kunnen voorkomen, waarbij de Kerk over haar eigen archieven de volle, vrije en algeheele beschikking moet hebben, en dat het in haar belang is niets prijs te geven van het geheel ongestoorde gebruik dier archieven”, onduidelijk; gij begrijpt er „den eigenlijken zin” niet van, en verzoekt mij die woorden „nader te verklaren en duidelijk te maken”. Evenwel, uit uw poging om ze te weerleggen, waarbij gij zelfs „de verzekering” geeft, dat ik mij vergis, blijkt, dat gij mijn woorden toch niet bijzonder onbegrijpelijk vindt. Want wat men niet begrijpt, weerlegt men niet. Er is dan ook m. i. hoegenaamd niets onduidelijks in. Van een „eigenlijken zin”, dien gij er in zoekt, is geen sprake; ik heb niets anders bedoeld dan wat ik schreef. En dit blijf ik niet alleen handhaven, maar door uw schrijven ben ik in mijn overtuiging versterkt, dat het in het belang der Kerk is, haar eigen archieven niet af te staan. Wel geeft gij de „verzekering”, dat, „als de Kerk hare archieven in bruikleen geeft aan het Rijk, zij het geheel ongestoord gebruik dier archieven in geen enkel opzicht prijs geeft”

„In geen enkel opzicht”!

Alleen maar — de Kerk kan haar wettig eigendom nooit terugkrijgen;

de Kerk mag haar archieven inzien — onder toezicht;

de Kerk moet het lijdelijk aanzien, dat de eerste de beste van haar archieven naar eigen goeddunken gebruik maakt;

¹⁾ Wij zullen maar niet volgen het voorbeeld van onzen collega der Kerkelijke courant, die niet noodig vond den „Open brief” van mr. FAUIN zelfs in uittreksel mede te deelen, „daar dr. VAN DER FLIER in een ingezonden (stuk) op dien open brief antwoordt”.
Rkd.

de Kerk kan niet verhinderen, dat anderen, zonder haar toestemming, die archieven openbaar maken;

de Kerk staat blootgesteld aan de mogelijkheid, dat de stukken worden vervalscht of vernietigd; volgens uw eigen woorden: „de mogelijkheid van vervalsching of vernietiging moet worden erkend” (Ned. Archievenblad 1901-02, afl. 1, blz. 32) ¹⁾.

Op zoo'n paar kleinigheden na — o ja, dan verliest de Kerk er niets bij, als zij haar archieven afstaat. Zij blijft even vrij als altijd. Zij geeft „in geen enkel opzicht” iets prijs. Het is alsof men tot iemand zeide: gij kunt vrij rondloopen en gaan waar gij wilt, — alleen maar, ik zal u eerst aan handen en voeten vastbinden. Verwondert het u nog, als de Herv. Kerk haar eigendom niet wil afstaan?

2°. Omdat ik mij op de ervaring beroepen heb, vraagt gij mij „eene ervaring mede te deelen waaruit blijkt, welk bezwaar er tegen eene bewaargeving (der archieven) aan het Rijk bestaan”. Ik meen, dat u zoodanige „ervaring” niet onbekend kan zijn, daar gij, blijkens uw schrijven in het Ned. Arch. Blad, het stuk van den Red. der Kerk. Cour. d.d. 6 Sept. 1901 gelezen hebt. Wat te Rijnsburg gebeurd is en wat te Amsterdam gebeurt ten aanzien van de Nieuwezijds-kapel leert, dat „men aan de kerkelijke zijde op alles verdacht moet zijn en zijn archieven zelf goed dient te bewaren”. Deze gevolgtrekking van den Redacteur is ook de mijne en is door u niet weerlegd. In uw bestrijding daarvan voert gij wel aan, dat de Kerk, bij afstand van haar archieven, deze toch kan „inzien”; maar gij weet zeer goed, dat het bezwaar tegen dat „afstaan” niet bestaat in de vrees, dat een verzoek om haar stukken „in te zien” haar zou geweigerd worden. Dit moest er nog bijkomen!

3°. Eindelijk maakt gij twee aanmerkingen op mijn schrijven aan den heer W., van persoonlijken aard. Vooreerst meent gij, dat ik, sprekende van „personen of vereenigingen, die er belang bij hebben over de archieven der Herv. Kerk naar eigen goeddunken te beschikken”, met die „personen” u zou bedoeld hebben en dit noemt gij „eene verdacht-making”, beneden mij en mijn ambt. Maar wie zegt u, dat ik die bedoeling gehad heb? Mij dunkt, uit het gebruik van het meervoudige „personen”, zoowel als uit het weglaten van het lidwoord, moet u duidelijk zijn, dat ik in het algemeen heb gesproken en niet aan een bepaald persoon gedacht. Het komt mij voor, dat gij uw conclusies wel wat haastig en ongemotiveerd maakt. Dit bleek, toen gij uit het antwoord der Synode aan de Vereeniging van Archivarissen aanstonds afleidde,

¹⁾ Men leze hieromtrent, behalve de twee „open brieven”, het „laatste woord aan Mr. R. Fruin”, van den heer M. G. Wildeman, archivaris van het Heemraadschap Delfland.

dat de Synode bevreesd is, dat de kerkelijke archieven een en ander bevatten, waarover de Kerk zich te schamen heeft. Inderdaad, een „verdachtmaking”, zoo al geen insinuatie.

Uw tweede persoonlijke aanmerking is, dat ik u en den heer Muller zou hebben verweten, dat gij beiden mij niet begrijpt. Met uw verlof; ik schreef niet, dat gij mij niet wilt begrijpen, maar dat gij „van de kwestie der kerkelijke archieven weinig begrijpt of wilt begrijpen.” Dit maakt nog al verschil. Met de „kwestie der kerkelijke archieven” bedoel ik en kon ik alleen bedoelen de vraag, of het al of niet in het belang der Kerk is haar archieven aan het Rijk af te staan; want hierover liep de polemiek tusschen den heer W. en u met den heer M. En mij kwam het voor, dat na de herhaalde, heldere betoogen van den heer W., uw antwoord moest geteekend worden met een „niet begrijpen of niet willen begrijpen.” Evenwel, neemt gij aan die woorden aanstoot, dan wil u gaarne verzoeken ze als niet geschreven te beschouwen.

Voorts neem ik uw verklaring, dat alleen belangstelling in onze kerkelijke archieven u dreef tot uw optreden in deze zaak, natuurlijk gaarne aan. Maar ik vind het wel opmerkelijk, dat de Ver. van Archivariissen, waarin ook Roomsche leden zijn en van wie gelijke belangstelling ten aanzien van hun Kerkgenootschap mag verondersteld worden, nooit moeite heeft gedaan om de archieven dier Kerk naar de Rijksdepôts over te brengen. De Grenswachter vroeg eens: „Deponeeren ook de Roomschen hunne kerkelijke archieven bij de Rijksarchieven?” En van die vraag hebt gij u afgemaakt met een „ik weet het niet”. Wat mij betreft, ik geef hun volkomen gelijk, als zij het niet doen, en ik blijf alle leden en Besturen der Herv. Kerk, die iets over haar archieven te zeggen hebben, ernstig waarschuwen: geeft uw archieven niet uit handen. Caveant consules! Met u ben ik het geheel eens, dat „de Kerk zelve in de eerste plaats te zorgen heeft voor de bewaring harer archieven”. Dat zij deze belangen behartigt, kunnen de Hand. der Synode van 1901 u zeggen en zal, naar ik verwacht, de Synode dezes jaars u nog meer doen zien.

Met hoogachting heb ik de eer te zijn,

Van Uw WelEdelGestrenge

de dienstv. dienaar

G. J. VAN DER FLIER.

Den Haag, 24 Februari 1902.

Op dit schrijven antwoordde de heer FRUIN in een ingezonden stuk, opgenomen in de Kerkelijke courant van 21 Maart, aldus:

Hoogeerwaarde Heer.

Uw antwoord op mijn „Open brief”, opgenomen in de Kerkelijke

courant van 28 Februari, stemt mij dankbaar en voldaan, want al komen er in dat antwoord tal van punten voor, waartegen ik bezwaar zou kunnen maken, omtrent de hoofdzaak geeft Uw antwoord de meest gewenschte inlichting.

Gij voert tegen de inbruikleengeving der kerkelijke archieven aan het Rijk aan:

1°. De kerk kan haar wettig eigendom nooit terugkrijgen. Dat is onjuist: het kerkelijk archief van Arnemuiden is b.v. voor 20 jaren in bruikleen afgestaan.

2°. De kerk mag haar archieven inzien — onder toezicht. Dat is onjuist: de kerk kan hare archieven tijdelijk terug ontvangen (zie Ned. Archievenblad jaarg. 1901/1902 blz. 32).

4°. De kerk kan niet verhinderen, dat anderen, zonder haar toestemming, die archieven openbaar maken. Dat is onjuist: de kerk kan wel degelijk bedingen, dat voor openbaarmaking van stukken hare machtiging noodig is. Dat recht heeft zich o.a. ook de Bisschoppelijke Klerczy bij de inbruikleengeving harer archieven aan het rijksdepôt te Utrecht voorbehouden.

5°. De kerk staat bloot aan de mogelijkheid, dat de stukken worden vervalscht of vernietigd. Dat is geen gevolg van de inbruikleengeving. Ook een koster kan zich laten omkoopen, ook een kerkeraadslid kan stukken vervalschen (zie een voorbeeld van zulk eene vervalsching: Ned. Archievenblad Jaarg. 1901/1902 blz. 33); alleen maar onder fatsoenlijke lieden onderstelt men zoo iets niet zonder eenig bewijs.

Er blijft dus alleen over Uw derde bezwaar: de kerk kan niet beletten, dat anderen inzage nemen van haar archief. Dat is juist datgene, wat ik vermoedde, dat de oorzaak van Uw verzet en van dat Uwer medestanders was. Dank zij Uw antwoord, is dat vermoeden zekerheid geworden. De vrees voor openbaarheid der archieven weegt bij U zwaarder dan het gevaar van hunne verwaarloozing.

Met hoogachting heb ik de eer te zijn,

Middelburg,
7 Maart 1902.

Hoogeerwaarde Heer,
Uw dw. dnr:
R. FRUIN.

In de Amsterdammer, weekblad voor Nederland, van 16 en 23 Maart vindt men een overzicht van de geheele polemiek onder den titel: De strijd over het bewaren der archieven van de N. H. kerk in de Rijksarchiefdepôts der provinciën.

P.S. Bij het ter perse gaan van dit nummer komt ons onder de oogen het volgende ingezonden stuk in de Kerkelijke Courant van 28 Maart:

Aan den heer Mr. R. FRUIN, Rijksarchivaris
in Zeeland.

Wel edel Gestrenge Heer,

Dat gij „dankbaar en voldaan” zijt begrijp ik ten volle. Jammer slechts, dat gij dit niet zijt over mijn antwoord, in de Kerk. Cour. van 28 Febr. u gegeven op uw „Open brief”, maar over hetgeen gij daarvan gemaakt hebt. Niet wat ik gezegd heb, maar wat gij goedvindt mij te laten zeggen, brongt u in die aangename stemming.

Al aanstonds is het een onjuiste voorstelling, waar gij schrijft, dat ik tegen de inbruikleen-geving der kerkelijke archieven een vijftal bezwaren aanvoer. Immers die bezwaren golden uwe „verzekering”, dat de Kerk, als zij haar archieven afstaat, „in geen enkel opzicht iets prijs geeft van het geheel ongestoorde gebruik dier archieven”. Hiertegen waren mijne opmerkingen gericht, zooals duidelijk te lezen staat in mijn antwoord.

Erger is, dat gij mij laat zeggen: „De Kerk kan (bij afstand van haar archieven) niet beletten, dat anderen inzage nemen van haar archief.” Dit heb ik eenvoudig niet gezegd. In mijn antwoord staat: „De Kerk moet het lijdelijk aanzien, dat de eerste de beste van haar archieven naar eigen goeddunken gebruik maakt.” Van dit „naar eigen goeddunken gebruik maken door den eerste den beste” maakt gij: „inzage nemen”. Nu kan ik niet veronderstellen, dat het „inzien” van een stuk voor u precies hetzelfde is als „het naar eigen goeddunken daarvan gebruik maken door den eerste den beste”. Aan opzettelijke woordverdraaiing denk ik natuurlijk evenmin. Er schiet dus niet anders over dan aan te nemen, dat uw fantasie u parten heeft gespeeld, en dat gij mij laat zeggen wat gij gaarne gewenscht hadt, dat door mij gezegd ware. Hoe dit zij, met deze opmerking valt uwe heele redeneering, op een onjuist citaat gebouwd, weg, en blijft mijn bewijs voor het onhoudbare uwer „verzekering”: de Kerk geeft in geen enkel opzicht iets prijs van het geheel ongestoorde gebruik harer archieven, onaangetast.

Wat uw pogen betreft, om de overige door mij aangevoerde gronden tegen uwe genoemde „verzekering”, als „onjuist” voor te stellen, ook dit moet ik een mislukking noemen. De Kerk kan haar wettig eigendom nooit terugkrijgen, zeide ik. „Onjuist”, antwoordt gij, want „het kerkelijk archief van Arnemuiden is b. v. voor 20 jaren in bruikleen afgestaan”. Met uw verlof; de kwestie liep niet over het afgestaan voor een

bepaalden tijd. Bovendien kan de Kerk dan toch gedurende den bepaalden tijd van afstand haar wettig eigendom niet terugkrijgen. Mitadien geeft zij in dit opzicht wel degelijk iets prijs van haar vrijheid. Neen, zegt gij, want „de Kerk kan haar archieven tijdelijk terugontvangen”. Ach ja, tijdelijk! Jammer voor u, dat er dit woord bij staat en bij moet staan.

De Kerk mag haar archieven insien onder toezicht, zoo schreef ik. Alweer antwoordt gij: „onjuist, want tijdelijk kan zij stukken terugontvangen”. Dat wil zeggen volgens uw eigen verklaring (Ned. Arch.blad 1901-'02, blz. 32): zij kan een stuk uit haar archief, dat zij wenscht in te zien, bij den secretaris opvragen. Dus evenals het geval is met een boek uit een openbare bibliotheek, dat men wenscht te lezen. Maar nu wil ik toch gevraagd hebben: wat is dit anders dan „toezicht”?

„De Kerk kan niet verhinderen, dat anderen, zonder haar toestemming, die archieven openbaar maken, zoo voerde ik aan. Nogeens „onjuist”, heet het bij u, want men kan bedingen, dat voor openbaarmaking machtiging noodig is van de Kerk. Ik vraag: zijn er niet nog andere wijzen van openbaarmaking dan door een letterlijke uitgave — in druk, waarop gij blijkbaar doelt? Kan men b. v. niet in eigen bewoordingen den inhoud meedeelen, en is dit ook niet „openbaarmaking”? En deze wijze van openbaarmaking kan men toch niet beletten.

Wat eindelijk mijn beweren betreft: de Kerk staat bloot aan de mogelijkheid, dat haar stukken worden vervalscht of vernietigd, hiertegen voert gij aan, dat „zoo iets onder fatsoenlijke lieden niet mag verondersteld worden zonder eenig bewijs” en dat de mogelijkheid van vervalsching of vernietiging van archiefstukken ook kan plaats hebben bij eigen bewaring van haar archieven door de Kerk. Zelfs hebt gij een dier „onfatsoenlijke lieden” ontdekt in een „koster”, die iets compromittants voor hem uit een notulenboek zou geschrapt hebben.

Laat mij u doen opmerken, dat het verlangde „bewijs” van vervalsching of vernietiging u afdoende gegeven is door den heer Wildeman in zijn: „Mijn laatste woord”, en dat de eigenaar van een hem kostbaar bezit ongetwijfeld beter zorg zal dragen, dat er van dat bezit niets weg raakt, dan een vreemde, die mogelijk bij het laatste belang heeft.

En zoo blijf ik mijn bewering, dat uw „verzekering”: de Kerk geeft bij afstand aan het Rijk in geen enkel opzicht iets prijs van het geheel ongestoorde gebruik van haar archieven, onhoudbaar is, in alle deelen handhaven, ondanks uw machtspreuk: „onjuist”.

Gij eindigt met te zeggen, dat „vrees voor openbaarheid der archieven” bij mij „zwaarder weegt dan het gevaar van hunne verwaarloozing”. Dit is een insinuatie, die misschien dienst moet doen als argument, maar waarop ik natuurlijk niet inga. Mijnerzijds herhaal ik mijn overtuiging,

dat alleen belangstelling in de kerkelijke archieven, en wel zeer bepaald in die der Ned. Herv. Kerk bij u voorzit. Maar ondanks deze merkwaardige belangstelling blijf ik alle kerkelijke besturen waarschuwen: Geeft toch nooit en in geen geval uwe archieven aan de Rijks-depôts, want er kunnen gevallen voorkomen, waarbij de Kerk over haar eigen archieven de volle, vrije en algeheele beschikking moet hebben, en het is in haar belang, niets prijs te geven van het geheel ongestoorde gebruik dier archieven.

Met hoogachting heb ik de eer te zijn

van Uw WelEdelGestrenge

de dienstv. dienaar

G. J. VAN DER FLIER.

Den Haag, 24 Maart 1902.

Daar de redactie der Kerkelijke courant, na den heer VAN DER FLIER tweemaal en den heer FRUIN eenmaal gelegenheid te hebben gegeven hun hart lucht te geven, de discussie sluit, en eene nadere bespreking der quaestie in dit blad overbodig kan worden geacht, is eene voortzetting dezer rubriek gelukkig niet meer te verwachten.

Kleinere Bijdragen.

Op blz. 217 van den vorigen jaargang is medegedeeld een citaat uit Wiegand, Bezirks- und Gemeinde-Archive im Elsass, waarin hij Natalis de Wailly den eerste noemt, die het „Provenienzprinzip“, als dat wat men aan de archiefregeling behoort ten grondslag te leggen, duidelijk heeft uitgesproken. De uitspraak van De Wailly is van 1841, maar reeds in den in 1837 door Gachard uitgegeven Inventaire des archives des Chambres des comptes (tome I blz. 192) leest men: „Nous maintenons avec un soin scrupuleux dans les différentes parties de l'immense dépôt qui forme nos Archives nationales la division qui existait entre les corps et établissements dont elles proviennent, convaincu que nous sommes qu'il résulterait de tout autre système de classement une confusion inextricable“.

R. F.

Onsplitsbaarheid van archieven. In 1799 had men met de oude provinciale indeeling gebroken. De toen nieuw opgerichte departementen strekten zich over gedeelten van verschillende provinciën uit. Het departement van Schelde en Maas bevatte o. a. niet slechts de provincie Zeeland in haar geheel, maar ook gedeelten van Holland en Staats-Brabant. In 1802 werden de provinciale grenzen weder grooten-

deels hersteld en het nieuwe departement Zeeland werd weder tot de oude grenzen dier provincie teruggebracht. Wat moest nu echter geschieden met de archieven der departementale besturen van 1799—1802, die elk in meerderen der in 1802 geïnstalleerde departementale besturen hunne opvolgers hadden? Het Staatsbewind der Bataafsche republiek nam daaromtrent 18 Mei 1802 het besluit, dat de charters en papieren der oude departementale besturen moesten overgedragen worden aan „het departementaal bestuur tot hetwelk dezelve volgens de Staatsregeling behooren”. Dit gaf het departementaal bestuur van Schelde en Maas aanleiding tot een schrijven d.d. 8 Juni 1802, waarin het er op wees, dat niet bepaald was „aan wien wij moeten ter hand stellen de registers onzer handelingen, boeken, charters en papieren, . . . welke niet kunnen worden gesepareerd”, en vroeg, wat daarmede moest geschieden. Het Staatsbewind bepaalde toen, dat deze stukken aan het departementaal bestuur van Zeeland moesten worden overgedragen. Het gevolg was, dat het geheele archief van het bestuur van Schelde en Maas, als onsplitbaar, aan het departementaal bestuur van Zeeland werd overgegeven, met uitzondering alleen der stukken, die op nog niet afgedane zaken betrekking hadden.

R. F.

Boekbespreking.

Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot het einde van het Hollandsche huis. — Supplement bewerkt door JAMES DE FREMERY.

Toen in 1873 het tweede deel van Van den Bergh's Oorkondenboek verschenen was, sprak de hoogleeraar Fruin in zijn aankondiging van dit omvangrijke en zeer verdienstelijke werk (Bijdragen voor vaderl. Gesch. en Oudheidk. N. R., dl. VIII) het vermoeden uit, dat het niet lang zou duren, of er zou een supplement noodig zijn. Dit vermoeden is juist gebleken, al zijn er dan ook 28 jaren verlopen, voor en aler het tot de uitgave van het supplement kon komen. Daar ligt het nu vóór ons, bevattende niet minder dan 338 oorkonden, die voor verreweg het grootste deel aan den uitgever van het Oorkondenboek onbekend waren.

Een weemoedige gewaarwording maakt zich van ons meester, wanneer wij daarbij bedenken, dat de man, die met taaie volharding en de grootste liefde het groote werk van het opzoeken en bijeenbrengen der bouwstoffen verricht heeft, de vruchten van dezen arbeid niet meer heeft mogen plukken, zijn werk niet meer voltooid heeft mogen zien. Toen ongeveer $\frac{2}{3}$ van het werk afgedrukt was, nam de dood hem op 't aller-onverwachtst weg. Wij betreuren het heengaan van den man, die zeker nog menig bouwsteentje tot het grootsche gebouw der vaderlandsche

geschiedenis zou hebben aangedragen, en verheugen ons tevens over de piëteit, waarmede het aangevangen werk door den heer Th. Morren is voortgezet en ten einde gebracht. Zijn bemoeiingen in dezen zijn te meer te waardeeren, daar zijn taak, gelijk wij uit de voorrede van prof. Blok vernemen, geenszins gemakkelijk was en bij verschil van opvatting zeker niet zelden een zekere mate van zelfverloochening heeft vereischt en daar de eigenlijke eer van het werk niet aan hem te beurt valt, maar aan den man, wiens door den dood afgebroken arbeid hij niet geaarzeld heeft op te vatten en te voltooien.

Overgaande tot de bespreking van het werk, waartoe ik door de redactie van dit blad ben uitgenoodigd, wil ik mij niet ontveinzen, dat dit in menig opzicht niet gemakkelijk is. Valt er aan eenig werk alleen en onvoorwaardelijk te prijzen, dan is zulk een aankondiging een aange-naam en dankbaar werk; is men echter uit eerlijke overtuiging genood-zaakt hier en daar af te keuren en aanmerkingen te maken, dan wordt het uit den aard der zaak minder aangenaam en dubbel moeilijk is het nu, waar het geldt het werk van een overledene, die zich niet meer kan verdedigen, waar hij mocht meenen, dat de afkeuring niet of althans niet in die mate verdiend is; zoo licht toch laadt men de verdenking van gebrek aan piëteit op zich. Het zal mijn ernstig streven zijn dit geen oogenblik uit het oog te verliezen en vooral niet te vergeten, dat het zeer gemakkelijk is fouten in het werk van anderen te vinden. Zoo treffend juist merkt Fruin in zijn bovenvermelde aankondiging op: „Ik weet bij ondervinding, hoe gemakkelijk het is op de zorgvuldigste en verdienstelijkste uitgave gegronde aanmerkingen te maken, hoe moeilijk daarentegen de verdienste en de zorg te waardeeren, zonder welke de uitgaaf niet zoo goed had kunnen zijn.” Ik zal trachten bij het aangeven mijner bezwaren de grootste bescheidenheid te betrachten, die mij betaamt tegenover iemand, die met de grootste liefde en belangeloosheid een goede zaak gediend en zich, zij het dan ook ten deele als dilettant, jegens haar verdienstelijk gemaakt heeft.

Ik wil dan in de eerste plaats opmerken, dat De Fremery in menig opzicht geprofiteerd heeft van de humane critiek van Fruin op het werk van Van den Bergh: met zulk een leiding moest het hem gemakkelijk vallen niet in de door dezen aangewezen fouten te vervallen. In sommige andere opzichten daarentegen heeft hij gemeend in strijd met Fruin's meening te moeten handelen. Waar deze Van den Bergh prijst wegens het zich onthouden van explicatieve aantekeningen en de spaarzaamheid der critische betreurt, daar zijn de eerstgenoemde bij De Fremery zeer overvloedig en komt de critiek al evenmin als bij Van den Bergh tot haar recht. Het zal mij straks niet aan gelegenheid ontbreken om hierop nader en breeder terug te komen. Talrijker dan bij zijn voorganger zijn

bij De Fremery de verwijzingen van brieven onderling naar elkander, waarin hetzelfde onderwerp behandeld wordt, ofschoon ik geloof, dat in dezen nog wel iets meer had kunnen geschieden. Zoo behoorden no. 50, 53, 62 en 170 onderling naar elkander verwezen te worden, insgelijks 151 en 182, 193 en 196, 209 en 212, 214 en 216, 224 en 225, 230, 239 en 241, 255 en 262, 268, 270 en 271, 299 en 306; de bruikbaarheid van het werk zou er door gewonnen hebben.

Om ons nu meer in bijzonderheden te begeben, wil ik eerst een overzicht geven van de bronnen, waaruit bij de samenstelling van het supplement door den bewerker is geput. Daarbij komen in de eerste plaats in aanmerking de Rijksarchieven en zoo zien wij, dat het Algemeene Rijksarchief 46, het depôt te Middelburg 32 en dat te Utrecht 19 oorkonden geleverd heeft. Van de gemeentearchieven staat Dordrecht bovenaan met 11, 's Gravenzande en Delft volgen met 2, Haarlem, Utrecht, Nieuwpoort, Amsterdam, Rotterdam, Naaldwijk, Leiden en Schoonhoven met 1.

Een rijken oogst heeft aan De Fremery opgeleverd het archief der abdij van Bern te Heeswijk ¹⁾: niet minder dan 67 brieven uit dat archief konden in het werk worden opgenomen, waaruit wij niet weinig over de oudste lotgevallen van dat klooster kunnen leeren. Belangrijk was ook wat hij vond in het seminarie te Brugge: betreffende de Zeeuwsche goederen van de Vlaamsche kloosters Duinen en ter Does konden hieruit 31 oorkonden in aanmerking komen.

Van andere buitenlandsche archieven noem ik nog het Rijksarchief te Brussel (1), de Archives Nationales te Parijs (1), het Staatsarchief te Weenen (1), het archief der Rekenkamer te Rijssel (1), het Rijksarchief te Bergen in Henegouwen (2), het stedelijke archief te Keulen (1). Voorts verdienen nog genoemd te worden waterschapsarchieven (Rijnland en Vijfheerenlanden) en gedrukte werken als Lacomblet, Sloet, het cartularium van Marienweerd, Brom's Bullarium Trajectense enz. enz.

Uit bovenstaande opsomming kan men opmaken, dat het De Fremery ernst is geweest met zijn streven naar volledigheid, waarmede ik natuurlijk niet wil beweren, dat die bereikt is; het is zelfs hoogst waarschijnlijk, beter gezegd zeker, dat er vroeger of later nog wel eens hier en daar enkele stukken aan het licht zullen komen, die in deze verzameling tehuis behooren, maar niemand zal op de gedachte komen hiervan den bewerker een verwijt te maken. Wilde men met de uitgave van een werk als dit wachten, totdat de laatste in het kader passende oorkonde gevonden was, men kon dan gerust den tijd der uitgave ad Kalendas Graecas uitstellen.

¹⁾ Vroeger aan de Maas in het destijds tot Holland behorende deel van Noord Brabant, in de tegenwoordige gemeente Herpt en Bern.

Ik stel den lezer voor met mij het boek door te bladeren; het zal ons daarbij aan stof tot velerlei opmerkingen niet ontbreken.

De oorkonden 1—4 zijn korte uittreksels uit verschillende oorkonden, waarin Hollandsche graven als getuigen voorkomen. Van gelijken aard zijn no. 8, 15, 16, 22, 34 en 49.

No. 5 is een belangrijke oorkonde van 1134, die bericht geeft over de stichting der abdij van Bern. Geheel onbekend was zij niet; wij vinden haar o. a. bij Sloet (Oorkondenboek no. 266) in verkorten vorm naar Miraeus. Wij zijn nu aan De Fremery den volledige tekst verschuldigd, door hem ontleend aan het archief van de abdij, waardoor ook een paar fouten, in den tekst van Miraeus voorkomend, verbeterd worden, als *de bere* (Mir. *habere*) en *Altfurse* d.i. *Altforst* (Mir. *Altfurge*).

De oorkonden no. 6, 7, 9 en 10 vermeldt hij alleen als te vinden in de Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem. Deze spaarzaamheid is m. i. niet goed te keuren. Waarom niet gedaan als bij no. 12, waar hij mededeelt, dat deze brief in het Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht is uitgegeven naar het oorspronkelijke stuk in het archief der abdij Bern? — Waarom no. 12, 13, 20, 21 en 59 alleen in regest worden medegedeeld, is mij niet duidelijk. Toch wel niet, omdat deze reeds elders voorkomen. Ware dit het criterium, menige brief zou dan moeten vervallen. Ik moet bekennen hierin meestal geen vast systeem te kunnen ontdekken.

No. 14, een brief van 1174, wordt uitgegeven naar een afschrift uit het midden der 16de eeuw, dat m. i., tamelijk gebrekkig is. Beter ware het geweest, indien hiervan melding was gemaakt. Ik vrees, dat De Fremery's uit den aard der zaak oppervlakkige kennis van het Latijn (ik aarzel niet dit onbewimpeld uit te spreken, daar hij zelf de eerste zou geweest zijn om te erkennen, dat hij geen Latinist was) hem wel eens parten heeft gespeeld. Dikwijls toch treffen wij een *sic* aan, ja een enkele maal zelfs een verandering, waar alles in orde is, en omgekeerd heeft hij het aanbrengen van noodzakelijke en somtijds zeer eenvoudige verbeteringen nagelaten. Hieraan is waarschijnlijk ook toe te schrijven de dikwijls zeer zonderlinge punctuatie, waarvan ik aan het slot dezer bespreking eenige voorbeelden zal geven.

Bij no. 20 en 21 wordt als bron geciteerd Hermans, Charters land van Ravestein enz., terwijl uit noten blijkt, dat de brieven zich bevinden in het archief van de abdij van Berne.

No. 26. Hierbij valt op te merken, dat De Fremery hier, gelijk bij herhaling elders, een grove fout van Van den Bergh heeft goedgemaakt. Waar namelijk één of meer brieven gevidimeerd worden, plaatst V. d. B. ze op het jaar van het vidimus. Hierin is door De F. verandering gebracht.

No. 27. *Tertia pars usibus sacerdotum in dictis ecclesiis ministerium* (P) Zou hier de ware lezing niet zijn *ministrantium*?

No. 28. Het is mij niet duidelijk, waarom De F. dezen brief in zijn geheel heeft uitgegeven. Bij V. d. B. vinden we hem als regest en m. i. terecht, daar graaf Dirk alleen als tutor Clivensis in een zuiver Kleefsche aangelegenheid optreedt.

No. 31. In het regest staat, dat den priester van Welle scherpelijk verboden wordt zich tegen zeker mandaat te verzetten. Dit nu staat niet in den brief, maar wel, dat dien priester gelast wordt de overtreders in den ban te doen en dit openlijk af te kondigen.

No. 40--47, alleen in regest meegedeeld, zijn ontleend aan Brom's Bullarium en betreffen de geschillen tusschen Willem I en Lodewijk van Loon. De aan dit werk ontleende brieven worden nooit afgedrukt.

No. 58, bij V. d. B. II no. 302 op 1275 geplaatst, wordt door De F. op goede gronden, naar het mij voorkomt, teruggebracht tot de jaren 1220—1226. Overigens lijdt de inhoud aan groote onduidelijkheid, vooral het slot.

No. 60 is door De F. uitgegeven naar het oorspronkelijke in de Archives Nationales te Parijs; V. d. B. volgde de afschriften. De afwijkingen zijn niet van buitengewone beteekenis.

No. 63. In het regest wordt gezegd, dat Gillis van Breda belooft, dat zijne erven, zijne neven, meerderjarig wordende, zich aan zekere uitspraak zullen houden. Het blijkt niet, waarom hij *nepotes* door *neven* vertaald heeft; ik wil niet ontkennen, dat *nepos* die beteekenis heeft, maar de eerste is toch kleinzoon en in verband met een quaeetie van erfenis denkt men eer aan kleinzonen dan aan neven, tenzij het bekend is, dat deze Gillis kinderloos was. In dat geval had hierop echter in een noot behooren gewezen te worden.

No. 65 = V. d. B. I no. 334 naar Reg. Putten en Strijen. De F. geeft uit Reg. Voorne A. B. een veel juistere lezing.

No. 74. Een making van gravin Machteld uit hare goederen te Graven. Deze brief had desnoods achterwege kunnen blijven, daar het hoogst twijfelachtig is, of met Graven wel 's Gravenzande bedoeld wordt. De gewone naam van dat dorp was Zande. Zie no. 78 (*ad Arenam sive vulgariter Zande*) en 81.

No. 78. Het regest geeft niet in allen deele den zin van den brief weder. De F. zegt: „en wijst die plaats ('s Gravenzande) met het land langs de Maas tot aan zekere sluis toe aan de parochiale kerk te 's Gravenzande gesticht.” De brief zegt: „*villulam, que vocatur ad Arenam sive vulgariter Zande, sicut protendit de veteri Mosa per circuitum usque in slusam . . . assignavimus parochiali ecclesie*” etc. Overigens is het

mij niet duidelijk, wat hem bewogen heeft dezen brief, dien ook V. d. B. I no. 368 heeft te herdrukken.

No. 85. Het zou mij niet verwonderen, zoo deze brief, waarvan het oorspronkelijke in het seminarie te Brugge berust, gebrekkig was uitgegeven. Graaf Willem bevestigt den vrijdom van tol, door zijn vader aan de abdij Duinen verleend, „ita etiam quod vel eorum per terram nostram et facultates et meatum aquarum sine omni exactione theloniaria liberi deducantur.” De woorden *vel eorum* hangen in de lucht. Ik houd het er voor, dat hier een lacune moet worden aangenomen.

No. 86. . . nos presentem paginam nostr[am] abbatis atque conventus . . sigillorum munimine fecimus roborari. Zou nostr[um] niet beter zijn?

No. 90. De abdij Berne verkoopt hare curtis Zanden, onder Nisterik gelegen, aan het kapittel van Xanten. Terecht heeft Sloet deze oorkonde, door hem aan Binterim en Mooren ontleend, in zijn oorkondenboek van Gelre en Zutphen opgenomen. Dat het een goed van Berne betrof, was m. i. nog geen reden voor De F. om het in zijn boek op te nemen: wel behooren daarin Zeeuwsche goederen van Vlaamsche kloosters en Hollandsche van Geldersche, maar niet omgekeerd. In een Cartularium van Berne zou deze brief volkomen op zijn plaats zijn.

No. 92. Vicario de Herpta discedente et ecclesiam vacante. Blijkbaar wordt hier *vacare* als een transitief werkwoord opgevat en hangt *vacante* af van *vicario*. Nergens heb ik kunnen ontdekken, dat *vacare* ooit zoo gebruikt wordt, waarom ik vermoed, dat gelezen moet worden *ecclesia*. Sloet geeft in dezen geen licht, daar bij hem de brief slechts gedeeltelijk is afgedrukt.

No. 97, vermeld bij V. d. B., die als datum opgeeft 3 Maart. Dit moet, zooals De F. terecht heeft, 2 Maart zijn (VI Non. Marcii).

No. 98. Vermelding van een brief, waarbij Willem II als Roomsche koning de Cistercienser abdij Kappel bevestigt in het bezit harer goederen te Bünzenbühl bij Zürich. De bewerker had dezen brief veilig kunnen weglaten. Een handeling, door den graaf als Roomsche koning ten behoeve van een Zwitsersche klooster verricht, behoort niet in een oorkondenboek van Holland en Zeeland. De omstandigheid, dat de brief te 's Gravenzande is uitgevaardigd, rechtvaardigt de opname m. i. niet. Dezelfde opmerking geldt tot zekere hoogte ook van no. 124, een bevestiging door Willem II als Roomsche koning van een uitspraak van het gerecht van Utrecht.

No. 112. De regesten zijn door een, overigens te waardeeren, streven naar beknoptheid soms minder duidelijk en min of meer gewrongen. Dit geldt in het bijzonder van het regeest van dezen brief. De woorden „tegen hem” hadden vóór „bijstand” niet mogen ontbreken.

No. 122. *quibus presentem paginam videre contigerit*. In den brief staat *quos*. Wij hebben hier een volkomen overbodige emendatie. Dat *contingere* met *accusativus cum infinitivo* wordt geconstrueerd, is volstrekt geen zeldzaamheid, en in de oorkonden no. 131, 139, 143 enz. is door den bewerker daaraan geen aanstoot genomen; waarom dan hier wel?

No. 128 van 23 Mei 1256, alleen vermeld, staat bij V. d. B. II no. 220 op 1271, het jaar der vidimeering.

No. 130 was door V. d. B. II no. 13* verkort uitgegeven naar O. Vredius, Prob. geneal. com. Flandr. De F. geeft ons den ganschen brief naar het oorspronkelijke in het archief der Rekenkamer te Rijssel.

No. 132. In het regest staat: „betreffende de tiende van Herpt.” Men leze: „een tiende te Herpt.” In den brief staat: *super quadam decima sita apud Herpta*. In no. 92 en 93 is sprake van andere tienden aldaar.

No. 136. Een uit Lacomblet in zijn geheel overgenomen brief, waarbij graaf Dirk van Kleef ten verzoeken van zijn nicht Richardis, „domicella Hollandie”, zekere door het klooster Schweinheim gekochte goederen uit het leenverband ontslaat. Wettigt de vermelding van Richardis de opname, en nog wel in extenso, deze oorkonde, die overigens met Holland en Zeeland niets te maken heeft?

No. 139. Deze brief komt voor in het cartularium van Egmond en in een register van charters van C. Booth. Telkens blijkt, dat laatstgenoemd register betere lezingen heeft. Toch heeft De F. b.v. het onzinnige *memorata pecunia* in den tekst gehouden en zich vergeenoegd met het vermelden in een noot van de goede lezing van Booth *numerata*. Andersom ware beter geweest.

No. 147. *Assignaverunt*. De zin vordert hier *assignabunt*. Het is mij opgevallen, dat vooral de stukken betreffende Berne, Duinen en ter Does de meeste onjuistheden bevatten. Vermoedelijk heeft den bewerker bij het verzamelen dier stukken de hulp en voorlichting van deskundigen ontbroken.

No. 151. Volkomen juist is deze brief, die door V. d. B. in afwijking van Van Mieris op 19 November was gesteld, weder op 14 Januari gebracht. Pontianus is hier te lande altijd 14 Januari.

No. 154. Het regest van dezen brief komt in aanmerking als bewijs van gebrekkigen stijl.

No. 155. Zeer terecht wordt door De F. hier een vergissing aangeezen van De Geer, die dezen brief in de werken der Rechtsbronnenvereniging heeft uitgegeven. De Geer had gelezen: Zwederi de Buesinchem, militis de Helsloit, usque uitweteringam. De F. verplaatst de komma achter militis en maakt hiermede alles in orde. Te meer is dit te

waardeeren, daar de punctuatie bij herhaling zijn zwakke zijde blijkt te zijn. Ik behoud mij voor deze opvatting straks door eenige bewijzen te staven.

No. 158, een oorkonde uit het stedelijk archief van Keulen, betreft den mislukten aanslag op die stad en strekt tot aanvulling van V. d. B. II no. 206. In een noot wordt verwezen naar een bijdrage van Ed. Rosenkrantz in den Gelderschen Volksalmanak voor 1896 en 1897, waarin een aantal oervedebrieven van Hollandsche edelen in verband met die gebeurtenis vermeld worden.

No. 160 = V. d. B. II no. 207, hetgeen De F. verzuimd heeft te vermelden. De afwijkingen zijn niet van overwegend belang, zoodat de herdruk achterwege had kunnen blijven.

No. 161. In het regest staat „toegewezen”. Waarom niet „vermaakt” (legata)?

No. 162, brief van 23 Maart 1271, vermeld bij V. d. B. II no. 229, die hem stelt op 23 Maart 1272. Is dit vergissing of heeft V. d. B. Paaschstyl gebruikt? Terecht geeft De F. hem in zijn geheel. Hetzelfde geldt van no. 163, het zeer belangrijke testament van Aleid van Avesnes, waarbij onderscheidene geestelijke gestichten begiftigd werden. V. d. B. vermeldt het alleen en teekent er bij aan: „Vermeld bij St. Genois, Monuments anciens”. De F. geeft ons den geheelen brief naar het oorspronkelijke in het archief der Rekenkamer van Henegouwen en verbetert tevens een drukfout bij V. d. B., die dezen brief, in die beati Luce Ewangeliste gegeven, op 12 October had gesteld.

Hoeveel waarde De Fremery's supplement meermalen heeft door verbetering van fouten bij V. d. B., leert ons ook no. 165 weder. V. d. B. II no. 198 gaf dezen brief naar Kluit en stelde hem op 1270. Een vergelijking met een onder no. 17 vermeld vidimus heeft geleid tot verscheidene verbeteringen en o. a. tot het vaststellen van den juisten datum.

No. 166. Contulimus possidendis viginti unum bonaria . . . mori. Naar mij door mr. Fruin wordt medegedeeld, staat in het oorspronkelijke inderdaad possidendis. De zin vordert echter possidendenda. Waarom hierop niet gewezen?

No. 174. quod ipsi aquam suam de infra aggeres suos per totam terram suam fossam et adhuc pro libitu fodendam possint libere in perpetuum traducere per plateam . . . in antiquam Mosam. Op den geringen samenhang in deze woorden had m. i. moeten worden gewezen.

No. 179, vermeld bij V. d. B., II no. 298. Cum noticiam veritatis. Lees noticia. De tekst van dezen brief is hier en daar zeer onduidelijk.

No. 181. Waarom de bewerker, die zoovele onjuistheden en onbe-

grijpelijkheden in taal en zinsbouw onopgemerkt laat voorbijgaan, in dezen brief achter *jure* het woord *sic* plaatst, is mij volkomen onbegrijpelijk. Het woord *jure* is daar zeer goed op zijn plaats. Alleen zou ik achter *obligatos* een punt of kommapunt willen plaatsen. Terecht wordt deze brief door De F. afgedrukt, die aan V. d. B. alleen in den vorm van een afschrift uit de 16de eeuw bekend was en door hem slechts vermeld is.

No. 186. Ik heb hier een paar eigenaardigheden in schrijfwijze opgemerkt, die ik niet weet te verklaren, en wel *a n u n c* en *i n c r a s t i n o* en daarentegen *q u o a d*.

No. 191. Het regest vermeldt, dat de abdij ter Does (het leen van) de tienden onder Monsterhoek heeft teruggekocht. In den brief is alleen sprake van den koop van tienden. Dat deze tienden een leen waren van het kapittel van St. Pieter, heeft met den koop of verkoop niets te maken.

No. 195. Beter ware het in het regest van dezen brief te lezen: „welke zij reeds hadden en van Arnoud van Ossendrecht en diens zuster hadden bekomen.” En dat van no. 196 aldus: „Floris V beleent de abdij te Middelburg met 234 gemeten enz., van die van Rijnsburg gekocht, op dezelfde voorwaarden, waarop laatstgenoemden die bezeten hadden.”

No. 202. Hier zal wel achter *notum facimus universis* het woord *q u o d* moeten worden ingevoegd.

No. 208. Het regest geeft den zin van den brief niet volkomen weder. Bedoeld worden boeten van 10 *solidi* en hoogere.

No. 209. Een zeer belangrijk stuk met het oog op de kerkelijke indeeling, schrijfwijze van plaatsnamen enz., ontleend aan Reg. E. L. 34, berustende in het Algemeene Rijksarchief. Een afschrift van deze lijst, aanwezig in het depôt te Utrecht, is in de Kronijk van het Hist. genootschap (1857) medegedeeld door Vermeulen.

No. 217. *Parte vite nostre* wordt in een noot verklaard door *tempore v. n.* Is dit meer dan een bloote gissing? Mij is deze uitdrukking te eenen male onbekend. Kan hier soms verwisseling zijn tusschen *p te* (parte) en *t pe* (tempore)?

No. 226 is een verbeterde uitgaaf van V. d. B., II no. 525. Deze volgde Van Mieris, De F. heeft zijn tekst ontleend aan een register in het archief van Rijnland.

No. 227. Een oorkonde, waarbij twee Luiksche kanunniken namens den bisschop van Luik de overdracht der kerk van Heeswijk aan de abdij Berne goedkeuren. In den brief heeten deze beide heeren magister Wilhelmus de Atrebato en Egidius de Insula. In het regest vinden wij hen aangeduid als Willem van Atrebato en Gillis van de

W a a r d. Ik twijfel er niet aan, of ieder zal dit met mij vreemd vinden. Waarom den eenen verlatijnschten naam vertaald, den anderen half onvertaald gelaten? Afgezien van de mogelijkheid, dat de *Insula* niet van de *Waard*, maar van *Lille* heeft geheeten, had de bewerker, dezen naam vertalend, dien van den tweeden kanunnik niet onvertaald mogen laten en in plaats van het ongemotiveerde van *Atre-bato* moeten nemen van *Atrecht*.

Had prof. Fruin de uitgave van dit supplement mogen beleven, zeker zou hij zich verheugd hebben over no. 228 en nalezing no. 3. In zijn meergenoemde bespreking van het oorkondenboek noemt hij spijtig het gemis van twee stukken, berustende op het Rijksarchief in een register, gemerkt E. L. 5, 1282, *Cas. B comitis Florentii*, zijnde 1° een lijst der bezittingen, renten en rechten, die sommige edelen van de grafelijkheid in leen hielden, en 2° een lijst van achterleenen, die door het uitsterven van de rechte lijn der Teylingens aan den graaf teruggevallen waren. Inderdaad zijn deze beide lijsten in meer dan één opzicht zeer merkwaardig en passen zij volkomen in het kader van het Oorkondenboek. Ik moet hierbij opmerken, dat zij ook zijn uitgegeven door Mr. S. Muller Hz. in de *Bijdragen en Mededeelingen van het Hist. genootschap* (1901). Een vergelijking tusschen deze beide uitgaven zou mij te ver voeren en kan ook door ieder desverlangd voor zich gedaan worden.

No. 236, uitgegeven naar Van Mieris, die dezen brief had ontleend aan het register van de Leenkamer: *Chartes des comtés d'Hollande etc*, welk register op het Rijksarchief niet wordt gevonden. Dit laatste is ten eerste te betreuren, daar de brief den indruk maakt door V. M. gebrekkig te zijn uitgegeven.

No. 243. De aanhef van een afaat, door 12 bisschoppen beloofd aan hen, die bidden voor graaf Floris, diens gemalin en ouders. V. d. B. II no. 603, geeft dezen brief in zijn geheel. Wat De F. bewogen heeft alleen den aanhef, bevattende de namen der bisschoppen, te geven, begrijp ik niet.

No. 244. Boven den brief staat: 1287, Januari 7. Het slot luidt: „in den jaren ons Heren MCCLXXX sex des ander daghes na Dertien-daghe.” Blijkbaar heeft hij hier den Paaschstijl gebruikt, ofschoon de aanwijzing daarvan (1286) aan het hoofd ontbreekt.

No. 246 quinquaginta et tres annos integros proximo et immediate datam (sic) litterarum presentium subsequentes. Waarom hij het woord *datam* afkeurt, begrijp ik niet. *Data* (seu *datum*) is volgens du Cange *anni, mensis dieique et loci diplomati seu chartae adscripta notatio*. Veel beter geschikt om met een *sic* gebrandmerkt te worden vind ik den barbaarschen vorm *incumbuerunt* in denzelfden brief. En nog een weinig lager treffen

wij andermaal een sic aan, m. i. al even weinig gemotiveerd als het eerste: ponam loco defuncti illius fidejussorem (sic) alium equebonum defuncto. Waarom sic? In de plaats van dien overledene belooft hij een anderen borg te zullen stellen, even goed (l. eque bonum) als den overledenen.

No. 257, een verklaring van de abten van Marienweerd en Averbode betreffende afstand van een tiend aan de abdij van Middelburg, door De F. ook reeds uitgegeven in: De abten van Marienweerd, blz. 27. Het komt mij voor, dat deze brief, door den uitgever op 14 Mei geplaatst, op 5 Juni gebracht zal moeten worden. Bonifacius toch is hier te lande altijd de bisschop van Mainz en niet de martyr Romanus, wiens feest op 14 Mei valt. De plaats, waar de tiend in quaestie gelegen was, Pekelinghe, wordt in den index ten onrechte P e k e l e n genoemd.

No. 278. In plaats van permittimus eischt de zin promittimus, terwijl de komma vóór dat woord, die zinstorend is, moet vervallen.

No. 285. Brief, waarbij Herman van Woerden het patroonaatrecht der kerken van Hermalen en Weyrder aan het huis van St. Catharina te Utrecht opdraagt. M.i. zou het aanbeveling verdiend hebben hier, gelijk elders, in de regesten de plaatsnamen in den tegenwoordigen vorm te geven, dus Harmelen en Waarder (?)

No. 281. De vraag rijst hier, waarom de uitgever bij dezen brief den Paaschstijl heeft toegepast en niet bij no. 282, die blijkbaar van denzelfden dag is (anno Domini MCC nonagesimo tercio, feria quinta post mediam Quadragesimam). Een broeder en zuster, Jacobus en Elisabeth van Beurghelen maken een einde aan hunne geschillen met de abdij Berne. Bespeuren wij hier misschien verschil van opvatting tusschen den oorspronkelijken bewerker en hem, die het werk heeft voortgezet ¹⁾? Het zou mij niet verwonderen, te meer, daar wij brief no. 232 (1293, Maart 5) nog eenmaal aantreffen als no. 292 (1294, April 1).

De quaestie der dateering in Holland en Zeeland in de 13de eeuw is zeer netelig. Daarover bestaat bij hen, die daarvan studie gemaakt hebben, groot verschil. Ik wil slechts verwijzen naar de zeer belangwekkende polemieken hierover gevoerd tusschen de heeren De Fremery en mr. R. Fruin Th. Azn. in de Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk., loopende in hoofdzaak over Jaarsdag- en Paaschstijl. Ik onthoud mij hier van een oordeel over dit speciaal Holland en Zeeland betreffende punt. Alleen wil ik niet verzwijgen, dat De F., naar het mij voorkomt, niet altijd consequent is geweest en zich door zijn voorliefde voor den Jaarsdagstijl wel eens in moeilijkheden gebracht heeft.

¹⁾ De billijkheid vordert, dat er de aandacht op gevestigd worde, en ik doe zulks met genoegen, dat het door den heer Morren bewerkte gedeelte het andere in nauwkeurigheid ver overtreft.

No. 310 en 311 zijn veel verbeterde uitgaven van V. d. B. II no. 971 en 972, vooral wat de namen betreft.

No. 318. M.i. zou de zin van den brief beter blijken, wanneer het regest luidde: „ . . . belooft aan het klooster Koningsveld uit zeker land jaarlijks te betalen 2 pond Hollandsch.”

Men ziet het, als alle menschelijk werk vertoont ook dit licht en schaduw, maar, waar het niet moeielijk is hier en daar gebreken aan te wijzen, oneindig zwaarder zou het zijn achtereenvolgens alle deugden en verdiensten van dit werk op te sommen. Ik aarzel niet volmondig als mijn meening uit te spreken, dat De Fremery alle beoefenaars der geschiedenis van Holland en Zeeland tot grooten dank verplicht heeft en dat zijn boek op waardige wijze dat van zijn voorganger aanvult en zeer dikwijls verbetert.

Ten slotte zij het mij vergund met eenige voorbeelden mijn bewering te staven, dat de punctuatie (misschien hier en daar door onvolledig verstaan van het Latijn) zeer dikwijls veel te wenschen overlaat, ja hier en daar zelfs tot misverstand aanleiding geeft.

No. 37. quod ab angustiis, quas sustinent et pressuris, vestro possint presidio respirare.

No. 53. adjudicavimus abbati et ecclesie sue de Dunis pro pagamento centum sexaginta marcarum, illam decimam quam etc.

No. 62. sub pena centum librarum Flandrensium, a resiliente ab arbitrio, parti adverse solvendarum.

Deze voorbeelden zeggen, dunkt mij, genoeg. Ook in nos. 31, 52, 64, 66, 85, 113, 116, 130, 143, 147, 167, 170, 172, 178, 181, 191, 109 en 235 laat de punctuatie veel te wenschen over.

Alvorens de pen neder te leggen wil ik nog een lijstje geven van drukken en andere fouten, die mij onder het lezen zijn opgevallen: No. 11 *alterius* (l. *ulterius*); No. 14 *sensu* (l. *censu*); No. 48 *postestas* (l. *potestas*); No. 53 *comite* (l. *comitem*); No. 64 *muniri* (l. *munivi*), No. 84 *pendit* (l. *pendat*); No. 85 *incurisse* (l. *incurriasse*. De vorm *incurisse* komt herhaalde malen voor, doch ik kan niet aannemen, dat deze goed zou zijn); No. 112 *nostro* (l. *nostri evenals* in No. 113); No. 130 *per se et pro* (l. *pro se*); No. 131 *contingerit* (l. *contigerit*); No. 146 *addicientes* (l. *adiicientes*); No. 147 *anteressorum* (l. *antecessorum*); No. 154 *poposserit* (l. *poposcerit*); No. 155 *Goitbertinge* (l. *Goilbertinge*); No. 170 *terae* (l. *terrae*); No. 184 *sigillitarum* (l. *sigillatarum*); No. 189 *dictus* (l. *dictis*); *firmaturum* (l. *firmatarum*); No. 191 *non hactenus fuimus* (l. *nos*. Cf. No. 192); No. 195 *fidelo* (l. *fideli*); No. 201 *antem* (l. *autem*); No. 205 *Trajeetensis*; No. 207 *eorum* (l. *eorum*); *requisite* (l. *requisiti*); No. 212 *satsfecit*; No. 219

fundam (l. fundum); No. 221 noscunter; No. 225 doorstoken met No. 226 (l. 227); No. 235 heeft ghelde en pacht were; No. 241 supplicatione (l. supplicationi); No. 244 ghemeire (l. ghemeinre?); No. 246 munitas (l. minutas); dici (l. diei); No. 261 dictie (l. dicta); No. 268 vel quasi vel sepe dictie; het tweede vel te schrappen; No. 269 andivisse; No. 277 filius suis (l. suus); No. 288 frustra (l. frusta); No. 291 conburgensi (l. conburgensis); No. 293 dedictis (l. de dictis); setueri (l. se tueri); Catinam (l. Latinam); No. 322 Vgl. No. 319 (l. 329); ciem (l. cum).

ARNHEM, Januari 1902.

J. S. VAN VEEN.

VERBETERING.

In mijne aankondiging van Gaillard's *Inventaire des mémoires du Grand Conseil de Malines* deed ik het voorkomen, alsof deze inventaris het eerste resultaat was van het K. B. van 1834, dat de uitgave van de inventarissen der rijksarchieven beval. Tot die conclusie meende ik volle recht te hebben, toen ik op den omslag onder den algemeenen titel: *Inventaires des archives de la Belgique, publiés par ordre du gouvernement*, het woord *Tome premier* zag prijken. Toeh blijkt mij thans de conclusie onjuist: reeds in 1837 is met de uitvoering van het K. B. een aanvang gemaakt door de uitgaaf (onder denzelfden algemeenen titel) van een *Inventaire des archives des Chambres des comptes*, door Gachard (in 3 deelen). Dit werk schijnt geene opvolgers verkregen te hebben; maar dit verandert niets aan de onjuistheid mijner opmerking, die ik hierbij dus gaarne rectificeer.

S. M.

Literatuur-kroniek.

VERSLAGEN OMTRENT 's RIJKS OUDE ARCHIEVEN, XXIII, 1900. 's Gravenhage, 1901.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—18). Het voorstel van Mr. A. Telting aan den gouverneur van Suriname omtrent het oprichten van een brandvrij archiefgebouw kan, hoewel noodig, om de kosten niet worden verwezenlijkt.

Van de archieven der factorijen van de Oost-Indische Compagnie in het tegenwoordige Britsch Indië blijkt weinig te zijn bewaard gebleven. Het archief Thoe Schwartzenberg is naar het rijksdepôt te Leeuwarden overgebracht; dat van het Oud-Bonder Nieuwland voor-

loopig naar het depôt te Groningen. De papieren van wijlen Ds. W. van Beuningen betreffende geestelijke goederen en vicarieën werden geordend en beschreven. Mededeelingen omtrent rechterlijke archieven (Dordrecht ontving zijne oude rechterlijke archieven in bruikleen). De heer F. Caland ontving eervol ontslag als adjunct-commies; hij werd opgevolgd door den heer J. Bruggeman, terwijl de heer J. K. Bondam tot klerk werd benoemd. -- Voortgezet werd de regeling van de gezantschapsverbalen en legatie-archieven, — van de archieven van het Hof van Holland, van de Oost-Indische Compagnie, van de kust van Guinea. De stukken, geborgen in het gebouw aan het Bleyenburg, werden in verband met de slooping daarvan overgebracht naar het nieuwe archiefgebouw. — Aanwinsten (o. a. collectie Van Maanen, van belang voor de inlijving bij Frankrijk en de vereeniging met en afscheiding van België, collectie Van Alphen, van belang voor de geschiedenis van het gouvernement van Java's noordoostkust, eenige indertijd naar Utrecht afgestane bischooppelijke charters); verliezen (eenige Zeeuwsche charters). — Eenige oude inventarissen van Zuid-Hollandsche gemeentearchieven werden afgeschreven. — Gebruik van het archief gemaakt. — Het Bataviasche dagregister van 1641—1642 werd uitgegeven onder toezicht van Dr. Colenbrander. — De sleutels van het nieuwe depôtgebouw werden ontvangen. — Bijlage: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Gravenhage in 1900 (bladz. 19—94).

Notulen van de elfde bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 95—114). Naar aanleiding van het besluit der vorige vergadering heeft de minister de kerkelijke besturen in overweging gegeven maatregelen voor hunne archieven te beramen. Bewaring van charters, van losse zegels, van liassen.

Het rijksarchief in Noord-Brabant (bladz. 115—124). Herstellingen aan de verwarmingstoestellen en aan het gebouw. — Geordend werden enkele oud-rechterlijke archieven. Ondernomen werd de vaststelling van de aanwinsten van het depôt sedert zijne oprichting en de beschrijving van de oude inventarissen der Nassausche domeinarchieven. De regeling van de Griffie-archieven werd voortgezet. Een eenigszins gedetailleerd overzicht van de oude kerkelijke archieven over de geheele provincie is onder handen. — Aanwinsten (o. a. het processtuk uit Dordrecht, vermeld in het vorig jaarverslag); verliezen. — Afschrift werd genomen van een ouden inventaris van bescheiden betreffende de heeren van Loon-op-Zand en Bokhoven en hunne goederen, — en van eene kaart der ambachtsheerlijkheid Sijde wijn d.d. 1603. — Raadpleging der verzamelingen (daardoor heeft de staat kunnen bewijzen halfheer te zijn van Oirschot en

Best). — Bijlagen: I. Staat der aanwinsten van het rijksarchief in Noord-Brabant in 1900 (bladz. 125—145), — II. Lijst der in het rijksarchief te 's Hertogenbosch berustende oude inventarissen van de Nassausche domeinarchieven (bladz. 147—154), — III. Stukken van Mr. J. H. Verhoeven, in leven o. a. advocaat, rechter in de Hooge Vierschaar te 's Hertogenbosch en advocaat-fiscaal voor de middelen in het territoire van het departement Brabant van 't voormalig Koninkrijk Holland (bladz. 155—166).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 167—186). Gereed kwam de inventarisatie van het familie-archief Van Rhemen tot Rhemenshuizen (inventaris 992 bladzijden). Evenzoo de inventarisatie van de losse stukken in het archief der Rekenkamer uit den tijd van Karel van Egmond; van de andere stukken in dat archief uit dienzelfden tijd zijn regesten vervaardigd, zoodat thans een volledig overzicht gereed is van alle stukken uit het bedoeld archief en over het genoemd tijdvak. Voortgezet werd de inventarisatie der brieven, behorende tot het archief van het Hof. — In druk verschenen o. a. eene bisschoppelijke vergunning tot oprichting eener kapel te Zoddërlo (d.d. 1376), de ambtsbrief d.d. 1379 van Doetinchem en eenige stukken betreffende de kerk te Hattem. — Aanwinsten (o. a. de oorspronkelijke ordonnantie d.d. 1676 voor het Hof „over d'appellen”, de in- en uitgaande stukken der sous-préfecture van Zutphen, een verdrag d.d. 1581 betreffende de bezetting van het huis te Keppel door Verdugo en een handschrift betreffende St. Eusebius). — Afschrift werd bekomen van een aflatbrief d.d. 1429 in het gemeentearchief van Doesburg. — Gebruik van het archief gemaakt (over vischrecht, tinsen, aflatbrieven enz.). — Te Nijmegen wordt het oud-rechterlijk archief goed bewaard.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 167—200). „Meer en meer voldoet de voormalige Vleeschhal als bewaarplaats „voor het archief.” — Een brandkraan op den zolder wordt gewenscht. De kommandant van het corps brandblusschers bezocht met twee zijner officieren het gebouw. — De beschrijving van het archief der heerlijkheid en van de stede Spanbroek werd ingericht naar de Handleiding. Verder werden geschift de losse stukken van eenige vermelde schepenbanken. — Aanwinsten (enkele archiefstukken). — Gebruik van het archief gemaakt (over tienden, gemeentewapens, staarsnijders, oeconomische toestanden enz.). — De oude rechterlijke archieven worden te Amsterdam en te Haarlem goed bewaard; dat van het polderbestuur van de Bijlmermeer is nog niet ontvangen. — Bijlage: (Inventaris van het) Archief van Spanbroek (bladz. 201—277).

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 278—296). Thans zijn de bureaux afgescheiden van de bewaarplaats van de archieven. In eene bovenkamer zijn paddestoelen verdreven door carbolineum, doch afdoende herstelling is noodig. — De commies-chartermeeester M. H. van Visvliet verkreeg non-activiteit tot herstel van gezondheid. Tot adjunct-commies werd benoemd Dr. E. Wiersum, de eenige sollicitant, die op wetenschappelijk gebied iets had gepresteerd. De charters en de archieven, die uit de middeleeuwen dagteekenen, zijn geborgen in de antieke kasten in de zaal boven de Balanapoort in doozen van 15 à 20 stuks. — De inventaris van het archief der abdij kwam gereed en zal worden uitgegeven door de firma Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage. Onder handen werden genomen de archieven der verschillende colleges, die in 1795—1807 het bestuur over Zeeland hebben gevoerd, omtrent welke colleges mededeelingen worden gedaan. Eene definitieve regeling kan slechts plaats hebben tegelijk met die der archieven van Staten en Raden; een voorloopige inventaris is dus opgemaakt. Daarna werd begonnen de regeling der archieven vóór 1574. De regeling der archieven van den provincialen adjudant kwam gereed. Ook is de hand geslagen aan de inventariseering der rechterlijke archieven. — Uitgegeven werden stukken betreffende de Nederlandsche vlag, betreffende het munthuis te Middelburg, en uit het Abdij-archief. — Aanwinsten (o. a. bruikleen van het oud-archief der gemeente Breskens; gewenscht worden inlichtingen omtrent het beginsel, dat aan de distributie van archivalia over de rijksdepôts ten grondslag ligt); verliezen. — Afschrift werd ontvangen van 4 oorkonden d.d. c. 1146—1157 betreffende de Middelburgsche abdij, aanwezig in het archief der abdij Park bij Leuven. — Gebruik van het archief gemaakt (o. a. over de archieven der Zeeuwsche admiraliteit, ambachtsheerlijkheid Schore, brand der Choorkerk te Middelburg, tienden enz.). — Besproken werd de zorg voor de kerkelijke archieven met den conservator van het Zuid-Bevelandsch kerkarchief. — Geen besluit is nog bekend omtrent de rechterlijke archieven van Aardenburg en Domburg, die dus daar nog berusten; de houding van het gemeentebestuur van Zieriksee heeft zich niet gewijzigd. Het rechterlijke archief van Middelburg verkeert in goeden toestand. De gemeente-archivaris verkreeg wegens ziekte verlof over 1900, zijne betrekking werd waargenomen door den heer W. O. Swaving. De inventaris van het rechterlijk archief dier gemeente zal nu verschijnen. — Bijlagen: A. De archieven overgenomen van den provincialen adjudant van Zeeland (bladz. 297—311). — B. De oude archieven van Breskens (bladz. 312—331).

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 332—352). De schimmel is van de charters niet verdwenen. Ook de herstelling van den buitenmuur heeft niet geholpen. — Jhr. W. J. Hora Siccama van de Harkstede, sedert 18 jaar tijdelijk ambtenaar buiten bezwaar der schatkist, verzocht en verkreeg eervol ontslag. — Mededeeling omtrent de herstelling der charters. — De ordening en beschrijving van het kapittel-archief van Oudmunster is belangrijk gevorderd. — Besloten is de regesten, vervaardigd voor het oorkondenboek van het Sticht tot 1301, te doen drukken. — De regeling van de overblijfselen van de archieven der door de Staten en de Ridder-schap beheerde abdijen en kloosters is zeer belangrijk gevorderd; mededeeling wordt gedaan van de wijze, waarop de eigendom hunner goederen aan de Ridderschap is gekomen. — De bisschoppelijke charters zijn thans in één inventaris opgenomen, doch wachten nog eene aanvulling uit het archief van het Domkapittel. — De archivaris van Rotterdam, die inzage noodig had van het archief van het St. Ursula-klooster te Schiedam (deel van het archief der Oud R.-C. Clerezy), zal dit archief regelen. — Eene verzameling van afgietsels van bisschoppelijke zegels is aangelegd tot 1528 (72 stuks). — Eenige archivalia verschenen in druk. — Aanwinsten (o.a. archivalia van het kapittel van St. Jan, geschonken door de familie Grothe); verliezen (o.a. eenige bisschoppelijke charters, weder naar het Algemeen rijksarchief, eveneens een 14de eeuwsch notarieel protocol uit Keulen; andere archivalia aan de gemeenten Utrecht en Dordrecht). — Afschrift werd ontvangen van 2 ontwijdingsformulieren, d.d. 1392 en 1496. — Gebruik van het archief gemaakt (o.a. over middeleeuwsche graanprijzen, het St.-Catharijne-gasthuis, de oudste heeren van Almelo, de proosdij van West-Friesland; vele stukken werden uitgeleend, het archief der Oud R.-C. Clerezy werd druk geraadpleegd). — De regeling der kleine gemeente- en waterschapsarchieven van wege Gedeputeerde Staten is opgedragen aan Dr. de Hullu.

Het rijksarchief in Friesland (bladz. 353—377). De archivariskamer blijft in den winter meestal nog onbruikbaar. — Een register en eenige zegels werden met zapon behandeld, het resultaat was gunstig. — Voortgezet werd de regeling van de rechterlijke archieven, van de stukken afkomstig van den Senatus Judicialis der Franeker academie. Het archief der familie thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg wordt gecollationeerd met de in 1864 daarvan opgemaakte inventarissen, en deze laatste zoo noodig aangevuld. — Aanwinsten. — Afschrift werd genomen van den inventaris van een deel van het familie-archief Van Beyma thoe Kingma

te Heerenveen. — Gebruik van het archief gemaakt (o.a. over den onderhoudsplicht der Oostervaart bij Workum, het convent Ee, grietenijen, droogmaking van meren; stukken werden uitgeleend en afschriften verstrekt ten behoeve van rechtsakwestiën). — De bewaring van het gemeentearchief van Sneek is veel verbeterd. Het oud-archief van Smallingerland zal in bruikleen worden ontvangen. De rechterlijke archieven te Leeuwarden en Sneek worden goed bewaard, ook dat van Bolsward. Aan Dr. Schoengen is opgedragen de ordening van het Gabbema-archief.

Het rijksarchief in Overijssel (bladz. 378—394). Tegen het rooken van een kachel en den tocht door de ramen zijn maatregelen genomen; andere gebreken wachten op herziening. — Mr. van Hasselt overleed en werd opgevolgd door Mr. C. P. L. Rutgers. — De bovenlocalen zijn vochtig. De localiteit voor de rijksarchieven is bijna overvuld. — Voortgezet werd de inventarisatie van het archief der Ridderschap, het ordenen der Nouvelles; aangevangen werd de beschrijving van het archief van het Hof van Overijssel. — Gedrukt werden een paar stukken betreffende het dijkwezen. — Aanwinsten. — Gebruik van het archief gemaakt (o.a. over marken, de Staphorsterstouwe, het wapen van Twente, de Twickelsche vaart, de grenzen van Overijssel).

Het rijksarchief in Groningen (bladz. 395—416). De verbouwing is afgelopen en heeft groote verbetering aangebracht. Alle waterschapsarchieven zijn nu geïnventariseerd, behalve dat van het Termunterzijlvest (berustende onder het hoofdbestuur van het waterschap Oldambt), over welks inbruikleengeving nog wordt onderhandeld. Toestemming werd ontvangen de inventarissen te doen drukken. Beschreven werden de charters van het huisarchief Allersma. Gereed kwam de inventaris van het huisarchief Farmsum. De charters, gekocht uit de nalatenschap van den heer L. U. Rengers van Naerssen, werden geordend; evenzoo het familiearchief van Bolhuis te Warffum. — De commies-chartermeeester werd benoemd tot rijksarchivaris in Overijssel en opgevolgd door den volontair jur. doct. P. G. Bos. De archieven van de Johannitercommanderijen in Groningen werden gereconstrueerd en geïnventariseerd. Aangevangen werd de omwerking van het chronologisch register tot eene systematische indeeling. — Aanwinsten (o.a. rechterlijk archief, en bruikleen van waterschapsarchieven). — Gebruik van het archief gemaakt (o.a. over kaapvaart, het seminarium der fraters, de burcht Lulema, eene onderbeklemming). — Bijlagen: A. Inventaris van het huisarchief Farmsum (bladz. 417—778). — B. Familie-

archief van het geslacht van Bolhuis te Warffum (bladz. 779—789). — C. Huisarchief Allersma (bladz. 790—798).

Het rijksarchief in Drente (bladz. 799—810). Nog niet kon worden in gebruik genomen het nieuwe gebouw, dat reeds zoover gereed is, dat tegen overbrenging der archivalia zelfs geen bezwaar zou bestaan. — De regeling ging voort met de beschikbare kracht. De archieven van Ridderschap en Eigenerfden en Drost en Gedeputeerden en de opvolgende besturen zijn thans grootendeels beschreven; doch verschillende zaken beletten eene vlugge inventarisatie. De rechterlijke archieven zijn in bewerking. De regeling der kerkelijke archieven kwam gereed; verschillende mededeelingen daaromtrent worden gegeven. — Aanwinsten en verliezen (o.a. oudarchief der classis Roldana in bruikleen, marke-archieven van Hijken en Brunsting; archief der Compagnie van het Oud-Bonder-Nieuwland opgezonden naar den Haag ter uitwisseling tegen Nederlandsche archivalia in Duitschland). — Gebruik van het archief gemaakt (o.a. over gemeentegrenzen, eigendom kerktoren te Sleen). — In het reglement op de verveningen is opgenomen een artikel, vorderend zorg voor de archieven.

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 811—854). Door glazen afsluitingen is het aantal bureaux uitgebreid. — De amanuensis Jos. Eversen werd benoemd tot adjunct-commies. — Voortgezet werd de regeling der rechterlijke archieven; afgezonderd worden gehouden de dossiers van processen, afkomstig van schepensbanken van thans Belgische dorpen. — In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (o.a. vele archivalia). — Gebruik van het archief gemaakt (o.a. over kerstpoelen, schattingen en bedden, domeingoederen, afaatbrieven, klokkengieters, de verspreiding van verschillende papiersoorten en -merken in vroeger tijden). — Een paar gemeenten vroegen inlichtingen omtrent hun wapen; bij andere is het archief voorloopig geordend. — Bijlage: De rijksarchieven te Roermond in 1900 en 1901 (bladz. 855—868) (de kwestie is thans opgelost).

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie van oude gemeente- en waterschapsarchieven in Noord-Brabant over 1900 (uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie) (bladz. 869—883); reeds besproken in het Archievenblad 1901/2, blad. 114, 115.

Regeling van oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuid-Holland (bladz. 884—895). De inventarisatie van het archief van Nieuwpoort kwam gereed; die van het archief van Heukelum voorzoover betreft de stukken op het

gemeentehuis (door Mr. A. Telting). — Geïnteriseerd werd het archief van het hoogheemraadschap van Voorne (door Mr. P. A. N. S. van Meurs), waarvan verschillende stukken werden afgestaan aan het Algemeen rijksarchief.

Verslag omtrent de oude archieven van Suriname en Curaçao, door Mr. A. Telting te 's Gravenhage. Uitgebracht aan den Minister van Koloniën (bladz. 897—906). Mededeelingen omtrent de archieven te Paramaribo en te Curaçao. Groote hulp werd ondervonden. De materiele toestand was als overal met geringe wijziging. Absoluut onveilig zijn de archieven geborgen, de rijksbouwmeester Peters ontwierp een archiefgebouw. Tegen insecten werd naphthaline aangewend. Ook de archieven in Georgetown werden bezocht. — Bijlage: Lijst van de administratieve archieven der kolonie Suriname (bladz. 907—940).

DEUTSCHE GESCHICHTSBLÄTTER. Monatschrift zur Förderung der landesgeschichtlichen Forschung, herausgegeben von dr. Armin Tille. Gotha, F. A. Perthes, 1899, 1900.

Sedert October 1899 verschijnt dit maandschrift onder redactie van dr. A. Tille. Voorzoover dit noodig mocht zijn, zij erop gewezen, dat hierin ook aan archiefwetenschap eene plaats is ingeruimd. Zoo zijn zij ook voor ons van belang, al worden de onderwerpen besproken met het oog op Duitsche toestanden. Immers de vergelijking daarvan met hetgeen tot nu toe ten onzent bereikt is wijst aan, in welke opzichten bij ons verbeteringen zijn aan te brengen. Gelijk elders zoo is ook bij ons de toestand onvolmaakt; wij mogen niet tevreden zijn met het vele, dat reeds tot stand is gebracht, maar moeten er veeleer naar streven zooveel mogelijk het ideaal te bereiken. Eene volledige bespreking van alles, wat archieven betreft, zal ik thans niet geven; het scheen mij echter goed, op sommige artikelen de aandacht te vestigen, om de overtuiging te wekken, dat dit tijdschrift op geen archief mag ontbreken.

„Archivbenutzungsordnungen” behandelt Dr. P. Wittmann in de 8te aflevering van den eersten jaargang. Hij geeft een overzicht der voorschriften in verschillende Duitsche staten en Europeesche landen. Beieren stelt hij aan de spits, omdat het ten dezen „augenblicklich „an der Spitze der Zivilisation marschiert”; zijne Archivbenutzungsordnung d.d. 28 Februari 1899 is de vrijzinnigste in Deutschland en wordt ook door geen buitenlandsche regeling overtroffen. Het gebruik der archieven staat iedereen open, wanneer hij slechts

daartoe op voorgeschreven wijze aanzoek doet bij den Amtsvorstand¹⁾; het onderzoek wordt zooveel mogelijk bevorderd. Archivaliën enz. mogen worden uitgeleend aan „Behörden oder wissenschaftliche Anstalten”. Het gebruik van archieven kan alleen worden geweigerd : 1. wat betreft de stukken ouder dan 1801, wanneer uitgave van het gevondene zou bedreigen het heil van den staat of „den religiösen Frieden” of wel aanstoot zou geven voor de goede zeden; 2. wat betreft de stukken jonger dan 1800, wanneer het archiefgebruik aanleiding zou geven tot aanspraken op den fiscus, wanneer bij verdragen geheimhouding is bepaald of wel beschadiging door den gebruiker te vreezen is (een vrees, die zich m.i. ook behoort uit te strekken tot de oudere stukken). — Ons Kon. Besluit d.d. 26 Juni 1856 maakt een goed figuur met zijn „recht”, aan iedereen toegekend, de oudere archieven te gebruiken, een recht dat slechts om ernstige redenen kan worden opgeheven. Eene halve eeuw geleden kan onze regeling vrijzinnig zijn geweest, nu mogen andere eischen worden gesteld, waartoe het misschien eerlang komen zal. Eene vergelijking met de elders geldende voorschriften, in dit opstel kortelijk medegedeeld, kan doen nagaan, welke beperkende bepalingen moeten worden toegevoegd aan het ideaal: volkomene vrijheid van gebruik van alle (ook nieuwe) archieven.

Het archiefwezen in Pruisen wordt in jaargang 1899/1900 besproken naar aanleiding der Mitteilungen der kgl. preussischen Archivverwaltung, waarop vroeger in dit blad de aandacht is gevestigd.

In aansluiting daaraan worden in denzelfden jaargang mededeelingen gedaan omtrent het archiefwezen in Beieren. Daar stelt men de „Landesarchive” naast het „Geheime Haus”- en het „Geheime Staatsarchiv”. De „Landesarchive” bestaan uit het „Allgemeine Staatsarchiv” te München en een „Kreisarchiv” in ieder der 8 provinciën. Merkwaardig is, dat 4 „Kreisarchive” het grootste deel hunner oorkonden (bepaaldelijk alle stukken van vóór 1400) en hunne handschriften aan het Algemeen rijksarchief hebben afgestaan, een maatregel, waarvan het zonderlinge ons niet wordt opgehelderd. Verder wordt een overzicht gegeven van het aan die archieven verbonden personeel, dat zeer „zergliedert” is; voor oud-militairen worden daar de posten van „Diener” bewaard, tegenover burgers zonder pensioen naar het schijnt een onbillijke maatregel. Ook de salarissen worden besproken, en voor onvoldoende verklaard, al zijn zij beter dan bij ons.

¹⁾ Die voor stukken jonger dan 1800 ministerieele goedkeuring schijnt aan te vragen.

In den tweeden jaargang worden overzichten gegeven van het archiefwezen in Saksen, Wurtemberg, Brunswijk en Anhalt.

In Saksen vindt men het „Hauptstaatsarchiv” te Dresden, en onafhankelijk daarnaast het „Kriegsarchiv”, het archief van den Dresdener Lehnhof en eenige klooster-, kapittel- en huisarchieven. De staat oefent zeker toezicht uit op de „Pfarrarchive” (door middel van het „evangelisch-lutherische Landeskonsistorium”) en op de stedelijke archieven (door het Hauptstaatsarchiv). De laatsten worden geregeld geïnspecteerd. Zoo noodig wordt opzending van beide soorten van archieven naar het centraal archief uitgelokt; ook kapittel- en familie-archieven zijn daar reeds opgenomen. Bij de ministeriën enz. moeten door de besturen en ambtenaren worden ingezonden de stukken, welke naar hunne meening kunnen worden vernietigd. Wat hiervan bewaard blijft, wordt geplaatst in het Hauptstaatsarchiv. Ook worden hierin opgenomen de talrijke briefwisselingen van leden van het koninklijk huis, omdat een afzonderlijk Königliches Hausarchiv niet bestaat. Inlichtingen worden verder gegeven omtrent de splitsing der archivaliën in archieven, de repertoriën, de financiën (aankopen voor archieven en salarissen). Het gebruik van het archief gemaakt is stijgende. Het bestuur van het Hauptstaatsarchiv geeft zelf verlof tot onderzoek in stukken tot 1831 (in Beieren slechts tot 1801); slechts in zeer enkele gevallen is ministerieele machtiging noodig. Inzage wordt gegeven van de „Registranden”; naar elders worden stukken verzonden.

In Wurtemberg vindt men een Ministerium des Königl. Hauses und der Auswärtigen Angelegenheiten, waaronder ressorteert de Direktion des Königl. Geheimen Haus- und Staatsarchives. Deze Direktion bestuurt 3 archieven: het K. Geheime Haus- und Staatsarchiv te Stuttgart, het K. Staatsfilialarchiv te Ludwigsburg en „das dem Staate und der Stadt Hall gemeinschaftliche Archiv in Hall”. Het filiaalarchief bevat gelijksoortige stukken als het eerstgenoemd archief, doch bepaaldelijk de omvangrijkere en jongere actenmassa's, terwijl de oorkonden en de belangrijker stukken aan het Haus- u. Staatsarchiv zijn toegewezen. Verder bestaat er: 1. een Archiv des Innern, bevattende de archieven der in 1806 en 1817 opgeheven besturen, wier functiën op het ministerie des Innern zijn overgegaan, en verder de stukken, die bij dat ministerie kunnen worden gemist; — 2. een Finanzarchiv, bevattende gelijksoortige archieven en stukken van financieelen aard. De „Archivdirektion” bestaat uit 8 personen met academischen graad; het filiaalarchief wordt ter plaatse bestuurd door een Expeditor, het derde archief staat onder een beambte der stad Hall. Verlof tot onderzoek geeft

het bovengenoemd ministerie via de Archivdirektion, behalve in het Hausarchiv, waar toestemming van het Königl. Ministerium noodig is. Een Württembergisches Urkundenbuch toont de werkzaamheid der archiefambtenaren aan de buitenwereld. Alle stukken, welke voor den loopenden dienst niet meer noodig zijn, moeten worden ingezonden bij de Archivdirektion ter opname in de dépôts.

In Brunswijk dagteekent het hertzogliche Landeshauptarchiv te Wolfenbüttel van 1746, toen von Praun de opdracht ontving alle in het hertogdom verspreide archivaliën bijeen te brengen. Zoo bevat het dépôt tal van grootere en kleinere archieven van zeer verschillend karakter. De voor den loopenden dienst overbodige stukken worden door de archiefambtenaren in overleg met de betrokken besturen of ambtenaren nagegaan met het oog op vernietigbaarheid. De ordening der rest geschiedt te Wolfenbüttel; de betrokkene besturen of ambtenaren ontvangen afschrift dier repertoriën, opdat de band tusschen oud en nieuw archief bewaard blijve. Het hertzogliche Staatsministerium geeft verlof tot het gebruik van het archief en het verzenden van archivalia. Zoo ook ressorteert het archief onder dat ministerium en bepaaldelijk onder den minister van justitie en eeredienst. Het bezit 2 academisch gevormde ambtenaren, een registrator en een pedel (tevens schrijver en helper bij het ordenen). De tractementen worden weder medegedeeld. Een oorkondenboek voor Brunswijk zal mettertijd worden uitgegeven, wanneer tijd daarvoor beschikbaar is. De belangstelling in archiefzaken wordt opgewekt door eene voortdurende tentoonstelling van oorkonden, brieven enz. — Buiten Wolfenbüttel zijn stedelijke archieven te Brunswijk en te Helmstedt.

Voor Anhalt is een Haus- und Staatsarchiv te Zerbst gesticht, geplaatst onder oppertoezicht van het hertoglijk Staatsministerium te Dessau en in 1872 gevormd door vereeniging der „Spezialarchive" en bij verschillende Landesbehörden aanwezige oorkonden enz. Rechtelijke en administratieve stukken sedert 1603 worden voorloopig nog bewaard in de oude 5 hoofdsteden des lands. Het dépôt bevat nu: 1. het „fürstliche Gesamtarchiv" (941—1603) en 2. het zich daaraan aansluitend „fürstliche und hertzogliche Senioratsarchiv" (1603—1863), en verder de Zerbster, Köthener, Bernburger en Dessauer Hausarchive (alle sedert 1603). Verlof tot onderzoek wordt verleend door het hertoglijk Staatsministerium „und erfolgt in der Regel im Archivbureau zu Zerbst selbst". Slechts enkele privatisima mogen niet worden gebruikt, terwijl uitleenen slechts bij noodzaak geschiedt en dan nog in brandvrije lokalen. Geen onderscheid tusschen oud en nieuw wordt met het oog op het onderzoek gemaakt.

Ook omtrent stedelijke archieven zijn in de beide jaargangen vrij wat bijzonderheden medegedeeld, waarbij somwijlen onderwerpen ter sprake worden gebracht, waarover ook bij ons gedacht of gesproken is. Maar meer nog is dit het geval met betrekking tot de onderwerpen behandeld op Archivtage. Sommige der door onze burenen besproken zaken zijn reeds uit aankondigingen in dit blad bekend; omtrent de andere kan men korte inlichtingen verkrijgen. Naast den Allgemeinen deutschen Archivtag bestaat ook eene bijeenkomst onzer Thuringer confraters. Tot de behandelde onderwerpen behooren b.v.: Ueber Archivinventare und deren Veröffentlichung, Ueber die wissenschaftliche Vorbildung des Archivars, Ueber Archivbenutzungsordnungen.

Naar ik vertrouw, is dit een en ander meer dan voldoende om U te overtuigen van de belangrijkheid ook voor ons van de Deutsche Geschichtsblätter, waarvan voortaan geregeld in deze kroniek eene korte mededeeling zal geschieden.

JOOSTING.

RIVISTA DELLE BIBLIOTECHE E DEGLI ARCHIVI. 13e jaargang. Florence en Rome.

In het Januarinumnummer van dit tijdschrift zet BERNARDO CANAL den strijd voort, dien hij met dr. E. CASANOVA en dr. A. LANZA reeds eenigen tijd gevoerd heeft over het vrijwillig deponeren van archieven in de rijksdepôts. In hoofdzaak loopt de twist over de juiste interpretatie van het Koninklijk besluit van 27 Mei 1875, no. 2522 en het Ministeriëel besluit van 10 Juni 1876, waarbij dergelijke bewaargevingen geregeld worden.

Van het geheele dispuut, dat volgens Canal grootendeels op misverstand berust, is dit artikel het laatste.

E. WIERSUM.

Berichten.

Bij Koninklijk besluit is, met ingang van 16 Februari 1902, aan J. A. R. Kymmell op zijn verzoek eervol ontslag verleend als amanuensis bij het Rijksarchief in Drente, en in zijne plaats benoemd A. Oltmans, bureau-ambtenaar van den provincialen waterstaat in Drente, te Assen.

Tot adjunct-archivaris der gemeente Deventer is benoemd mr. H. Philips aldaar.

Door de benoeming van den heer mr. J. H. Roessingh aan de Rijksverzekeringbank vaceert de betrekking van tijdelijk archivaris der gemeente Vlaardingen.

Bij Koninklijk besluit is eene commissie van advies voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën ingesteld en zijn tot leden dier commissie benoemd: jhr. mr. Th. H. F. van Riemsdijk, algemeen Rijksarchivaris te 's-Gravenhage, tevens tot voorzitter; mr. W. H. de Beaufort, oud-minister van buitenlandsche zaken, te Leusden; dr. P. J. Blok, hoogleeraar te Leiden; dr. G. Brom te Utrecht; dr. G. W. Kernkamp, hoogleeraar te Amsterdam; dr. P. L. Muller, hoogleeraar te Leiden; mr. S. Muller Fz., rijksarchivaris te Utrecht; mr. C. Pijnacker Hordijk, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; dr. F. L. Rutgers, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, en dr. H. T. Colenbrander, adjunct-archivaris te 's-Gravenhage, tevens tot secretaris.

Het ontwerp van wet, houdende vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegroting is door de Eerste kamer der Staten-Generaal aangenomen, zonder dat de artt. 164—168, die het archiefwezen betreffen, hetzij bij de schriftelijke, hetzij bij de mondelinge behandeling, de aandacht getrokken hebben.

De termijn, waarbinnen de rechterlijke archieven van vóór 1811, die nog onder de gemeentebesturen berusten, naar de Rijksarchiefdepôts moeten worden overgebracht, is voor de achtste maal verlengd en bij Koninklijk besluit van 18 December 1901 (Stbl. no. 269) gesteld op 1 Januari 1905.

In de vorige aflevering van dit tijdschrift (blz. 122) werd medegedeeld, dat het oud-notarieel archief in het arrondissement 's-Gravenhage van het gebouw van het gerechtshof aldaar naar het nieuwe Rijksarchiefgebouw aan het Bleijenburg is overgebracht. Wellicht zullen de lezers dier mededeeling zich hebben afgevraagd, hoe het medegedeelde feit te rijmen is met art. 68 der Notariswet, waarbij bepaald wordt, dat in elk arrondissement een notaris wordt aangewezen, wien de bewaring der oude notarieele akten is opgedragen, en dat die akten in het gebouw der rechtbank of in een ander door de Regeering aan te wijzen gebouw zullen worden bewaard. Ter naleving van dit wettelijk voorschrift zal de in het Rijksarchiefgebouw overgebrachte verzameling notarieele protocollen met een ijzeren afsluiting van de overige archieven worden afscheiden, en de sleutel van die afscheiding zal berusten onder den in art. 69 bedoelden notaris. Men had, naar het schijnt, bij het bouwen van het nieuwe gerechtshof in het Voorhout gerekend op de aanneming van het ingediende — maar thans ingetrokken — wetsontwerp op het notariaat, en daarom in het nieuwe gebouw geene ruimte tot berging der oude protocollen beschikbaar gesteld. De thans gevonden uitweg heeft evenwel het groote inconvenient, dat de Algemeene rijksarchivaris geen baas meer is in een gedeelte van zijn eigen archiefge-

bouw, en daar vreemden moet toelaten, die het notarieel archief wenschen te bezoeken. Eene dergelijke anomalie kan slechts van tijdelijken aard zijn; mag men dus uit het feit, dat de Regeering dezen uitweg gezocht heeft, afleiden, dat zij voornemens is de quaestie van de overbrenging der oude notarieele protocollen naar de rijksdepôts opnieuw ter hand te nemen? Het ware wel gewenscht.

In zake de verhouding tusschen gemeentearchief en bibliotheek (zie jaargang 1900/1 bladz. 107) is thans door den gemeenteraad van Rotterdam besloten, dat de in het museum Boymans bewaarde gemeentelijke bibliotheek voortaan des Zondags en op alle werkdagen behalve 's Maandags zal zijn opengesteld van 10 tot 3 à 5 uren, en dat van de boeken, die naar het archiefgebouw zijn overgebracht maar ook in de bibliotheek moeilijk gemist kunnen worden, een tweede exemplaar zal worden aangeschaft, waarvoor een crediet van f 1000.— is toegestaan. Deze regeling zal eene uitbreiding van het archiefpersoneel, dat ook met de zorgen voor de bibliotheek belast is, ten gevolge moeten hebben. Op den duur trouwens kan het archiefpersoneel niet met deze taak belast worden en zal die aan anderen moeten worden overgedragen. Een definitief besluit kan eerst worden genomen, als de onderhandelingen met het Leeskabinet om eene samensmelting der gemeentelijke bibliotheek met die inrichting te verkrijgen tot een beslissend einde zijn gebracht.

Sinds 16 Januari 1902 is het gemeentearchief van Middelburg weder geopend Dinsdag van 1 tot 4 uren, Woensdag van 2 tot 5 uren, Donderdag van 2½ tot 5½ uren en Vrijdag van 9 tot 12 uren.

Een dergelijk schrijven als in Augustus 1900 door den toenmaligen minister van Binnenlandsche zaken aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk werd gezonden (zie jaargang 1900/1 blz. 149), werd tegelijkertijd ook gericht tot het Algemeen college van toezicht op het beheer der kerkelijke goederen en fondsen. Dit college heeft weder de provinciale colleges met dit schrijven in kennis gesteld, en het is naar aanleiding daarvan, dat thans het provinciaal college van toezicht in Zuid-Holland aan de kerkvoogdijen in die provincie de volgende vragen ter beantwoording heeft voorgelegd:

- 1°. Heeft Uwe kerkvoogdij een archief?
- 2°. Zoo ja, met welk jaar begint dat archief en wat is er in aanwezig?
- 3°. Is het behoorlijk geordend en geïnventariseerd, zoo ja, op welke wijze?
- 4°. Hoe wordt voor de bewaring er van zorg gedragen?

Te Goes is ingesteld eene commissie, belast met de verzorging en bewaring van de archieven van den kerkeraad, de diaconie, de kerkmeesters en de kerkvoogdij, samengesteld uit den voorzitter van den kerkeraad en de heeren J. de Kruyter en J. A. Steketee.

Men leest in verschillende Zeeuwsche couranten het volgende :

Ingevolge het verzoek der Synode tot invulling der circulaire betreffende de Kerkarchieven besloot de kerkeraad van Goes eene commissie te benoemen, die voortaan de zorg en bewaring onzer kerkarchieven voor hare rekening heeft. Deze commissie verzoekt beleefd hun, die stukken of boeken betreffende de Goesche kerk in hun bezit hebben, deze te willen schenken aan den kerkeraad te Goes voor hun archief.

Zij, die stukken in hun bezit hebben, betrekking hebbende op kerken in Zeeland, worden beleefd uitgenoodigd die te schenken aan „de Vereeniging het Zuid-Bevelandsche Kerkarchief te Goes”. Deze Vereeniging verzamelt alle kerkelijke stukken uitsluitend Zeeland betreffende. Gaarne worden in deze verzameling ook opgenomen teekeningen van kerken, photo's van predikanten of hen, die in verbinding gestaan hebben met het kerkelijk leven in Zeeland, gelegenheidspredikaties in Zeeland gehonden, fragmenten uit de Zeeuwsche kerkgeschiedenis enz. enz.; alles zal dankbaar aanvaard worden door J. de Kruyter te Goes.

In het jaar 1901 hebben in de Pruisische staatsarchieven amts-halve 1077 (in 1900: 962) onderzoekingen plaats gehad, en ten dienste van particulieren 2612 (in 1900: 2407). De laatsten omvatten 915 (in 1900: 857) onderzoekingen, door particulieren persoonlijk in de archieven ingesteld, en 1697 (in 1900: 1550), die schriftelijk werden aangevraagd en beantwoord. Het getal bezoekers bedroeg 2229 (in 1900: 2086), die in het geheel 11886 (in 1900: 10391) dagen aanwezig waren.

In het Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine van Februari jl. is opgenomen het in de zitting van 24 September door dr. Wolfram uitgebrachte bericht omtrent de werkzaamheden betreffende de historisch-statistische schetskaarten. In dat verslag wordt o.a. het optreden der Nederlandsche commissie onder voorzitterschap van prof. Blok vermeld. In verband daarmee merkt het verslag op, dat van Westfaalsche zijde geklaagd wordt, dat de Nederlanders de aangrenzende Duitsche streken, die een gedeelte hunner grondkaarten vullen, niet afwerken maar blank laten. Daardoor zijn natuurlijk de Westfalers verplicht voor die Duitsche streken afzonder-

lijke kaarten te bewerken, en dus dubbel werk te doen. De opmerking van dr. Wolfram schijnt ook daarom van gewicht, omdat de Duitsch-Nederlandsche grens zich meermalen gewijzigd heeft, en men b.v. bij eene bewerking der Geldersche schetskaarten voor een historisch onderwerp toch zeker ook behoefte zal hebben aan een kaart, waarop Anholt even goed voorkomt als de Achterhoek. Omgekeerd zal de Duitscher, die de Kleefsche kaarten bewerkt, noodig hebben eene kaart, waarop Zevenaar en Oeffelt niet vergeten zijn.

Een groot aantal historische documenten, niet eens zoo heel oud, zijn bedorven tengevolge van het slechte papier of de slechte inkt. Men weet, dat die zaak in de laatste jaren de aandacht der geleerden bezig houdt; maar intusschen is veel van het reeds aangerichte kwaad onherstelbaar. Zoo komt nu het bericht, dat de beroemde onafhankelijkheidsverklaring der Vereenigde Staten van Noord-Amerika onleesbaar geworden is; slechts de titel en enkele regels van den aanhef, benevens een paar handteekeningen, zijn nog te ontcijferen.

Correspondentie.

Het volgend nummer zal bijdragen bevatten van prof. E. Hubert te Luik (over het proces Van Even—Van der Linden) en van mr. P. van Meurs (toelichting tot zijne op de laatste jaarvergadering verdedigde stelling).

1901/1902.

No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

De oude gemeentearchieven.

Toelichting tot de stelling:

„Het is wenschelijk, dat de oude rechterlijke stukken hereenigd worden met de archieven, waaruit ze afkomstig zijn, en dat de hereenigde verzamelingen worden geborgen op de plaatsen van bewaring van die rechterlijke stukken.”

Het belang van de gemeentearchieven.

In de laatste tientallen jaren is aan de oude archieven van het rijk en de provinsien veel zorg besteed. Ze zijn in doelmatige gebouwen geborgen of het is te verwachten dat dit spoedig het geval zal zijn; er is een vrij talrijk archiefpersoneel; de toegang voor het publiek is vrijgevinger geregeld dan in andere landen, als Duitschland, waar de vreemde deling tot een staatsarchief slechts door diplomatieke bemiddeling kan toegelaten worden, of Demerary en Essequebo, waar voor inlichtingen hooge rechten moeten betaald worden.

De archieven, die weldra het meest onze belangstelling zullen vorderen, zijn m.i. de gemeentearchieven. Ik wil niet beweren, dat de waterschaps- en veenderijarchieven minder zorg zouden vereischen, of dat de toestand van de kerkarchieven niet de treurigste van alle is, maar als men ook met de belangrijkheid van de archieven rekening houdt, komen de gemeentearchieven het eerst in aanmerking. Aan de kerkarchieven werden wij juist vandaag ¹⁾ herinnerd door de ontvangst van een „Open brief” van den heer M. G. WILDEMAN, waarin hij de voortdurende bewaring van de archieven van de Hervormde kerk bij de kerkelijke besturen bepleit, „al heeft op enkele plaatsen het beheer in eigen boezem stof tot

¹⁾ Deze toelichting werd uitgesproken 8 Juni 1901.

klagen moeten geven'. Ik kan hier de opmerking niet achterhouden, dat ik bij de inventarisatie van een 60-tal kerkelijke archieven in Zuid-holland een tegenovergestelde ervaring heb opgedaan, nl. dat op slechts enkele plaatsen het beheer in eigen boezem geen stof tot klagen behoeft te geven. Waar dus een van de voornaamste feiten, die bij het betoog van den heer WILDEMAN in aanmerking komen, stellig onjuist is, kan zijn gevolgtrekking niet aanvaard worden.

Geen onderwerp scheen mij met het oog op het bovenstaande meer voor een behandeling op onze vergadering in aanmerking te komen dan een dat betrekking heeft op de gemeentearchieven. Hoewel de stelling ook grootere gemeenschappen als baljuwschappen, ambten enz. betreft, heeft ze toch hoofdzakelijk betrekking op de archieven van de gemeenten.

Men zou de vraag kunnen doen: hebben die archieven zooveel belang, dat ze de kosten waard zijn, die het gevolg zouden zijn van een regeling, zooals in de stelling wordt voorgestaan? Dat daaruit meerdere kosten zouden voortvloeien, is wel zeker. En de beschikbare ruimte en het tegenwoordige personeel zouden op den duur onvoldoende zijn, wanneer de nieuwe taak die de stelling bedoelt, aan den staat werd opgedragen. Ik geloof echter dat ik hier wel niet veel tegenspraak zal vinden, wanneer ik beweer, dat de oude gemeentearchieven zeker die meerdere kosten ruimschoots waard zijn. Dit toe te lichten, zou men kunnen noemen: uilen naar Athene dragen. Toch acht ik mij daarvan niet ontslagen, omdat ten slotte de verwezenlijking van het denkbeeld niet van ons afhangt, maar van anderen, die misschien van het hier behandelde kennis zullen nemen.

In de eerste plaats dan kunnen de oude gemeentearchieven belang hebben voor de algemeene landsgeschiedenis. Meer dan eens trof ik daarin sjarters aan, die in de Hollandsche oorkondenboeken niet of naargebrekke lezingen, met stippels voor onleesbare plaatsen, waren afgedrukt. De gemeenten bezaten die stukken b.v. in authentieke afschriften, overgelegd in prosessen, door het dorp gevoerd. Hoeveel gewichtige feiten zijn ook niet voorgevallen, hoeveel vermaarde personen hebben niet geleefd in kleine plaatsen, die nauwelijks zouden bekend zijn zonder dat feit of dien persoon. Ik zal geen reeks van namen vermelden, want er zullen ons allen eenige voor den geest staan. Is het nu niet denkbaar en waarschijnlijk, en door de ondervinding bewezen, dat de archieven van die plaatsen bouwstoffen bevatten waardoor onze kennis van die feiten of aangaande die personen vermeerderd wordt? Hoe weinig weten wij b.v. van onzen beroemden landgenoot paus Adriaan gedurende zijn verblijf hier te lande. Toen ik onlangs te Goeree was, waar hij het pastoorsambt bekleedde en waar ik in het huis lozjeerde, dat hij ook zou bewoond hebben, vond ik er een brief van hem, die wel is uitgegeven

in een Beschrijving van Goeree, en in De Navorscher, maar zoo gebrekkig dat de zin er van verloren ging, terwijl het stuk toch goed te lezen is, en de inhoud merkwaardig is, omdat het niet een formeel schrijven is, maar denkbeelden over een paar zaken behelst. Ook de stadsrekeningen in het zelfde archief bevatten eenige posten betreffende mr. Adriaan Floriszoon (geschenken die hem werden aangeboden, maaltijden met hem gehouden enz.), die eveneens onvolledig in De Navorscher werden meegedeeld en welke ik met den brief eerlang het licht hoop te doen zien.

De oude gemeentearchieven verschaffen ons voorts een kostbaar materiaal voor de kennis van de vroegere zeden, denkbeelden en gezindheden. In het rechterlijk archief van hetzelfde Goeree vond ik een bundel stukken van heksenprocessen die daar in het laatst van de 16. eeuw gevoerd werden. Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE, wiens aandacht ik daarop vestigde, was, zooals reeds meermalen bij belangrijke vondsten, bereid, die stukken tot een onderwerp van studie te maken, en hij bewerkte daarmee en met de oude stadsrekeningen een belangrijke verhandeling in twee afleveringen van het Tijdschrift voor strafrecht over het heksenengeloof en de heksenprocessen in het begin van de nieuwe geschiedenis. Oudewater bevat niet alleen nog de waag, waar sedert den tijd van Karel V personen die van tooverij beschuldigd werden, zich lieten wegen, maar ook de opstellen van de getuigschriften daarvan, waarmee de verdachten in veiligheid naar hun woonplaatsen konden terugkeeren. Deze akten doen ons zien, dat uit alle deelen van Nederland tot tegen het midden van de 18^e eeuw personen zich aan de proef kwamen onderwerpen. Hoeveel leeren ons de plaatselijke archieven niet van het opkomen van de ketterijen, de Doopsgezinden, de Remonstranten, de Paapsche stoutigheden en de twisten van de Roomschen met de aanhangers van de Utrechtsche kerk. De rezolusieboeken en de krimineele stukken van het laatst van de 18^e eeuw maken ons bekend met de staatkundige denkbeelden in de verschillende plaatsen, toen in 1787 in zoovele steden en dorpen onlusten plaats hadden en in 1795 en vervolgens allerwegen vervolgingen geschieden wegens het dragen van oranje, het zingen van oranjeliedjes enz.

Maar al waren die archieven alleen van belang voor den schrijver van de plaatselijke geschiedenis, waarvoor ze wel de onmisbaarste bouwstof zijn, de verschillende plaatsen vormen toch de provinsie en het land, en haar geschiedenis kan als zoodanig weer aan de algemeene geschiedenis te nutte komen.

Mag ik nu ook nog even de aandacht vragen voor het belang van de oude gemeentearchieven voor speciale studies? Nemen we de rechts-geschiedenis. De werken van de Vereeniging voor de uitgave van

oude rechtsbronnen bewijzen, dat zelfs de onaanzienlijkste plaatsjes, als Ketel, Naters, Bergambacht, Terheide, in de laatste afleveringen, tot de kennis van het oude recht kunnen bijdragen.

Nemen we verder de kunstgeschiedenis. Het zijn niet alleen de notarieele archieven en die van groote steden zooals Amsterdam, Leiden, Dort, welke daarvoor bouwstoffen kunnen bijbrengen; ook kleine plaatsen kunnen haar aandeel daarin leveren. Ik herinner mij, in het rechterlijk archief van 's-Gravendeel twee inventarissen (één was van de nalatenschap van een chercher op de Kil) gevonden te hebben, waarin schilderijen vermeld werden met de namen van de schilders of een afbeelding van de merken waarmee de schilderijen geteekend waren. In de weeskamerarchieven, die men in Holland op de meeste steden en dorpen vindt, en die gewoonlijk een aantal staten en inventarissen van boedels bevatten, kunnen evengoed nog dergelijke gegevens verscholen zijn. Een voorbeeld van de beteekenis, die plaatselijke dokumenten voor de kunstgeschiedenis kunnen hebben, leverden een paar stukjes over Hobbema's meesterwerk, het Laantje van Middelharnis, die de burgemeester van die plaats, de heer MIJS, in een dagblad van 1892, en dr. HORSTEDÉ DE GROOT in De Nederlandsche Spectator van 1893, n° 8, plaatsten. Door gegevens, uit stukken van rechterlijken aard van Middelharnis op het Rijksarchief, en te Middelharnis zelf verkregen, konden zij de onjuistheid aantoonen van de tot dien tijd aangenomen uitwendige geschiedenis van het schilderij en daarvoor een authentieke in de plaats stellen. Het bleek nu, dat het stuk, dat als een van de grootste schatten van de Londensche National Gallery, een van de meesterwerken van onze nasionale schilderschool en een van de fraaiste landschappen die ooit geschilderd zijn, wordt aangeduid, en welks waarde op een kwart millioen gulden geschat wordt, niet, zooals men gemeend had, in 1815 te Dort voor f 1000 verkocht was, maar dat het dorpsbestuur het in 1822 tegen een afbeelding er van en een „verrukkelijk Geldersch landschap”, beide „in kostbaare vergulde lijsten” en beide geschilderd door den te Middelharnis geboren schilder Adrianus van der Koogh had verkwaanseld. Ter herinnering aan dit feit werd in 1823 een nog te Middelharnis aanwezig dokument opgemaakt, dat niet alleen de namen van alle toenmalige dorpsbestuurders heeft vereeuwigd, maar vooral belangrijk is, omdat het ook een bijdrage voor het leven van den schilder levert. Het omschrijft het doek toch als „eene schilderij d' anno 1689”, terwijl thans op het orizijneel het derde sifjer niet goed leesbaar meer is.

Ik wijs nog op de kerkgeschiedenis. Reeds noemde ik enkele speciale punten: de bijzonderheden omtrent paus Adriaan, berichten over de ketterijen, de Remonstranten enz. Maar de gemeentearchieven bevatten ook algemeene dokumenten van belang, in de handelingen van den

magistraat met den kerkeraad, de handelingen van de kerkmeesters, en de kerkerekeningen, waardoor de opvolging van de predikanten, en de lotgevallen van de kerken en andere kerkelijke gebouwen kunnen worden nagegaan.

Die kerkerekeningen, met de ontvangposten van begrafenissen, en de grafboeken leveren met de schepentrouwboeken, de kerkelijke doop- en trouwregisters, en de registers van den impost op het trouwen en begraven een zuivere bron op voor geslachtskundige nasporingen, evenals de zegels van de schepenbrieven, die men op de meeste sekretariëen aantreft, voor de wapenkunde, twee onderwerpen van studie die van groot nut kunnen zijn bij het een of ander wetenschappelijk onderzoek. Ik herinner b.v. aan de onmisbaarheid van kennis van de familieverbindingen bij de ordening van een zoogenaamd familiearchief, of bij het nagaan van de vererving van goederen, en aan de diensten die de heraldiek dikwijls bewezen heeft bij het determineren van een geschilderd portret dat alleen met een wapen onderscheiden was.

Veel belang voor de topografie hebben ook sommige stukken op de gemeentearchieven. Zoo vindt men te 's-Gravenzande een prachtig kaartboek van daar gelegen landen, in 1566 door den gezworen landmeter van Delfland Koenraad Oelenz., op verzoek van den prior, den subprior en den procurator van de Regulieren van 's-Gravenzande gemaakt. Eenige jaren geleden vond ik in het gemeentearchief van Wouw, of zooals het in de ambtelijke taal heet, Rijsaterwoude, drie tot nu toe onbekende brieven van 1365, in autentieke afschriften. Bij den eersten gaf hertog Albrecht aan de goede lieden van der Langer Aar een toegang en watering door Rijsaterwoude naar de (Brasemer) meer, en maakte bepalingen over het schouwen daarvan. Bij den tweeden verklaarde hertogin Margaretha, voor den toegang naar Wouder meer (de Brasemer meer) 60 muttoenen van Willem Klaaszoon van der Langer Aar ontvangen te hebben. De derde was een verlof van Jacob van den Woude, ridder, voor Godevaart Liklaaszoon, om de watering te leiden door zijn werf en zijn land, dat deze van hem te leen hield, welke door die van Langer Aar gekocht waren. De watering, die dus toen gemaakt werd, bestaat nog.

Ik wees eenige punten aan, waarin de plaatselijke archieven voor wetenschappelijke onderzoekingen kunnen benuttigd worden, maar moet ook herinneren aan het belang dat ze voor het bewijs van rechten hebben. Kan men al de bronnen van menig jacht-, visch- of tiendrecht bewijzen uit dokumenten in oorkondenboeken, registers en sjarters op de Rijksarchieven; dat het recht voortdurend is uitgeoefend en hoe het is uitgeoefend, zal men kunnen aantoonen uit de tiendrollen, pachtsedels en dergelijke akten, die, wanneer ze zonder tusschenkomst van het gerecht werden opgemaakt, nog in de gemeente-

archieven berusten. De vererving van het recht zal toegelicht kunnen worden met behulp van de zoogenaamde oude burgerlijkestands-archieven. Deze zijn ook noodig wanneer men zijn recht op het beheer of genot van een van de tallooze familiebeurzen, bloedvikarieën en dergelijke die ons land telt, moet bewijzen, terwijl ze met de burgerboeken dienst kunnen doen voor de opneming in gestichten of het verkrijgen van preuves, scharen enz., voor afstammelingen van burgers. Ook voor het aantoonen van den overgang van huizen of gronden kunnen die oude registers van den burgerlijken stand met de in de gemeente-archieven bewaarde verpondingsboeken of andere finansiële registers te pas komen. In meer dan één geschil deden ook de stukken van de kommissies die in 1799 werkzaam waren tot de verdeeling van de torens, kerken en andere kerkelijke gebouwen dienst.

De organische toestand van de oude plaatselijke archieven.

Ik ga nu over tot de vraag: hoe is de organische toestand van de oude plaatselijke archieven?

Het is bekend, dat bij décret impérial van 8 November 1810 bevolen werd, dat onmiddellijk na de installasie van de nieuw opgerichte rechtbanken moest worden overgegaan tot inventarisasie van de archieven en griffiën van de vroegere gerechten, en verder tot splitzing van de geïnventarizeerde stukken in dier voege dat de administratieve akten en bescheiden aan de administratieve macht zouden worden overgegeven en de rechterlijke overgebracht naar de griffiën, waar ze behoorden.

De rechterlijke archieven van de plaatselijke kollezes werden na 28 Februari 1811, toen de oude gerechten opgeheven werden, overgebracht naar de griffiën van de rechtbanken of de kantoren van de hipoteekbewaarders. De overbrenging naar de laatste bewaarplaatsen berustte niet op eenige wettige bepaling, want bij décret impérial van 8 November 1810, voor de Hollandsche departementen toepasselijk verklaard bij dat van 30 Januari 1811, waren alleen de twee eerste titels van de wet van 21 Ventôse an 7 eksekutoor verklaard, en niet de derde titel, waarbij de vroegere bewaarders van hun werkzaamheden ontheven waren en de overbrenging van hun registers naar de arrondissements-hipoteekkantoren gelast was. Mr P. F. HUBRECHT, De onderwijs wetten in Nederland en hare uitvoering, E, 5^e afd., 2^e dl, blz. 274 en 275, bericht, dat de overbrenging evenmin ingevolge een beschikking van de daartoe bevoegde autoriteit geschiedde, maar, volgens inlichtingen van de hipoteekbewaarders, waarschijnlijk als een gevolg hiervan dat men in hun lokaliteiten ruimte aantrof. Dit moge een bijkomende omstandigheid geweest zijn, als

grondoorzaak zal men wel mogen aannemen, dat de hipoteekbewaarders de registers van overdrachten en plechten voor hun administrasie noodig hadden, evenals dit met de ambtenaren van den burgerlijken stand het geval was ten opzichte van de oude doop- en trouwboeken. De overbrenging had echter wel degelijk ingevolge een beschikking van een autoriteit plaats, en men deed ook alsof de derde titel van de wet van 21 Ventôse an 7 hier was eksekuutor verklaard, zooals uit den volgende brief, dien ik in het archief van de gemeente Oude Tonge aantrof, te zien is:

BRIELLE le 13 février 1812.

Le conservateur des hypothèques, receveur des domaines
au bureau de Brielle, dep^t des Bouches de la Meuse

à

Monsieur le maire de Oude Tonge.

Monsieur,

En vertu d'un ordre que j'ai reçu à cet égard de M. le directeur de l'enrégistrement et des domaines à La Haye, j'ai l'honneur de vous inviter de me faire parvenir le plutôt possible, du moins dans le huitaine de la présente requête, tous les registres, titres, sommiers, papiers et documens, généralement quelconques, relatifs à l'ancien régime hypothécaire, qui se trouvent encore en mains des anciens débiteurs et dépositaires, soit civils soit judiciaires, ou qui sont mis au (!) scellés ou sous votre administration; et ce de toutes les secrétairies des anciennes juridictions qui composent votre commune actuelle.

Et de faire ou faire faire des inventaires en bonne forme et en double minute de ces registres et documens, afin de pouvoir donner décharge au pied de ces inventaires à ceux qui me l'auront remis.

Il ne sera pas nécessaire, Monsieur, de vous interpellier à satisfaire dans le terme fixé à cette demande, ni de vous faire observer que les débiteurs ou dépositaires demeurent garants, en conformité de l'art. 38 de la loi de 21 ventôse an 7, de toutes pertes ou soustractions de pièces qu'ils n'auraient pas représentées pour être comprises dans les inventaires et dans la remise. Car je suis trop persuadé de votre zèle pour le service public, et les dépositaires ne se rendront point coupables à des soustractions de pièces d'une aussi grande importance.

J'ai l'honneur d'être avec une parfaite considération

le conservateur receveur susdit

FRANÇOIS BEUDT.

De „ordre de M^r le directeur de l'enrégistrement et des domaines à La Haye” waarop de hipoteekbewaarder zich beriep, ken ik niet. Het archief van den direktor berust niet op het Algemeen rijksarchief, en op het departement van finansiën en het kantoor van den Haagschen hipoteekbewaarder kon men mij geen inlichting geven.

Artikel 38 van de wet van 21 Ventôse an 7, ook aangehaald door den hipoteekbewaarder, komt voor in titel 3 en luidt: „Le conservateur général et les conservateurs particuliers supprimés, chacun en ce qui le concerne, demeureront garans de toute perte ou soustraction de pièces

qui n'auraient point été comprises dans les inventaires ordonnés par les articles ~~XXX et XXXVI~~ de la présente.

Ils répondront également des retards et oppositions qui seraient apportés par eux ou leurs agens, tant à la confection des dits inventaires, qu'au dépôt des pièces inventoriées."

Eenige dagen na zijn eerste schrijven schreef de hipoteekbewaarder nog den volgenden, ook in het archief van de Oude Tonge aanwezigen brief, waarvan het adres niet bewaard bleef. De daarin vermelde heer Anemaet was de maire.

Weledele Heer,

De heer griffier Ripping zegd mij, een gedeelte der prothocollen van de Oude Tonge onder zich te hebben. Mag ik Uweled. dus verzoeken, de heer Anemaet slegts om het overige gedeelte te vragen. Het zou echter goed zijn, in de inventaris ook te begrijpen die stukken welke de heer Ripping (waarschijnlijk zonder reçu in forma) overgenomen heeft.

Ik ben met bijzondere consideratie

Uweled. dw. dienaar
FRANÇOIS BEUDT.

BRIELLE,
17 Februari 1812.

Toen in 1875 eenige gerechtshoven werden opgeheven, werd bepaald, dat de archieven onder bewaring zouden worden gesteld van de griffiers van de nieuwe hoven, elk zoover dit het rechtsgebied van de ontbonden hoven omvatte. Hetzelfde beginsel werd in 1877 toegepast op de archieven van de opgeheven arrondissements-rechtbanken en kanton-gerechten.

Spoedig daarop, bij koninklijk besluit van 8 Maart 1879, werd bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur bepaald, dat de oude rechterlijke archieven, berustende bij de rechterlijke kollezzes en onder de hipoteekbewaarders, naar de verschillende rijksarchieven zouden worden overgebracht, doch dat aan gemeenten die aan zekere voorwaarden voldeden, de op haar betrekking hebbende stukken, tot wederopzeggens, ter bewaring zouden kunnen worden toevertrouwd.

Eindelijk werd bij koninklijk besluit van 9 Oktober 1883 bepaald, dat de in de gemeentearchieven achtergebleven rechterlijke archieven naar de rijksarchieven moesten worden overgebracht. De daarbij gestelde termijn is bij verschillende latere besluiten telkens verlengd en thans nog loopende.

Scheiding van die archieven onuitvoerbaar.

Er is dus nu haast een eeuw verlopen sedert met de scheiding van de rechterlijke en administratieve stukken een begin werd gemaakt, en

we zijn nu beter dan het toen levende geslacht in staat, een oordeel te vellen over dien maatregel. Zeker zijn daardoor vele stukken bewaard geworden of in een beteren toestand gebleven dan anders het geval zou zijn geweest, maar overigens kan ons oordeel geen ander zijn, dan dat de maatregel onuitvoerbaar was en te nadeelige gevolgen had dan dat de tegenwoordige toestand op den duur gehandhaafd kan worden.

Wat die onuitvoerbaarheid betreft, het is wel vreemd, dat men in 1810 niet in het oog heeft gehouden, hoe vroeger bestuurs- en rechtsmacht dikwijls in dezelfde hand vereenigd waren en dus een zuivere verdeling van de archieven op groote moeielijkheden moest stuiten. Eerst in 1795 was men begonnen, een betere scheiding tusschen besturende en rechterlijke macht tot stand te brengen, door de oprichting van hoven van justisie, die zich uitsluitend met de rechtspraak inlieten. Daarna werden de komités van justisie of siviele en krimineele rechtbanken in de verschillende steden en dorpen naast de munisipaliteiten opgericht. Het is mogelijk, dat men in 1810 te weinig bedacht heeft, hoe kort de toestanden die men toen had, nog bestonden. Zeker is het, dat, zooals jhr. mr. VAN RIEMSDIJK, toen rijksarchivaris in Gelderland, in een verslag aan den minister van binnenlandsche zaken van 19 Juni 1879 ¹⁾ schreef, „de archiefregeling van 1811 in een zeer beperkten en willekeurigen zin is toegepast, zoodat een groot aantal rechterlijke bescheiden onder de besturen zijn verbleven die ze destijds onder zich hadden”. Men bepaalde zich over het algemeen tot een afscheiding van enkele groote, gemakkelijk te herkennen serieën, zooals protokollen van opdrachten en kustingen, die sinds het begin van de 17e eeuw afzonderlijk waren gehouden, dingboeken, krimineele rollen, zoogenaamde kondisies van verkooping, enz. Op verscheiden plaatsen deed men in het geheel niets aan de zaak en bleven tot vóór korten tijd of zelfs nu nog (b.v. Vlaardingen) de volledige oude archieven berusten. Men zag tegen het fijnere werk op en liet dat aan een later geslacht over. Maar zoodra daarmee een aanvang werd gemaakt, bleek de onuitvoerbaarheid van het voorschrift om een scheiding te maken die juist en volledig was, ten minste in Zuidholland. Ik kan niet beoordeelen of de administrasie in dit gewest misschien meer ontwikkeld was dan in andere provinsies, maar een deel van de moeielijkheden moet ook daar wel gevoeld worden.

De bezwaren tegen een scheiding zijn van uitwendigen of van inwendigen aard.

Onder de eerste reken ik het voorkomen van boekdeelen die aan de eene zijde voor een ander doel dan aan de keerzijde, of in het begin voor een ander doel dan in het vervolg gebruikt werden, zooals men vroeger meer-

¹⁾ HUBRECHT, a. w., blz. 308 en 309.

malen deed. Te Rijswijk b.v. trof ik een register aan, dat aan de eene zijde de rezolusies van kerkmeesters, 1655—58, bevatte, en aan den anderen kant konzinjasies in insolvente boedels en eksekusies, 1656—1744. Het eerste deel behoorde in het gemeentearchief geplaatst te blijven, het tweede naar het rechterlijk archief overgebracht te worden. Misschien zou het soms volgens de wijsheid van Salomo mogelijk zijn, ieder het zijne te geven, maar meestal staat men voor een zeer moeilijke keus, waarin slechts willekeur een oplossing kan geven. In het Schiedamsche archief vond ik een register, genaamd „t bedrachtbboek". Het is de eenige maal dat ik in een Hollandsch archief in een krimineel stuk het woord bedracht, d.i. beschuldiging, aantrof. Dit register was in 1482 aangelegd voor de bedrachten, en gelijktijdig in het midden voor de eleksies. De bedrachten liepen tot 1519, waar ze op de eleksies stuitten. Deze werden tot 1569 ingeschreven, waar de bedrachten weer begonnen en tot 1521 liepen. Eenerzijds gold nu de overweging, dat een zoo oud krimineel register niet in het rechterlijk archief mocht ontbreken, anderzijds was dit boek het eerste van een volledige, tot 1811 loopende verzameling eleksieboeken, die niet alleen belangrijk waren omdat ze de namen en in vele gevallen ook de sterfdagen van alle leden van het stedelijk bestuur over haast 3½ eeuw bevatten, maar ook omdat ze door de vermelding van funktionarissen als de zevengetijden-meesters, de zangmeesters, de waardijns van den lakene, de printers van den lakene, de gezworenen van de weverie, de gezworenen van de volrie, de sloteldragers van der stede zegel, een stukje stadsgeschiedenis bevatten. De oplossing werd hier gevonden, door de in het boek voorkomende eleksies te laten afschrijven, het afschrift tot een afzonderlijk register te laten inbinden en in het gemeentearchief te plaatsen, terwijl het oorspronkelijke register in het rechterlijke archief in Den Haag kwam. Het zal echter wel geen betoog behoeven, dat, indien men in al dergelijke gevallen op dezelfde wijze wou te werk gaan, wel een vermeerdering van de klerken op de archieven zou noodig zijn die het aantal daar werkzame ambtenaren zou verdubbelen.

In Oudewater werd een register gevonden dat begon als pandboek, 1579—81, en werd voortgezet als ordonnansieboek van de verpachting der stede-goederen en -inkomsten, tevens bevattende een akte van aanneming als vroedwif, aanteekeningen van geleverd ijzerwerk enz., 1581—1605, dus eerst rechtelijk, daarna administratief.

Een tweede bezwaar van stoffelijken aard veroorzaken de registers en stukken van kollezjes en personen die rechterlijke en andere bevoegdheden hadden, of de registers waarin akten en handelingen van verschillende kollezjes achter mekaar zijn ingeschreven. Hoe ver-

der men teruggaat, des te kleiner aantal verschillende registers vindt men in de plaatselijke archieven. Gaandeweg ontstonden afzonderlijke registers voor de aanteekening van de onderscheiden handelingen. Te Dort had men een verzameling zeer belangrijke oude akteboeken, waarin allerlei rechterlijke en administratieve handelingen werden ingeschreven, en welke dus niet zonder groot bezwaar bij de eene of bij de andere soort archieven konden ingedeeld worden, toen de vraag van de splitsing daar vóór eenige jaren aan de orde kwam. Terecht wordt in den Inventaris van het oude rechterlijke archief der stad Middelburg (1902) bij een soortgelijke reeks, de registers civiel, aangeteekend (blz. 5): „Beter dan wellicht ergens anders blijkt hier, dat een grens tusschen rechterlijk en niet rechtelijk archief niet met juistheid te trekken is: naast gerechtelijke akten staan hier geregistreerd instructies van stadsambtenaren, ordonnanties betreffende heffing van belastingen enz.” Men zie ook het aangeteekende op blz. 3.

In de dorpen heeft men dikwijls een dergelijke verzameling in de rechtboeken. Te Ouwerschie (Overschie) vond men een groote en volledige reeks daarvan, welke tot 1795 zoowel de rol van de burgerlijke processen als de handelingen van het dorpsbestuur bevatten. Er was evenveel voor te zeggen, deze boeken aan de gemeente te laten, als ze voor het rijk over te nemen. Ik geloof dat toen de doorslag gaf, dat de heer Hingman, die het dorpsarchief geordend had en de rechtboeken in zijn regeling had begrepen, er prijs op stelde, dat de door hem aangebrachte orde niet verstoord werd. In andere gevallen blijft er haast niet anders over dan het lot te werpen. Van een wetenschappelijke regeling kan dan wel geen sprake zijn. Onlangs werd een rechtboek dat vóór eenige jaren door het rijk van een gemeente was overgenomen omdat het rechterlijk was, door de gemeente van het rijk teruggenomen omdat het ook administratief was. Op verscheiden plaatsen bevatten de rechtboeken ook de trouwakten van schepenen, die elders in afzonderlijke trouwboeken zijn ingeschreven. Deze laatste, hoewel rechterlijk van aard, worden, in strijd met de wettelijke bepalingen, aan de gemeenten gelaten, maar de trouwakten in de rechtboeken komen met deze op de rijksarchieven.

Er zijn nog een paar soorten dikwijls voorkomende registers van de hier bedoelde soort, als de deklarasieboeken van den sekretaris, die niet alleen bij het gerecht, maar ook bij het ambacht en de weeskamer fungeerde; de rekenstenboeken, waarin de verzoekschriften om toelating als flesschiaan, zooals men in Holland den kleinen slijter van brandewijn en gedistilleerde wateren noemde ¹⁾, als notaris, als prokureur, als slager, zoowel als die om benoeming

¹⁾ Zie de ordonnansie van 23 Desember 1749. Groot Placaatboek, VII, blz. 1275 vlg.

van voogden, aanstelling van kurateuren, vergunningen om een buurpad te verleggen, enz., en de daarop genomen beschikkingen werden ingeschreven. In de steden doet zich nog de moeielijkheid voor bij de handelingen van den magistraat, die eenige rechterlijke bevoegdheden had, als het bevelen van en ontlaan uit konfinementen, echtscheidingen enz.

Ook bij enkele stukken doet zich dezelfde moeielijkheid soms voor, b.v. bij brieven aan den sekretaris, wanneer deze over verschillende onderwerpen handelen.

Met bezwaren van inwendigen aard bedoel ik de moeielijkheden die vele stukken opleveren ten aanzien van de vraag of ze al dan niet een rechterlijke zaak betreffen. Wat onder rechterlijke stukken te verstaan is, werd eigenlijk nooit uitgemaakt. Toen aan het besluit van 1883 in de verschillende provinciën een begin van uitvoering gegeven was, merkte de Algemeene rijksarchivaris daaromtrent in zijn verslag over 1889, blz. 1 en 2, op: „Daar evenwel geene nadere omschrijving gegeven was van hetgeen men onder die rechterlijke archieven te verstaan had, bestond de mogelijkheid, dat dit niet overal op de zelfde wijze zou worden opgevat. Dit is dan ook het geval geweest, want, toen mij de jaarverslagen over 1888 in handen kwamen, bleek mij, dat de uitvoering van het besluit verschillend heeft plaats gehad. Natuurlijk was eene volkomen eenheid op dat gebied niet te verwachten. Daar in de vroegere staatsinrichting het rechterlijke en administratieve nauw verbonden waren, zijn de rechterlijke van de administratieve stukken altijd moeilijk te scheiden. Op de eene plaats moest men noodzakelijk tot het rechterlijke rekenen, wat men op de andere als administratief in het gemeente-archief achterliet. Zulke onregelmatigheden, omdat zij niet te vermijden zijn, leveren dan ook geen bezwaar op, maar ik hield het voor ernstiger, dat het woord „rechterlijk” zoo onbepaald is, dat het aanleiding kon geven om daaronder alle rechterlijke bescheiden te brengen, dus ook de zoodanige, waarop het besluit niet toepasselijk is. Werkelijk heeft die misvatting plaats gehad, want in meer dan eene provincie heeft men uit de gemeente-archieven notarieele protocollen en de bescheiden der weeskamers overgenomen, ofschoon die ten gevolge van wettelijke voorschriften niet in de Rijksdepôts voor de provinciën te huis behooren. Bij de inzending der jaarverslagen had ik gelegenheid daarop telkens de aandacht te vestigen. Het is mij echter niet gebleken, dat er in dien toestand is voorzien.”

Een voorname vraag is: behoort tot de rechterlijke archieven wat betrekking heeft op hetgeen thans door de politie verricht wordt? In 1800 werden de eerste stappen gedaan om de archieven van de uiteengegane gemeentebesturen en kollezes van justisie te scheiden. Wijlen m^r CH. M. Dozy publiceerde de daarop betrekking hebbende rapporten en

dekreten van April—Augustus 1800 in het Archievenblad, 1899/1900, blz. 34—41, en ik een paar daarop gevolgde aanschrijvingen over deze zaak in dit blad, 1901/2, blz. 157—159. Men kan daaruit zien, dat het Uitvoerend bewind de archieven onderscheidde in justisieele, politieke en polderarchieven. Tot de tweede of „dezulke welke tot de politie betrekking hebben” werden gerekend „alle registers van transporten, hypothecatiën, prothocollen van notariessen, huwelijksaanteekeningen en dergelijken”. Deze onderscheiding is dus geheel in strijd met de tegenwoordige opvatting. Waar het besluit van het Uitvoerend bewind ons dus niet verder brengt, ontbreken ook verder aanwijzingen waaraan ons te houden.

Toch zouden een aantal duidelijke voorschriften hoog noodig zijn. De opvattingen verschillen nu zoodanig, dat b.v. in de eene provinsie stukken van prosessen, die gevoerd werden door het ambacht, de groote armen, een gasthuis of andere plaatselijke instelling, beschouwd worden als gemeenteseigendommen, bijlagen van de sentensies, die op één lijn staan met oktrooien, privilezjes, akkoorden en andere titels, terwijl die stukken elders als rechterlijk aangemerkt en overgenomen worden.

Ik zal nu eenige soorten van stukken opnoemen die wegens hun inhoud tot veel moeielijkheid aanleiding geven.

De akten ter sekretarie verleden. Waarschijnlijk ter vermindering van kosten werden akten dikwijls niet vóór schepenen verleden, maar toch ter sekretarie opgemaakt en in minuut bewaard, waardoor men denzelfden waarborg voor een juisten vorm had en de stukken ook een zeker autentiek karakter kregen. Deze stukken zijn eigenlijk niet rechterlijk, omdat het gerecht er niet bij betrokken was, maar in inhoud staan ze met de rechterlijke gelijk. Een bijzonder soort van zulke akten vindt men in de haringscertifikasie-boeken, die in groote reeksen in de archieven van plaatsen als Schiedam en Vlaardingenvonden werden.

Stukken, die de baljuw gebruikte bij de uitoefening van zijn ambt, als ordonnansies, plakaten, ekstraktrezolusies. Men vindt daarvan soms verzamelingen, die de baljuw zoowel bij zijn bestuurstaak als bij zijn optreden als crimineel ambtenaar moet gebruikt hebben.

De ingekomen stukken van den baljuw. De scheiding van zulke stukken is een waar crux. Bij geen enkel soort stuit men op zooveel moeielijkheden als bij deze. De baljuw vereenigde bevoegdheden van verschillende ambtenaren van thans, en daarbij nog bevoegdheden die nu niet meer uitgeoefend worden, als het toezicht op de Roomsche priesters. Eenige onderwerpen welke de ingekomen stukken van den baljuw betreffen zijn: de jacht, visscherij, strandingen, het uitloopen van schepen, huwelijken van bloedverwanten of personen van verschillend geloof, de heiliging van den dag des Heeren, bededagen, het optreden van een plaatsvervanger

voor den pastoor, de Jansenisten, de Jezuïeten, de Fransche emigranten, de jk, loterijen.

De vanduboeken van den boelhuismeester, dien men meest in de steden aantroft. Dikwijls vervulde de sekretaris het ambt. Waar geen boelhuismeester was, werden de verkoopingén vóór schout en schepenen gehouden. Hieraan zou men een argument kunnen ontleenen om de boeken als rechterlijk te beschouwen. Daarbij komt, dat in sommige gevallen wanneer nl. goederen van een insolventen boedel of van een minderjarige verkocht werden, dit door den boelhuismeester ten overstaan van het gerecht geschiedde, zoodat de boelhuisboeken telkens enkele rechterlijke akten bevatten. Toch zijn ze in hoofdzaak naar den vorm niet-rechterlijk.

De stukken geadresseerd aan het bestuur, maar met de kennelijke bedoeling dat dit daarmee het rechterlijk kolleze in kennis zou stellen, b.v. de reglementen voor de rechtbanken uit het begin van de 19^e eeuw.

Rekeningen en andere stukken van boedels, door den sekretaris of schout of een ambtenaar ter sekretarie als eksekuteur of voogd behandeld, of bij welker afwikkeling hij eenvoudig als zaakwaarnemer werkzaam was, daartoe gekozen omdat hij de wet kende, het vertrouwen genoot en goed schrijven kon. Zijn zaakwaarnemerschap blijkt dan veelal uit de laatste posten van uitgaaf in de rekening „aen den secretaris, voor zijne vacatiën” of „wegens het minuterén en schrijven van deeze reekeningh”. Deze stukken hebben de meeste overeenkomst met rekeningen en stukken betreffende desolate boedels enz., en zou men als zoodanig ook als rechterlijk kunnen aanmerken. Maar ze betreffen meermalen familieleden van den sekretaris enz., ook wel personen buiten het ambacht. In zulke gevallen zijn het toch zuiver partikuliere stukken van den ambtenaar. Het is haast niet mogelijk, hier een grens te trekken: in vele gevallen zal men niet kunnen nagaan, of de werkzaamheid den ambtenaar werd opgedragen of den vriend of verwant die toevallig een ambt bekleedde. Het is ook van belang, op te merken, dat zulke stukken nog voorkomen na 28 Februari 1811, toen de plaatselijke gerechten werden opgeheven en de sekretarissen dus ophielden rechterlijke ambtenaren te zijn.

De sekretarieën waren vroeger veelal voor een deel wat nu de notariskantoren zijn. Er werden niet alleen akten opgemaakt, maar ook buitenambtelijke werkzaamheden verricht. De stukken die op deze werkzaamheden van een notaris betrekking hebben, komen niet in een notarieel archief, maar ze kwamen gewoonlijk wel in de archieven van de sekretarieën, omdat deze in ambtslokalen gehouden werden.

De weeskamer-archieven. Hoeveel verschil van meening er over deze stukken bestaat, kan men zien uit de handelingen van de 3^e, 5^e, 6^e en 7^e bijeenkomsten van de rijksarchivariissen. Reeds in 1811 verkeerde men ten aanzien van deze stukken in twijfel. In het arrondissement Den Briel werden de weesboeken, akten van voorgdij en uitkoop, vóór weesmeesters verleden, en rekeningen, door hen afgehoord, op vele plaatsen als rechterlijk naar de griffie van de rechtbank overgebracht, maar in het arrondissement Rotterdam op de gemeentehuizen gelaten.

Stukken van onbekenden oorsprong, als opdracht-, gift- en rentebrieven van verschillende gerechten, verlijfbrieven van verschillende leenkamers, notarieele, rechterlijke of onderhandsche testamenten en boedelscheidingen, paspoorten, jachtvergunningen, handelsregisters, aanslagbiljetten voor belastingen, doopuittreksels en allerhande andere. Zulke stukken treft men in bijna ieder gemeentearchief aan en leveren ook onoverkomelijke bezwaren op voor dengene die een archief te scheiden heeft. Wil men zulk een scheiding in eenige dagen of weken, ten hoogste maanden, doen afloopen, dan zal het wel niet mogelijk zijn, die stukken terecht te brengen. Daarentegen zal een gemeentearchivaris, die eenige jaren in zijn archief gewerkt heeft en den inhoud voor een groot gedeelte heeft leeren kennen, waarschijnlijk in staat zijn, langzamerhand de meeste stukken terecht te brengen. Daar echter in de meeste plaatsen een archivaris ontbreekt, zit er ten opzichte van deze stukken gewoonlijk niets anders op dan er maar een slag in te slaan en andere overwegingen te laten gelden, b.v. of de gemeente een goede bewaarplaats heeft. Onlangs deed zich het geval voor, dat de regeering verlangde, dat van zulk een verzameling stukken, die te Oudewater gevonden was, op wetenschappelijke gronden voor ieder stuk zou opgegeven worden, of het rechterlijk was of niet. Er viel natuurlijk niet aan te denken, om zonder een zeer langdurig onderzoek van het geheele stedelijke archief de vraag te beantwoorden. Het antwoord kon dus slechts bestaan in een opsomming van de gevallen, waarin de stukken als rechterlijk en die waarin ze als administratief te beschouwen zouden zijn, waarbij bleek, dat deze gevallen ongeveer even talrijk waren. Uit ervaringen, bij het onderzoeken van vele archieven verkregen, kon ondersteld worden:

De stukken waren uit een insolventen boedel (rechterlijk), of uit een boedel, door de weeskamer behandeld (administratief volgens sommigen).

Ze hadden betrekking op een geding vóór het gerecht gevoerd (rechterlijk), of door de stad of een stedelijke instelling gevoerd (administratief).

Ze waren bij een crimineel proces gebruikt (rechterlijk). Te Schiedam vond ik b.v. een aantal handelsregisters van een brander, die later bleken in een vervolging wegens bedrog voorgebracht te zijn.

Ze waren aan de stad, het gasthuis enz. bij een aankoop van vast goed overgegeven als oude eigendomsbewijzen (administratief).

Ze hadden betrekking tot de protokollen van opdracht en bezwaar, b.v. onafgehaalde grossen, kustingbrieven tot rojement ingeleverd, oude opdrachtbrieven om met behulp daarom een nieuwen te minuteeren (rechterlijk).

Ze waren gebruikt bij de behandeling van een verzoek aan het bestuur om een vergunning (administratief).

Ze hadden betrekking tot een eksekusie (rechterlijk).

Ze waren afkomstig van een aan het armbestuur vervallen boedel (administratief).

Enz.

Gewoonlijk is er van het meerendeel van dit soort stukken niets te maken. Men kan toch niet voor het onderzoek het grootste gedeelte van het gemeentearchief (rezolusieboeken, weesboeken enz.) laten overkomen, en dit zou toch noodig zijn.

Scheiding niet wenschelijk.

Nadat wij dus tot het besluit zijn gekomen, dat een scheiding van de rechterlijke en administratieve stukken niet wel uitvoerbaar is, kom ik tot de vraag of zulk een scheiding wenschelijk is. Ook hierop moet het antwoord ontkennend zijn, wegens den nauwen samenhang van de verschillende bestanddeelen van de archieven. De vorige Algemeene rijksarchivaris, mr VAN DEN BERGH, gevoelde dat bezwaar, toen hij in 1879 bij een voorstel aan den minister van binnenlandsche zaken, om aan de voornaamste Zuidhollandsche steden hun scabinale archieven aan te bieden, hiertoe aanvoerde: „nog wil (ik) herinneren, dat vooral de overdragen van eigendom en allerlei contracten tusschen poorters gesloten, ten naauwste samenhangen met hetgeen in de bescheiden van het gemeentearchief over het leven en bedrijf der burgers onderling voorkomt. Reeds in mijn schrijven van 1 Julij j.l., n° 100, had ik de eer hierop de aandacht te vestigen.”¹⁾

De ontworping van de archieven die van een splitsing het gevolg is, kan bij onderzoekingen een ernstige hinderpaal opleveren. Vergunt mij, u een voorbeeld te geven van een onderzoek, zooals dat wel op een rijksarchief voorkomt.

Men heeft het voornemen, op een gedenkdag een herinneringssteen aan te brengen in het huis waarin een groot man gewoond heeft, en komt op het rijksarchief om de overdrachtboeken na te zien. Deze zijn echter in den tijd die in aanmerking komt, onduidelijk geschreven en zonder klappers, en den onderzoeker wordt daarom de raad gegeven, de registers van het haardsteden-geld op het gemeentearchief na te zien. Hierin

¹⁾ HUBRECHT, a. w., blz. 282.

wordt de bedoelde persoon gevonden, maar de ligging van het huis is nog niet nauwkeurig te bepalen, en daarom wordt vervolgens een onderzoek ingesteld in de overdrachtboeken op het jaar waarin de persoon het eerst als bewoner is aangetroffen en eenige vorige jaren. Dit onderzoek levert geen gevolg op en men geeft nu den raad, naar het raadhuis terug te gaan en te zien wie als vorige bewoner van het huis voorkomt. Deze persoon blijkt, in verband met gegevens uit trouw- of doopboeken, de schoonvader of een bloedverwant van den grooten man geweest te zijn, en het vermoeden ligt dus voor de hand, dat deze het huis niet gekocht, maar misschien slechts in gebruik gehad had. Het komt er dus nu op aan, de opdracht aan den vorigen bewoner te vinden, maar de registers van het haardsteden-geld gaan niet ver genoeg terug. Opnieuw komt onze vriend op het rijksarchief, waar hem de scabinale testamenten, scheidingen enz. worden voorgelegd. Nadat ook deze vruchteloos zijn doorgezocht, gaat hij weer naar het raadhuis om het archief van de weeskamer na te zien. Dit levert niets op en nu gaat de ijverige nasporer naar den bewaarder van de notarieele archieven, die tot zijn geluk geen bezwaar maakt, zijn ambtsplicht te schenden door hem inzage van de minuten te geven. Hierin wordt een testament gevonden waarin aan den grooten man het huis in vruchtgebruik gegeven en de datum van de laatste overdracht van het pand vermeld wordt. Nu nog een vierde of vijfde bezoek aan het rijksarchief, en de akte van opdracht verschaft in verband met aanwijzingen van de registers van het haardsteden-geld de noodige zekerheid.

Wanneer een dergelijke nasporing moet geschieden in een ongeregeld of niet voor het gebruik ingericht dorpsarchief, het rijksarchief, dat misschien een kleine dagreis van het dorp verwijderd is, en het notarieel archief in een andere plaats, dan zal men het begrijpelijk kunnen vinden als de onderzoeker, tot de helft of zelfs een derde van zijn nasporing gevorderd, onder zijn taak bezwijkt.

Het is vooral bij onderzoekingen betreffende huizen en gronden van groot belang, het geheele archief van een plaats tot zijn beschikking te hebben. Andere omstandigheden, die niet nader aangewezen hoeven te worden, maakten, dat voorheen, vooral op het platteland, de erven langer dan thans in het bezit van dezelfde geslachten, of althans van bloedverwanten, bij vrouwelijke vererving, bleven. Het terugvinden van een perseel in de protokollen, waarin het dikwijls gedurende een eeuw of langer niet vermeld werd, en waarin de begrenzingen vaak slechts door de namen van de burens van het oogenblik worden aangeduid, is niet altijd gemakkelijk. Onlangs nog bleek het op het Algemeen rijksarchief niet mogelijk te voldoen aan een verzoek van het gemeentebestuur van Maasdam, om op te geven, of een naast een erf gelegen pad als daartoe te behooren vermeld werd, omdat het niet gelukte, zelfs niet den burgemeester bij

een persoonlijk onderzoek, het erf in de protokollen terug te vinden. Zulke nasporingen stranden dan op de eene of andere onzekerheid, welke men zou kunnen hopen op te lossen, indien het geheele archief (rechterlijke zoowel als administratieve bestanddeelen) in bruikbaren toestand (en met het dorpsarchief van Maasdam was dit het geval niet) den onderzoeker ten dienste stond, indien hij dus met de opdrachten ook de verpondings-registers, en met de scabinale boedelscheidingen ook de vertichtingen van de weeskamer, de doop- en trouwboeken enz. kon raadplegen.

Er bestaat hier m. i. een erge onbillijkheid. De groote steden zijn door haar rijkdom in staat, kostbare archieven in te richten en archiverissen aan te stellen, en daardoor, volgens de voorwaarden waarop rechterlijke archieven aan de gemeenten in bruikleen worden gegeven, de plaatselijke archieven in haar geheel te behouden. In de kleinere plaatsen daarentegen zijn de archieven 1° door hun toestand of bewaring niet te gebruiken, 2° gescheiden van de rechterlijke bestanddeelen, die in de hoofdplaats bewaard worden.

De eigenaars van land en huizen in die kleine plaatsen hebben echter hetzelfde belang bij de zekerheid van hun recht als de eigenaars van goederen in de groote steden. Wanneer hun recht wordt aangetast, hebben zij dezelfde processen te voeren en hetzelfde bewijs te leveren. Als men nu bedenkt, hoeveel minder personen in die groote steden dan in de kleinere plaatsen wonen, of liever (omdat hier van grondbezit sprake is en vele eigenaars van gronden op het platteland in de groote steden wonen, maar het omgekeerde weinig voorkomt) hoe gering de oppervlakte van de groote steden is, vergeleken met die van het overige land, dan kan men toch spreken van een onrechtvaardige bevoordeeling van het kleinste deel van de inwoners van het land.

Ik zal nu eenige soorten van stukken aanwijzen, bij welker scheiding vooral de ontwrichting van de archieven in het oog valt:

De bijlagen van de gemengde rechtboeken. Ik wees reeds op de moeilijkheid om te beslissen, waar deze boeken zullen blijven. Ten slotte zal echter een keus gedaan moeten worden, omdat ze onsplitsbaar zijn. Met hun bijlagen is dat echter het geval niet. Deze kunnen en moeten gescheiden worden. Men zal dus aan den eenen kant krijgen de presentaties, konkluzies, adviezen enz., en aan den anderen kant de ingekomen aanschrijvingen en andere stukken van het burgerlijk bestuur. Indien echter de rechtboeken aan de gemeente komen, zijn de rechterlijke bijlagen onvoldoende om een zaak te leeren kennen, daar men de beschikkingen of vonnissen van het gerecht niet kan nagaan. Bovendien zijn de presentaties en konkluzies veelal ongedagteekend en kan men den tijd slechts met behulp van de rechtboeken bepalen. Heeft men ze op deze

wijze in de goede orde gelegd, dan kan men dat toch later niet bewijzen of de orde herstellen als deze is verloren gegaan.

Verzoekschriften van rechterlijken of administratieven aard. Deze, of de korte inhoud, en de daarop genomen beschikkingen werden dikwijls eveneens in de rechtboeken, of ook in afzonderlijke rekestboeken ingeschreven. Ook hier dezelfde moeilijkheden. Komen deze boeken b.v. aan het rijk, dan kan men in de gemeente de beschikking niet nagaan, als deze niet aan den kant van het verzoekschrift geschreven is, en kan men in dit geval of als de beschikking geen dagteekening heeft, ook den tijd van het stuk niet bepalen, omdat rekestten meestal ongedagteekend werden ingediend.

De bijlagen van de handelingen van den magistraat in de steden, over wiens gemengde bevoegdheden ik reeds sprak. Ik herinner mij een geval, dat de scheiding van de bijlagen, hoewel uitvoerbaar, echter niet plaats had. Te Schiedam bevonden deze handelingen zich nog los en in onafgewerkten toestand. Behandelde verzoekschriften of andere stukken lagen er tusschen, en op de plaatsen waar ze ingeschreven moesten worden, was dit met „*fiat insertio*” aangeduid. Het was dus mogelijk, de rechterlijke stukken er uit te lichten, maar hierdoor zouden twee verzamelingen bedorven zijn: 1° de handelingen, waarin men niet meer zou kunnen zien waarop genomen besluiten betrekking hadden, 2° de gelichte stukken, waarvan men den afloop niet meer zou kunnen nagaan. Een scheiding in dit geval zou men dus een misdad hebben kunnen noemen.

Gedrukte aanschrijvingen die in het laatst van de 18° en het begin van de 19° eeuw met geleidende brieven door de departementale besturen werden ingezonden. Daar dezelfde brief dikwijls tot geleide van administratieve en van rechterlijke aanschrijvingen diende, kan men niet splitsen als de stukken in de geleidende brieven bewaard bleven, maar wel als deze, zooals meestal, werden weggeworpen.

De zoogenaamde kondisies, of kondisies en voorwaarden, van verkooping, verhuring, verpachting, besteding. Ik zeg zoogenaamde, omdat de benaming m. i. niet in een wetenschappelijke omschrijving past. Zij is ontleend aan de eerste woorden waarmee de zoo aangeduide akten beginnen, dus op de wijze waarop een pauselijke bul haar naam krijgt. Het wezen van de akten ligt echter niet in de voorwaarden waarmee ze beginnen, maar in het daarop volgende: „op alle welke voorgaende voorwaarden is geveylt” enz. Een eigenaardigheid van dit soort akten is, dat daaraan dikwijls het slot ontbreekt, n.l. de vermelding, ten overstaan van welke schepenen of wanneer de verkooping, besteding enz. plaats had, hetzij omdat zich geen gegadigden opdeden, of omdat een perseel

niet gegund werd, of eenvoudig uit verzuim. In die gevallen kan men den tijd bepalen of benaderen, door het schrift te vergelijken met dat van andere stukken uit het plaatselijk archief, na te gaan wanneer personen die in de akten vermeld werden, leefden, in de opdrachtboeken te zien wanneer een geveild goed werd opgedragen, of in de weesboeken wanneer een boedel ter weeskamer werd opgebracht, of in de staten van den 40^{en} en 80^{en} penning wanneer een boelhuis werd gehouden, dus met behulp van verschillende stukken die tusschen de gemeente en het rijk verdeeld zijn.

Nog uit een ander oogpunt leveren deze akten een bewijs van de onwenselijkheid van splitsing op. Verpachtingen van tienden, armen- of gasthuislanden, visscherijen enz., bestedingen van armenkinderen en dergelijke handelingen, die het burgerlijk bestuur zelf, een plaatselijke instelling of den ambachtsheer aangingen, geschiedden n.l. nu eens ten overstaan van het gerecht, dan weer onderhands. Heeft men, zooals b.v. te Nieuwenboorn, registers van verhuring van armenlanden, dan kan men deze overnemen voor het tijdvak waarin de verhuring vóór schout en schepenen geschiedde, en de andere aan de gemeente laten, maar hoe dan te handelen met het register of de registers waarin de overgang van het eene tot het andere stelsel viel? Hoezeer een archief bij het doorvoeren van de splitsing uiteengerukt wordt, bleek mij nog dezer dagen te Oudewater. Daar werden de visscherijen van de schutterij in de 16^e eeuw onderhands verhuurd. Met de 17^e eeuw begon men dat ten overstaan van schepenen te doen. In 1684 kwam men weer tot het denkbeeld, dat de handeling geen tusschenkomst van het gerecht behoeftde. Akten van onderhandsche verhuring van 1684 en 1686 zijn echter nog aan de voorafgaande scabinale akte vastgenaaid (overigens zijn alle akten los). Dan volgt een onderhands opgemaakte akte van 1695, terwijl men met de 18^e eeuw weer begon, ten overstaan van het gerecht te verhuren. Dit duurde ongeveer een halve eeuw, want van 1743 tot het einde van van het oude bestuur zijn de akten opnieuw onderhands opgemaakt. Moet men nu in zulk een geval de stukken splitsen, of alle onder het rijk brengen, of aan de gemeente laten? De heer Algemeene rijksarchivaris meende, dat, daar een splitsing tot niets nuttig zou zijn, het rijk de stukken zou kunnen houden indien ze bij schepenakten aangetroffen werden, en de gemeente indien ze zich bij administratieve bescheiden, b.v. van komtabelen aard, bevonden. Deze oplossing kan echter niet dienen als de stukken verspreid gevonden werden, of als, gelijk te Oudewater, waar het archief een halve eeuw geleden geordend werd, de vroegere toestand niet is na te gaan. Het is echter zeker juist, dat door een splitsing van zulke stukken geen enkel belang gebaat wordt.

Welk voordeel is er ook in gelegen om uit archieven van

gilden de gilderollen bij het Rijk, en de overige stukken bij de gemeente te brengen, of de archieven van een schutterij bij de gemeente met uitzondering van de vonnissen van haar krijgsraad? Toch zijn zulke scheidingen in overeenstemming met het koninklijk besluit van 1884 en het fundamenteel dekreet van 1810.

Ik kom dus tot het besluit, dat de voorgeschreven splitsing van de gemeentearchieven evenmin wel uit te voeren als goed te keuren is, en dat de hereeniging van de stukken wenschelijk is.

Waar moeten de hereenigde verzamelingen geborgen worden?

De vraag blijft nu over, en hierover loopt het tweede gedeelte van de stelling, waar zullen de hereenigde stukken bewaard worden, bij het rijk of de gemeente?

Toen ruim 40 jaar geleden de eerste stappen werden gedaan om de oude rechterlijke archieven algemeen voor onderzoekingen beschikbaar te stellen, stond men voor een dergelijke keus: bewaring in de provinciale of de gemeentearchieven. In een memorie van den adjunkt-archivaris mr VAN DEN BERGH van 1860 ¹⁾ werd het belang dat de gemeenten hadden bij den inhoud van de rechterlijke archieven op den voorgrond gesteld en daaruit besloten, dat in den regel de stukken aan de gemeenten dienden te worden afgestaan, zoover daar voor de goede bewaring waarborgen bestonden. „Maar”, voegde hij er bij ²⁾, „bij vele kleinere gemeenten, vooral ten platten lande, ontbreekt het dikwijls aan een geschikt lokaal ter bewaring, en aan een geschikt persoon, die over die stukken het noodige toezigt houden en ze bruikbaar maken kan. Zal men nu die papieren aan de respectieve gemeenten teruggeven, of zal men de provinciale archieven met die groote massa papieren belasten? Voor het eerste schijnt wel de billijkheid te pleiten, vermits zij inderdaad een gedeelte van het gemeente-archief uitmaken en met vele stukken, daarin bewaard, in het naauwste verband staan; voor het laatste pleit het belang dier stukken zelf, daar zij toch op een provinciaal archief meer toegankelijk, en beter bewaard en gerangschikt zullen worden dan op de gemeentelijke secretarij. Het komt mij echter onder verbetering voor, dat men de aanspraak der gemeenten met het belang dier archieven zeer wel kan vereenigen, door daarbij dezen regel te volgen.” De schrijver stelt daarop voor, aan de gemeenten die het verlangen, de rechterlijke archieven onder zekere voorwaarden terug te geven, in den geest van de daaromtrent later, bij koninklijk besluit van 8 Maart 1879 en ministerieele beschikking van 23 Mei d.a.v., gemaakte regeling. Hij laat dan nog volgen: „Verre het meerendeel der gemeentebesturen zal echter die stukken gaarn aan

¹⁾ HUBBECHT, a.w., blz. 254—263.

²⁾ Blz. 261 en 262.

het provinciaal archief overlaten en daar bij voorkomende gelegenheden de noodige inlichtingen komen vragen."

Wanneer nu tot een hereeniging van de sedert 1811 gescheiden stukken mocht besloten worden, en de kous weer staat tusschen de rijksarchieven, die in de plaats van de provinsiale archieven kwamen, of beide, volgens de daarvoor voor de rechterlijke bescheiden aangenomen regels, dan meen ik, dat op de zelfde gronden die mr VAN DEN BERGH aanvoerde, weer tot het gemengde stelsel moet besloten worden.

Er bestaan echter een paar belangrijke verschillen tusschen de stukken waarvan in 1860 sprake was en de archieven wier lot men zich nu zou willen aantrekken. De eerste waren in 1860 reeds vóór een halve eeuw van de sekretarieën naar de griffiën van de rechtbanken of de kantoren van de hipoteekbewaarders overgebracht. De stukken waarvan nu sprake is, berusten nog bij de gemeenten. Over de eerstbedoelde archieven kende de Regeering zich bovendien de beschikking toe, de laatste behooren zeker aan de gemeenten. Tegen een regeling waarbij de eerste archieven in de provinsiale bewaarplaatsen werden verzameld, was dus weinig tegenstand te duchten. Maar een overbrenging van de achtergebleven kern van de gemeentearchieven naar de rijks-bewaarplaatsen zal waarschijnlijk meer voeten in de aarde hebben. Het zal er hierbij op aankomen, duidelijk in het licht te stellen al hetgeen pleit tegen een voortdurende bewaring van die bescheiden door de meeste gemeenten. Dat men aan de gemeenten die aan zekere eischen van goede bewaring en openbaarheid voldoen, haar archieven late, is een eisch van billijkheid, want de inwoners van een plaats zijn toch de eerste belanghebbenden. In vele, verreweg de meeste, gemeenten kan echter aan de genoemde eischen niet voldaan worden.

Bewaarplaatsen.

Een algemeen onderzoek naar den toestand van de oude gemeentearchieven heeft nooit plaats gehad. Wel geschiedde zulk een onderzoek in de provinsie Utrecht, waarvan de resultaten zijn opgeteekend in het Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in die provinsie over 1896, besproken in dit blad, 1899/1900, blz. 22—28. Men kan daaruit zien, dat zoo goed als nergens de archieven tegen brandgevaar beveiligd zijn, hoezeer de betrokken gemeentebesturen dit ook trachtten te bemantelen door b.v. op te geven, dat de sekretaris in geval van brand of oproer het archief zou bewaken, of dat de bewaarplaatsen voor brandgevaar met de overige bewoonde gebouwen gelijk stonden.

Ik geloof, dat wanneer wij onze eigen ervaringen ten opzichte van de oude gemeentearchieven raadplegen, wij zullen moeten erkennen, dat de toestand in andere gewesten niet beter is. Van tijd tot tijd lezen wij ook het een of ander dat dezen indruk bevestigt. Zijn niet in den

nieuweren tijd de archieven van Bodegraven, Dussen, Hendrik-Ido-ambacht, Nieuw-Hellevoot, Nieuwveen en andere plaatsen door het vuur verwoest? Een anderen toestand kan men ook niet verwachten, want een brandvrije inrichting is kostbaar, en de gemeenten hebben daarvoor noch het geld, noch een zoo groote belangstelling.

Een niet minder te duchten vijand dan het vuur is het vocht. Ik ontleen weer aan een Verslag aangaande de archieven in de provinsie Utrecht, van P. J. VERMEULEN, 1856, blz. 43: „In een aantal gemeenten toch hebben de archieven niet alleen gevaar van brand te vreezen, maar tevens dreigt de vochtigheid van vele bewaarplaatsen met eene langzamer, maar even zekere vernieling.” Dit is een nadeel dat bijzonder voor ons polderland, en vooral in te vroeg bedijkte polders bestaat. Daar de raadhuizen gewoonlijk niet groot zijn, soms maar uit één of twee vertrekken bestaan, is het dikwijls noodzakelijk, althans een deel van de stukken in kasten langs of in buitenmuren te bergen, waar ze het meest van het vocht te lijden hebben. In Rijsaterwoude en elders vond ik zoo geplaatste stukken van zeer jongen tijd al met salpeter begroeid en door het vocht aangetast.

Nog moeten als vijanden van de oude archieven genoemd worden de muizen en de schieters of schietwormen.

Uit de rapporten van mr A. C. BONDAM over zijn bemoeiingen met gemeentearchieven in Noordbrabant kunnen wij zien, op hoeveel plaatsen de aangeduide nadeelen ook in die provinsie zijn op te merken.

Ongelukkig zijn het juist de oude gemeentearchieven die daarvan het meest te lijden hebben. De nieuwe stukken toch, die nog dagelijks kunnen te pas komen, worden meestal in de sekretarieën geplaatst, welke gewoonlijk van buiten gemakkelijk te bereiken en dus aan brandgevaar het minst blootgesteld zijn, waar voorts geregeld gestookt en het vocht dus verdreven wordt, en waar aan het ongedierte geen vrij spel wordt gelaten. De oude archieven daarentegen moeten dikwijls verwezen worden naar hokken, achterlokalen, zolders of de raadzaal, waar ze of in geval van brand moeilijk of in het geheel niet te bereiken zullen zijn, of te lijden hebben van de vochtigheid omdat er zelden of nooit gestookt wordt, of ten prooi van ongedierte worden gelaten.

Hoewel het dus verklaarbaar is, dat juist de oude archieven zoo veelvuldig aan de kans op vernietiging worden blootgesteld, is dit niettemin dubbel afkeurenswaardig, omdat deze stukken onvervangbaar zijn. De nieuwe archieven zijn dit voor een belangrijk deel niet: dubbele van de registers van den burgerlijken stand bevinden zich op de rechtbanken, de briefwisseling kan grootendeels gerekonstrueerd worden uit de archieven op de provinsiale griffies en het departement van binnenlandsche zaken, enz.

Het meeste gevaar leveren de lokaliteiten in de oude rechthuizen

op. Zooals bekend is, werden vroeger op het platteland in Holland en elders de sekretarie, de rechtsdagen en de raadsvergaderingen gehouden in een deel van de voornaamste dorpskerk, die daarnaar het rechthuis genoemd werd. Vergunt mij, u te geleiden naar een paar van zulke gebouwen.

Het rechthuis van Hekelingen wordt nog voor de raadsvergaderingen en berging van het oude archief gebruikt. Verder dient het voor koffiehuis, tapperij, stalling en herberg. Na een paar gangen te zijn doorgegaan, vinden wij een losse trap, die naar een bergplaats van hooi voert. Vanhier leidt een trap naar een slaap- en droogkamer, vanwaar men weer met een trap den zolder bereikt, die tot bergplaats van het oude archief en van graan dient. Men vindt hier dus een plaats die in geval van brand waarschijnlijk niet te bereiken zou zijn en een brandbare omgeving, maar deze heeft bovendien een menigte muizen aangelokt, die van vele stukken slechts lappen of snippers hebben overgelaten. Tal van welgevoede schietwormen toonen, dat ze zich het overschot van de stukken nog laten smaken. Hier vindt men dus ongeveer alles bijeen wat een slechte bewaarplaats voor archieven kan vormen.

Het rechthuis van Zegwaard dient nog voor bewaarplaats van het grootste deel van de over 300 jaar loopende oude dorps- en polderarchieven, en is overigens thans alleen koffiehuis enz. De stukken zijn geborgen in kasten in een wand van de gelagkamer, en waren, naar men meende, gedurende ongeveer een eeuw onaangeroerd gebleven. Een mufte lucht komt ons uit de geopende kasten tegen. Het blijkt, dat alle gelijkvloers geborgen stukken vergaan en tot een soort veen geworden zijn. Met een schop uitgespit, vult de massa bijna twee groote kruiwagens, waarmee ze naar de mestvaalt gebracht wordt.

Even ongunstige bergplaatsen zijn veelal de bijzondere woningen, waarin de archieven bij gebreke van raadhuizen geborgen worden. Het oude archief van Hof-van-Delft vond ik bewaard in twee bedsteden en op den vloer van een zolderkamer in de woning van den burgemeester te Delft. Niet slechts was het brandgevaar daar groot, maar nagenoeg het geheele oude archief bleek door het opvolgend verblijf in verschillende partikuliere woningen zoek geraakt te zijn. Uit inventarissen was na te gaan, dat bijna alle bestaan hebbende protokollen en liassen van Hof-van-Delft en de thans daaronder behoorende twee voormalige gerechten Hoog- en Woudharnas met Groeneveld, en Biesland ontbraken. Het Algemeen rijksarchief bevatte van die gerechten ook niets. Blijkens een inventaris was het archief van Hoog- en Woudharnas met Groeneveld in 1803 nog ongeschonden. Hoewel van de andere archieven geen opgaven van zoo jonge dagteekening aanwezig waren, was aan te nemen, dat tot het einde van de vroegere inrichting, 28 Februari 1811, alle nog in hun geheel waren.

Het geheimzinnige verdwijnen van geheele of bijna geheele archieven is wel in vele gevallen of aan opruiming van als overbodig beschouwde stukken (waarover later) of aan bewaring in partikuliere huizen toe te schrijven. Te Heerjansdam is het geheele oude administratieve archief, met uitzondering van dat van den zoogenaamden burgerlijken stand, verdwenen, hoewel het in 1811 nog wel voorhanden zal zijn geweest, daar toen het sedert het begin van de 17^e eeuw loopende rechterlijke archief uit het gemeentearchief naar de griffie van de rechtbank te Dort werd overgebracht. Te Zwartewaal was het oude archief nauwelijks door den heer HINGMAN geordend of uit den boedel van een voormalig hoofd van de gemeente kwam een aantal stukken voor den dag dat aan het oude archief den dubbelen omvang gaf. Dergelijke gevallen zouden nog in menigte aangevoerd kunnen worden.

De vroegere betrekking tusschen de burgerlijke en kerkelijke besturen heeft ook aanleiding gegeven dat gedeelten van gemeentearchieven in kerken geborgen werden, indien daarvoor in raadhuizen geen ruimte was. Hier merken wij een nieuw bezwaar op tegen de bewaring van de archieven door de gemeenten, n.l. het langzamerhand ontstaande gemis aan ruimte, dat zich steeds meer zal laten gevoelen naarmate de administrasie omvangrijker wordt. En men kan van de gemeenten toch niet verlangen, dat ze bij de toename van nieuwe bescheiden gebouwen voor de oude archieven zullen oprichten. Ook om deze reden is aan een her-eeniging van de rechterlijke en administratieve bescheiden door de eerste aan de laatste toe te voegen, niet te denken. Te Spijkenis vond ik het grootste deel van het oude archief geworpen in een uitbouw van de kerk, overigens bestemd tot berging van lampen enz. De vloer was op verscheiden plaatsen opengebroken en de dokumenten waren daardoor gedeeltelijk onder de aarde geraakt en door het vocht vergaan. Hier moesten dus de bronnen zelf uit het stof opgedolven en voor den dag gebracht worden. Het was duidelijk te zien, dat bij het gebruiken van de lokaliteit de archiefstukken evengoed als de tegels met de klompen betreden werden. De stukken werden wel gebruikt voor het schoonmaken van de lampen, waarvoor ze in den staat waarin ze verkeerden, bijzonder geschikt waren, naar men verzekerde. Ook te Wassenaar was de helft van het oude archief in een kerklokaal gelegd, zooals aan het licht kwam eenige jaren nadat de heer HINGMAN er met de inventarisatie was klaar gekomen.

Gemis aan ruimte is ook zeker dikwijls de oorzaak geweest voor het opruimen van archiefstukken.

Te Delft heeft een schromelijke verwoesting plaats gehad. De belangrijke blaffers van transport-, indemnité-, schuld- en waarbrieven zijn geteekend met de letters AAAAAA tot OOOOOOO en loopen van 1650. Daar ze

juist met een nieuw alfabet beginnen, kan men met grond vermoeden, dat de registers A tot ZZZZ zijn opgeruimd, toen men meende dat ze om hun ouderdom niet meer bewaard hoefden te blijven. De registers van willige dekreten loopen eerst van 1799 en zijn geteekend AAAA, BBBB, CCCC. Ook hier zal men de vorige alfabetten vernietigd hebben. Een oningebonden register van schuld- en hipoteekbrieven draagt de letter C en loopt van 1806 tot 1811. Het Delftsche stadhuis schijnt altijd een gevaarlijke bewaarplaats voor archieven geweest te zijn. Een gedrukte opgaaf van de „registers en papieren op de groote charterkamer geplaatst” van 1868 ¹⁾ bevat een kohier van alle familiën en personen boven de 4 jaar oud, die in 1680 woonden binnen de stad Delft, haar haven en en ambachten. Eenige jaren later was dit belangrijke stuk met andere stukken verdwenen, en ze zijn nog niet terug.

Te Oudewater beginnen de ordinaris gerechtsrollen pas met 1674. Het eerste deel heet de 27^e ordinaris gerechtsrol!

Maar niet alleen gebrek aan ruimte, ook winstbejag deed zich bij de opruiming van archieven gelden. In Den Briel werd in of kort vóór 1814 een aantal archiefstukken verkocht. De goeverneur van Zuidholland gelastte daarop, dat het overige gedeelte zou geïnventariseerd worden, en dat zij die papieren van de stad hadden, daarvan aanwijzing zouden doen, bij het volgende stuk:

18 Junij 1814.

De gouverneur van Zuidholland, gelet hebbende op de onderscheidene stukken welken door den voormalige prefect van het departement van de Monden van de Maas zijn behandelt geworden betrekkelijk zekere verzending en verkoop van papieren, toebehoort hebbende aan de stad Brielle, en gevoelende de gegrondheid van het bezwaar der door Z. K. H. aangestelde burgemeesteren, om de papieren der stad Brielle niet over te nemen dan onder behoorlijke inventarisatie, verzoekt en qualificeert den heer Krayenhoff van de Leur, vrederechter van het canton Brielle, om ten overstaan van de heeren nieuwbenoemde burgemeesteren en van den afgetreden heer praesident van het gemeentebestuur, alle de papieren welken zich op het raadhuis der stad Brielle bevinden en niet behoren tot de administratie der dijkagie van den lande van Voorne of tot de rechtbank van het district Brielle, te inventariseeren, ten einde dezelve tegen een behoorlijk gespecificceert reçu over te geven, gelastende hij, gouverneur, allen diegeenen, welken eenige papieren, de stad Brielle toebehorende, onder zig mogten hebben, daarvan aanwijzing te doen.

De afgetreden president van het gemeentebestuur, die gesommeerd werd, om bij het inventariseeren aanwezig te zijn, ging echter in den ochtend van den aangewezen dag een uitstapje naar Oostvoorne maken, zooals blijkt uit het volgende prosesverbaal:

In het jaar éénduizend agthonderd en veertien, Zaterdag, den negenden Julij, des voormiddags ten elf uren, hebben wij, m^r. Adrianns Rudolphus Krayenhoff van de Leur, vrederechter van het canton Brielle, district Brielle, provincie Holland,

¹⁾ In het Verslag van den toestand der gemeente over dat jaar.

Zuyderquartier, geadsisteerd met onzen griffier, den heer Johannes Brouwer, als hiertoe speciaal geauthoriseerd en gelast, voorzoveel des noods, door Z.E. den heer eersten president van het hoog gerechtshoff der Vereenigde Nederlanden, bij eene aanschrijving van dato 's-Hagè den vier-en-twintigsten Junij agtienhonderd veertien, en ter requisitie van de heeren m^r. Willem Hoyer en Johannes van der Minne, burgemeesteren der stad Brielle, ingevolge hunne missive van den 6e Julij 18e veertien, ons begeeven naar het raadhuys derzelve stad, in de zoogenaamde kamer van heemraeden. Aldaar gekoomen, heeft ons de heer burgemeester Hoyer ter hand gesteld eene sommatie, namens hen, heeren burgemeesteren en vroedschappen der stad Brielle, geëxploiteerd door den heer Johannes Zeylmans van Emmichoven, beëdigd deurwaerder bij de rechtbank van eersten aanleg, zitting houdende te Brielle, den zevenden Julij des jaars agtienhonderd veertien, behoorlijk geregistreerd, aan den heere m^r. Willem Pieter de Roo van Alderwerelt, voormaligen president van het gewezen provisioneel bestuur der stad Brielle, woonende aldaar, om te compareeren op Zaterdag den negenden Julij 18^e veertien, des voormiddags ten elf uuren, op het raadhuys aldaar, ten eynde in zijne bovengemelde qualiteyt tegenwoordig te zijn bij de alsdan te beginnen inventarisering van stadspapieren, met aanzegging wijders dat zowel in zijn afweezen als tegenwoordigheid daartoe zoude worden overgegaan. En aldaar tevergeefs tot de klokke half twaalf uuren daaraan geslaagen op Zijn Ed^e komst gewagt hebbende, niettegenstaande aan denzelven nog door den stadsbode Leendert Dorsman communicatie op last van heeren burgemeesteren gebragt werd, dat zij met ons, vrederechter, gereed waren, om met het voorgenomene werk van inventarisatie der gemelde stadspapieren een aanvang te maaken, en dus op Zijn Ed^e tegenwoordigheid al of niet verzogten te mogen reekenen; waarop de genoemde bode Leendert Dorsman het antwoord bragt, dat hij zig begeeven had aan de woning van gemelden heere gewezen president Van Alderwerelt, en aldaar dezelve boodschap gedaan, en vernoomen heeft dat Zijn Ed^e dezen morgen naar Oostvoorn zig begeeven had. De welgemelde sommatie is door ons, vrederechter, aan den heer burgemeester Hoyer overhandigd.

En hebben wij, vrederechter, op het verlangen van gemelde heeren burgemeesteren geene zwaarigheid gemaakt, om, ter bespoediging van de zaak, tot de ons opgelegde inventarisatie, die ons eigenlijk bevoolen was te doen ook in de tegenwoordigheid van genoemden heere Van Alderwerelt, als afgetreden president van welgemeld provisioneel bestuur der stad Brielle, over te gaan, te meer alzoo de heeren Johannes van der Schilt en m^r. Leendert Plooster, gewezen leden van het provisioneel bestuur en thans vroedschappen der stad Brielle, meden zouden gaan naar het secretarie. En hebben wij, vrederechter, geadsisteerd als boven met de genoemde heeren burgemeesteren, Van der Schilt en Plooster ons onmiddellijk daarop uyt de gemelde kaamer van heemraeden, ons naar welgemelde secretarie ten stadhuysze begeeven; en de deur, die verzeegeld was, in onze tegenwoordigheid geopend zijnde, zijn wij, geadsisteerd als boven met de genoemde heeren burgemeesteren en Van der Schilt en Plooster (die vervolgens de kaamer verliet) binnengetreeden, en hebben aldaar dit proces-verbaal opgemaakt, 'twelk de genoemde heeren burgemeesteren en Van der Schilt met ons en onzen griffier, na gedaane voorlezing, geteekend hebben.

W. HOIJER.
J. VAN DER SCHILT.

J. V. D. MINNE.
A. R. KRAIJENHOFF VAN DE LEUR.
J. BROUWER.
griffier.

En is daarop met de inventarisatie aangevangen en voortgegaan gelijk volgt enz.

www.libtool.com. Bewaarders.

Van de bewaarplaatsen zijn we reeds gekomen tot de bewaarders. Er bestaat dit verband, dat wanneer stukken verloren gaan door gemis aan bewaarplaatsen, of verloren gaan of te lijden hebben door gebrekkige bewaarplaatsen, dit voor een groot deel kon voorkomen worden, als er bij de beheerders meer liefde voor de archieven bestond. Maar ook hier geldt: Onbekend maakt onbemind. Menigmaal heb ik van sekretariassen, aan wie de gemeentewet de zorg voor de archieven heeft opgedragen, vernomen, dat zij zich gaarne met de oude archieven zouden bemoeien, maar dat de steeds toenemende bezigheden die hun worden opgedragen, hun daartoe geen tijd lieten. Ik geloof, dat daarbij nog iets anders komt. Na de Omwenteling is er een geheele verandering in de toestanden en instellingen gekomen. Kon men vóór dien tijd gemakkelijk sekretaris en archivaris zijn, thans zal de sekretaris een bijzondere studie moeten maken, om van het oude archief op de hoogte te komen; en zijn vele werkzaamheden laten hem daarvoor weinig tijd of aandacht.

In de eerste plaats komt hier in aanmerking de kennis van het oude schrift. Vóór eenigen tijd schreef iemand mij, dat hij op een verzoek om inlichting aan een gemeentesekretaris ten antwoord had gekregen, dat het register dat geraadpleegd zou moeten worden, onleesbaar was; oud-Gotisch? (Of deze vraag van den sekretaris of mijn zegsman was, weet ik niet.) Zulk een antwoord is in ieder geval beter, dan het verstrekken van inlichtingen omdat men de moeilijkheden van het oude schrift onderschat, zoodat men opgeeft Febr. waar stond $\times$ ber, of 9 waar een oude 4 geschreven was. Onlang zag ik een opgaaf van een sekretarie, waarin voorkwam Oudshoorn, terwijl in het oorspronkelijke stuk stond Oudenhoorn, waarvan de letters *en* met de bekende krul aangeduid waren, die een niet-deskundige voor een *s* kon aanzien.

Een verstandig sekretaris zal, indien hij een afschrift van een oud stuk moet verschaffen, zich licht tot een archivaris wenden. Men krijgt dan dezen zonderlingen toestand: De archivaris, die alleen voor de juistheid van het afschrift kan instaan, is echter onbevoegd daarvan een verklaring te geven. De sekretaris daarentegen, die niet uit eigen wetenschap de juistheid kan beoordeelen, is de eenige persoon die toch die juistheid mag bevestigen.

Behalve kennis van het oude handschrift is ook die van de vroegere toestanden noodig. Op een sekretarie werd mij eens verhaald, dat aanvragen om opgaven van sterfdagen vóór de invoering van den Burgerlijken stand, altijd beantwoord werden uit registers die bleken te bevatten aangiften voor den impost op het begraven. Opgaven van geboorte- voor doopdagen en dergelijke fouten komen ook dikwijls voor.

Rangschikking.

Het vaak voorkomend gemis aan tijd en kennis van de wettelijke bewaarders heeft ten gevolge dat vele archieven ongeordend zijn, en ordening is toch voor de bezitters van of belanghebbenden bij een archief even noodig als het geheugen voor een mensch. Op enkele plaatsen zijn de stukken hetzij globaal hetzij nauwkeurig door den sekretaris gesorteerd, soms echter meer met het oog op de bewaring dan op het gebruik, zoodat iemand die op den zonderlingen inval komt, de in omslagen gepakte en stevig dichtgebonden bundels door te zoeken, daaraan geen gemakkelijke taak heeft en licht in een gescheurden nagel of striemen aan de vervuilde vingers eenigen tijd de herinnering aan zijn onbezonnen daad zal bewaren.

Beter is de toestand waar een ambtenaar vanwege het provinciaal bestuur het archief inventarizeerde. In verschillende gewesten werden sedert geruimen tijd een aantal gemeente- en waterschapsarchieven op deze wijze geordend, en deze arbeid gaat nog steeds voort. Toch kan ik hierin slechts half werk zien. De aanvraag tot ordening geschiedt gewoonlijk op verlangen van den sekretaris, den burgemeester of een belangstellend raadslid. Er bestaat echter geen waarborg, dat, wanneer een archief eenmaal vanwege de provinsie, of ook met eigen krachten, geordend is, latere beheerders daarvoor de noodige zorg zullen blijven dragen. In 1875 werd het archief van de gemeente Waddingsveen geordend. Ruim 20 jaar later ontbraken er niet minder dan 85 van de 287 nummers. Na een langdurig onderzoek werden ze op een half uur afstand van het raadhuis teruggevonden in een polderarchief, waaruit ze niet zonder moeite werden terugverkregen.

Soms is het van het begin af te voorzien, dat een ordening niet duurzaam zal zijn, indien n.l. het gemeentebestuur de noodige middelen voor de bewaring weigert. Toen ik vóór eenige jaren het gemeentearchief van Rijsaterwoude inventarizeerde, bleek de noodzakelijkheid dat eenige losgeraakte boeken herbonden werden, en waren er portefeuilles noodig voor de berging van de losse stukken. Een voorstel van den burgemeester aan den raad om hiervoor eenige guldens te besteden, werd met algemeene stemmen verworpen.

Ook bestaat er, zelfs bij ordening door een ambtenaar van de provinsie, geen zekerheid dat ze behoorlijk is geschied. Verscheiden jaren geleden beklagde een partikulier zich bij den minister van binnenlandsche zaken, dat zulk een ambtenaar in een van de provinsies bij de regeling van een gemeentearchief een aantal stukken had weggemaakt. Bij onderzoek bleek, dat dit niet geheel juist was, maar dat de ambtenaar de helft van het archief op den zolder had gezet en zich in hoofdzaak bepaald had tot de inventarisatie van de registers, rekeningen, liassen en dergelijke gemakkelijk te beschrijven stukken.

Als verontschuldiging kon misschien eenigszins gelden (en daarmee kom ik tot het laatste bezwaar), dat de bedragen, voor dit werk op de provinsiale begrotingen uitgetrokken, te klein zijn. Het gevolg toch daarvan is, dat, wil men geen onervaren personen gebruiken, die na korten tijd, als ze eenige ondervinding hebben opgedaan, weer moeten vervangen worden, het werk moet opgedragen worden aan ambtenaren van rijksarchieven. De ordening echter van omvangrijke, verwarde en verwaarloosde archieven (en het zijn uit den aard van de zaak juist deze waarvoor de aanvragen om hulp inkomen) is een zoo tijdroovende en inspannende bezigheid, dat ze ternauwernood als bijbaantje kan waargenomen worden; tenminste als men aan zijn lastgevers de verwachte resultaten wil toonen en in het jaarlijksch verslag van een zeker getal afgedane archieven melding maken.

Openbaarheid.

Deze bestaat wettelijk voor de gemeentearchieven niet. De gemeentebesturen kunnen het verstrekken van inlichtingen daaruit of het raadplegen ervan toestaan of weigeren. Gelukkig zijn de meeste echter niet moeielijk in het toestaan van het gebruik, al beschouwen ze dit misschien vrij wel als een last. Het is soms alsof een rilling van schrik den bestuurders door de leden vaart als zij hooren dat men komt voor het oude archief. Natuurlijk wordt de gemoedastemming meer of min verborgen bij het ontvangen van een ambtelijk bezoek. Bij onderzoekingen van kerkelijke archieven, die onverplicht worden toegestaan, zijn de bewaarders vrijer in hun uitingen. Zoo vroeg mij eens een predikant, nadat ik de kerkelijke archieven, volgens mij gedane opdracht, had onderzocht en gedeeltelijk beschreven, of ik een volgend bezoek zoo lang mogelijk, en liefst eenige jaren, wou uitstellen. Met een weinig scherpszinnigheid kan men hieruit wel een gevolgtrekking maken ten opzichte van andere archiefbewaarders.

Sommigen van ons zullen wel eens tot hun genoegen ondervonden hebben, dat zelfs tegen het uitleenen van stukken geen bezwaar gemaakt wordt en dat zij ook van manen om terugbezorging weinig last hadden. Er zijn evenwel helaas ook slordige en oneerlijke gebruikers, en het is wel zeker dat dezen menig archiefstuk hebben zoek gemaakt. Ook vervalsching kan bij uitleenen gemakkelijk plaats vinden, hoewel daartoe, bij gemis aan toezicht, in de gemeentehuizen zelf eveneens gelegenheid kan gevonden worden. Ik wijs hier op hetgeen in het verslag omtrent 's Rijks oude archief in Limburg van 1888 voorkomt: „Ik heb op mijne reis registers aangetroffen waaruit bladen waren gescheurd, ongetwijfeld met het doel om de eene of andere akte te doen verdwijnen; andere, waarin vóór geslachtsnamen het predikaat de door een latere hand was geplaatst, zeker om een familienaam te veredelen.”

Indien in de bewaarplaatsen van de archieven gelegenheid tot onderzoek

wordt gegeven, dient deze aan zekere billijke voorwaarden te beantwoorden, wil aan den eisch van openbaarheid voldaan worden. Die gelegenheid laat ongelukkig maar al te dikwijls te wenschen over. Nu eens treft men zolders aan die 's zomers zeer heet en 's winters ijskoud zijn, waar het licht slechts door enkele kleine ruiten valt, dan weer een duister hok zonder stoel of tafel. Dikwijls zijn de stukken zoo vuil, dat na korten tijd het gestreken linnengoed bedorven is, de zakdoek op een vaatdoek lijkt, en dat men ieder oogenblik zijn handen moet wasschen, om zijn papieren, of de registers of stukken van binnen niet te vervuilen. Geschiedt het onderzoek in den winter, dan doet het herhaalde wasschen van de handen licht de huid tot bloedens toe springen. Het stof dringt in de oogen, de ooren, de neus en den keel, en doet nies- en hoestbuien ontstaan. Waar de stukken in kisten bewaard worden (een wijze van berging even lastig voor den onderzoeker als verderfelijk voor de stukken) heeft men vooral kans op onaangename ervaringen, b.v. een bloedende schram of wond van spijkerpunten of splinterige randen. Te Schiedam kreeg ik door zulk een kist den eenen dag een winkelhaak in een kleedingstuk, een volgenden dag een splinter in een vinger, welke er na jaren nog in zit, en daarna een prik van een geoksideerde koperen liasnaald van stukken die diep in de kist lagen, in een vinger, waardoor deze spoedig tot bijna de dubbele dikte was opgezwollen en het schrijven mij gedurende 14 dagen haast onmogelijk was. Men moet er zich werkelijk over verbazen, hoe veelsoortig de ongerieven zijn die zich bij het onderzoeken van gemeentearchieven voordoen. Meent men ze ten slotte alle te hebben leeren kennen, dan blijkt de vindingrijkheid van een gemeentebestuur er toch nog een aan te kunnen toevoegen, b.v. een spraakzamen gemeentebode. Het geval kan zijn, dat men een archief moet raadplegen in een gemeentehuis hetwelk gewoonlijk gesloten is omdat de burgemeester en de sekretaris ook elders die ambten bekleeden en daar kantoor houden, en dat een bode de opdracht krijgt, den onderzoeker in het oog te houden. Deze beambte zal dan licht trachten, zich aangenaam te maken, en tegelijk zijn verveling verdrijven en de gelegenheid om eens met een vreemde te praten, aangrijpen, door dezen alles te vertellen van de suikerpenen, waarvan ieders gemoed op het dorp op dat oogenblik vervuld is. Men ergere zich dan niet te veel, want de man bedoelt het goed. Praten en een archief onderzoeken gaat, naar zijn meening even goed samen als praten en spitten, of misschien nog beter. Het onderzoeken van een archief is in zijn oogen een lui werkje, iets als het breien van zijn vrouw.

Doch zelfs waar in de gemeentehuizen een goede gelegenheid tot raadpleging van de stukken wordt verschaft, kan toch nog niet gezegd worden, dat aan den eisch van openbaarheid ten volle voldaan is.

Behalve dat de onderzoeker geen hulp van een deskundige kan ontvangen, levert het onderzoeken in kleine gemeenten voor de meeste personen bezwaren op. Vooral is dit het geval wanneer men een onderzoek in een bepaalde streek wenscht in te stellen. Waren de archieven van de verschillende gemeenten in een sentraal gelegen plaats vereenigd, dan zou zulk een nasporing misschien in eenige uren kunnen afloopen, terwijl men er nu evenveel dagen voor kan noodig hebben of er in het geheel den tijd niet voor kan vinden, bovendien veel meer kosten moet maken en zich velerlei ongerieven getroosten.

Besluit.

Het voorgaande leidt tot het besluit, dat in den regel de bewaring van de hereenigde gemeentearchieven bij de gemeenten niet wenschelijk is, n.l. als deze niet voldoen aan de voorwaarden waaronder aan haar de rechterlijke bescheiden kunnen worden toevertrouwd.

Een argument dat in sommige gevallen nog tegen de bewaring bij de gemeenten pleit, is de aanwezigheid van bestanddeelen die ook of alleen op andere gemeenten betrekking hebben. Een eerste oorzaak hiervan is het niet overeenstemmen van de vroegere gebiedsverdeeling met de tegenwoordige indeeling van gemeenten. Een paar voorbeelden kan ik hiervan aanvoeren:

Het baljuwschap van Rijnsburg strekte zich uit over: 1. Rijnsburg en Vrouwenvenne (bij Leiden), 2. Akkersdijk en Vrouwenrecht (bij Delft) en 3. Boskoop (bij Gouda). Indien nu besloten werd, de rechterlijke en administratieve stukken weer te vereenigen, zou het zeker niet doelmatig zijn, het archief van welgeboren mannen van Rijnsburg naar die plaats terug te voeren, maar is het beter geplaatst in het sentrale Rijksarchief, en is dit ook de beste bewaarplaats voor administratieve stukken van den baljuw welke mogelijk nog te Rijnsburg zijn.

Er bestond vroeger een weeskamer van Rijnsaterwoude, Leimuiden en Friezekoop, waarvan het archief zich in eerstgemelde plaats bevindt, hoewel de twee andere plaatsen ook een gemeente vormen.

Een andere oorzaak van het voorkomen in gemeentearchieven van stukken die niet of niet alleen de betrokken gemeente aangaan, is het terechtkomen van sommige heerlijkheidsarchieven in gemeentearchieven, meestal doordat de baljuw, schout of sekretaris ook rentmeester van den heer was. Op deze wijze kwamen b.v. in het archief van de Oude Tonge meer dan 100 oorkonden betreffende goederen van de ambachtsheeren in tal van plaatsen in Zuid- en Noordholland, Noordbrabant en Utrecht.

Als regel zou ik dus wenschen: geen vereeniging van de gescheiden deelen door de rechterlijke archieven naar de gemeenten te doen terugkeeren, maar omgekeerd door de administratieve archieven bij de rechterlijke te brengen, hetzij dat daaromtrent de tegenwoordige regeling blijft

bestaan, hetzij dat een andere wordt gemaakt, waarbij in het belang van de gemeenten een stelsel van meerdere desentralisatie wordt gehuldigd. Ik voel toch veel voor de bezwaren van sommige inwoners van kleinere plaatsen, die reeds met leedwezen de overblijfsels van de rechterlijke archieven in de laatste jaren zagen heengaan, en door de overbrenging van de eigenlijke gemeentearchieven naar de hoofdsteden zich misschien voorgoed de gelegenheid voor hun studiën zouden zien ontnemen.

In de Rijnprovincie werden reeds lang geleden de gemeentearchieven in rijksgebouwen bijeengebracht.

V o o r s t e l.

Om tot het hier verdedigde stelsel te geraken, is aan de stelling het volgende voorstel toegevoegd:

„Deze Vereeniging wende zich tot de regeering met het verzoek:

1° om personeel en ruimte beschikbaar te stellen voor de bewaring van de archieven, die bij zulk een regeling onder de hoede van het Rijk zouden komen;

2° om de tegenwoordige bezitters van oude archieven waarvan de rechterlijke stukken in een rijksarchief berusten of behoorden te berusten, te verzoeken, die archieven ook daarheen te zenden.”

Veel toelichting zal dit voorstel wel niet vereischen. Er is niet gesproken van gemeentearchieven. Ook voor de enkele andere archieven, van ambten, baljuwschappen enz., waarvan de rechterlijke stukken werden afgescheiden, en welker overschot soms nog bij waterschappen bewaard wordt, geldt de wenschelijkheid van hereeniging.

Er is alleen voorgesteld, een verzoek te doen aan de bezitters van administratieve stukken. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd. Er zal, daarvan ben ik zeker, vooreerst genoeg te doen zijn aan de behandeling van de archieven van de gemeenten die aan zulk een verzoek terstond gaarne zouden voldoen. Toen ik het gemeentebestuur van Elburg eens wees op de wenschelijkheid om aan de duizenden oorkonden die het archief bevatte, een veiliger bewaarplaats te geven, verklaarde het zich hiertoe onmiddellijk bereid, en spoedig daarop, na verkregen toestemming van den rijksarchivaris in Gelderland, bracht een wagen den kostbaren last de Veluwe over naar Arnhem. Op onderscheiden plaatsen ondervond ik bij het opzoeken van rechterlijke archieven, dat men het geheele oude archief wel zou willen afgeven. Het bewijs van deze gezindheid werd in de provincie Utrecht geleverd, waar aan een uitnoodiging, in 1884 door gedeputeerde staten gedaan, om archieven in bruikleen aan het rijksarchief over te geven, 12 gemeenten en 4 waterschappen gevolg gaven. Behalve in Gelderland en Utrecht werden ook in Friesland, Groningen en Drente gemeente- of waterschapsarchieven naar de rijks-oorkondenhuizen overgebracht.

Vermeerderen de toezendingen zoodanig dat deze gebouwen geen ruimte meer aanbieden, dan zal het oogenblik gekomen zijn om te overwegen of geen desentralizatie kan plaats hebben, door de archieven van zekere streken te vereenigen in daarvoor op te richten gebouwen in gemeenten die als de hoofdplaatsen van die streken kunnen beschouwd worden, b.v. te Zutphen die van de Graafschap. Een voordeel daarvan zou ook zijn, dat de beheerder een bijzondere studie zou kunnen maken van de toestanden van zijn omgeving.

Om de zaak te bevorderen is alleen gesproken van zenden naar een rijksarchief, en in het midden gelaten, welke voorwaarden daarbij in ieder geval zouden kunnen gemaakt worden.

PETER VAN MEURS.

De bovenstaande stelling werd in de vergadering van de Vereeniging van archivariissen van 8 Juni 1901 na een verduidelijking met algemeene stemmen aangenomen, maar een besluit omtrent het voorstel uitgesteld. Als de vereeniging het raadzaam mocht achten, een minder ver strekkend besluit te nemen, zooals uit de gevoerde besprekingen zou kunnen opgevaakt worden, zou ik een ander voorstel wenschen te doen, nl.:

„Deze Vereeniging besluit, zich tot de regeering te wenden met het verzoek:

1° de bij de gemeenten berustende archieven van kerkelijken oorsprong (registers van doop, trouw, enz.) en de schepen-trouwboeken naar de rijksarchieven te doen overbrengen;

2° de rijksarchivariissen te machtigen tot opnemings in de door hen beheerde instellingen, van archieven waarvan de rechterlijke stukken daarin berusten of behoorden te berusten;

3° hen uit te noodigen, de opnemings van die archieven zooveel mogelijk te bevorderen, en bij voorkomende gelegenheden uit te lokken.”

De onder 1° bedoelde stukken zijn te belangrijk om ze ook maar een dag langer dan noodig is, blootgesteld te laten aan de gevaren van brand, verwaarloozing en vervalsching. Van het laatste vernam ik gevallen zowel uit Limburg als uit Gelderland, welke ik echter ter wille van de betrokken geslachten niet nader vermeld. De gemeenten zijn geen eigenaressen van deze stukken, en zullen dus tegen afgifte geen gegronde bezwaren kunnen maken.

P. v. M.

Het rijksarchiefgebouw in Drente.

Het is thans bijna zes en eene halve eeuw geleden, sedert de abdis en het convent van Mariënkamp bij Coevorden van den bisschop van Utrecht, Henricus van Vianden, verlof vroegen en ontvingen de abdij te verplaatsen naar Balderhaar en Sibkelo in Overijssel ¹⁾. De abdij bezat slechts weinig landerijen, deze waren bovendien onvruchtbaar en werden geregeld overstroomd, wanneer het water omtrent Coevorden steeg. Alleszins verklaarbaar was dus de vraag, alleszins verklaarbaar eveneens de bisschoppelijke toestemming.

Van deze verplaatsing is niet gekomen. Zes jaren later (1259) blijkt de Cistercienser abdij nog gevestigd te zijn bij Coevorden ²⁾. Dan daalt voor eenige jaren het scherm, en als het wederom opgaat, zien wij de abdij te Assen ³⁾. Wat de reden is geweest, dat de verhuizing naar Balderhaar en Sibkelo niet is doorgegaan en waarom in plaats daarvan Assen werd gekozen, blijkt voorshands niet.

Nu heeft genoemde abdij niets te maken gehad met het rijksarchiefdepôt, et pour cause. En toch heeft hare verplaatsing naar Assen in het 3de kwart der 13de eeuw ten gevolge gehad, dat in het laatst der 19de eeuw het rijksdepôt te Assen werd gevestigd. Immers gelijk de abdij te Dikninge voor het zuidwestelijk deel van Drente van grooten invloed is geweest, heeft die te Assen, ongeveer in het midden van Drente's driehoek gelegen, eveneens in hare omgeving niet alleen de ontginning bevorderd, maar bovendien doen ontstaan eene uitgestrekte serie van gebouwen. In tegenstelling met de dorpswoningen waren deze van steen opgetrokken. De Hervorming kwam en met haar de saecularisatie der abdij-goederen in Drente. In dienzelfden tijd werd ingesteld het college van drost en gedeputeerden als dagelijksch bestuur van het landschap. De kloostergebouwen te Assen boden eene schoone gelegenheid aan tot huisvesting van regeeringspersonen en -documenten. Coevorden, de zetel der oude burggraven, had zijn tijd gehad, de zetel van de regeering was voortaan te Assen. Koning Lodewijk, gevoelig voor het eigenaardige, dat de hoofdplaats van het departement een onderdeel was van eene gemeente met anderen naam, scheidde Assen van Rolde af tot eene zelfstandige plaats. De centrale regeering bleef voortdurend te Assen gevestigd in de oude abdij-gebouwen, gelijk thans nog het geval is. En daarom bedongen Gedeputeerde Staten in 1879 bij de overdracht der oude provinciale archieven aan het rijk, dat deze door het rijk zouden blijven bewaard te Assen. Ware in 1253 de verhuizing naar Sibkelo doorgegaan,

¹⁾ Oorkondenboek voor Groningen en Drente No. 119.

²⁾ A. w. No. 128.

³⁾ A. w. No. 148.

dan zou thans in 1902 dit opstel misschien gedagteekend zijn uit Halen, dat in oude tijden voorzien was van een hof (curtis), doch thans de schilders voornamelijk trekt door het landelijke!

Een geschikt gebouw of terrein te vinden voor de rijksarchieven was geene gemakkelijke taak. Jarenlang heeft dienst gedaan een bovenhuis, dat naast zijne deugden, ook hoogst ernstige gebreken had. Daarom werd uitgezien naar den aankoop van een eigen terrein, dat gevonden werd in de oude Ned. Hervormde pastorie. Deze was gelegen op de kloosterterreinen, en bevatte als gang nog een stuk van de oude kruisgang der abdij. De bij requeste uitgesproken wensch van Assen's ingezetenen om de gang te sparen werd bij het ontwerp in het oog gehouden, zij zou behooren tot de museumlocalen. Het rijk wilde immers ook, gelijk het reeds in het bovenhuis aan den Noordersingel gedaan had, in het eigen gebouw aan het museum gelegenheid openen tot eene goede bewaring van zijne bezittingen.

Ten behoefte van een en ander zijn twee gebouwen gesticht, verbonden door een trappenhuis: een gebouw, brandvrij, voor de bewaring der archieven zelf en een ander voor de archiefbureaux in de boven- en de museumlocalen in de beneden-verdieping. Bovendien is de mogelijkheid voor vergrooting mettertijd van het depôt aanwezig, doordat de muur tegenover het trappenhuis blind is en dus een der wanden kan vormen van den aanbouw, terwijl op de verschillende verdiepingen toegangen kunnen worden gebroken ter verbinding van het nu gebouwde met dien aanbouw.

Het brandvrij depôt bestaat uit drie verdiepingen, alle van het trappenhuis uit toegankelijk doch niet onderling verbonden. Iedere verdieping bezit 20 ramen (10 aan de noord- en 10 aan de zuidzijde), waarvan 12, tegenover elkaar gelegen, kunnen worden geopend. Boven is het depôt gedekt door een dubbel glazen dak. Zodoende is gezorgd voor uitstekend licht en zijn ook op donkere winterdagen geschreven rugtitels zonder bezwaar te lezen. Voor de luchtverversching kan ook in voldoende mate worden gezorgd. Vooral in de eerste jaren, nu de muren nog in meerdere of mindere mate zullen werken, schijnt dit kunnen aanbrengen van tocht niet hoog genoeg te schatten. De verhuizing had reeds in den herfst plaats, doch van vocht is den afgelopen winter niets bespeurd. De muren zijn meer dan een halven meter dik, de ramen van binnen te sluiten door ijzeren blinden, tal van bliksemafleiders versieren het dak; men mag dus zeggen, dat brandgevaar van buiten af vrijwel tot de onmogelijkheden behoort. Ook van binnen is daarvoor geen gevaar, omdat het gebouw verwarmd wordt door stoom en de groote ketel, die dezen stoom voortbrengt, niet daaronder geplaatst is doch zich bevindt onder de commissiekamer van het museum. Eindelijk bestaat het geheele

depôt uit steen en ijzer, behalve de houten planken, waarop de archivalia zijn geplaatst.

In het dépôt bevinden zich, behalve kasten tegen de wanden zonder ramen, 4 rijen dubbele kasten, die zich van den steenen vloer verheffen tot het dak. Deze kasten zijn slechts 2.50 M. hoog, zoodat ook wat op de bovenste plank staat zonder bezwaar er af kan worden genomen, terwijl een ijzeren balie, $\frac{1}{4}$ M. ongeveer boven de vloeren der verdiepingen en afstand van de kasten aangebracht, ook kleinere personen hooger doet reiken. Opdat een, niettegenstaande die voorzorgen, toch tuimelend protocol geen letsel bekomme, is vóór de kasten netwerk aangebracht. Het verdere gedeelte van de vloeren der bovenverdiepingen bestaat uit ijzeren roosters, zoodat zij nog eene behoorlijke mate van licht doorlaten naar de ondergelegen ruimten. De vrije kasten zijn 10 M. lang en bevatten 5 planken, terwijl de ijzeren grondvlakken voor kistjes of dozen te gebruiken zijn. Zoodoende is er ongeveer 500 strekkende meter op iedere verdieping ter plaatsing van de archiefstukken.

Twee liften vergemakkelijken het vervoer van archivalia naar andere verdiepingen.

De bovenste verdieping van het dépôt is gelijkvloers met eene gang, waaraan de kamers van het archiefbureau uitkomen. Zoo is er naast het trappenhuis een sorteerkamertje, waar thans zijn geborgen de kaarten, geplaatst is de oude privilegekast der Landschap Drente en zich enkele andere zaken, niet dagelijks in gebruik, bevinden. Terloops zij opgemerkt, dat die kast wel practisch is, maar nu juist niet door schoone lijnen uitmunt; zij dagteekent van eene anderhalve eeuw geleden.

Van het sorteerkamertje komt men in de kamer van den bode, die eenvoudig doch practisch is ingericht. Het is een fraai vertrek, verwarmd door een vulkachel, die tevens ook aan het sorteervertrek de koude kan ontnemen. Deze kamer is gelegen boven aan den torentrap, den hoofdingang van het gebouw, terwijl het trappenhuis voornamelijk dient ter bereiking van de verschillende verdiepingen in het dépôt en van de kelders, waarin de verwarmingsketels en de brandstoffen. De toren ligt dan ook aan den Brink, al is het jammer, dat hij verscholen gaat achter den lateren aanbouw der kloosterkerk (thans gemeentehuis). Mocht eventueel besloten worden uit die kerk weg te nemen wat daaraan in veel later tijd is aangebracht, dan zal tevens het aardige torentje in het gezicht komen en strekken ter versiering van den Brink.

Van den torentrap loopt, loodrecht op de naar het dépôt voerende gang, eene gang, waaraan behalve de bodenkamer gelegen zijn de kamers voor het publiek en den archivaris. Deze vertrekken vormen eigenlijk slechts een groote zaal, echter door een tweetal glazen wanden in drie kamers gesplitst. Alle drie kamers zijn voorzien van eene plafond-bekap-

ping, welke door de glazen wanden zeer goed is te zien en een fraaien indruk maakt. De ramen, evenals deze wanden voorzien van in lood gevatte ruiten, laten het licht op getemperde doch zeer voldoende wijze door. Het publiek kan zijne onderzoekingen verrichten in eene zaal van ongeveer 12 bij 5 M. Wanneer de muren in voldoende mate droog zullen zijn, zal de schouw gepolychromeerd worden, wat den gezelligen en fraaien indruk nog zal verhoogen. Ook de beide andere vertrekken, ten dienste staande van den archivaris, doen zeer aangenaam aan. Eene eiken betimmering dient mede om den gewekten indruk te versterken.

De toestand van de kas onzer Vereeniging gedooft niet, platen, plattegronden als anderszins aan deze schets toe te voegen. Daarom moge een bezoek aan Assen, ter gelegenheid der vergadering van archivariësen in Juli, de aandacht vestigen op zooveel, dat beter te bezien dan te beschrijven valt.

ASSEN, April 1902.

JOOSTING.

Un étrange procès à Louvain.

Au cours de ces dernières années deux ouvrages considérables ont été consacrés à l'histoire de l'ancienne capitale du Brabant. M. E. VAN EVEN, archiviste communal, fit paraître de 1891 à 1896 un livre de valeur: *Louvain dans le passé et dans le présent*. ¹⁾

Le sous-sol, la formation de la ville, les événements marquants dont elle fut le théâtre, la topographie, les monuments, y sont successivement étudiés avec une extrême abondance et une grande sûreté d'informations. Les chapitres qui traitent de l'enseignement, de la bienfaisance, et des œuvres d'art sont particulièrement instructifs. ²⁾

Un peu plus tard, M. H. VAN DER LINDEN, professeur d'histoire à l'Athénée royal d'Anvers, déjà connu par d'excellentes études sur l'histoire du moyen âge ³⁾, publia à son tour une importante monographie intitulée *Geschiedenis van de stad Leuven*. ⁴⁾

Dans ce travail de haute vulgarisation, aboutissement logique de ses recherches antérieures, il met parfaitement en lumière le fait dominant

¹⁾ Louvain, A. Fonteyn, 1891—96; gr. in 4°, 684 pp.

²⁾ Dans un compte rendu inséré par la *Revue historique de Paris*, LXXII, 373, nous avons fait quelques observations critiques auxquelles nous renvoyons le lecteur.

³⁾ *La Révolution démocratique du XIVe siècle à Louvain*. Louvain, A. Fonteyn, 1890; in 8°, 44 pp. — *Histoire de la Constitution de Louvain au moyen âge*. Gand, Engelcke, 1892; in 8°, 194 pp. — *Les relations politiques de la Flandre avec la France au XIVe siècle*. Bruxelles, Hayez, 1893; in 8°, 73 pp. — *Les guildes marchandes dans les Pays Bas au moyen âge*. Gand, Engelcke, 1896; in 8°, 126 pp.

⁴⁾ Louvain, A. Fonteyn, 1899; in 8°, 328 pp.

des annales de la cité brabançonne, c'est-à-dire la lutte constante de la population contre le gouvernement patricien d'abord, contre le pouvoir centralisateur ensuite. D'autre part, et c'est même la portée principale de son livre, il s'applique à éclaircir l'histoire du développement social et économique de la commune ¹⁾. Un chapitre sur les arts et les mœurs complète l'aperçu.

La critique fit bon accueil aux deux ouvrages, et nul ne s'avisa que M. VAN DER LINDEN se fût inspiré d'une manière incorrecte des travaux de M. VAN EVEN.

La surprise fut donc grande lorsqu'on apprit, au mois d'avril 1900, que l'archiviste de Louvain avait porté contre son jeune confrère en histoire une plainte formelle auprès du Procureur du Roi.

Dans une lettre adressée, le 17 mai suivant, au juge d'instruction, M. VAN EVEN soutint que le livre de M. VAN DER LINDEN contenait en abrégé le résultat de toutes ses recherches et découvertes, à lui VAN EVEN, sur l'histoire monumentale et artistique de Louvain, „réalisées au prix d'un très grand labeur, à travers une période de plus d'un demi-siècle”.

Des emprunts nombreux avaient été faits à son œuvre „sans son autorisation”, et il relevait 21 passages du livre de M. VAN DER LINDEN qui constituaient suivant lui de véritables plagiat. ²⁾

¹⁾ M. H. Pirenne a fait cette remarque qui ruinait anticipativement tout le système de M. Van Even: „En raison même de la manière dont il a compris sa tâche, M. Van der Linden n'a pu éviter certains écueils. L'histoire de Louvain apparaît dans son livre comme l'histoire d'une ville brabançonne quelconque. On regrette d'y trouver trop peu de ces particularités locales, de ces petits faits du terroir, si l'on peut ainsi dire, qui, dans une monographie de ce genre, sont aussi indispensables que les traits individuels dans une biographie. C'est plus un type de ville qu'une ville bien déterminée qu'on nous met sous les yeux dans plusieurs chapitres, et ce qui manque un peu, dans cette histoire de Louvain, c'est le caractère louvaniste. On sent que l'auteur s'intéresse surtout à l'histoire générale, aux grands événements, aux grands mouvements d'idées, aux grands courants sociaux, dans lesquels la cité a joué un rôle ou par lesquels elle a été entraînée. Il lui assigne très bien sa place dans l'ensemble dont elle est une partie; mais il lui arrive parfois de nous la laisser perdre de vue.” (Rapport du jury chargé de juger le concours pour le prix Bergmann. Bulletin de la Classe des Lettres de l'Académie royale de Belgique, 1900, 552.)

²⁾ Nous ne pouvons entrer ici dans l'examen détaillé de ces 21 points; mais nous signalerons en passant un procédé bizarre de l'accusateur. Auteur de travaux estimés sur l'histoire des arts, ayant même fait revivre par ses recherches le nom de certains artistes, M. Van Even en est arrivé à considérer le passé artistique de Louvain comme son bien propre, une espèce de chasse réservée où nul ne peut s'introduire sans son autorisation, et cet état d'esprit que l'on doit peut-être pardonner à son grand âge, lui a fait émettre des prétentions peu sérieuses qu'il a soutenues au cours du procès par des moyens étranges.

Parlant des tableaux de la collégiale Saint Pierre, tour à tour attribués à Memling, à Van der Weyden, à Holbein, à Quentin Metzjys, et définitivement reconnus pour l'œuvre de Bouts, grâce aux études de M. Van Even, M. Van der Linden,

L'appel de M. VAN EVEN à la justice fut entendu. Le 14 juillet 1900 l'action publique fut mise en branle, et le Procureur du Roi poursuivit M. H. VAN DER LINDEN ainsi que son éditeur M. A. FONTYEN, „accusé d'avoir, à Louvain, dans le cours des années 1899 ou 1900, le premier, de s'être rendu coupable d'atteinte méchante ou frauduleuse au droit d'auteur, en transcrivant dans un livre intitulé *Geschiedenis van de stad Leuven*, imprimé chez le second, plusieurs parties du texte de l'ouvrage portant pour titre *Louvain dans le passé et dans le présent*, écrit et édité par le sieur Van Even, sans l'autorisation de celui-ci”).

Notons en passant que l'on fut très étonné de voir le parquet intervenir dans cette affaire. En règle très générale, les actions en contre-façon relèvent de la justice civile ou consulaire, selon le cas, mais le Procureur du Roi ne prend aucune part à la poursuite.

Le procès étant donc entamé par le ministère public, M. VAN EVEN se porta partie civile, réclamant mille francs de dommages et intérêts et l'insertion du jugement dans plusieurs journaux.

Stupéfait de l'accusation portée contre lui, M. VAN DER LINDEN sollicita l'avis d'un certain nombre de savants et de professeurs belges appartenant à des écoles différentes: M. M. CH. MÖLLER, professeur à l'université de Louvain; CH. DE SMEDT, président des Bollandistes; L. VAN DER KINDERE, professeur à l'université de Bruxelles; G. KURTH, pro-

dans un chapitre d'ailleurs accessoire de son livre, se borne à énumérer rapidement ces œuvres d'art sous le nom de leur auteur aujourd'hui reconnu. M. Van Even vit dans ce fait un plagiat caractérisé. Et lorsque l'accusé, pour établir sa bonne foi, fit argument de la notoriété publique, cita le fait que ces tableaux sont désignés comme œuvres de Bouts, sans commentaires ni citation des recherches de M. Van Even dans la *Patria Belgica* de Van Bommel, et même dans les guides de Bædeker, l'archiviste répondit triomphalement: „M. Van Bommel avait été autorisé „par moi à puiser dans mes écrits les renseignements dont il désirait faire usage, „et c'est moi même qui ai fourni à la rédaction de Bædeker les détails que ce guide „contient sur nos œuvres d'art” (Lettre adressée au juge d'instruction le 17 Mai 1900).

Il faut noter que M. Van Bommel est mort depuis 1880. D'autre part, étant en relations personnelles avec le chef de la maison Bædeker de Leipzig, je lui demandai quelques éclaircissements sur cette affaire. Le célèbre éditeur me répondit, le 6 décembre 1900, qu'il ne connaissait ni le nom ni les ouvrages de M. Van Even, et que les renseignements contenus dans son *Guide au sujet de Louvain* lui avaient été fournis par deux avocats de cette ville. Le 14 du même mois, il m'écrivit que, pour m'obliger, il avait fait dépouiller la correspondance de sa maison pendant les vingt dernières années, et qu'il ne s'y trouvait pas de trace de lettres échangées avec M. Van Even. La mémoire de ce dernier l'aura sans doute mal servi.

¹⁾ „beticht met te Leuven, in den loop van 1899 of 1900, de eerste zich plichtig te hebben gemaakt van kwaadwillige of bedriegelijke inbreuk op het vervaardigers- of schrijversrecht om in eenen (!) boek getiteld: *Geschiedenis van de stad Leuven*, gedrukt bij den tweede, verschillige deele (!) van den tekst van het werk *Louvain dans le passé et dans le présent*, uitgegeven en gemaakt door den heer Van Even, te hebben overgeschreven, zonder de toelating van gezegde heer Van Even.”

fesseur à l'université de Liège ; PAUL FREDERICQ et H. PIRENNE, professeurs à l'université de Gand ; Dom U. BERLIÈRE, bibliothécaire de l'abbaye bénédictine de Maredsous ; G. DES MAREZ, archiviste adjoint de la ville de Bruxelles ; EUGÈNE HUBERT, professeur à l'université de Liège.

Tous déclarèrent que les prétentions de M. VAN EVEN n'étaient pas sérieuses.

Leurs consultations seront prochainement publiées in-extenso avec toutes les pièces du procès. En attendant nous citerons quelques extraits caractéristiques.

„Les deux auteurs se sont fait une réputation dans une spécialité toute différente. M. VAN EVEN est le créateur de la topographie et de l'histoire artistique de notre ville. C'est par ses découvertes dans cette spécialité qu'il a véritablement enrichi la science.

M. VAN DER LINDEN, bien que jeune, c'est déjà signalé par des travaux tout à fait originaux sur l'histoire des institutions, et, sur ce point, son ouvrage est neuf et ne doit rien à ses devanciers. Par contre, lorsqu'il aborde dans des chapitres accessoires le développement parallèle des arts ou des lettres, personne ne s'attend à ce qu'il soit ici original ou créateur. On n'exige pas d'un historien qu'il soit universel, moins encore qu'il recommence un travail déjà fait. Non seulement il devait ici profiter des recherches de ses devanciers, mais, s'il ne l'avait pas fait, il aurait encouru le reproche le plus grave qui puisse tomber sur un auteur, celui de n'être pas à la hauteur de la science, faute de connaître tout ce qui a été publié sur la matière qu'il aborde.

C'est ici seulement que les travaux de M. VAN EVEN ont été utilisés, à en juger du moins par les 21 passages incriminés, dont 19 se rapportent exclusivement aux artistes de Louvain. Aussi M. VAN EVEN est plus d'une fois cité dans les notes, bien que ces faits, ayant été une fois jetés dans le domaine public par un savant, M. VAN der LINDEN pût se dispenser de citer l'endroit exact où il a rencontré ces faits.

Le plagiat scientifique ne consiste pas à reproduire un fait déjà constaté antérieurement : il consiste à s'attribuer l'honneur de la découverte faite par un autre.”

(S.) CHARLES MCCELLER.

„J'ai comparé attentivement les ouvrages de MM. VAN EVEN et VAN DER LINDEN. Tous deux ont le même sujet : la ville de Louvain, mais en dehors de ce point ils n'ont rien de commun : la portée générale, la méthode, l'exécution diffèrent de façon radicale.

M. VAN EVEN fait la description matérielle de la ville, de ses rues, de ses monuments. M. VAN DER LINDEN explique les développements

politique, économique, social, de la commune, et, si M. VAN EVEN a consacré à ces questions un chapitre préliminaire, qui n'a d'ailleurs aucune originalité, on peut dire que M. VAN DER LINDEN, de son côté, n'a dû faire entrer dans son cadre que d'une manière accessoire la mention des artistes qui ont illustré Louvain.

C'est sur ce point cependant que M. VAN EVEN l'accuse de plagiat. Le reproche paraît grotesque, si l'on songe qu'il suffit d'aller au musée de Bruxelles et d'ouvrir une histoire de l'art pour recueillir des renseignements qui sont du domaine public et que M. VAN EVEN s'imagine lui avoir été volés.

J'ose affirmer qu'il n'y a pas en Europe un seul historien qui prendrait au sérieux l'accusation de M. VAN EVEN."

(S.) LÉON VAN DER KINDERE.

"Aujourd'hui que je sais en détail ce que M. VAN EVEN vous reproche, j'en demeure confondu. Vous aviez non seulement le droit, mais vous aviez le devoir d'utiliser son ouvrage pour votre *Geschiedenis van Leuven*. Vous l'avez cité en différents endroits, et, du moment que vous ne lui empruntiez ni le plan, ni la forme de votre livre, il vous était loisible de ne pas le citer du tout, si cela vous convenait."

(S.) HENRI PIRENNE.

"J'ai parcouru pour l'acquit de ma conscience votre livre et celui de M. VAN EVEN, et je vous dirai en deux mots que l'accusation m'a paru dénuée de tout fondement sérieux."

(S.) CHARLES DE SMEDT S. J.

"Je ne puis que vous réitérer l'expression de mon vif étonnement au sujet du procès qu'on veut vous intenter. Votre caractère et vos travaux antérieurs dont le mérite scientifique a été justement reconnu, devaient vous mettre à l'abri d'une accusation de plagiat.

Il y a plagiat quand un écrivain affirme avoir trouvé un texte, précisé un fait, rectifié une date, etc., tandis qu'il sait de source certaine que ce texte a été découvert par un autre, que ce fait, cette date, etc. ont fait l'objet d'un examen de la part d'un autre écrivain mais j'ai bien examiné les passages incriminés de votre travail, je n'arrive pas à découvrir le plagiat."

(S.) D. U. BERLIÈRE.

"Puisque M. VAN EVEN persiste à vous accuser d'un acte profondément immoral, et que cette accusation est attentatoire à votre honneur de savant

et d'homme, je crois de mon devoir de déclarer nettement qu'à mon avis l'attitude de M. VAN EVEN à votre égard sera sévèrement appréciée par tous ceux qui s'occupent de recherches historiques et qui sont au courant des usages établis et des devoirs scientifiques de l'historien.

Je ne pense pas qu'on puisse trouver en Belgique ou ailleurs un historien digne de ce nom qui ne hausse les épaules devant les accusations puériles dont vous êtes l'objet.

Après avoir examiné tous les passages incriminés, j'estime que jamais vous n'avez contrevenu aux règles de l'honnêteté scientifique à l'égard de M. VAN EVEN."

(S.) PAUL FREDERICQ.

En dépit de ces avis formulés avec autorité par des savants intègres, les avocats du chatouilleux archiviste, et le ministère public soutinrent l'accusation: „les historiens précités n'étant pas jurisconsultes s'étaient mépris sur les éléments juridiques de la situation".

La thèse des avocats était la suivante: ce que le législateur a voulu protéger, c'est tout ce qui est personnel à un écrivain dans l'œuvre accomplie, qu'il s'agisse non seulement du fond imaginé par lui, mais encore de la forme, de l'arrangement, de la disposition qu'il donne même à des éléments existants ou connus, et il y a atteinte punissable chaque fois qu'un tiers se sera approprié soit ce fond personnel, soit cette forme, soit même cette disposition d'éléments appartenant à tout le monde, spécialement lorsqu'il l'aura fait dans un but de profit, soit pécuniaire, soit même de simple notoriété ou considération. Sans doute, dans l'espèce, il n'y avait point emprunt total, on voulait bien le reconnaître, mais on se rabattait sur la question de choix, d'agencement, de découverte portant sur des éléments spéciaux recherchés et ensuite employés comme matière utile et opportune. Ici, disaient les avocats, c'est la perspicacité personnelle de l'auteur, sa science de la valeur des faits, son aptitude à discerner ceux qui sont les meilleurs, et, dès lors, on se trouve en présence non plus de choses qui appartiennent à tout le monde, mais qui, au contraire, sont le légitime apanage d'une individualité.

Le tribunal estima que dans l'état de la procédure il ne possédait pas les éléments d'appréciation suffisants.

Il décida donc, le 28 novembre 1900, qu'une expertise serait effectuée sur les faits de la cause par MM. A. CAUCHIE, professeur à l'université de Louvain, D. VAN DE CASTEELE, conservateur des archives de l'Etat à Liège, et L. GILLIODTS, archiviste communal à Bruges.

Les experts reçurent pour mission de rechercher „1°. si dans le 2° livre intitulé „Beschaving" de la Geschiedenis van de stad Leuven,

on retrouve le plan, la méthode, le choix et l'agencement des idées du livre de VAN EVEN. 2°. d'établir dans un rapport détaillé et motivé les points de comparaison et de similitude existant entre les deux ouvrages".

Le 14 mars 1901 les trois spécialistes désignés par le tribunal déposèrent leur rapport.

Dans ce document très consciencieusement établi et très minutieusement détaillé, les experts démontrent que le plan suivi par les deux auteurs est essentiellement différent :

„M. VAN DER LINDEN se propose de montrer dans une série de tableaux chronologiques le développement et la transformation rationnelle des événements politiques, des institutions et des mœurs à travers l'histoire, en un mot, de décrire les vicissitudes et les progrès de la vie sociale. M. VAN EVEN s'attache à faire pour ainsi dire la biographie de la topographie de la ville représentée par ses monuments et ses trésors artistiques, tout en les reliant aux événements politiques et sociaux."

Même constatation au point de vue de la méthode: les mêmes faits se retrouvent nécessairement dans les deux travaux, mais, si l'objet matériel est le même, l'objet formel, le point de vue est différent, et ces mêmes faits, envisagés à des point de vue divers, ont engendré des idées divergentes.

De même encore pour la disposition. Les experts font remarquer aussi que les ouvrages sont écrits dans des langues différentes.

Ils concluent en se fondant sur l'autorité de Langlois et Seignobos que l'accusation de plagiat n'est pas soutenable.

„Le séjour de M. VAN DER LINDEN à Louvain, ses études antérieures, et notamment son travail sur l'Histoire de la constitution de la ville de Louvain, ses visites aux monuments et aux archives, ainsi que l'étude des anciens historiens de Louvain, lui ont incontestablement valu une connaissance approfondie et personnelle de son sujet. Le reproche de plagiat ne serait fondé que si M. VAN DER LINDEN s'était nominalelement attribué des découvertes que M. VAN EVEN a faites autrefois. Or, rien de pareil dans son ouvrage."

N'oublions pas de noter en passant que l'Académie royale de Belgique, dans sa séance tenue le 2 juillet 1900, décerna d'un suffrage unanime le prix Anton Bergmann, d'une valeur de trois mille francs, à M. H. VAN DER LINDEN pour sa *Geschiedenis van de stad Leuven*.¹⁾

Le 31 décembre 1901, le tribunal de première instance de Louvain,

¹⁾ A l'audience du 23 Novembre 1900, M. Van Even essaya d'affaiblir l'effet produit par le jugement de l'Académie, en déclarant au tribunal que cette distinction avait été obtenue grâce aux démarches de M. Paul Fredericq, membre du jury et oncle de M. Van der Linden. La vérité est qu'il n'existe aucun lien de parenté ni d'alliance entre MM. Fredericq et Van der Linden. La mémoire de M. Van Even l'avait encore une fois mal servi.

composé de MM. L. PAULS, vice-président, F. DE TROOZ et J. DE BRUYN, juges, fit siennes les conclusions des experts et constata de plus „que leur avis acquiert dans l'occurrence une valeur d'autant plus grande qu'il vient singulièrement corroborer l'opinion émise par de nombreux savants, historiens et archivistes, plus spécialement par les membres particulièrement compétents du jury appelé à juger le concours du prix Bergmann, lesquels, connaissant l'accusation portée par VAN EVEN, n'en ont pas moins, d'un avis unanime, décerné à VAN DER LINDEN une récompense honorifique et publique”.

En conséquence, par un jugement longuement motivé, le tribunal acquitta VAN DER LINDEN et condamna VAN EVEN à tous les frais de l'instance.

L'archiviste et le Procureur du Roi s'abstinrent d'interjeter appel. Le jugement est donc devenu définitif.

M. G. KURTH, dans les Archives belges du 28 janvier 1902, apprécie le procès en ces termes que nous faisons nôtres, et que nous reproduisons comme moralité de l'affaire.

„A notre sens, cette cause ne devait pas être portée devant les tribunaux civils, elle relevait avant tout de la juridiction gracieuse des historiens eux mêmes, et M. VAN EVEN eût bien fait de ne pas distraire son jeune adversaire de ses juges naturels, comme on disait au moyen âge. Or, ceux-ci s'étaient prononcés en grand nombre, avec une unanimité significative, et avaient d'avance débouté M. VAN EVEN.

Il eût fallu s'en tenir là. Forcer des magistrats à intervenir dans une affaire purement scientifique et leur demander de punir à coups d'amende un délit qui, s'il avait existé, était suffisamment puni par la constatation qu'en auraient faite les pairs des deux litigants, c'était montrer qu'on est peu au courant des droits et des devoirs qui résultent de la qualité d'homme de lettres et d'érudit. C'est l'honneur de notre métier de nous placer au dessus des considérations de lucre, et nous croyons être, en parlant ainsi, l'organe de tous les membres de la corporation.”¹⁾

Liège.

EUGÈNE HUBERT.

¹⁾ Nous citerons aussi l'appréciation de la Revue de l'Instruction publique (XLV, 142): „Il ne convient pas seulement de s'applaudir de cette décision parce qu'elle venge un jeune savant de l'accusation quasi infamante portée contre lui — la sympathie et l'estime que les historiens belges ont témoignées à M. Van der Linden au cours de cette affaire, lui prouvaient suffisamment qu'il avait cause gagnée auprès du public compétent — mais aussi parce que le jugement du tribunal de Louvain fixe heureusement la jurisprudence en matière de propriété scientifique, s'il est permis d'accoler ces deux mots. Car si l'on peut parler de propriété à propos d'une création personnelle telle qu'une oeuvre d'art, il n'en est plus de même des qu'il s'agit d'un travail portant sur des faits historiques. Un renseignement exhumé, comme on dit, de la poussière des archives, n'appartient pas à son „inventeur”: comme le remarque fort bien le jugement, „il constitue la propriété collective de tous et sa révélation par la publication le fait rentrer dans le patrimoine scientifique commun où chacun a le droit d'en user et de le vulgariser”. S'il en était autrement, il n'y aurait plus de progrès scientifique possible, et l'on s'exposerait à une action en plagiat pour écrire qu'Annibal a franchi les Alpes ou que Charles-Quint est né en 1500.”

Een woord van verweer.

In de 3e livraison van het 3e deel van de 2e serie van het Bulletin de la commission de l'histoire des églises Wallonnes leest men (blz. 224) de volgende mededeeling van den heer MATILE: „M. le docteur CH. DOZY, archiviste de Leyde, nous a communiqué, qu'il a rencontré à plusieurs reprises le nom de Matile dans les registres et comptes de la „Weeskamer" du village d'Axel en Zélande. Ces registres se trouvent aux archives de Middelbourg. L'accès difficile des archives provinciales de la Zélande et le manque d'intérêt pour ces sortes de choses de la part de l'archiviste, M. FRUIN, ne nous ont pas permis de les consulter." Uit deze zinsneden, waarop dezer dagen mijne aandacht werd gevestigd, zou men kunnen afleiden, dat ik den heer MATILE onheusch behandeld, ja hem verhinderd zou hebben de rijksarchieven in Zeeland te raadplegen. Ik stel er prijs op die bewering openlijk tegen te spreken en veroorloof mij derhalve op te merken, 1°. dat de weezenboeken en -rekeningen van Axel nooit deel van die rijksarchieven hebben uitgemaakt, maar sinds 1879 behooren tot het gemeentearchief van Axel, 2°. dat ik den heer MATILE nimmer den toegang tot of de inzage van eenig stuk uit het onder mijn beheer staand depôt geweigerd heb, en 3°. dat de heer MATILE mij zelfs niet in de gelegenheid heeft gesteld zulks te weigeren, daar hij het mij nimmer heeft gevraagd.

Wat de heer MATILE mij (in Februari 1896) wél gevraagd, en ik hem wél geweigerd heb, was iets geheel anders. De heer MATILE vroeg, of ik en de andere archiefambtenaren voor hem in het archief van Axel wilden nazien, op welke data leden der familie MATILE daarin werden vermeld. Daarbij gaf de heer MATILE geene enkele aanwijzing, in welke richting zich dat onderzoek bewegen moest, — integendeel hij deelde mij mede, dat hij alleen van den heer DOZY vernomen had, dat die bij onderzoekingen in het archief van Axel den naam had gezien, maar hij voegde er bij, dat in zijne familiegenealogie geene aanwijzingen voorkwamen, die aanleiding zouden kunnen geven tot een onderzoek in het Axelsche archief. Evenmin noemde de heer MATILE bepaalde registers (b.v. de weesboeken) of een bepaald tijdvak, waarover het onderzoek zou loopen. Dat onderzoek heb ik geweigerd, niet wegens mijn gebrek aan belangstelling in de genealogie MATILE, maar omdat ik voor een diergelijk vaag en omvangrijk onderzoek den bureautijd niet beschikbaar stellen mag. Het rechterlijk archief van Axel, waarover mijn onderzoek alleen had kunnen loopen ¹⁾, is 28 strekkende Meter groot.

¹⁾ Toen de heer MATILE zijn verzoek tot mij richtte, bevond zich een groot deel van het gemeentearchief van Axel — waaronder ook de weesboeken — toevallig te Middelburg om daar van het rechterlijk archief gescheiden te worden. Natuurlijk was ik niet bevoegd en allermintst verplicht onderzoekingen in te stellen in die slechts tijdelijk met een bepaald doel onder mij berustende stukken.

Zoo weinig was het evenwel mijn wensch den heer MATILE den toegang tot het archief te ontzeggen of hem de raadpleging er van onmogelijk te maken, dat ik hem zelfs het adres zond van iemand te Middelburg, niet tot het archiefpersoneel behorende, die zich met het doen van diergelijke omvangrijke nasporingen ten behoeve van anderen belast. Ware de heer MATILE zelf gekomen, of had hij iemand anders gezonden om het bedoelde onderzoek in te stellen, ik zou dien gelijk elken anderen bezoeker overeenkomstig art. 5 van het Koninklijk besluit van 26 Juni 1856 (no. 79) bij zijn onderzoek behulpzaam zijn geweest.

R. FRUIN.

Literatuur-kroniek. ¹⁾

MR. J. NANNINGA UITTERDIJK. Register van charters en bescheiden in het oude archief van Kampen. (Archief der Armenkamer.) Kampen, J. H. Kok, 1902.

Dit boek bevat de regesten der losse stukken, behorende tot het archief der Armenkamer over 1338—1801. In eene inleiding worden mededeelingen gedaan omtrent de armenzorg te Kampen in vroeger tijden.

DEUTSCHE GESCHICHTSBLÄTTER. Monatsschrift zur Förderung der landesgeschichtlichen Forschung. Bnd. III, 1901/2, Hefte 1—8.

Hierin vinden wij op bladzijden 109—112 mededeelingen omtrent onze Vereeniging van archivariissen in Nederland en haar orgaan het Nederlandsch Archievenblad. Besproken worden de „Badische Archivveröffentlichungen”: a. Inventare des grossherzoglich Badischen Landesarchiv, Erster Band (bladz. 23), waaruit schijnt te volgen, dat onze bureu aan den inventaris van een archief andere eischen stellen dan wij; — b. Die Urkunden des Heiliggeistspitals zu Freiburg im Breisgau, Bnde I und II (1255—1662) (bladz. 23—25); — c. Die städtischen Archive in der Provinz Posen (Mitteilungen der k. preussischen Archivverwaltung, Heft 5) (bladz. 173—174); — d. de inventarissen van 5 Keulse parochie-archieven, St. Gereon, St. Severin, St. Maria in Lyskirchen, St. Aposteln en St. Peter, (Annalen des Histor. Vereins für den Niederrhein, Heft 71) (bladz. 217—219); — e. Die Urkunden des Pfarrarchivs von St. Severin

¹⁾ Op blz. 188 komt de volgende zinsnede voor: „Absoluut onveilig zijn de archieven geborgen, de rijksbouwmeester Peters ontwierp een archiefgebouw.” Deze woorden slaan slechts op Paramaribo, niet op Curaçao, waar in 1890 (zie Verslagen rijksarchieven XXIII blz. 908) „een nieuw vrijstaand steenen gebouw er voor (is) opgetrokken”, en waar men „in de laatste jaren aan de goede bewaring (der archieven) veel zorg had besteed”.
J.

in Köln (bladz. 219, 220); — *f.* Regesten der Originalurkunden des Altenburger Ratsarchivs vom Jahre 1256 bis zum Schlusse des XIV Jahrhunderts (bladz. 220, 221); — *g.* Das Ratsarchiv zu Borna (bis 1600) (bladz. 221).

Daarenboven ontvangen wij in dezen jaargang mededeelingen omtrent de archieven van een paar steden.

Het archief der stad W e e n e n bevat in hoofdzak 2 afdeelingen: het stedelijk archief (uit meerdere deelen bestaand) en het „*einheitliche*” archief „des Bürgerspitals” (1100 oorkonden, 1008 deelen en 94 bundels), dat eindigt met 1833. Het stedelijk archief bevat als kern de aan de stad verleende oorkonden, de bij haar ingekomen brieven, de van haar uitgegane acten en de stadboeken. Doch verder archieven van familiën, kerken, kloosters en kapellen, die der stedelijke colleges en ambtenaren, die van gilden en talrijke archivaliën, door aankoop verkregen. De stedelijke oorkonden werden van de eerste helft der 14de eeuw tot 1865 bewaard in een verwulf van den toren van het raadhuis, en werden in 1885 overgebracht naar de voor het archief bestemde lokalen in het nieuwe raadhuis, die echter ongeschikt zijn voor het doel. Reeds vroeg deed men van belangrijke stukken afschriften vervaardigen om het verloren gaan niet onherstelbaar te doen zijn; in 1320 werd een stadboek aangelegd (das Eisenbuch). Doch slechts af en toe bespeurt men zorg voor het archief, zoodat hoogst gewichtige stukken verloren zijn gegaan. Redding kwam eerst in 1863, toen het archief werd gescheiden van de Registratur en vereenigd met de bibliotheek; terwijl eindelijk in 1889 het archivariaat tot een zelfstandig ambt werd verheven. Een overzicht van het wetenschappelijk gebruik van het archief, niet bevorderd natuurlijk door de weinige zorg, die men daarvoor had, vormt het besluit.

Verscheen in 1887 een gids voor het archief der stad H e r m a n n s t a d t u n d d e r s ä c h s i s c h e n N a t i o n, reeds in 1901 was een tweede druk noodig, die wordt aangekondigd op bladz. 112—113 van dezen jaargang der *Geschichtsblätter*. In den tweeden druk worden ook inlichtingen gegeven omtrent de herkomst der archivalia. Deze gids verdient, in tegenstelling met den bovengenoemden inventaris van Baden, den titel „*Uebersichts-inventar*”, omdat hij geen regesten mededeelt, maar meer schijnt ingericht te zijn als onze archiefinventarissen. Ook zijn daarin opgenomen de handschriften, repertoriën, wetboeken en handbibliotheek en eindelijk de voorschriften omtrent het gebruik van het archief. Eene mededeeling op bladz. 172 en 173 doet zien, dat deze voorschriften niet zoo Spartaansch zijn, als eerst (bladz. 113) werd gemeend.

KORRESPONDENZBLATT DES GESAMTVEREINS DER DEUTSCHEN GESCHICHTS- UND ALTERTHUMSVEREINE. 50ster Jahrg. 1902, Nos. 1—5.

In dit maandschrift komt ook eene rubriek „Archivwesen” voor. Eene enkele mededeeling daaruit moge worden gegeven.

In de Münchener Allgemeine Zeitung d.d. 4 Jan. schreef Prof. v. Heigel een belangrijk artikel om te wijzen op het verkeerde, dat de stelling der archiefambtenaren achterstaat bij die van andere ambtenaren, bepaaldelijk de „akademische Lehrer”, zoodat het archiefwezen een aantal verdienstelijke personen moest afstaan aan universiteiten. Ook in Berlijn is dit het geval (bladz. 36). (Hier te lande, waar de tractementen lager zijn dan in genoemde landen, ziet men hetzelfde gebeuren.) In Beieren werd, door afgevaardigden ten landdage, aangedrongen op verbetering van de positie der archiefambtenaren (bladz. 36).

Voor het stedelijk archief van München is ook in gebruik genomen de eerste verdieping van het gebouw, waarin het in 1892 werd gevestigd, doch de gelijkvloersche ruimten worden nog verhuurd (bladz. 36)!

De pruisische Staatsarchieven kunnen over 1901 wederom wijzen op vermeerdering van bezoekers, gevraagde inlichtingen enz. (bladz. 68); hetzelfde is het geval met het archief der stad Aken (bladz. 37). De archivaris van Neurenberg verzoekt overplaatsing uit zijn archief van geboorte- en overlijdensregisters, omdat deze ruimte ontnemen en het voor de betrokken ambtenaren lastig is, zich ter onderzoek naar het archief te moeten begeven (bladz. 37).

Een overzicht van den inhoud van Das Tümpfingsche Fideikommiss-Familien-Archiv auf dem Thalstein bei Jena im Jahre 1902 vindt men op bladz. 79—83.

Naar aanleiding van de verhooging der begrootingspost voor het Historische Institut te Rome met 6000 Mark kwam ter sprake het maken van deze instelling tot rijkszaak; terwijl verder de wensch werd uitgesproken, dat de archiefbeheerders meer aandacht zouden schenken aan stedelijke en kerkelijke archieven (bladz. 90).

Besproken of vermeld worden: de geschiedenis van het archief der universiteit te Weenen door K. Schrauf, de overzichten der Lodronsche archieven te Gmünd in Karinthië door A. v. Jacksch (bladz. 70); Die Gründung des k. u. k. Haus-, Hof- und Staatsarchivs 1749—1762 door G. Winter, de jaarverslagen omtrent het stadsarchief van Lüneburg, de Regesten zur Urkundensammlung uit het stadsarchief van Olmütz (bladz. 90).

Mededeeling wordt gedaan van publicatiën van archief-

ambtenaren (bladz. 68—70), de werkzaamheden aan het oorkondenboek voor Neurenberg (bladz. 86); terwijl ook wordt vermeld, waar inlichtingen zijn te vinden omtrent de „Neuaufstellung” van het landsarchief van Karinthië (bladz. 70).

VERÖFFENTLICHUNGEN DER HISTORISCHEN KOMMISSION DER PROVINZ WESTFALEN. Inventare der nichtstaatlichen Archive der Provinz Westfalen. Band I: Regierungsbezirk Münster. Heft II: Kreis Borken. Mit Unterstützung der kön. Archiv-Verwaltung. Münster i. W. 1901.

In alphabetische volgorde worden hierin opgenoemd de plaatsen, in genoemd district gelegen, terwijl van iedere plaats de archieven worden opgenoemd en van die archieven eene beschrijving wordt gegeven. Bij de samenstelling van het boek werd grootelijks genoten van talrijke aantekeningen van Prof. Dr. Finke (thans te Freiburg in Zwitserland); terwijl prins Alfred zu Salm-Salm den arbeid niet alleen steunde, maar ook zelf daaraan deelnam. De nieuwe archieven zijn niet beschreven, doch worden wel vermeld.

Men verwachtte niet inventarissen naar de door ons daaraan gehechte beteekenis. Het is meer een handboek ter orienteering, ter inlichting van wat men in de archieven der verschillende plaatsen kan vinden. Omvangrijk zijn eenige heerlijkheidsarchieven (Schloss Anholt, bladz. 3—28 en 159—160; Haus Diepenbrock, bladz. 68—78; Schloss Gemen, bladz. 79—128; Haus Rhede, bladz. 139—145; Schloss Velen bladz. 146—155); — twee stadsarchieven (Bocholt bladz. 29—38; Borken bladz. 48—57); — en twee archieven van R. K. parochiën (Bocholt bladz. 38—47; Borken bladz. 57—66).

TRIÉRISCHES ARCHIV, herausgegeben von Max Keuffer. Heft VI. Trier, 1902.

Hierin een „Verzeichnis der Handschriften und Aktenstücke Trierer Beziehung in Pariser Archiven und Bibliotheken” (S. 82—88).

FÉDÉRATION ARCHÉOLOGIQUE ET HISTORIQUE DE BELGIQUE. Congrès tenu à Tongres du 4 Août 1901. Compte-rendu.

Op genoemd congres is ook ter sprake gebracht de dringende noodzakelijkheid, dat de doop-, huwelijks- en overlijdensregisters der parochiën beter bewaard zouden worden en gemakkelijker te raadplegen zouden zijn. Dr. Straven uit St. Truyen stelde in eene memorie het groot verschil in bewaring op de verschillende plaatsen in 't licht en betoogde de noodzakelijkheid, de registers over te brengen naar de provinciale dépôts der staatsarchieven. De heer De Borman ondersteunde dit betoog, omdat voor de betrokken familiën bewaring in eene bepaalde gemeente geen waarde heeft. Nadat van andere zijden was opgeworpen de wenschelijkheid afschrift der indices in de

provinciale depôts te plaatsen, was gewezen op de plaatsing in Vlaanderen van de dubbeln der registers in de archiefdepôts, en was betoogd dat art. 109 der constitutie slechts het aanhouden niet het bewaren der registers in de gemeenten voorschreef, vereenigde de vergadering zich met de volgende motie van den heer de Renesse:

„Le Congrès,

„considérant le grand intérêt social qui consiste à conserver „les anciens registres paroissiaux;

„considérant que cette conservation est trop souvent compromise, „surtout dans les petites communes;

„émet le vœu de voir le gouvernement prendre des mesures „sérieuses pour la conservation de ces registres.

„Ces mesures pourraient consister à faire le dépôt de tous ces „vieux registres aux archives de l'état dans chaque province et la „remise aux communes intéressées de copies authentiques confectionnées „par une section spéciale des archives, créée pour cet objet.”

Daarenboven sprak het congres, op voorstel van den heer Matthieu, den wensch uit, dat de vervaardiging der alphabetische indices op de bedoelde protocollen goeden voortgang zou hebben.

(Compte-rendu, pages 202—209).

E. COPPIETERS STOCHOVE. Les archives de l'église St. Michel. (Extrait des Annales de la Société d'Histoire et d'Archéologie de Gand, Tome V).

Dit geschrift omvat:

- 1°. l'inventaire abrégé et collationné des archives, d'après l'inventaire dressé par Mr Fr. de Potter, qui est actuellement en usage à l'église;
- 2°. une série de notes, classées chronologiquement, relatives aux travaux, chefs-d'oeuvre et objets d'art;
- 3°. l'analyse de quelques chartes intéressantes et la reproduction in extenso de trois d'entre elles.

LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. 5me Année, Juillet—Decembre 1901. Paris, Rue Gay-Lussac 38.

Hierin o. a. een woord door H. Stein gewijd aan de nagedachtenis van Mr. Ch. M. Dozy (bladz. 423).

Eene aankondiging van de Rijksarchiefgebouwen in Nederland vindt men op blad. 360, 361.

P. Marichal behandelt, in een opstel Les archives des départements Lorrains et l'administration des domaines (bladz. 265—279), het keizerlijk decreet van 11 Juni 1806 en daarop gevolgde besluiten betreffende de vereeniging in één depôt

van de titels van verpachting der domeinen, gelegen in het departement der Vogezes. Een systeem, later ook op andere departementen toegepast, doch ook zijn bezwaren hebbende door de daaruit volgende ontwrichting der archieven.

H. Stein deelt enkele brieven mede, waaruit blijkt, hoe in 1792 door genealogen getracht werd illusoir te maken het decreet d.d. 12 Mei 1792 van de Assemblée législative, waarbij ten vure gedoemd werden al de genealogische documenten van het Cabinet des Ordes (bladz. 384—389). Nu kan men niet blaken voor genealogie, maar het toch betreuenswaardig achten, dat de leuze der Gelijkheid de vernietiging dezer stukken heeft tengevolge gehad.

In de Chronique des Archives (bladz. 344—349 en 424—428) treft men verschillende kleinere en grotere bizonderheden aan, die hier niet alle kunnen worden medegedeeld. Wij zien de toebereijden in Frankrijk met het voorstel van wet op de notarieele minuten, de verrijking van archieven met archivalia bezeten door particulieren, dan weer de berging van archieven op zolders, „où l'incendie, „l'eau des gouttières et les rats sont autant de fléaux à craindre et à combattre”, enz. enz. — tout comme chez nous.

JOOSTING.

Berichten.

De jaarvergadering der Vereeniging van Archivariissen in Nederland zal gehouden worden te Groningen op Zaterdag 5 Juli 1902, te 1 1/2 ure des namiddags, in een der zalen bij het Rijksarchiefgebouw. In behandeling zal komen het in de vorige vergadering aangehouden voorstel van mr. Van Meurs (zie blz. 6 van dit tijdschrift). Daarna zullen door de heeren dr. M. Schoengen en P. G. Bos mededeelingen omtrent het zapon worden gedaan.

Bij Koninklijk besluit zijn benoemd bij het Algemeen rijksarchief te 's-Gravenhage: tot adjunct-archivaris dr. J. de Hullu, thans adjunct-commies bij 's rijks archief in Utrecht, — tot adjunct-commies J. K. Bondam, thans klerk bij het Algemeen rijksarchief, en E. Hoogendijk, thans eerste klerk bij de gemeentesecretarie te 's-Gravenhage, — en tot klerk P. J. van Rosmalen, F. W. Ross en E. J. van de Pol, allen te 's-Gravenhage.

De heer P. G. Asmus, gepensionneerd majoor-kwartiermeester te 's-Gravenhage, heeft de navolgende registers aan het Rijk ten geschenke aangeboden ter plaatsing in het Algemeen rijksarchief te 's-Gravenhage: Journaal, gehouden op het schip De Liefde door den kapitein Pieter Asmus gedurende de vaart van Amsterdam naar Lissabon en Sicilië, 18 Maart—6 October 1777; Journaal, gehouden op het schip De Koninglijke

Hollander en op de kanonneerbooten Nos. 43, 128, 129 en no. 9 door Ernst Carel Asmus, vlaggejonker, 1808—1810; Journaal, gehouden op Z. M. fregat Kenau Hasselaar en op De Dageraad door den luitenant ter zee Ernst Carel Asmus, 1816 (in dit journaal wordt melding gemaakt van het bombardement van Algiers.); Journaal, gehouden op Z. M. schip Zeeland en op het fregat Euridice door denzelfde, 1817 en 1818; en Dagboek, gehouden door Jochem Pietersz. Asmus, equipagemeester van de marine te Amsterdam, van de werkzaamheden op de marinewerf, 1800—1801.

Voor dit geschenk, waardoor de reeds aanwezige collectie in het Algemeen rijksarchief niet onbelangrijk wordt aangevuld, is de dank der Regeering betuigd.

De heer J. H. Jansen van Son, burgemeester van Heythuysen (Limburg), heeft aan het Rijksarchiefdepôt in Limburg ten geschenke gegeven: 1°. Register van overdrachten der schepenbank Roggel, 1762—1796; 2°. Dubbelen van doopakten der gemeente Weert, ingeleverd bij de schepenbank aldaar uit kracht van decreten der Oostenrijksche regeering, 1790—1791.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

Met de overbrenging van de archieven naar het nieuwe berglocaal van het Algemeen rijksarchief is een aanvang gemaakt. In verband daarmee is het Algemeen rijksarchief tot nadere kennisgeving slechts des Woensdags- en Zaterdagsmiddags van 1 tot 4 uren voor het publiek geopend.

Sinds de heer De Stuers lid der Tweede Kamer is, komen ook daar somtijds archiefkwesties ter sprake. Zoo in de vergadering van 16 Mei jl. Aan de orde was het wetsontwerp tot wijziging der grens tusschen de gemeenten Bussum en Hilversum, waarvan de 2e alinea van art. 3 luidt: „Het bestuur der gemeente heeft te allen tijde het recht kosteloos inzage te nemen van de archieven der gemeente, van welke dat gebied is afgescheiden, en uit die archieven afschriften of uittreksels op zijn kosten te vorderen.” Tegen deze bepaling heeft de heer De Stuers eerst in de afdeelingen, later in de Kamer bezwaren ontwikkeld, hierop gegrond, „dat het eene gemeentebestuur tot op zekere hoogte van de willekeur van het andere zal afhangen, wat aangaat de in rekening te brengen kosten”. De gemeente, die afschriften vraagt, zal zich moeten sobikken in het tarief van kosten, willekeurig vast te stellen door de gemeente, die de afschriften af te geven heeft.

„Nu zou men kunnen antwoorden, zeide de spreker, dat het geval niet denkbaar is, dat eene gemeente moeilijkheden zal berokkenen om

de zustergemeente door een hoog tarief voor afschriften te stellen. Op dit punt heeft mij de ondervinding evenwel zonderlinge dingen geleerd. Er zijn op het gebied van het gebruik van gemeentearchieven de zonderlingste grappen vertoond, en het ergste is, dat het centraal gezag vrijwel onmachtig is tusschen beide te komen. Ik weet een gemeente, en geen kleine, de hoofdplaats van een provincie, die in haar reglementen bepaald had, dat men wel archiefstukken mocht ter leen bekomen, maar dat daarvoor een waarborgsom behoorde te worden gedeponneerd van f 100, niet voor elke uitleening, maar per stuk, zoodat ten slotte alleen de „hoogstaangeslagenen” in staat waren in zulk een archief te werken.

„Een andere gemeente heeft het volgende vertoond. Er was een archivaris, die verlof vroeg afschriften te nemen van een oud rechtsboek uit de 15de eeuw, met de bedoeling om dit interessante stuk openbaar te maken. En wat antwoordden burgemeester en wethouders? Neen, gij zult dat afschrift niet nemen, want daardoor zou het oorspronkelijk handschrift veel van zijn waarde verliezen. En dat is niet vertoond in een nest van een gemeente, ergens in een moeras of op een hoogveen, maar het is een groote gemeente, waar dagelijks door middel van spoorwegen en telegrammen langs vier kanten het licht der beschaving binnendringt.

„Zoo zijn de tarieven van verschillende gemeenten voor het vervaardigen en afgeven van afschriften zeer verschillend en soms buitensporig hoog. Ik zal de Kamer niet vermoeien met het opnoemen van de cijfers van dergelijke tarieven; men kan ze vinden in een interessant artikel in het Orgaan van de Vereeniging van archivarissen.”

Op grond van deze overwegingen stelde de heer De Stuers voor aan de boven aangehaalde alinea deze woorden toe te voegen: „of te doen vervaardigen”.

Het amendement werd bestreden en door de Commissie van rapporteurs, die zich beriep op de bepaling der gemeentewet, die de bewaring van het gemeentearchief aan den secretaris opdraagt, en door den minister, die er op wees, dat zoo het amendement werd aangenomen, er rechtsongelijkheid zou ontstaan tusschen deze gemeenten en die wier grenzen bij vroegere wetten, die de door den heer De Stuers verlangde bepaling niet bevatten, waren gewijzigd. Die gemeenten zouden juist door de nieuwe, voor haar niet geldende redactie „een klem hebben gekregen om andere gemeenten het leven moeilijk te maken”. Ook het bezwaar, aan het geval der gemeente Zwolle ontleend, bestreed de minister.

„In de eerste plaats stel ik voorop, dat wat één gemeente misdeed, nog niet geldt als regel. Als regel mag ten deze geen blaam op de gemeentebesturen gelegd worden. Zij zijn gewoonlijk zeer beleefd tegen een ieder, ook tegenover een geleerde, die een onderzoek wil doen.

www.libtool.com.cn